CIVIL JELENTÉS A GYEREKESÉLYEKRŐL

2011

Gyerekesély Közhasznú Egyesület
Budapest, 2012

CIVIL JELENTÉS A GYEREKESÉLYEKRŐL, 2011

CIVIL JELENTÉS
A GYEREKESÉLYEKRŐL, 2011

GYEREKESÉLY KÖZHASZNÚ EGYESÜLET
»GYERE«

Budapest, 2012

A Civil jelentés elkészítését, kiadását és internetes megjelenését az Open Society Institute támogatta.

A jelentés készítését a Gyerekesély Közhasznú Egyesületet (GYERE) szervezte.

Válogatta és szerkesztette:
Ferge Zsuzsa és *Darvas Ágnes*

A tanulmányok készítésében, a civil tapasztalatok feldolgozásában
és ismertetésében részt vettek:
Bass László, Bányai Emőke, Darvas Ágnes, Farkas Zsombor, Ferge Zsuzsa,
L. Ritók Nóra, Marozsán Csilla, Szendrey Orsolya

ISSN 2063-6865

© Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 2012

A tanulmányok a forrás megjelölésével idézhetők.

TARTALOM

Bevezetés 7

ELSŐ RÉSZ 9

A gyermekes családok helyzetének változása Magyarországon a válság éveiben 11
A szülők foglalkoztatása 13
Szegénységi arányok, 2009–2011 19
Bruttó és nettó keresetek 21
Gyermekes családok szociális ellátásai 23
Mi a probléma a pénzbeli szegénységi ellátások természetbenivé alakításával? 27
Összefoglalás 32
Függelék 34
A gyermekek helyzetének változása Magyarországon a válság éveiben: kormányzati szándékok a jogszabályok tükrében 39
Felhasznált források 57
A magyarországi gyermekek és gyermekes családok helyzetét jellemző indikátorok, 2006–2010* 61
Bevezetés 63
Összefoglaló táblázat 64
1. Az indikátorok összefoglaló értelmezése 66
2. Az egyes indikátorok alakulása 2006 és 2010 között 70
Felhasznált irodalom 101
Gyermekes családok Magyarország válságövezeteiben, 2009–2011 103
Módszertani megjegyzések 103
A kistérségek néhány demográfiai- társadalmi-gazdasági jellemzője 105
Anyagi helyzet, jövedelmek, szegénység 107
A munkalehetőségek szűkülése 109
Segélyezés 2009-ben és 2011-ben 111
Lakáshelyzet – eladósodás 115
Szükségletek és depriváció 118
Változások az ellátórendszerben, új szociálpolitikai intézkedések 2009 és 2011 között 123
Irodalom 126

MÁSODIK RÉSZ 129

Civil szervezetek tapasztalatai 131

Tapasztalatok a telepprogramokról – A „Telepfelszámolás – vízió és gyakorlat" című szakmai műhelyen megvitatott kérdések, a résztvevők által megfogalmazott vélemények, javaslatok összegzése ... 131
Előzmények ... 131
A szakmai műhelyen elhangzott előadások ... 132
Az előadásokat követő műhelybeszélgetésen felvetett kérdések, dilemmák összefoglalása ... 136
„Beszélgetések a gyerekesélyekről" – Lokális programok, koragyerekkori szolgáltatások ... 143
1. kerekasztal: Gyerekesély programok – hasonlóságok és különbségek ... 143
2. kerekasztal: Koragyerekkori szolgáltatások – szükségességük, eredményességük, elfogadottságuk ... 162
A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia civil vitája, javaslatok, ... 177
Bevezető, a javaslatok háttere ... 177
Az európai uniós fejlesztési források roma integrációs célú felhasználásának eredményességét korlátozó tényezők és a javasolt intézkedések összefoglalása ... 179

Helyi jó gyakorlatok 197

Ha nyolcat lejelentek az jó lesz? – A máltai munka ... 197
Máltai munka ... 198
Együttműködések ... 200
A jövő ... 201
Az Igazgyöngy Alapítvány ... 202
Esélyteremtő munkánk az oktatásban ... 203
Nyitás a család, a közösség felé ... 204
Együttes hatások ... 205
Eredmények ... 206
Intenzív családmegtartó szolgáltatás – Budapest, Józsefváros ... 209
A program előzményei ... 209
A szolgáltatásban részt vevő családok jellemzői ... 210
A szolgáltatás tartalma és intézményi kontextusa ... 212
Eredmények és kihívások ... 214

Contents ... 217
Introduction ... 219

BEVEZETÉS

Az Országgyűlés 2007. május 31-én fogadta el a „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégiáról 2007–2032 szóló 47/2007. (V. 31.) országgyűlési határozatot (továbbiakban OGY határozat), melynek célja, hogy egy generáció alatt jelentősen csökkentse a gyermekek és családjaik szegénységének arányát, felszámolja a gyermeki kirekesztés és mélyszegénység szélsőséges formáit, átalakítsa azokat a mechanizmusokat és intézményeket, amelyek ma újratermelik a szegénységet és a szociális kizáródást. Az OGY határozat értelmében az 1053/2008. (VIII. 4.) kormányhatározat alapján létrejött a Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága, mint a Stratégia végrehajtását és annak civil kontrollját, átláthatóságát segítő, véleményező és javaslattevő testület. A Bizottság tagjai – az Európai Unióban alkalmazott nyitott koordinációs eljárásnak megfelelően – független, a gyermekekkel foglalkozó és a szociális területen tevékenykedő civil szervezetek, egyházak delegáltjai voltak (kilenc fő). A szaktárcák és néhány országos hatáskörű közigazgatási intézmény képviselői tanácskozási joggal, állandó meghívottként vettek részt a Bizottság munkájában. A Bizottság Gyerekesélyek Magyarországon címmel mind 2010-ben, mind 2011-ben éves jelentést tett közzé a gyermekek és gyermekes családok helyzetéről, a kormányzat ezzel kapcsolatos tevékenységéről, néhány civil szervezet ide kapcsolódó munkájáról.[1] A Bizottság szakmai munkájában, ezen belül a Jelentések válogatásában és szerkesztésében jelentős szerepet játszott a 2005 végétől a Magyar Tudományos Akadémia keretei között működő MTA Gyerekszegénység Elleni Programiroda.

A 2010-ben hivatalba lépő kormány 1177/2011. (V. 31.) kormányhatározata tompította az Értékelő Bizottság civil jellegét. A 2011 végén újjáalakult Bizottság 24 tagból áll. A kormányzati oldalt a Bizottság elnöke mellett, aki a társadalmi felzárkózásért felelős államtitkár, 11 szaktárca, illetve közigazgatási szerv képviseli, a civil szférát pedig 9 szakmai és civil szervezet 1–1 delegáltja, továbbá az egyházak 3 delegáltja. A Bizottság alelnökét a civil oldal tagjai közül választották. A Bizottság 2012 márciusában közzétette a „Legyen jobb a gyermekeknek" Érté-

[1] Ferge Zsuzsa, Darvas Ágnes (vál., szerk.) (2010): *Gyerekesélyek Magyarországon.* A „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése. MTA GYeP, Budapest és Ferge Zsuzsa, Darvas Ágnes (vál., szerk.) (2011): *Gyerekesélyek Magyarországon.* A „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése. MTA GYeP, Budapest. http://www.gyerekmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5 (letöltve: 2012. 07. 20.)

kelő Bizottság 2011. évi munkájáról szóló jelentést,[2] amely számos, az anyagban említett probléma ellenére, igen bizakodóan látja a jövőt.

Az MTA Gyerekszegénység Elleni Programiroda 2011. szeptember 15-én megszűnt. Munkatársai már korábban fontosnak tartották a civilség szerepét a gyerekszegénység elleni küzdelemben, ezért 2010-ben megalapították a Gyerekesély Közhasznú Egyesületet (GYERE). Az Egyesület fő célja a gyerekek életesélyeinek javítása, a gyerekszegénység újratermelődésének megakadályozása kutatásokkal, a nyilvánosság tájékoztatásával, szolgáltatásokkal. Ebbe a feladatkörbe tartozik, hogy az Egyesület időközönként (ha mód van rá, kétévente) megjelentessen egy civil jelentést a gyermekek helyzetének, esélyeinek alakulásáról.

A „Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2011" az Egyesület első jelentése.

[2] Drosztmérné Kánnai Magdolna, Jónás Csilla, Oross Jolán, Sztojka Attila (szerk.) (2012): *Jelentés a „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottság 2011. évi feladatainak végrehajtásáról.* „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága, Budapest (csak internetes megjelenés). http://romagov.kormany.hu/download/5/c0/40000/Jelent%C3%A9s%20a%20Legyen%20jobb%20a%20gyermekeknek%20%C3%89rt%C3%A9kel%C5%91%20Bizotts%C3%A1g%20%202011%20%20%C3%A9vi%20munk%C3%A1j%C3%A1r%C3%B3l.pdf

ELSŐ RÉSZ

A GYERMEKES CSALÁDOK HELYZETÉNEK VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON A VÁLSÁG ÉVEIBEN*

Magyarország kormánya több legfelső szintű, határidőket és számszerű célokat is meghatározó programban kötelezte el magát a gyermekszegénység csökkentése, a társadalmi integráció erősítése mellett. Központi kérdésünk e Civil jelentésben, hogy a tényleges folyamatok és beavatkozások a kívánt irányba visznek-e, valóban javítják-e a gyerekek sorsát, csökkentik-e a szegénységet, mélyszegénységet, kirekesztést? 2011. évi jelentésünk alapján súlyos kételyek merülnek fel az eddigi irány helyességével kapcsolatban.

Magyarország Nemzeti Reform Programja a (relatív jövedelmi) szegénységben élő gyermekes családokban élők számát 2020-ig 20 százalékkal, közel 200 ezer fővel kívánja csökkenteni. Hasonló nagyságrendű csökkentéssel számol a program a súlyos anyagi nélkülözésben élők, valamint az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők esetében. Minthogy vannak e csoportok közt átfedések, ezek a javítások mintegy 450 ezer főt érintenének, akik közül – becslésünk szerint – legalább 300 ezer fő gyermekes családban él. További konkrét célokat határoz meg a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia a hátrányokkal küzdők, ezen belül a cigányok iskolázásának, szakképzésének, foglalkoztatásának javításáról.

A rendelkezésünkre álló adatok és intézkedések túlnyomó része a fentiekben említett deklarált kormányzati célokkal ellentétes irányba mutat, illetve esetenként *elvben a kívánt irányba indul, de gyors sikerre törekedvén csak a felületet érintheti.* A gyerekszegénység az eddig is rossz vagy bizonytalan helyzetű családok körében mélyült; a kirekesztés és szegregálás folyamatai az előítéletekkel együtt erősödnek; a szegénység társadalmi újratermelődésének feltételei folyamatosan, a jelenlegi feltételek mellett hosszú távon is újratermelődnek; azok a szolgáltatások, amelyek a gyermekeknek-szülőknek rendszeres szakmai támaszt nyújtanának, csökkenő normatívákkal és zsugorodó szakmai önállósággal működnek; a prevenciót, a pedagógiai és a szociális munka eszközeit szigor, keménység és büntetés váltják fel; a kormányzati speciális „rövid" projektek egy része formálisan sikeres, de strukturális folyamatokat nem érint. Erre példa lehet a 2011-ben meghirdetett, 2012 közepén már egyes helyeken sikeresen befejezettnek nyilvánított Bizalom és Munka program. A projekt „Szegregált lakókörnyezetben, mélyszegénységben élők komplex lakhatási és képzéssel egybekötött munkaerő-piaci modellprogramja", amely a záró eseményeken elhangzott értékelések szerint fél év alatt képes volt „látványos eredményeket" elérni.[1] (A Hétes-telepi programzáró szövegekben Bódis Kriszta 2007 óta tartó hétesi mintaprogramjára nem találtunk utalást.)

* A tanulmány Ferge Zsuzsa munkája.

[1] http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/hirek/peldaerteku-osszefogas-a-hatranyos-helyzetuek-felzarkozasaert-ozdon.

A gyermekek számos joga e folyamatok során sérül. (Lásd részletesebben például az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága számára 2012-ben benyújtandó Alternatív Jelentést[2], illetve az Alapvető Jogok Biztosa Hivatalának gyermekjogi projektjét[3].) Mindemellett lassan már az is kérdéses, hogy az említett kormányzati vállalások és elköteleződések egyáltalán számon kérhetők-e a kormányon, amely más megnyilvánulásaiban elutasít számos európai normát, és azok ellenkezőjét is vállalhatónak vagy kívánatosnak tartja a kirekesztés szélsőséges formáiig, ideértve az iskolai szegregáció tolerálását, az egyenlőtlenségek növekedésének kormányzati támogatását, a szegények segélyezésének megszüntetését vagy a hajlék nélküliek bebörtönzését.

Ebben a fejezetben a foglalkoztatás és a családi jövedelmek alakulására koncentrálunk. (Kifejezetten a Nemzeti Stratégia követését szolgáló, gyerekes családokra irányuló adatfelvétel 2009-ben készült utoljára,[4] ezért hiányzik a többi beavatkozási terület folyamatainak ismertetése.) Igyekszünk a lehető legtöbb olyan folyamatot tényszerűen bemutatni, amelyek 2008 és 2011 (esetenként 2012) között közelről érintették a jövedelmi szegénységben élő családokat. A folyamatok egy része „spontánul" alakult a gyakran a válsággal is összefüggő körülmények hatására, más részüket közvetlenül befolyásolták kormányzati lépések.

Ha a múltra vonatkozó adatok hiányoznak is, a jövőt érintő szándékok számos területen kivehetők a már meghozott intézkedésekből, jogszabályokból. E kötet második fejezete felsorolásszerűen ismerteti a 2010. május és 2012. július között meghozott azon főbb jogszabályokat, amelyek érintették a gyermeke(ke)t nevelő családokat. Minden esetben kísérletet teszünk arra, hogy megbecsüljük az adott intézkedés valószínű hatásait az összes, illetve a szegénységben élő családokra és gyermekekre. (Ha az intézkedés már hatályba lépett, és van valamilyen elérhető adat a megvalósulásról, akkor azokra is utalunk.)

[2] Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága számára ötévenként minden országnak be kell nyújtania egy, a Gyermekek Jogairól szóló Egyezmény (Convention on the Rights of the Child, CRC) megvalósulását elemző jelentést. Ennek ugyancsak van kormányzati és civil változata. A Magyar Alternatív (Civil) Gyermekjogi Jelentés 2012 készítésében – számos más civil szervezettel együtt – a GYERE szakemberei is részt vesznek. A két civil jelentés között nincs jelentős tartalmi átfedés.

[3] Legutóbbi elérhető jelentés: *A gyermekek testi-lelki egészsége.* Gyermekjogi projekt. AJB Projektfüzetek 2012/1. http://www.obh.hu/allam/2011/pdf/ajb_gyermekjogi_projekt_2012.pdf. A Gyermekjogi projekt további jelentései elérhetők: www.obh.hu (Alapvető Jogok Biztosának Hivatala).

[4] TÁRKI: A gyermekes családok helyzete 2009. Adatfelvétel.

A szülők foglalkoztatása

A fizetett munka a szegénységből kilépés első és egyik legfontosabb lépése. Ez Magyarországon különösen igaz, mert még a kis keresetek is jobban segítenek (kivált a roppant alacsony segélyezési szintek mellett) a szegénységi küszöb fölé emelkedésben, mint az országok többségében. A gyerekes családok szegénységi aránya az összes háztartás esetében az európai átlaghoz hasonló (17–18%), de az átlag körül szórtabb: a kereső nélküli családokban különösen magas, ha viszont van a családban kereső, akkor jóval az európai szint alatt van *(1. táblázat)*.

1. táblázat: Szegé*nységi arányok az összes háztartásban és azokban, amelyekben van aktív kereső, EU-27 és Magyarország, 2008–2010*

	2008	2009	2010	2008	2009	2010
	EU-27			Magyarország		
Összes háztartás						
Háztartások eltartott gyermek nélkül	15	15	15	8	7	7
Háztartások eltartott gyermekkel	18	18	18	16	16	17
A háztartásban van kereső						
Háztartások eltartott gyermek nélkül	7	7	6	4	4	3
Háztartások eltartott gyermekkel	11	11	11	7	8	7

Forrás: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/database

A kormányzat Nemzeti Együttműködés Programja (2010. május 22.) szerint „a cél olyan gazdaságpolitika bevezetése, amely elősegíti, hogy Magyarországon egy évtizeden belül egymillió új, adózó munkahely jöjjön létre". Ezt az ígéretet a kormány időről időre megerősítette, például a 2011 áprilisában elfogadott Nemzeti Reform Programban is. Itt az Európa 2020 stratégiához kapcsolódó számszerű nemzeti vállalások között első helyen áll „a 20–64 éves népességre vonatkozó foglalkoztatási ráta 75 százalékra növelése" a 2010. évi 60,4 százalékos arányról.[5] A legtöbb hivatalos dokumentum egymillió új *adózó* munkahelyet említ, ami a közfoglalkoztatást is tartalmazhatja, minthogy a közfoglalkoztatási bér adóköteles lett. Az EU 2020 stratégiát megalapozó intézkedési terv pontosabban meghatározza, mi értendő az adózó munkahelyen. „Az EU 2020 stratégiához kapcsolódó (…) új makrogazdasági pálya alapja az egymillió új munkahely megteremtése tíz év alatt: ebből 400 ezer 2015-ig teljesül. Az államigazgatás hatékonyságának növekedése (valamint a költ-

[5] Magyarország Nemzeti Reform Programja, 2011. április. http://www.kormany.hu/download/0/c3/30000/Nemzeti%20Reform%20Program.pdf

ségvetési fegyelem) azt vonja maga után, hogy ezen foglalkoztatottság-bővülés teljes egészében a magánszektorban valósul meg."[6]

A folyamat eddig alig indult be. Az összes foglalkoztatott száma és aránya 2008 és 2011 között gyakorlatilag nem változott sem összességében, sem korosztályok szerint *(2. táblázat)*.[7] A foglalkoztatási arány a 15–74 éves népességen belül évek óta 50 százalék, a 15–64 éves népességen belül 55 százalék körül mozog. (A 20–64 éves népességről nem találtunk rendszeres adatközlést.) 2012 közepéig a kormányzati tervek jórészt a közfoglalkoztatás bővítésére irányulnak, 2012-ben 200 ezer, 2013-ban 300 ezer közfoglalkoztatott bevonásával számolnak. A magánszférában 2011-ben 25 ezer fős növekedés lehetett.[8] (Ez az adat csak az 5 főnél többet foglalkoztatókra vonatkozik, a kisebbeknél nem tudjuk, mi hogyan változott.)

2. táblázat: A fog*lalkoztatottak száma (közfoglalkoztatottakkal együtt), 2008–2011*

Év	Foglalkoztatottak száma, ezer fő	Foglalkoztatási arány, %	Foglalkoztatási arány, % 15–74 éves népesség
	15–64 éves népesség		
2008	3879,4	50,3	56,7
2009	3781,9	49,2	55,4
2010	3781,2	49,2	55,4
2011	3811,9	49,7	55,8

Forrás: KSH STADAT 1.1. és 1.2. tábla, http://www.ksh.hu/mpiacal9807_tablak

A foglalkoztatottak számának csökkenése a munkanélküliek számának és arányának fokozatos növekedését hozta magával *(3. táblázat)*.

[6] Az Európa 2020 Stratégia Végrehajtását Megalapozó Előzetes Nemzeti Intézkedési Terv. http://www.kormany.hu/download/3/64/10000/ENIT.pdf

[7] A két legfontosabb adatforrás az Állami Foglalkoztatási Hivatal, 2011 óta Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (2012 óta Nemzeti Munkaügyi Hivatal/NFSZ) adatgyűjtése, illetve a KSH lakosság körében végzett munkaerő-felmérése (MEF). A két adatforrás eredményei egyes esetekben – például a munkanélküliek meghatározásának különbségei miatt – eltérnek, illetve tárgyuk sem teljesen azonos. Ezért mindkét forrást használjuk. Sajnos egyik adatgyűjtés sem vizsgálja a gyűjtött tények családi helyzettel való összefüggését. Erre az NFSZ adatai jelenleg alkalmatlanok. A KSH MEF adatok elvben alkalmasak, de a KSH csak esetlegesen készít ilyen típusú feldolgozásokat. A lehetőségekről lásd MTA GYEP Iroda: A Munkaerő-felmérés 15 évének tanulságai a gyermekes családok szempontjából. *Esély*, 2010/6, 97–115. o. Sajnos az újabb adatok ilyen szempontú elemzésére források hiányában nem vállalkozhattunk.

[8] http://www.kormany.hu/hu/nemzetgazdasagi-miniszterium/hirek/huszonotezer-fovel-nott-a-versenyszferaban-foglalkoztatottak-szama-2011-ben

3. táblázat: *Munkanélküliek száma és aránya (15–74 évesek), 2008–2011*

Év	Munkanélküliek száma, ezer fő*	Munkanélküliségi ráta**	Ebből: tartósan munkanélküliek*** aránya
2008	329,2	7,8	47,6
2009	420,7	10,0	43,0
2010	474,8	11,2	50,9
2011	467,9	10,9	n. a.

Forrás:

* KSH STADAT 3.6. tábla, http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/mpal9807_03_06a.html

** KSH STADAT 3.10. tábla, http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/mpal9807_03_10a.html

*** Fazekas Károly, Kézdi Gábor (2012): *Munkaerőpiaci tükör 2011.* 5.1. táblázat. Tartósan munkanélküli, aki 12 hónapja vagy annál hosszabb ideje van munka nélkül.

2011-ben 580 ezer, 2012 közepén ennél kevesebb, 520 ezer volt az NFSZ-nél nyilvántartott álláskeresők száma. (Ez a kör szélesebb, mint a 3. táblázatban szereplő munkanélküliek.) A csökkenés fő oka valószínűleg a közfoglalkoztatás bővülése. Arról sajnos nem találtunk adatot, hogy változott-e a „nyilvántartott álláskeresők" száma azért, mert nem felelnek meg a jogilag rögzített kritériumoknak, például nem megfelelően működnek együtt az állami szervvel, vagy visszautasítják a felajánlott közmunkát (ami kizár a segélyezésből és a további közfoglalkoztatásból is).

Az 520 ezer álláskereső biztosan 1,5 milliónál több embert, a családtagokkal együtt a népesség legalább 15 százalékát (!) érinti. Ezt a becslést arra alapozzuk, hogy a KSH elektronikus STADAT táblázatainak egyike 400 ezer „munkanélküliség által érintett" háztartás számát ismerteti a tagok száma szerint. A taglétszámból kiszámítható, hogy az érintett háztartásokban 1,4 millió ember él.[9] Alig 3 százalékuk él egyedül, 60 százalék viszont 4- vagy 5-tagú háztartásban. Az NFSZ által „nyilvántartott álláskeresők" fogalma valószínűleg magában foglalja a KSH által használt, a „munkanélküliség által érintett háztartások" fogalmát, de annál valamivel bővebb lehet.

Csak az NFSZ közöl adatot arról, hogy az álláskeresők milyen ellátást kapnak, illetve hogy kapnak-e egyáltalán ellátást *(4. táblázat)*. Ám arra utalás sincs, hogy hány háztartás, mennyi gyerekes szülő részesül vagy nem részesül a különböző ellátásokban. A gyermekszegénység szempontjából azonban ezek kardinális adatok lennének, hiszen az álláskereső munkanélküliek helyzete egyre romlik. A viszonylag legjobb anyagi helyzetben még mindig az álláskeresési ellátásra jogosultak

[9] KSH STADAT 3.9. tábla, http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/mpal9807_03_09.html

vannak, noha arányuk 2012 közepére a korábbi 30-40 százalékról 10 százalékra zsugorodott, és az ellátás plafonja is a minimálbérre csökkent. (A 2012-től 3 hónapra csökkentett jogosultsági időszak Európában a legrövidebb.) A „szociális ellátásban részesülők" aránya 2011-ig 30 százalék körül mozgott, 2012 közepén 37 százalékra emelkedett. (A „szociális ellátások" itt a rendszeres szociális segélyben, illetve egy változó nevű munkanélküli-ellátásban részesülőket fedik le. Az utóbbi ellátás neve 2009-ben rendelkezésre állási támogatás (rát), 2010-tól bérpótló juttatás (bpj), jelenleg foglalkoztatást helyettesítő támogatás (fht).

Mindkét ellátás összege 2012. január 1-jétől jelentősen csökkent: a foglalkoztatást helyettesítő támogatás 28 500 forintról 22 800 forintra, a rendszeres szociális segély családi plafonja pedig 60 600 forintról 42 326 forintra. A legtragikusabb a helyzet az ellátás nélkül maradóknál. 2012 közepéig *a minden ellátástól megfosztott munkanélküliek aránya jelentősen, 50 százalék fölé emelkedett*.

4. táblázat: *A nyilvántartott álláskeresők száma és ellátási forma szerinti megoszlása, 2008–2012*

Év	Álláskeresési ellátásra jogosult	Szociális ellátásban részesülők	Ellátás nélküli álláskeresők	Nyilvántartott álláskeresők összesen
Nyilvántartott álláskeresők létszáma, ezer fő				
2008	134	148	161	442
2009	202	156	204	562
2010	188	168	227	583
2011	160	182	241	583
2012. június	*51*	*193*	*280*	*524*
Létszám megoszlása, %				
2008	30	33	36	100
2009	36	28	37	100
2010	32	29	39	100
2011	27	31	41	100
2012. június	*10*	*37*	*53*	*100*

Forrás: http://nfsz.munka.hu/engine.aspx?page=full_afsz_eves_reszletes, http://nfsz.munka.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_merop_2012

A közfoglalkoztatás résztvevőinek családi helyzetéről sincsenek adataink. Csupán szórványos tapasztalatok alapján feltételezzük, hogy a gyermekes családok sok esetben prioritást kapnak, vagyis arányuk nagyobb lehet a közfoglalkoztatottak, mint a munkanélküliek között. Az viszont 2010. január óta szabály, hogy egy családban egyidejűleg csak egy közfoglalkoztatott (és mellette, ha a feltételek fennállnak,

egy segélyezett) lehet. Mellesleg ez utóbbi eset feltehetően ritka a családi segély plafonjának alacsony szintje miatt.

A közfoglalkoztatás egyes programjai 2012-től a korábbinál szervezettebbnek és tartalmasabbnak, „értékteremtőnek" tűnnek. A munkák többsége azonban továbbra is csupán korlátozott célú kényszerfoglalkoztatást jelent, amely nem nyit utat a munkaerőpiacra. (A „szombati képzések" mezőgazdasági ismereteket nyújtanak, egyelőre 3 hónapos tanfolyamokkal. 2012 júniusában 1500 fő kapott ilyen képzésről bizonyítványt.[10]) A közfoglalkoztatás 2009 óta ugyancsak csökkenő, de a segélyeknél valamivel magasabb jövedelmet biztosít. 2009-ben még a minimálbért fizették a közmunkáért, 2012-ben ennek kevesebb, mint 80 százalékát, bruttó 71 800 forintot. A családok biztonságérzetét azonban – sok egyéb mellett – az is aláássa, hogy a közfoglalkoztatás, ezen belül a teljes idejű közfoglalkoztatás lehetőségei az utóbbi években hektikusan ingadoztak *(5. táblázat)*. 2011 különösen rossz év volt: e célra csak 64 milliárd forint jutott, ami a közfoglalkoztatottak számának és reálkeresetének radikális csökkenését, kétharmaduk részmunkaidőben foglalkoztatását hozta magával. Ráadásul a szabályok szigorodtak.

5. táblázat*: Közfoglalkoztatottak száma és keresete, 2009–2011*

Év	Közfoglalkoztatottak száma összesen, ezer fő	Ebből:		Teljes munkaidőben közfoglalkoztatottak tényleges havi bruttó átlagkeresete, Ft
		Teljes munkaidőben	Nem teljes munkaidőben	
Éves adatok*				
2009	61,0	n. a	n. a.	73 214
2010	87,3	67,9	19,5	75 383
2011	60,9	20,3	40,6	78 369
2011–2012 első négy havi adatok				
2011. jan.–ápr.	39,4	11,1	28,3	82 008
2012. jan.–ápr.	64,8	51,5	13,4	74 022

Forrás: *KSH Gyorstájékoztató 29. sz., 20. tábla,
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/let/let21112.pdf

A politika szerint a gyerekek számára pozitívum, hogy „dolgozó szülőt" látnak maguk körül. A mi megítélésünk szerint óriási pszichológiai terhet jelenthet a szülők kiszolgáltatottsága, például az, hogy nem tudják, kapnak-e, és mennyi időre munkát; az, hogy minden munkát kötelesek elfogadni képzettségüktől, az otthon-

[10] http://www.balogzoltan.fidesz.hu/index.php?id_cikk=21967

tól való távolságtól függetlenül; az, hogy sűrűsödnek a lakást és környezetet vizsgáló ellenőrzések. Más szavakkal: a szülők emberi méltóságának semmibevétele biztosan károsan befolyásolja a gyermekek egészséges fejlődését, és feltehetően egy életre ható nyomot hagy.

2012-ben 132 milliárd forintra emelkedett a közfoglalkoztatást szolgáló költségvetési előirányzat. Ebből 200 ezer ember egész évi foglalkoztatását kívánja a kormányzat megoldani. Ez a cél nehezen valósulhat meg, ha figyelembe vesszük a szervezési költségeket, az eszközigényt, az átlagosnál jobban szervezett és fizetett országos programok, vagy a meghirdetett képzések költségigényét is. Valószínű, hogy – ha az e célra szánt források nem bővülnek tovább – akkor mind a 12 hónapig tartó, mind a többség számára teljes munkaidős foglalkoztatásból engedni kell, ami természetesen rosszul érinti a családok eleve alacsony jövedelmét. A létbizonytalanságot a közterhek változása – alacsony jövedelműek adózása, járulékkulcsok növelése, adójóváírás kivezetése – is érinti. 2011 óta a közmunkát végzőnek is a jogszabály szerinti bruttó bér, 71 800 forint 34,5 százalékát (18,5% járulék, 16% adó) kell a kincstárnak befizetnie, ha nincs eltartott gyermeke. Az együttes járulék- és adóteher befizetése után lesz a nettó bér (a sokat emlegetett) 47 ezer forint. Ha van gyerek, akkor a családi adókedvezmény az adóterhet részben vagy egészben fedezi. Az adóteher nélküli nettó bér 58 ezer forint. (Az adóteher nélküli minimálbér ennél 20 ezer forinttal több.) További bizonytalansági faktor, hogy a kormányzati intézkedési tervek (akár 2015-ig, akár 2020-ig szólnak) nem adnak információt arról, hogy 2013 után hogyan alakulnak a munkanélkülieket és közfoglalkoztatottakat érintő források és intézmények.

Szegénységi arányok, 2009–2011

A gyermekes családok jövedelemeloszlásáról eddig sem voltak, most sincsenek teljesen megbízható és „naprakész" adatok. A módszertani problémákat és a különböző felvételek eltérő eredményeit a 2010. évi Gyerekesély jelentés bemutatta[11]. Ebből kitűnt, hogy a jövedelemvizsgálatoknál elég sok bizonytalanság van, ami miatt az adatok felvételenként akár jelentősen is eltérhetnek. Így értelmezésükhöz nagy körültekintés szükséges. 2010-ről jelenleg csak egyetlen adatunk van (ezt közli az indikátor fejezet is). Ezek az adatok, beleértve a szegénységi arányokat is, Magyarországra vonatkozóan a KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétele (VÉKA) eredményei. Az EU-standardoknak megfelelően ezek a felvételek azt az évet jelölik meg a táblázatban, amikor az adatfelvételt végezték, és nem azt (az ún. referenciaévet), amelyről az adatok szólnak. Más szavakkal: ha az adatok forrása a KSH VÉKA, akkor a 2010-esként feltüntetett adatok a 2009. évre vonatkoznak. A gyermekes családok szegénységi arányának 2010-ben jelzett csökkenése (az összes gyerekesnél 18-ról 17%-ra, a 3 és többgyermekeseknél 38-ról 24%-ra) tehát 2009-re vonatkozik. Épp ezért nehezen magyarázható meg, hiszen az adatokra még nem hathatott a családi adókedvezmény, és más – a sokgyerekesek helyzetét kedvezően befolyásoló – tényezőről sem tudunk (vö. indikátorok fejezet, B1.b ábra). Ugyanakkor más országos forrásokkal való összehasonlításokra nincs lehetőség – ezért is igyekszünk több oldalról bemutatni a gyerekes családokat érintő folyamatokat.

Bárhogyan alakultak is (majd később rendelkezésre álló adatok szerint) 2010-ben és 2011-ben országos szinten a szegénységi arányok, már most van információnk arról, hogy a a rossz helyzetű kistérségekben rohamosan romlott a gyerekes családok helyzete a válság és a kormányzati lépések együttes hatására.[12] Az adatok visszaigazolják azt a vélekedést, hogy a kormányintézkedések a legszegényebbeknek ártottak a legtöbbet: a szegénységi arány a vizsgált kétéves periódusban annál jobban emelkedett, minél mélyebb szegénységben éltek a családok *(6. táblázat)*.

Az Európai Szociális Alapból finanszírozott néhány operatív program (elsősorban a TÁMOP 5.2.3) komplex módon kívánja segíteni a hátrányos helyzetű kistérségek egy részében a gyermekszegénység csökkentését. E programok nagyon fontosak, de elsősorban szolgáltatásokat, esetleg valamennyi infrastruktúrát finanszíroznak. Ugyancsak a komplexitás igénye jellemez néhány, a kormányzat által indított, hazai forrásokkal működő mintaprogramot, mint a már említett Bizalom és Munka program. A szolgáltatások elengedhetetlenek a szegénység csökkentéséhez. Alapvetően szükségesek, ám messze nem elégségesek, még infrastrukturális fejlesztésekkel együtt sem. Az EU-s és hazai programok közös és alapvető hiányossága, amit

[11] Ferge Zsuzsa, Darvas Ágnes (vál., szerk.) (2011): *Gyerekesélyek Magyarországon.* A „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése. MTA GYEP, Budapest. http://www.gyerekmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5, 70. o. (letöltve: 2012. 07. 20.).

[12] E kutatás eredményeit e rész negyedik. fejezete közli részletesebben.

6. táblázat: *A gyermeket nevelő családok helyzete négy hátrányos helyzetű kistérségben, 2009 és 2011: a szegények aránya a 0–17 évesek között különböző szegénységi küszöbök szerint*

Szegénységi küszöbök	2009	2011	Az arány növekedése 2009 és 2011 közt, %
	A küszöb alatt élők aránya, %		
Relatív szegénységi küszöb, OECD1 skála szerint	54,1	61,6	14
Relatív szegénységi küszöb, OECD2 skála szerint	45,8	55,1	20
Abszolút szegénységi küszöb – nyugdíjminimum nominálértéken (mindhárom évben 28 500 Ft)	22,8	30,6	34
Abszolút szegénységi küszöb – nyugdíjminimum reálértéken (2011-ben 31 100 Ft)	22,8	37,9	66

e kötetben több civil szervezet is elemez az, hogy nem igazán programok, csak záros határidejű precíz projektek. A szegénység csökkentése, újratermelődésének megszüntetése hosszú, több évtizedes folyamatok nyomán valósulhat csak meg, amelyeket nem szabadna megszakítani. A 6 hónaptól 3 évig tartó komplex társadalmi projektek legföljebb elindíthatnak valamit. Ezektől a többnyire támasz nélkül maradó indításoktól kevés maradandó eredményt lehet várni, viszont a fejlesztések hirtelen visszavonása számos kárt okozhat. Ugyancsak közös problémája ezeknek a projekteknek, hogy még peremfeltételként sem foglalkozhatnak azzal, hogy miből élnek meg a családok. A családok legalább minimális megélhetésének biztosítása nem helyi projektek, hanem az állam dolga lenne. Sem a szolgáltatások, sem egy új közösségi tér felépítése nem csökkentik a gyerekek éhségét, és villanyszámlát sem lehet belőlük fizetni. Alultáplált és zaklatott, örökké bizonytalan környezetben élő gyermekeknél és szüleiknél viszont a szolgáltatásokra és közösségfejlesztésre fordított erőfeszítések hatékonysága lesz kérdéses.

A szegénység sok más mellett pénzhiány: egyik alapvető oka, velejárója, jellemzője és fontos mutatója az, hogy nincs a megélhetéshez elég pénz. Ennek alapján számítja Magyarország is a szegénységi arányokat. Márpedig a jövedelmi szegénység nem fog csökkenni, ha a jelenlegi szinten maradnak, illetve reálértékben még tovább csökkennek a szegénységi ellátások. Az ellátások vásárlóértékének zsugorodását tetézi a 2012. évi CXVIII. törvény,[13] amely az eddig pénzben nyújtott rendszeres szociális segély egy részét korlátozottan (csak *fogyasztásra kész étel vásárlására)* felhasználható Erzsébet-utalványra konvertálja. Minthogy az utalvány szerepe növekvő és más ellátásokat is érint, értékelésére visszatérünk.

[13] 2012. évi CXVIII. törvény egyes szociális tárgyú és egyéb kapcsolódó törvények módosításáról. Megjelent: *Magyar Közlöny*, 2012/98. (VII. 23.). http://www.magyarkozlony.hu/pdf/13606

Bruttó és nettó keresetek

A keresetek bruttó értéke 2008 és 2012 első negyedéve között nominálértékben lassan emelkedett, összesen 10 százalékkal. Az adórendszer és járulékok folyamatos változása következtében a nettó keresetek mozgása ettől eltért. A nettó keresetekről nincs adatgyűjtés, ezeket a KSH mindig az általánosan fizetendő közterhek figyelembevételével számította. Az első olyan adatot, amely a nettó keresetek számításánál[14] a családi adókedvezmény hatását is számba veszi, a KSH 2012 júliusában tette közzé. Ezek szerint a nettó keresetek reálértéke 2008, a válság előtti utolsó évet követően előbb kicsit csökkent, a családi adókedvezmény hatására 2010 és 2011 közt 6 százalékkal emelkedett, majd 2012 első negyedévben 4 százalékkal csökkent *(7. táblázat)*. A sokféle, olykor hektikus évenkénti változások nyomán 2012 első negyedévében a nettó átlagbér reálértéke gyakorlatilag a 2008-as szinten volt.

7. táblázat: *Bruttó és nettó keresetek , 2008–2012*

Év	Bruttó havi kereset	Nettó kereset, családi adókedv. beszámítása nélkül	Nettó kereset, családi adókedv. beszámításával	Árindex 2008 = 100	Nettó kereset családi adókedvezmény beszámításával	
	Folyó áron, ezer Ft				Reálérték, ezer Ft	2008 = 100
2008	198,1	122,3	122,3	100,0	122,3	100,0
2009	199,8	124,1	124,1	104,2	119,1	97,4
2010	202,5	132,6	132,6	109,3	121,3	99,2
2011	213,1	141,1	146,7	113,6	129,1	105,6
2012. I–III.	219,2	141,8	147,6	119,3	123,7	101,2

Forrás: KSH Statisztikai Tükör 2012/51, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/keralakul12.pdf alapján saját számítások.

Az átlag mögött természetesen sok belső differenciálódás van. A családi adókedvezmény – nem titkolt szándéka szerint – különösen kedvezett a magas keresetű 3 és többgyermekeseknek. Az átlagos reálbér-növekedés 2011-ben közel 6 százalék volt, a sokgyermekeseknél pedig ennek háromszorosa, 19 százalék *(8. táblázat)*. Igaz, ebbe a csoportba csak a keresők 6 százaléka tartozik. A 2012. évi megszorítások (legalábbis az első negyedév alapján) felemésztették az előnyök nagy részét – a keresők túlnyomó része, köztük a gyerektelenek is, 2011-hez, sőt még a kedvezmény bevezetése előtti időszakhoz, 2010-hez képest is vesztes.

[14] Nem adatgyűjtés, hanem mikroszimulációs modell segítségével.

8. táblázat: A csa*ládi kedvezmény figyelembevételével számított nettó reálkereset alakulása, gyermekszám szerint, változás %-ban*

Eltartott gyermekek száma	**2011 egész év 2010 egész évhez képest**	**2012. I. negyedév 2011. I. negyedévéhez képest**	**2012. I. negyedév 2010. I. negyedévéhez képest**	***Az alkalmazásban állók létszámmegoszlása, %***
	Reálérték változása, %-ban			
0 gyermek	1,3	–4,0	–5,2	*49,9*
1 gyermek	6,4	–3,4	–2,6	*24,6*
2 gyermek	12,0	–2,8	2,4	*19,2*
3 vagy több gyermek	19,0	–2,2	9,8	*6,3*
Összesen	*5,8*	*–3,5*	*–2,1*	*100,0*

Forrás: KSH Statisztikai Tükör 2012/51, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/keralakul12.pdf alapján saját számítások.

További jelentős differenciálódás lehet az alacsonyabb és magasabb keresetűek között. Az szja felső kulcsának csökkentése egyértelműen a gazdagoknak kedvezett. Mind 2011-ben, mind 2012-ben az adórendszer változásai nagyobbrészt a kiskeresetűeket érintették rosszabbul. A legfontosabb ilyen változtatások 2011-ben: az egykulcsos szja, az adójóváírás fokozatos kivezetése, mindkét évben járulékemelés. A családi adókedvezmény igénybevételéről még nincs adatunk, de valószínűsíthető, hogy az egy- és kétgyermekes adófizetők a kedvezmény egészét vagy nagy részét érvényesíteni tudták, a sokgyermekesek azonban csak akkor, ha a szülők (együttes) havi átlagos jövedelme elérte a félmillió forintot.[15]

A kormány az alacsony jövedelműek körében 2012-től két módszerrel próbálta enyhíteni a nettó bérek csökkenéséből elszenvedett veszteséget: a minimálbér emelésével és a bérkompenzáció segítségével. Ez utóbbit külön rendelet szabályozza a közalkalmazottaknál és a többi foglalkoztatottnál. A közalkalmazottaknak a kompenzációt rendkívül bonyolult szabályokkal igényelniük kell. A többi esetben a munkáltató dolga a kompenzálás, az „elvárt béremelés" teljesítésének feltételei azonban olyan nehezek (pl. a kompenzációt igénylő vállalkozás 2012-ben nem csökkentheti a foglalkoztatott létszámot), hogy egy részük nem is próbálkozik igényléssel, más részüknél sikertelen a pályázás. Ezért 2012-ben is valószínűsíthető a kiskeresetűek reálbérének további csökkenése.

[15] 2011-től a családi kedvezmény nem a fizetendő adó összegét, hanem a magánszemély összevont adóalapját csökkenti. Az összevont adóalap a Szja tv. szerinti adózó jövedelmek adóalap-kiegészítéssel növelt összege, azaz az említett jövedelmek bruttó összegének 1,27-szerese. A teljes kedvezmény érvényesítéséhez az adóalapnak 1 gyermek esetén havi átlagban 62 500 Ft-ot, 2 gyermek esetén 125 000 Ft-ot, 3 gyermek esetén 618 750 Ft-ot kell elérnie. Ez például 3 gyermek esetén 532 500 Ft havi bruttó jövedelmet jelent. http://www.kormany.hu/hu/gyik/tajekoztato-a-csaladi-adozasrol

Gyermekes családok szociális ellátásai

A keresetek mellett a gyermekes családok legfontosabb kiegészítő jövedelme a családi pótlék, bár a többi családi ellátás is egyes csoportoknak jelentős segítséget nyújt. A családi pótlékot közel 2 millióan, a gyest 170 ezren, a gyedet 90 ezren vették igénybe 2011-ben. Minthogy a családi pótlék és a gyes összege 2008 óta változatlan, 2011-ig 12-13 százalékot veszítettek értékükből *(9. táblázat).* A veszteség 2012-ben 20 százalékra nő. Egyedül a gyed őrizte meg reálértékét.

9. táblázat: A cs*aládi ellátások alakulása, 2008–2011*

Év	Családi pótlék: az egy családra jutó átlagos pótlék összege, Ft/hó	Gyermekgondozási segély egy főre, Ft/hó	Gyermekgondozási díj egy főre, Ft/hó
Az ellátások havi összege nominálértéken			
2008	24 521	31 381	73 902
2009	24 524	30 716	78 725
2010	24 442	30 388	81 356
2011	*24 528*	*30 929*	*84 929*
Az ellátások reálértékének változása, % (2008=100)			
2008	100	100	100
2009	96	94	102
2010	91	89	101
2011	*88*	*87*	*101*
Az igénybe vevők száma, ezer fő, 2011			
	1933,5	169,7	87,7

A szegény gyerekes családok számára két segély típusú ellátás jelent valamennyi segítséget. A rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény a szegény családok számára kétféle jogosultságot teremt. Egyrészt a bölcsődétől a nyolcadik osztályig ingyenesen vehetik igénybe a gyerekek a gyermekintézményi étkeztetést, másrészt kétszer egy évben 5800 forint pénzbeli támogatásra jogosultak. A jogosultság jövedelem- és vagyonvizsgálathoz kötött. Alapesetben a jövedelmi feltétel azt jelenti, hogy a gyermeket gondozó családban az egy főre jutó havi jövedelem összege nem haladhatja meg az öregségi nyugdíj legkisebb összegének 130 százalékát (2008 óta a 37 050 Ft-ot, ami 2012-ben kb. a KSH szerinti létminimum fele). A küszöb tehát 2008 óta állandó, vagyis nem tart lépést az inflációval. Az indexálás hiánya miatt a rendszer nem jól követi a jövedelmek változását: számos olyan család lehet, ame-

lyek 2009 óta nem válnak jogosulttá erre az ellátásra, holott 2008-ban jogosultak lettek volna. Az ellátás értékét egyfelől az indexálás hiánya csökkenti, másfelől az, hogy 2012 októberétől a pénzbeli ellátás természetbenivé vált, Erzsébet-utalványban kell nyújtani, ami ebben az esetben a rendelkezés szerint a fogyasztásra kész étel mellett ruházatra, valamint tanszer vásárlására használható fel.[16] (A gyakorlati megoldás – például hogy hol váltható be tanszerre az utalvány – még nem ismert.) A másik segítség a rendkívüli gyermekvédelmi támogatás, ami különösen nehéz vagy válsághelyzet esetén évente maximum háromszor adható, összege alkalmanként és gyermekenként pedig legfőljebb 5000 forint lehet. Mindkét pénzbeli ellátás havi átlagos összege a kedvezményezettek körében gyerekenként alig havi ezer forint, azaz számottevő segítséget nem jelent. Igaz, az alábbi kimutatásban nem szereplő ingyenes iskolai étkeztetés sok gyereknél létkérdés *(10. táblázat)*.

10. táblázat: Gyerm*ekvédelmi támogatások, 2008–2010*

	2008	**2009**	**2010**
Támogatásban részesítettek havi átlagos száma, ezer fő			
Rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény (pénzbeli rész)	513,1	553,7	598,5
Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás	194,4	184,8	186,9
Felhasznált összeg, Mrd Ft			
Rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény (pénzbeli rész)	5,64	6,39	6,89
Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás	2,20	2,08	2,11
Egy főre jutó havi átlagos összeg, Ft			
Rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény (évente kétszer 5800 Ft)	920	960	960
Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás (évente max. háromszor 5000 Ft)	940	940	940

Forrás: NCSSZI: Köztár.hu, http://koztar.hu/

A szegény családok számára az intézményi étkeztetés kiemelkedően fontos. Az ingyenes hozzáférés az utóbbi években folyamatosan bővült, minden évben egy évfolyammal többet fogadott be a rendszer. 2011-ben a bölcsődétől a nyolcadik általános végéig volt biztosított az ingyenes hét közbeni étkezés a rászorulónak tekintett gyerekek számára. Noha az ún. OSAP (Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program) gyűjti a fizető, kedvezményes és ingyenes intézményi étkeztetésre vonatkozó adatokat, ezeket esetlegesen dolgozzák fel, és ritkán teszik nyilvánosan hozzáférhetővé. Az utolsó elérhető adat 2009-ben jelent meg pontos referenciaév nélkül, de valószínűleg a 2007/2008-as tanévre vonatkozik. Akkor a gyermek köz-

[16] 2012. évi CXVIII. törvény egyes szociális tárgyú és egyéb kapcsolódó törvények módosításáról. Megjelent: *Magyar Közlöny,* 2012/98. (VII. 23.). http://www.magyarkozlony.hu/pdf/13606.

étkeztetésben (bölcsőde, óvoda, általános iskola és középiskola) összesen mintegy 978 ezer gyermek étkezett. „Ebből kedvezményes étkeztetésben volt:

- bölcsődében közel 9 ezer gyermek, ami azt jelenti, hogy a gyermekek 28%-a,
- óvodában közel 120 ezer, azaz a gyermekek 35%-a,
- általános iskolában közel 240 ezer, tehát a gyermekek 26%-a."[17]

Vagyis 4 évvel ezelőtt 370 ezer gyermek részesült valamilyen kedvezményben. Ennek a számnak legalább az általános iskolában nőnie kellett. A kedvezmény nagysága szerinti megoszlást (50 vagy 100%) akkor sem közölték. A 2011/12-es tanévről annyi az összes (általunk elért) információ, hogy „a tanulók 73%-a jut legalább naponta egyszer meleg ételhez az iskolákban."[18] Az étkezés minősége az utolsó években valószínűleg romlott. A költségvetési normatíva 2009 és 2012 között 5 százalékkal, az élelmiszerek árindexe pedig 15 százalékkal emelkedett (a 2012. évi emelkedést a január-júniusi adatok alapján 5%-ra becsülve). A tanulók zöldség-gyümölcs fogyasztását támogató kormányzati program elvben hozhat némi minőségi javulást. Egyelőre azonban nincs ismeretünk arról, hogy mennyire eredményes az adminisztratíve igen bonyolult iskolagyümölcs-program végrehajtásáról szóló minisztériumi rendelet.[19]

Az iskolás gyerekek nyári ellátatlanságára válaszul 2002 óta fokozatosan emelkedett a nyári gyermekétkeztetésben résztvevők száma *(11. táblázat).* 2011-ben a szabályok változtatása egyrészt növelte a bevont gyermekek számát, másrészt a legszegényebb települések egy része kimaradt a kedvezményből. 2010 és 2011 között az igénylő települések száma ezerrel csökkent. Ennek oka valószínűleg az, hogy nem tudtak megfelelni az új pályázati feltételeknek. A források szűkössége (2009 óta változatlanul 2,4 Mrd Ft) ezúttal is fontos mennyiségi és minőségi korlátot jelent.

A társadalmi védelemhez tartozó más pénzbeli ellátásokról, vagyis a különböző segélyekről a KSH (vagy más hivatal) nem közöl olyan társadalmi bontásokat, amelyekből informálódni lehetne arról, hogy az állástalanság idején nyújtott ellátásokból vagy segélyekből mennyi jutott gyermekes és gyermektelen családokhoz. Az adatokból annyi tudható meg, hogy a rendszeres szociális segély már 2010-ben is a megszűnés felé tartott, reálértéke pedig csökkent *(12. táblázat).*

[17] SZMM: Tájékoztató a tanévkezdést segítő egyes pénzbeli és természetbeni ellátásról. http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16259&articleID=30549&ctag=articlelist&iid=1

[18] KSH Oktatási adatok, 2011/2012. *Statisztikai Tükör,* 2012/23, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1112.pdf

[19] 50/2012. (V. 25.) VM rendelet az iskolagyümölcs-program végrehajtásáról. http://jogszabalykereso.mhk.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=149336.597503

11. táblázat: *Nyári gyermekétkeztetési adatok, 2002–2011*

Év	Költségvetési forrás	Étkeztetett gyermekek, ezer fő	Igénylő települések száma	Étkeztetés időtartama, nap
2002	200 millió Ft	30	700	30
2005	300 millió Ft	70	1437	30
2006	1,2 milliárd Ft	120	2477	30
2007	1,2 milliárd Ft	120	2477	30
2008	1,2 milliárd Ft	109	2084	30
2009	2,4 milliárd Ft	131	2221	44–54
2010	2,4 milliárd Ft	131	2443	44–54
2011	2,4 milliárd Ft	140	1430	45–55

Forrás: Jelentés a „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottság 2011. évi feladatainak végrehajtásáról. http://www.gyerekmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5

12. táblázat: *Önkormányzatok által nyújtott főbb rendszeres támogatások adatai foglalkoztatással kapcsolatban, 2008–2010*

	2008	2009	2010
Támogatásban részesítettek havi átlagos száma, ezer fő			
Rendszeres szociális segély	213,4	71,8	35,9
Rendelkezésre állási támogatás	–	167,3	174,5
Felhasznált összeg, Mrd Ft			
Rendszeres szociális segély	70,0	23,1	11,5
Rendelkezésre állási támogatás	–	46,4	57,8
Egy főre jutó havi átlagos összeg, Ft			
Rendszeres szociális segély	27 347	26 817	26 786
Rendelkezésre állási támogatás	–	30 823	36 765
Egy főre jutó havi átlagos összeg reálértékének változása, 2008=100			
Rendszeres szociális segély	100%	94%	90%

Forrás: KSH STADAT 2.4.7. tábla, http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsp010b.html (letöltve: 2012. 07. 20.)

Mi a probléma a pénzbeli szegénységi ellátások természetbenivé alakításával?

Régi vita, hogy Magyarország túl sokat költ szociális célokra. Sokan ezt az állítólagos bőkezűséget teszik meg az eladósodás bűnbakjának. Noha ez a nagy horderejű állítás nem vált közvita tárgyává, és gyenge pontjai könnyen bizonyíthatók, a magyar költségvetés a kiadási oldalon évek óta a szociális-kulturális-egészségügyi kiadások lefaragásával igyekszik a költségvetési deficitet csökkenteni. A csökkentéseket indokoló egyik magyarázat az, hogy nem „hatékony" a költés, több szempontból sem. Az állam olyan célokra is ad közpénzt, amikor azt a magánpénz megoldaná (például a közoktatás vagy az egészségügy számos pontján); olyan embereknek is ad közpénzt, akik erre „nem szorulnának rá" (például családi pótlékot a gazdagoknak; illetve hogy akik kaptak közpénzt, azt nem a köz szándékának megfelelően költik el). Mióta kormányszinten is megkérdőjeleződött a „jóléti állam" létjogosultsága, mindhárom kérdés körül viták folynak, illetve olykor viták nélkül megtörténnek a politikai döntések (például a szociális normatívák többségének csökkentése vagy összegének változatlansága, ami reálértékük csökkenését jelenti, lásd Függelék, 2. tábla). A szociális kártya, illetve ma már csak az Erzsébet-utalvány körüli háború főként a két utolsó kérdéshez kapcsolódik: jó helyre megy-e a pénz, és arra költik-e a szegények a szegénységük okán kapott pénzüket, ami megfelel az adakozó köz akaratának?

A parlamenti vita a szociális kártyáról 2009-ben kezdődött egy, az MDF által benyújtott, utóbb nem elfogadott OGY határozati javaslattal.[20] Ez a javaslat a legtöbb mai indokot már tartalmazza: „A rászorultság elvén alapuló, célzottan és átláthatóan működő segélyezési rendszer kialakítása széles körben hangoztatott cél. Ez a rendszer csak akkor nevezhető valóban szolidárisnak, ha a társadalom támogatásában valóban az arra rászorulók részesülnek. Az adófizetők befizetéseiből fenntartott rendszerrel szemben a legalapvetőbb követelmény az, hogy a rászorulók valóban a család, a gyermekek szükségleteinek megfelelő célokra fordítsák az állami juttatást. A jelenlegi készpénzes rendszerben reális a veszélye annak, hogy élelmiszer, ruha vagy lakásfenntartás helyett egészségkárosító, élvezeti cikkekre, játékgépekre megy el a társadalmi támogatás egy része, vagy uzsorásokhoz jut. Indokolt tehát a készpénzes segélyezési rendszert megfelelően átalakítani, és a szociális kártya országos bevezetésének társadalmi, jogi és anyagi feltételeit megteremteni. A szociális kártya bevezetésével csökkenhet a feketegazdaság, növekszik a készpénz helyett az ellenőrizhető bankkártya-használat és támogatni lehet a helyi kis- és középvállalkozásokat is, hiszen a rászorulók jórészt helyben költik el az állami támogatást." Az akkor még jelentős ellenállásba ütköző javaslatot szívós

[20] Az Országgyűlés …./2009. (…) OGY határozata az igazságos, célzott és átlátható segélyezési rendszer megteremtésére. Ügyiratszám: H 10834, 2009. okt. 5. Herényi Károly.

munkával sikerült sokakkal elfogadtatni, még ha a politika által meghallott vélemények csak egy meghatározott kört reprezentálnak is. 2012 áprilisában mondotta a kormányszóvivő, hogy „[az Erzsébet-utalvány bevezetésénél] a kérdés hátterében az áll, hogy a kormány az elmúlt időszakban többször is konzultált az állampolgárokkal ebben az ügyben, és hihetetlen nagy, 90 százalékot meghaladó arányban az emberek azt a választ adták, hogy – a visszaélések miatt – kifejezetten szeretnék, ha a szociális ellátások kifizetése szigorú feltételek alapján, és ha lehet, nem pénzben, hanem egyéb módon történne."[21]

Az „egyéb módot", a természetben nyújtott segély lehetőségét 2012 júliusában szentesítette a törvény.[22] Felnőttek esetében a módosított szociális törvény szerint a rendszeres szociális segély és a foglalkoztatást helyettesítő támogatás egy részét lehet „természetben, fogyasztásra kész étel vásárlására felhasználható Erzsébet-utalvány (a továbbiakban: Erzsébet-utalvány) formájában nyújtani." Védelembe vett gyermek esetén ezeknek az ellátásoknak akár 60 százalékát is lehet természetben adni, részben vagy egészben Erzsébet-utalvány formájában.

A gyermekellátások esetében (a módosított gyermekvédelmi törvény szerint) a gyermekvédelmi kedvezmény teljes összegét (2012 novemberétől) pénzről természetbeni ellátásra kell váltani, mégpedig kizárólag „fogyasztásra kész étel, ruházat, valamint tanszer vásárlására felhasználható Erzsébet-utalvány formájában."

A probléma nem a természetbeni juttatás. A közpénzek ilyen formában való felhasználását magunk egyértelműen helyeseljük minden olyan *körülhatárolható, egynemű szükséglet* esetében, amelyeknél jelentős közérdek, hogy az ellátást minden állampolgár, vagy legalább az állampolgárok meghatározott köre megfelelő minőségben megkapja. Ilyenek például az egészségügyi ellátás, a közoktatás, az óvodai, iskolai étkeztetés. Számos, a természetbeni és pénzbeli felhasználást kombináló megoldás ismert (amelyeket többnyire a természetbeni ellátáshoz számítanak), ugyancsak körülhatárolhatóan egynemű javak vagy szolgáltatások esetében. Voltaképpen idetartozik minden olyan utalvány (voucher), amelyek csak meghatározott célra (gyerekfelügyeletre, képzésre, üdülésre, étkezésre) használhatók fel, de növelhetik a felhasználók szabadságát abban, hogy melyik eladót vagy szolgáltatót választják. Ennél közelebb van a pénzbeli ellátáshoz az, amikor a „köz" a rászorulók számláját fizeti ki ugyancsak meghatározott szükségletek (közüzemi számla, köztemetés) esetén.

Kevésbé vizsgált az a kérdés, hogy az „ingyenes" (a felhasználó számára ingyenes) természetbeni juttatásnak mi a szerepe a felhasználó jövedelmében? Az általános életvitelt biztosító, a piac szabályai szerint elkölthető pénzjövedelem *helyett* van, vagy azt *kiegészíti*? A kérdésre egyelőre nincs sem tudományos, sem hivatalos válasz, az alábbiak egy első szakmai közelítésre tesznek kísérletet. A keresőknek nyújtott étkezési utalványok, amelyek Magyarországon is, külföldön is régóta létez-

[21] http://www.fidesz.hu/index.php?Cikk=180083

[22] 2012. évi CXVIII. törvény egyes szociális tárgyú és egyéb kapcsolódó törvények módosításáról

nek, inkább jövedelemkiegészítőnek, mint jövedelemhelyettesítőnek tekinthetők. A nagyon elterjedt amerikai élelmiszerbélyeget[23] (ma már SNAP, Kiegészítő Táplálkozásjavító Segély Program, és nem bélyeg, hanem elektronikus kártya) azért vezették be, mert a segélyek nagyon alacsonyak voltak, ha egyáltalán voltak, de legalább a szegények étkezését valahogy biztosítani akarták. Ebben az értelemben ez egyszerre helyettesítő és kiegészítő jövedelem, de szándéka szerint egyre inkább kiegészítővé válik. A jobb táplálkozás elemi fontossága miatt a mostani válság évei alatt 28 millióról 46 millióra nőtt a programban résztvevők száma, és rengeteg erőfeszítést tesznek, hogy egészségesebb élelmiszerek, például gyümölcs és zöldség vásárlására ösztönözzenek.[24] Ugyanakkor a lehető legkevésbé korlátozzák a piac által szokásosan biztosított választási szabadságot, olyannyira, hogy az élelmiszerbélyeget, illetve kártyát nem is természetbeni, hanem pénzbeli ellátásnak tekintik.

Az Erzsébet-utalvány esetében annak korábbi kiegészítő jellegét elfogadhatónak tekintjük, de a jelenlegi funkcióváltását – kiegészítő étkezési utalvány helyett alapjövedelem-helyettesítő – elutasítjuk. Ez a „természetbeni ellátás" a rendkívül sokrétű mindennapi szükségletek fedezetének felhasználását kívánja irányítani és korlátozni, több módon károsítva a „kedvezményezetteket".

Itt csak néhány fontosabb ellenvetést emelünk ki. Ezek azt mutatják, hogy az utalvány mellett felhozott érvek tévesek, illetve hogy számos további meggondolást is számba kellene venni.

- Kérdőíves adatfelvételekkel és interjúkkal sokszorosan bizonyított tény, hogy a szegény, ezen belül cigány gyermekes családok túlnyomó többségében a gyermekek szükségletei az elsők. Ezeket még nagyon kaotikus helyzetekben is többnyire előbbre sorolják, mint a felnőttek szükségleteit (legyen szó élelmiszerről vagy gyógyszerről). A gyerekek pénzét elivó, eljátékgépező szülők, főként anyák serege inkább előítéleteket, mint tényeket fejez ki, jóllehet ilyen esetek is vannak.[25]
- Semmilyen kártya nem ment föl az uzsoratartozás készpénzes visszafizetése alól, ha az már létezik – csak kártya esetén nagy az adós vesztesége. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy minél nagyobb a pénzhiány, annál nagyobb az uzsorakölcsönök iránti igény, ami miatt az uzsora alakot változtathat, de nehezen visszaszorítható. Ezért gyorsan kialakul (már ma is létezik) az utalványok másodpiaca. A pénzhiánnyal küzdő vásárlók egy része eddig is igyekezett az utalványt készpénzre váltani. Az elfogadóhelyek pedig, ha és amikor lehet,

[23] Az első program 1939–43 között működött. Másodszorra 1961–64 között vezették be jól követett kísérletként, aminek alapján 1964-ben született meg az azóta is alapot jelentő törvény. http://www.fns.usda.gov/snap/

[24] Lásd pl. http://www.fns.usda.gov/ORA/menu/Published/SNAP/FILES/Other/BuildingHealthyAmerica.pdf.

[25] Minthogy a gyermekek ellátása többnyire az anyák felelőssége, egyes országokban élénk viták voltak arról, hogy a családi pótlék címzettje az apa vagy az anya (esetleg a gyerek) legyen. A kérdést nálunk is érdemes lenne vizsgálni.

a forgóeszközeiket finanszírozzák az utalvánnyal, hogy elkerüljék a visszaváltáskor kifizetendő jutalékot.[26]

- Könnyen sérül a fogyasztási javakhoz való egyenlő és diszkriminációmentes hozzáférés elve, ha kevés az elfogadóhely. Az kifejezetten veszteséget okozhat a segélyezettnek, ha az utalványt a „helyi kis- és középvállalkozások támogatására" kell használnia. Ilyen esetben a helyi vevők teljesen kiszolgáltatottak lehetnek a helyi kínálatnak, helyi árképzésnek.
- Pénzveszteség a kibocsátó jutaléka, amit végső soron a fogyasztóknak kell megfizetniük azzal a vigasszal, hogy pénzük jó helyre – mások wellnessére – fog kerülni a Magyar Nemzeti Üdülési Alapítvány (MNÜA) révén.
- További veszteség az elkerülhetetlenül korlátozott felhasználhatóság. A szegények (és a megrendülő helyzetű szegényedők) az olcsó árut keresik, amelyek lelőhelye lehet a gyengébb árukat forgalmazó olcsó bolt, „kínai bolt", használtcikk-kereskedés vagy épp a szomszéd, aki a mosógépét olcsón eladja. Az „árvadászat" része a megélhetési stratégiáknak.[27] Veszteség keletkezik akkor is, ha a vásárolt áruk ára kevesebb, mint az utalvány címlete, vagy a teljes levásárlás miatt nélkülözhető cikket is vásárolnak.
- Az utalvány, ahogy bevezetésre került, egyértelműen szabadságkorlátozó és stigmatizáló. A korlátok evidensek: a szűkös családi jövedelem beosztását befolyásolják, alkalmasint megakadályozzák (kártyával nem fizethető) létfontosságú szükségletek kifizetését; a beváltóhelyek száma alacsony, és a kínálat ezért is korlátozott. A stigmatizáló szándék is nyilvánvaló részben a bevezetés indokai alapján, részben azért, mert minden beváltásnál tudható, hogy a vevő a legszegényebbek közé tartozik. A stigma erősíti a lét alatti társadalom kasztjellegét, amire Szelényi és Ladányi[28] már korábban felhívták a figyelmet.

Különösen veszélyesnek és szomorúnak tartjuk azt az érvet, hogy ez a megoldás a demokratikus közakaratot tükrözné, mert „hihetetlen nagy, 90 százalékot meghaladó arányban az emberek a visszaélések miatt kifejezetten szeretnék, ha a szociális ellátások kifizetése szigorú feltételek alapján, és ha lehet, nem pénzben, hanem egyéb módon történne." A szegények a történelem során csak igen ritka esetekben tudtak követeléseik vagy vágyaik mögé erőt állítani. A többség ellenérdekeltnek hiszi magát a szegények felemelésében. Szegényedő társadalomban különösen gyakori a már szegények bűnbakká tétele, megvetése, gyűlölete. Ezért a szegényekhez való viszony olyan politikai kérdés, amely erkölcsi állásfoglalás nélkül nem kezelhe-

[26] Zöld Attila János (é. n.): *A korlátozott készpénzhasználat ösztönzése a hazai támogatási rendszeren keresztül, avagy az Erzsébet-utalvány.* PhD kurzus, évfolyamdolgozat.

[27] Messing Vera, Molnár Emília (2011): Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. *Esély,* 1, 53–80, illetve Sik Endre (1996): Coping strategies. In Ferge Zsuzsa, Sik Endre (szerk.): *Social Costs of Transition.* Working Paper.

[28] Ladányi János, Szelényi Iván (2004): *A kirekesztettség változó formái.* Napvilág Kiadó, Budapest.

tő. Kicsit világosabban: a szegények méltó és méltányos segítése erkölcsi kérdés[29] és nem választható el szabadságuk kérdésétől.[30]

Végeredményben az utalvány mai formájában a szegények életét tovább nehezíti, eleve csekély, a megélhetéshez is kevés jövedelmüket csökkenti, stigmáikat láthatóbbá teszi, teljes jogú állampolgári jogaikat gyengíti. Ezért nem szolgálja a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem ügyét.

[29] Ennek az állításnak az igazolásához elég a Bibliára hivatkozni, nem beszélve morálfilozófusok, morálisan gondolkodó közgazdászok, jogászok, társadalomtudósok sokaságáról.

[30] Sen, Amartya (2009): *The Idea of Justice*. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass.

Összefoglalás

A gyermekek helyzetét és sorsát befolyásoló folyamatok 2010 óta a deklarációk szintjén nagyon kedvezően, a reáliák világában többnyire zsákutcásan kedvezőtlenül alakulnak. Az értékelések sajnos gyakran politikai célokat szolgálva torzulnak. Ezért igyekeztünk minél több olyan adatot közölni, amelyek elég egyértelműek ahhoz, hogy ne legyenek tetszőlegesen értelmezhetők, és ezért igyekeztünk az adatokkal kapcsolatos fenntartásainkat is közölni.

A reálfolyamatokat tekintve a foglalkoztatási helyzet piaci szegmense alig változott, a közfoglalkoztatás viszont funkciót váltott. Ideiglenes, egy munkaképes kisebbséget a piac felé segítő válságenyhítő kiegészítő eszköz helyett fokozatosan a munkanélküliség csökkentésének tartós és legfontosabb eszközévé válik. Ezzel egyidejűleg új módon szegmentálja a munkaerőt: a közfoglalkoztatottak új szegmens, amelyet egyidejűleg sújt a munkajogok gyengülése, a munkalehetőség biztonságának hiánya és a munkával megszerezhető jövedelem rendkívül alacsony szintje. Mindhárom sajátosság közvetlenül és súlyosan kedvezőtlenül érinti a gyermekek fizikai és lelki egészségét.

A kereseti és jövedelmi adatokból kiviláglik, hogy 2009 és 2011 között a jobb helyzetű rétegek kedvezményei több módon nőttek. Az alacsony keresetűek számos intézkedés szenvedő alanyai. A munkaerőpiacról kiszorulók helyzete egyre katasztrofálisabb. Az ellátások színvonala eddig is folyamatosan csökkent minden reális léthatár alá, és szűkült a segélyezettek köre is. 2012 közepén vált deklarálttá, hogy tudatos kormányzati stratégiáról van szó. A miniszterelnök 2012. július 26-i beszédében több összefüggésben beszélt e kérdésről. „Elfogadom – mondotta – hogy ezek a (közfoglalkoztatási) munkahelyek nem olyan értékesek, de ha nincs jobb, akkor ez kell. Idén 200 ezer embernek adunk így munkát, 2013-ban háromszázezer a cél, de el szeretnék oda is jutni, hogy azt tudjam mondani, *hogy aki fizikailag képes dolgozni, annak nem adunk segélyt*. Szeretném, ha az összes szociális segélyt a munka rendszerén keresztül juttatnánk el az emberekhez." Ehhez hozzátette: szeretné, ha el tudnának jutni odáig, hogy a parlament ezt ki tudja mondani a következő évben, és azt is szeretné, hogy az összes szociális segélyt, a gyerekeknek juttatott támogatásokat is a „munka rendszerén" keresztül juttatnák el.[31] Ebből nehéz mást érteni, mint azt, hogy a nem dolgozó szülők gyermekeinek ellátását kurtítják vagy elvonják. 1950 és 1990 között már érvényben volt ez a rendszer: a gyerekeknek juttatott támogatásokat, a családi pótlékot, sőt, az 1974-ben bevezetett nevelési segélyt is a „munka rendszerén" keresztül kapták meg a családok, azaz az adott hónapra legalább az egyik szülőnek többnyire háromheti munkavi-

[31] Elhangzott a Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetségének (VOSZ) ülésén, http://index.hu/gazdasag/magyar/2012/07/26/orban/, illetve olvasható a Kormányzati Portál Hírközpont/Hírek oldalán, https://hirkozpont.magyarorszag.hu/hirek/ov_vosz20120726.html/ToolbarWindow;jsessionid=6996A5D41C7828595459D3C6DCB74B7D.portal11?struts.portlet.mode=view&struts.portlet.action=%2Ftoolbar%2Ftoolbar%2FshowPrintView&action=e&windowstate=normal&mode=view

szonyt kellett igazolnia. Igaz, a formálisan teljes foglalkoztatottság mellett ez nem sokakat szorított ki az ellátásból, de az elv – *hogy a gyerek „érdemessége" és léthez való joga a szülő érdemességétől függ* – jelen volt.

Az 1990-ben bevezetett, minden gyermeket bevonó univerzális családi pótlék ezt az elvet írta felül. Ilyen módon a magyar gyakorlat összhangba került a nemzetközi megoldásokkal, a magyar társadalmi realitásokkal és a gyermeki jogokkal úgy, hogy e közben (igaz, a családi pótlék jelenleginél relatíve magasabb reálszínvonala mellett) a gyerekszegénység csökkentésének leghatékonyabb eszközévé vált. A rendszerváltás után bekövetkező tömegeket érintő elszegényedés ellenére a gyermekek éhezése ritka jelenség maradt. A segély új felfogása egyértelműen az 1950–1990 közötti időszak elveinek felel meg.

A világ országainak túlnyomó része elérendő célnak tartja a társadalmi alapjövedelem valamilyen formáját, ami a növekvő egyenlőtlenségeknek, szegényedésnek, kirekesztésnek legalább egy alsó határt szabna. Mi ezzel ellentétes irányba megyünk, az időben is visszafelé. Ennek a stratégiának a társadalmi szakadékokat tovább növelő hatásait nem fogják tudni ellensúlyozni a kisebb-nagyobb helyi projektek.

Függelék

F1. táblázat: *Az államháztartás konszolidált funkcionális kiadásai (pénzforgalmi szemléletben) a GDP %-ában*

Fő-csoport száma	Csoport száma	Kormányzati fő funkciók Főcsoport neve Csoport neve	2010. évi teljesítés	2011. évi előirányzat*	2012. évi előirányzat
		ÁLLAMI MŰKÖDÉSI FUNKCIÓK	**7,64**	**7,57**	**7,00**
F01		***Általános közösségi szolgáltatások***	***4,88***	***4,95***	***4,65***
	F01.a	Törvényhozó és végrehajtó szervek	2,36	2,41	2,28
	F01.b	Pénzügyi és költségvetési tevékenységek és szolgáltatások	0,94	0,85	0,84
	F01.c	Külügyek	0,22	0,29	0,21
	F01.d	Alapkutatás	0,24	0,27	0,36
	F01.e	Műszaki fejlesztés			
	F01.f	Egyéb általános közösségi szolgáltatások	1,11	1,13	1,07
F02		***Védelem***	***0,91***	***0,85***	***0,70***
F03		***Rendvédelem és közbiztonság***	***1,85***	***1,77***	***1,66***
	F03.a	Igazságszolgáltatás	0,42	0,39	0,35
	F03.b	Rend- és közbiztonság	1,04	1,04	0,94
	F03.c	Tűzvédelem	0,21	0,18	0,19
	F03.d	Büntetésvégrehajtási igazgatás és működtetés	0,18	0,15	0,17
		JÓLÉTI FUNKCIÓK	**30,69**	**29,63**	**28,11**
F04		***Oktatási tevékenységek és szolgáltatások***	***5,80***	***5,46***	***5,08***
	F04.a	Iskolai előkészítés és alapfokú oktatás	1,88	1,76	1,70
	F04.b	Középfokú oktatás	1,22	1,16	1,13
	F04.c	Felsőfokú oktatás	1,80	1,64	1,50
	F04.d	Egyéb oktatás	0,90	0,85	0,75
F05		***Egészségügy***	***4,53***	***4,29***	***3,99***
	F05.a	Kórházi tevékenységek és szolgáltatások	1,89	1,81	1,88
	F05.b	Háziorvosi és gyermekorvosi szolgálat	0,32	0,31	0,30
	F05.c	Rendelői, orvosi, fogorvosi ellátás	0,50	0,47	0,45
	F05.d	Közegészségügyi tevékenységek és szolgáltatások	0,15	0,10	0,09
	F05.e	Egyéb egészségügy	1,68	1,61	1,27
					folytatódik
F06		***Társadalombiztosítási és jóléti szolgáltatások***	***17,27***	***16,97***	***16,25***

Fő-csoport száma	Csoport száma	Kormányzati fő funkciók Főcsoport neve Csoport neve	2010. évi teljesítés	2011. évi előirányzat*	2012. évi előirányzat
	F06.a	Táppénz, anyasági vagy ideiglenes rokkantsági juttatások	1,55	1,45	1,55
	F06.b	Nyugellátások	10,11	10,29	8,90
	F06.c	Egyéb társadalombiztosítási ellátások	0,31	0,23	0,21
	F06.d	Munkanélküli ellátások	1,10	0,97	0,76
	F06.e	Családi pótlékok és gyermekeknek járó juttatások	2,03	1,93	1,84
	F06.f	Egyéb szociális támogatások	0,90	0,91	1,80
	F06.g	Szociális és jóléti intézményi szolgáltatások	1,27	1,20	1,18
F07		***Lakásügyek, települési és közösségi tevékenységek és szolgáltatások***	***1,67***	***1,46***	***1,39***
F08		***Szórakoztató, kulturális, és vallási tevékenységek és szolgáltatások***	***1,43***	***1,45***	***1,40***
	F08.a	Sport és szabadidős tevékenységek és szolgáltatások	025	0,23	0,23
	F08.b	Kulturális tevékenységek és szolgáltatások	073	0,69	0,57
	F08.c	Műsorszórási és kiadói tevékenységek és szolgáltatások	0,20	0,23	0,23
	F08.d	Hitéleti tevékenységek	0,10	0,16	0,15
	F08.e	Párttevékenységek	0,01	0,01	0,01
	F08.f	Egyéb közösségi és kulturális tevékenységek	0,14	0,13	0,21
		GAZDASÁGI FUNKCIÓK	**7,12**	**7,60**	**7,80**
F09		***Tüzelő- és üzemanyag, valamint energiaellátási feladatok***	***0,04***	***0,08***	***0,08***
F10		***Mező-, erdő-, hal- és vadgazdálkodás***	***1,12***	***1,07***	***1,07***
F11		***Bányászat és ipar***	***0,51***	***0,47***	***0,47***
F12		***Közlekedési és távközlési tevékenységek és szolgáltatások***	***2,90***	***3,28***	***3,24***
	F12.a	Közúti közlekedési tevékenységek	1,50	1,70	1,52
	F12.b	Vasúti közlekedésügyek és szolgáltatások	0,78	0,76	0,78
	F12.c	Távközlés	0,07	0,05	0,07
	F12.d	Egyéb közlekedés és szállítás	0,54	0,76	0,87
F13		***Egyéb gazdasági tevékenységek és szolgáltatások***	***1,82***	***2,06***	***2,22***
	F13.a	Többcélú fejlesztési témák tevékenységei és szolgáltatásai	0,61	0,93	1,14
	F13.b	Egyéb gazdasági tevékenységek és szolgáltatások	1,20	1,13	1,08
F14		***Környezetvédelem***	***0,73***	***0,65***	***0,71***
		ÁLLAMADÓSSÁG-KEZELÉS	**4,23**	**3,74**	**3,82**
F15		***Államadósság kezelés, államháztartás***	***4,23***	***3,73***	***3,82***
		FUNKCIÓBA NEM SOROLHATÓ TÉTELEK	**0,25**	**0,67**	**1,60**
F16		***A főcsoportokba nem sorolható tételek***	***0,25***	***0,67***	***1,60***

* Az önkormányzati alrendszer tekintetében a várható teljesítés adatokat tartalmazza.
Forrás: A normatíva összegek a költségvetési törvény adatai alapján kerültek be a táblázatba – **2011. évi CLXXXVIII. törvény Magyarország 2012. évi központi költségvetéséről**

F2. táblázat: *A költségvetési törvényekben meghatározott – központi, ún. alap – normatívák fontosabb gyermekellátások esetében*

A normatívák összege (2008–2012) és reálértékük változása (2008-hoz képest)

Normatíva	Normatíva összege (Ft)					Normatíva reálértékének változása, % (2008 = 100%)		
	2012	2011	2010	2009	2008	2008	2010	2012 (I–III.)
Gyermekellátások								
Nevelőszülői díj (Ft/hó/gyermek, fk)	15000	15 000	15 000	15 000	13 000	100	106	97
Hivatásos nevelőszülői díj (Ft/hó)	135 000	135 000	135 000	135 000	112 000	100	110	101
Emelt összegű gyermekvédelmi támogatás (Ft/alkalom/gyermek)	Normatíva utoljára 2005-ben.							
Gyermekvédelmi kedvezményhez járó egyszeri pénzbeli ellátás (Ft/alkalom/gyermek)	5 800	5 800	5 800	5 800	5 500	100	96	88
Kiegészítő gyermekvédelmi támogatás (Ft/gyermek)	8400	8 400	8 400	8 400	8 000	100	96	88
Fiatalok életkezdési támogatása születéskor (Ft/alkalom)	42 500	42 500	42 500	42 500	42 500	100	91	84
Gyermekvédelmi kedvezményben és átmeneti/tartós nevelésbe vett gyermeknél 2. utalás (Ft/alkalom)	44 600	44 600	44 600	44 600	44 600	100	91	84
Gyermekvédelmi kedvezményben és átmeneti/tartós nevelésbe vett gyermeknél 3. utalás (Ft/alkalom)	44 600	44 600	44 600	44 600	44 600	100	91	84
Kedvezményes étkeztetés óvodában, iskolában, kollégiumban (Ft/fő/év)	68 000	68 000	65 000	65 000	55 000	100	108	104
5–6. évfolyamos tanulók kedvezményes étkeztetése kiegészítő hozzájárulás (Ft/fő/év) (2010-ben 5–7. évf.)	–	–	20 000	20 000	16 000	100	114	–
Ingyenes tankönyvtámogatás (Ft/fő/év)	12000	12 000	10 000	10 000	10 000	100	91	101
Általános hozzájárulás tankönyvellátáshoz (Ft/fő/év)	–	–	1 000	–	1 000	100	91	–
Fogyatékos kiskorú korai fejlesztés (Ft/fő/év)	240 000	240 000	240 000	239 000	240 000	100	91	84
Fogyatékos kiskorú fejlesztő felkészítés (Ft/fő/év)	305 000	305 000	305 000	320 000	325 000	100	86	79

folytatódik

Normatíva	Normatíva összege (Ft)					Normatíva reálértékének változása, % (2008 = 100%)		
	2012	2011	2010	2009	2008	2008	2010	2012 (I–III.)
Gyermekjóléti alapellátások								
Gyermekjóléti szolgáltatás 5000 fő feletti kiegészítő (Ft/0–17 éves lakos)	Normatíva utoljára 2005-ben.							
2000 fő alatt (Ft/fő)	250	250	250	250	500	100	46	42
Gyermekjóléti központ (Ft/központ/év)	2 099 400	2 099 400	2 099 400	2 303 300	2 340 000	100	82	75
Fogyatékos személyek nappali intézményében elhelyezett gyermekek kedvezményes étkeztetése (Ft/fő/év)	68 000	68 000	65 000	65 000	55 000	100	108	104
Ingyenes intézményi étkeztetés (Ft/fő/év)	68 000	68 000	65 000	65 000	50 000	100	119	114
Családok átmeneti otthona, gyermekek átmeneti otthona, helyettes szülő (Ft/fő/év)	635 650	635 650	635 650	689 000	700 000	100	83	76
Bölcsődei ellátás (Ft/fő/év)	494 100	494 100	494 100	540 150	547 000	100	83	76
Családi napközi (Ft/fő/év)	268 200	268 200	268 200	246 100	250 000	100	98	90
Gyermekvédelmi szakellátások								
Területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás (Ft/0–17éves lakosság)	650	650	650	689	700	100	85	78
Területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás (Ft/ellátott)	Normatíva utoljára 2005-ben.							
Gyermekvédelmi különleges és speciális ellátás (Ft/fő)	842 750	842 750	842 750	935 300	950 000	100	81	74
Gyermekotthoni ellátás normál elhelyezési körülmények (Ft/fő)	739 000	739 000	739 000	807 150	820 000	100	82	76
Utógondozói ellátás (Ft/fő)	667 450	667 450	667 450	669 350	680 000	100	90	82

Felhasznált árindex

Év	Előző év = 100,0	2008 = 100,0
2008	106,1	100,0
2009	104,2	104,2
2010	104,9	109,3
2011	103,9	113,6
2012*	105,0	119,3

* A 2012. évi adat becslés az I–VII. hónap alapján.

Forrás: KSH STADAT 3.6.1. tábla, http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qsf001.html (letöltve: 2012. aug. 16.)

A GYERMEKEK HELYZETÉNEK VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON A VÁLSÁG ÉVEIBEN: KORMÁNYZATI SZÁNDÉKOK A JOGSZABÁLYOK TÜKRÉBEN*

Szegénységben élő gyerekek: az alábbiakban a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyerekeket tekintjük szegénységben élőknek. Ennek indoka elsősorban az, hogy a szegény gyerekekre vonatkozó legtöbb adat ilyen módon érhető el, illetve értelmezhető. Néhány esetben az EU közös szegénységmeghatározása értelmében használjuk a fogalmat (az átlagos jövedelem 60%-a alatt élők, lásd indikátor fejezet), amelyre relatív jövedelmi szegénységként utalunk. Ahol más küszöböt alkalmazunk, jelöljük.

Az elmúlt két év jogszabályváltozásainak sorában a Gyermek Jogairól szóló ENSZ-egyezmény figyelembe nem vételének legmarkánsabb megnyilvánulása a büntethetőségi korhatár csökkentése volt.[1] A Btk. módosításával 2013. július 1-jétől lép életbe az emberi elleni (emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés, testi sértés súlyosabb esete) bűncselekmények esetében a büntethetőségi korhatár 14 évről 12 évre csökkentése. „A rendelkezés több ponton ellentétes az ENSZ Gyermekjogi Egyezményében foglaltakkal, így a gyermek mindenek felett álló érdekével (3. cikk), a gyermekközpontú igaz-

* Darvas Ágnes és Farkas Zsombor munkája.

[1] A gyermek- és fiatalkorúakat célzó szigorítások – ahogy ez a Gyerekesélyek Magyarországon 2010 Jelentésben is olvasható – már két évvel ezelőtt elkezdődtek. A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény (Sztv.) a közbiztonság javítása érdekében szükséges egyes törvénymódosításokról szóló ***2010. évi LXXXVI. törvénnyel*** módosított 14. §-ának (2) bekezdése és 15. §-a alapján *szabálysértés elkövetése esetében lehetséges a fiatalkorú elzárása,* melyre a 2010. évi LXXXVI. törvény hatálybalépése előtt nem volt lehetőség. Ezeken kívül a szóban forgó törvény úgy módosította az Sztv. 17. §-át, hogy *a kiszabott pénzbírságot – meg nem fizetése esetén, ha az adók módjára nem hajtható be – fiatalkorúak esetében is át lehet változtatni elzárásra,* amire szintén nem volt lehetőség 2010. augusztus 19-e előtt.

ságszolgáltatás követelményével (40. cikk), a bírói eljárás minden lehetséges esetben való mellőzésének előírásával (40. cikk 4. bekezdés)" (UNICEF 2012).[2]

Általános probléma, hogy a 2011-ben elfogadott köznevelési törvényben nem jelenik meg számos olyan fogalom, amelyek kulcsszerepet játszanak a társadalmi integrációs folyamatokban és az ezekre vonatkozó dokumentumokban. Fájdalmasan hiányzik például az esélyegyenlőség fogalma, mint a köznevelés egyik alapelve, vagy a Gyermek Jogairól szóló ENSZ-egyezmény alapelve a gyerekek legjobb érdekének érvényesítéséről. Nehézséget okoz, hogy a közoktatási rendszerben számos program esetében (pl. tankönyvellátás) meghatározó jelentőségű volt a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet fogalma. A fogalmat a köznevelési törvény nem definiálta, a meghatározást a készülő gyermekvédelmi törvény hatáskörébe utalta. Sajnos a Gyvt (2012. júliusi) módosítása sem rendezi ezt a hiányosságot. Így a különösen hátrányos helyzetű gyermekek számos korábbi ellátása bizonytalanná válhat.

[2] Az UNICEF-tiltakozás így folytatódik:
...mert Magyarországon az igazságszolgáltatás és büntetés-végrehajtás rendszere és a szakemberképzés nem felkészült arra, hogy a büntetendő cselekményt elkövetett gyermekek megfelelő ellátásban részesüljenek.
...mert a szabadságtól való megfosztás nem megoldás, ha nincs lehetőség speciális programokra, ha az elítélt gyermek nem kap segítség abban, hogy megértse, mi és miért történt vele, és hogy a jövőben hogyan kerülheti el a hasonló helyzeteket.
...mert a bűnösség kimondása és a büntetés megbélyegzi a gyermeket, és hátrányba hozza az oktatási rendszerben és később a munkaerőpiacon.
...mert a jelenlegi büntetőeljárási rendszer nem alkalmas arra, hogy a két legfontosabb visszajelzést megadja a gyermeknek: a valódi felelősségvállalást, valamint az áldozattal való megbékélést és a megbocsátást.
...mert tudjuk, hogy a „hagyományos" büntetőeljárás és a szabadságtól való megfosztás nem hatékony a gyerekeknél, és mert tudjuk, hogy a gyermekeknél nem jelent valódi visszatartó erőt a büntetés súlyossága.
...mert egy 12 éves gyermek biológiai, testi, szellemi, lelki fejlődése még folyamatban van, az autonómia (hogy mennyire lehet őket befolyásolni), az ösztönökön és az érzelmeken való uralkodás, a késleltetés képessége, a jövőbeni cselekmények következményeinek mérlegelése még nem százszázalékos. Vitathatatlan orvostudományi tény, hogy az agy csak az ember húszéves kora körül éri el a teljes fejlettséget.
...mert a gyermekek tünethordozók. Mert a gyermekkori bűnelkövetés hátterében nagyon sokszor családi problémák, bántalmazás, erőszakélmény áll. A gyermek igen sokszor maga is áldozat, amire a büntető igazságszolgáltatási rendszer nem tud válaszolni.
...mert azokban a fejlett országokban, ahol 14 évnél alacsonyabb a büntethetőségi korhatár, a jogkövetkezmények gyermekvédelmi, családvédelmi központúak, és nem a büntetés áll a középpontban, hanem a rehabilitáció és a segítség.
...mert ez a jogszabályváltozás élesen szembemegy azokkal a törekvésekkel, amelyek a gyermekközpontú igazságszolgáltatás Magyarországi kiépítését célozzák.
Magyarország ezzel a Btk.-módosítással súlyosan megszegte az ENSZ Gyermekjogi Egyezményét, egy olyan szabályozást vezet be, ami szembemegy az ENSZ fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásával kapcsolatos előírásaival, és ami egyértelműen és bizonyítottan nem hatékony."

1. SZÜLŐK FOGLALKOZTATÁSA	
Intézkedés	**Közfoglalkoztatási rendszer megváltoztatása (Nemzeti Közfoglalkoztatási Program keretében)**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Kismértékű. A közfoglalkoztatás bére, illetve – közfoglalkoztatás hiányában – a foglalkoztatást helyettesítő támogatás összege messze nem érik el a gyermekes családoknál a relatív jövedelmi szegénység küszöbét. A felajánlott közfoglalkoztatást az iskolai végzettségtől, a képzettség szintjétől függetlenül kötelező elfogadni, amely a munkanélkülivé vált magasabb végzettségűeket is kedvezőtlenül érinti.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Feltehetően jelentős. Csökkent a közfoglalkoztatás átlagos bére (8 órás foglalkoztatásban a minimálbér alig 80%-a, a családi adókedvezmény nagyságától függően havi nettó 47 ezer és 58 ezer Ft között van. A közfoglalkoztatási bért kötelezően heti részletekben kell folyósítani, ami nemcsak plusz adminisztrációs költséget jelent, hanem a családi gazdálkodást, például a számlafizetést nehezíti). Új, szankcionáló jellegű feltétel a lakókörnyezet rendben tartásának feltétele (önkormányzat helyi rendeletben írhatja elő, kérheti számon). START közmunkaprogramok kötelező képzéssel egybekötve: a segélynél magasabb, de nagyon alacsony szintű jövedelmet biztosítanak, a képzések hosszú távon kevésbé kamatoztathatók a célcsoport számára.
Jogszabály	2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról; 170/2011. (VIII. 24.) Korm. rendelet a közfoglalkoztatási bér és a közfoglalkoztatási garantált bér megállapításáról; 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról
Elérhető adatok	A Belügyminisztérium honlapján található adatok szerint[3] 2011-ben összesen 302 152 fő lépett be a közfoglalkoztatás rendszerébe (közülük 33 997 fő a Belügyminisztérium, 268 155 fő a Nemzetgazdasági Minisztérium által finanszírozott rendszerbe került). Többségük (69%, 186 025 fő) rövid időtartamú közfoglalkoztatásban vett részt. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) elemzése alapján „a közfoglalkoztatás keretében 2011-ben – az intézményi munkaügyi statisztika adatai szerint – átlagosan 61 ezren dolgoztak, 30%-kal kevesebben, mint az előző évben. A csökkenés döntően a közfoglalkoztatási rendszer átalakításából adódott. A közmunkások döntő többsége – a korábbiakkal ellentétben – részmunkaidőben és az évnek csak kisebb részében dolgozott." *(Forrás: KSH, Magyarország, 2011., 24. o.)* A KSH-statisztika szerint 2012 első öt hónapjában 73 ezer fő volt a közfoglalkoztatottak száma.[4]

folytatódik

[3] http://www.kormany.hu/download/5/83/70000/NGM_Belepo_Letszam_2011_12.xls#!DocumentBrowse és http://www.kormany.hu/download/3/83/70000/NGM_BM_Belepo_Letszam_2011_12.xls#!DocumentBrowse.
A közfoglalkoztatási adatok ellentmondásairól lásd még: Drosztmérné et al. 2012: 30–31. http://romagov.kormany.hu/download/5/c0/40000/Jelent%C3%A9s%20a%20Legyen%20jobb%20a%20gyermekeknek%20%C3%89rt%C3%A9kel%C5%91%20Bizotts%C3%A1g%20%202011%20%20%C3%A9vi%20munk%C3%A1j%C3%A1r%C3%B3l.pdf

[4] KSH Statisztikai Tükör, 2012/53, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/jel/jel21205.pdf

1. SZÜLŐK FOGLALKOZTATÁSA	
Intézkedés	**Aktív korúak ellátásának megváltoztatása: foglalkoztatást helyettesítő támogatás (fht)**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Kismértékű. Egyéb jogosultsági feltételek mellett a háztartásban az egy fogyasztási egységre jutó jövedelem nem haladhatja meg nyugdíjminimum 90%-át, 2012-ben a 25 650 Ft-ot. Ez a jövedelemhatár egyértelműen szegénységet jelez.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Jelentős lehet. A munka nélküli, segélyezett családokban csökkent a jövedelem. A foglalkoztatást helyettesítő támogatás összege 2012. 01. 01-től a nyugdíjminimum 100%-áról 80%-ra, 28 500 Ft-ról 22 800 Ft-ra csökkent. (Egy családban aktív korúak ellátására egy személy jogosult egyidejűleg, kivéve azt az esetet, amikor a családban az egyik személy fht-ben, a másik rendszeres szociális segélyben részesül.) A segély feltételeként a települési önkormányzat rendeletben előírhatja a lakókörnyezet rendben tartását *[1993. évi III. tv. 33. § (7) bek.; 2011. évi CVI. tv. 20. §]*. Ha védelembe vett gyermek van a családban, 2012-től az fht egy része (max. 60%) is nyújtható természetben, illetve Erzsébet kártyán *[2012. évi CXVIII. tv. 3. § (2) bek.]*.
Jogszabály	2011. évi CLXVI. törvény Magyarország 2012. évi költségvetését megalapozó egyes törvények módosításáról *(34. §. A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. tv. módosítása);* 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról; 2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról; 2012. évi CXVIII. törvény egyes szociális tárgyú és egyéb kapcsolódó törvények módosításáról
Elérhető adatok	2011-ben összesen 182 ezer fő részesült rendszeres szociális segélyben (rszs), rendelkezésre állási támogatásban (rát), bérpótló juttatásban (bpj) vagy foglalkoztatást helyettesítő támogatásban (fht). (A rát előbb bpj-re, majd fht-ra változott.) 2012. júniusban összesen 193,5 ezer fő részesült foglalkoztatást helyettesítő támogatásban és rendszeres szociális segélyben. Ebből az rszs-t kapók száma 2010-ben mintegy 35 ezer fő. (Az ellátatlan álláskeresők aránya 2012. júniusban 280 ezer fő, 2011-ben 243 ezer fő volt.) *(Forrás: Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat, Munkaerőpiaci helyzetkép 2011)*
Intézkedés	**Álláskeresési járadék változásai**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Kedvezőtlen. Az állásvesztőket, munkanélkülieket (akik között nő az iskolázottabbak aránya) kedvezőtlenül érinti a támogatás folyósításának 270 napról 90 napra csökkentése, illetve az, hogy 1 nap folyósítási időhöz a korábbi 5 helyett 10 jogosultsági nap szükséges. Az összeg felső határa a minimálbér 100%-ára változott (az addigi 120% helyett).
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Kedvezőtlen, de feltehetően keveseket érint. Öt éven belül legalább 360 nap jogosultsági idő/munkaviszony szükséges, ami elsősorban a hátrányos munkaerő-piaci helyzetű csoportok számára nehezen teljesíthető feltétel.
Jogszabály	1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról; 2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról 8. §
Elérhető adatok	2011. decemberben 97 964 fő részesült álláskeresési járadékban (ez 2010. decemberhez képest 15%-os csökkenés). 2012. júniusban 44 648 fő kapta az álláskeresési járadékot. *(Forrás: NFSZ havi részletes adatok, 2012. június)*

2. CSALÁDOK ANYAGI HELYZETE	
Intézkedés	**Személyi jövedelemadó változásai (egykulcsos adórendszer, gyermekek utáni adókedvezmény, adójóváírás megszűnése)**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Részben kedvező, részben kedvezőtlen. A 2011. 01. 01-től bevezetett változtatások hatására a rendszeres és nem a legalacsonyabb sávba tartozó munkajövedelemmel rendelkező családok, közöttük is a magas, az átlagos bruttó bért jelentősen meghaladó fizetésű, három és több gyereket nevelő családok jövedelme nőtt. Az adójóváírás megszűnésének hatására 2012-ben a bruttó 202 ezer forint alatti havi terhességi-gyermekágyi segély (tgyás) és gyermekgondozási díj (gyed) személyijövedelemadó-terhe viszont nőtt, amit a kormányzat jövedelempótlékkal tervezett kompenzálni.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Többnyire kedvezőtlen. A szülők alacsony (minimálbér körüli) bér melletti foglalkoztatása esetén csökkent a családi jövedelem, a foglalkoztatott nélküli családok jövedelmi helyzetén nem változtatott. A tgyás és a gyed minimálbér alapján számított összege az adójóváírás megszűnésével havi 8900 Ft-tal csökkent.
Jogszabály	2011. évi CLVI. törvény egyes adótörvények és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról; 6/2012. (II. 1.) Korm. rendelet a terhességi-gyermekágyi segélyben és gyermekgondozási díjban részesülők számára nyújtott jövedelempótlékról.
Elérhető adatok	A KSH adatai szerint 2010 és 2011 között a három vagy több gyereket nevelő családok reálkeresete 19%-kal nőtt, az egygyermekeseké 6,4%-kal, a kétgyermekeseké 12%-kal *(Forrás: KSH, Magyarország, 2011).* 2011 és 2012 között az alkalmazásban álló gyerekesek nettó keresete nőtt, annak reálértéke azonban, gyerekszámtól függően, 3,4–2,2%-kal csökkent *(Forrás: KSH, STADAT táblák)*
Intézkedés	**GYES időtartamának 2 évről 3 évre történő visszaállítása**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Jórészt kedvező. 2011. 01. 01-től az ismét 3 évig járó gyes a munkanélküli, munkaerőpiacra be-, illetve visszatérni nem tudó szülők számára pozitív hatás. (Itt nem érintjük a gyes-gyed általános, inkább kedvezőtlen munkaerő-piaci hatását.) Közvetlen kedvezőtlen hatás a gyes melletti munkavégzés korlátozása (szülők számára legfeljebb heti 30 óra). (Az intézkedés a 2010. 04. 30. után született gyerekekre vonatkozik.)
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Kedvező. Munkanélküli, munkaerőpiacra be-, illetve visszatérni nem tudó szülők számára pozitív hatás.
Jogszabály	2010. évi CLXXI. törvény egyes szociális, gyermekvédelmi, családtámogatási, fogyatékosságügyi és foglalkoztatási tárgyú törvények módosításáról 72. §.
Elérhető adatok	2010 és 2011 között az igénybe vevők száma 4,9%-kal csökkent. 2011-ben az ellátásban részesülők havi átlagos száma 169 721 fő volt. *(Forrás: KSH, Magyarország, 2011)*

folytatódik

2. CSALÁDOK ANYAGI HELYZETE	
Intézkedés	**Családi pótlék, gyes, gyet színvonalának változatlansága (intézkedés hiánya)**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	A családtámogatások összegének változatlansága miatt a családok gyermekek utáni pénzbeli ellátásából származó jövedelmének reálértéke csökkent. (Az ellátásokat 2008 óta nem emelték, nem indexálták.)
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	A foglalkoztatott nélküli és az alacsony bérjövedelemmel rendelkező családok esetében az összjövedelem reálértéke jelentősen csökkent.
Jogszabály	1998. évi LXXXIV. törvény a családok támogatásáról; 2010. évi LXVI. törvény a családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvénynek, valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvénynek a tankötelezettség teljesítésével összefüggő módosításáról
Elérhető adatok	2010 és 2011 között a gyet és a gyes reálértéke 2%-kal, a családi pótlék reálértéke 3,4%-kal csökkent. Az alacsony jövedelmű háztartások fogyasztói árindexe 2011-ben (2010-hez képest) 104,7 volt. *(Forrás: KSH, Magyarország, 2011)* A 2012. júliusi fogyasztási árindex 5,6% volt (KSH), az ellátások reálértéke tovább csökkent.
Intézkedés	**Családi pótlék rendszerének átalakítása (nevelési ellátás és iskoláztatási támogatás bevezetése)**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Nem jelentős, feltehetőleg kisebb mértékben érinti a többséget, mint a hátrányos helyzetű, szegény családokat.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Az iskoláztatási támogatás folyósításának feltételekhez kötése az 50 órát meghaladó iskolai hiányzás esetén (eseti gondnok kinevezése, természetbeni juttatás) egyértelműen a hátrányos helyzetű, szegény családokból kikerülő (többnyire szakiskolai) tanulókat érinti nagyobb mértékben. Az intézkedés hosszabb távú, nem szándékolt hatásaként valószínűsíthető a magántanulók számának növekedése.
Jogszabály	1998. évi LXXXIV. törvény a családok támogatásáról; 2010. évi LXVI. törvény a családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvénynek, valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvénynek a tankötelezettség teljesítésével összefüggő módosításáról
Elérhető adatok	A 2010/2011-es tanévben az 50 óránál többet hiányzó tanulók aránya az általános iskolai képzésben 2%, a szakiskolai képzésben 10,6%, a speciális szakiskolai képzésben 10,4%, míg a szakközépiskolai programokban 1,2%, a gimnáziumi képzésben 0,5% volt. A támogatás jogerős felfüggesztésére 2011. 04. 30-ig 5361 gyerek esetében került sor (70%-uk rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő). *(Forrás: TÁRKI-TUDOK, KIR-STAT adatok alapján)*

folytatódik

2. CSALÁDOK ANYAGI HELYZETE	
Intézkedés	**Családi pótlék folyósításának szüneteltetése, megvonása az 50 órát meghaladó hiányzást követő felülvizsgálati időszakban (3 hónap)**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Nem jelentős, túlnyomó többségében a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő, szegény gyerekeket érinti.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Az iskoláztatási támogatás szüneteltetésének időtartama alatt a rászoruló, rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermekek sem kaphatják meg a jelenleg természetben nyújtott ellátást. A háztartások költségvetésében jelentős szerepet játszó családi pótlék hónapokon keresztüli megvonása alapjában veszélyeztetheti a megélhetést.
Jogszabály	2012. évi CXVIII. törvény egyes szociális tárgyú és egyéb kapcsolódó törvények módosításáról
Elérhető adatok	2011-es adatok alapján az iskolai hiányzás miatt felfüggesztett családi pótlék 70%-ban a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyerekeket érintette.
Intézkedés	**Rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény (rgyk) átalakítása**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Csekély, az intézkedés a szegényekre korlátozott. Egyéb jogosultsági feltételek mellett a gyereket gondozó családban az egy főre jutó jövedelem továbbra sem haladhatja meg a nyugdíjminimum 130%-át (2012-ben a 37 050 Ft-ot), egyszülős, tartós beteg, súlyosan fogyatékos gyereket nevelő család esetében a nyugdíjminimum 140%-át (2012-ben a 39 900 Ft-ot).
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Az rgyk jogosultsági feltételei és az összege nem változtak (gyerekenként évente kétszer 5800 Ft), vagyis mind a küszöb, mind az ellátás reálértéke csökkent (lásd az előbbi fejezetet). A küszöb csökkenése a jogosultak számát csökkenti. További hatás, hogy 2012. 10. 01-től a támogatást természetben, Erzsébet-utalvány formájában kell nyújtani. A szegény gyerekes családok így még kevesebb készpénzzel fognak rendelkezni, az utalványoknak kialakul a másodlagos piacuk.
Jogszabály	2012. évi CXVIII törvény egyes szociális tárgyú és egyéb kapcsolódó törvények módosításáról
Elérhető adatok	2010-ben 598 500 gyerek részesült a támogatásban. (A 0–17 évesek 33,2%-a kapott rgyk-t.) *(Forrás: Köztár.hu)*
Intézkedés	**Aktív korúak szociális ellátása (rendszeres szociális segély)**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Csekély, az intézkedés a szegényekre korlátozott. Egyéb jogosultsági feltételek mellett a háztartásban az egy fogyasztási egységre jutó jövedelem nem haladhatja meg a nyugdíjminimum 90%-át, 2012-ben a 25 650 Ft-ot. Ez a jövedelemhatár egyértelműen szegénységet jelez.

folytatódik

2. CSALÁDOK ANYAGI HELYZETE	
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Kedvezőtlen. A rendszeres szociális segély (rszs) összegének változatlansága miatt a segélyezett családok jövedelmének reálértéke csökkent. Jövedelemmel nem rendelkezők esetében a segély összege egyedülállóknál 25 650 Ft, családban élő személy esetében a családi jövedelemhatár összegének és a jogosult családja havi összjövedelmének különbözete. A családi segély maximális összege a 2011-es 60 600 Ft-ról 2012-ben 42 326 Ft-ra csökkent. Ha a segély összege eléri a 10 000 Ft-ot, 2012. 08. 01-től a települési önkormányzat rendeletben előírhatja, hogy a segély (és a foglalkoztatást helyettesítő támogatás) összegéből 5000 Ft-ot természetben, Erzsébet-utalvány formájában kell nyújtani *(2012. évi CXVIII. tv.).* E két változás együttes hatására a szegény gyerekes családok összes jövedelme, ezen belül készpénzbevétele csökken. A települési önkormányzat a segély feltételeként is rendeletben előírhatja a lakókörnyezet rendben tartását *[1993. évi III. tv. 33. § (7) bek.; 2011. évi CVI. tv. 20. §].*
Jogszabály	2012. évi CXVIII. törvény egyes szociális tárgyú és egyéb kapcsolódó törvények módosításáról; 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról; 2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról
Elérhető adatok	2010-ben 35 894 fő részesült a segélyben. *(Forrás: Köztár.hu)*
Intézkedés	**Az 57. életévüket még be nem töltött, 2011. december 31-ig III. csoportos rokkantsági, baleseti rokkantsági nyugdíjban, rendszeres szociális járadékban részesülő személyek felülvizsgálata, részükre rehabilitációs ellátás vagy rokkantsági ellátás megállapítása**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Nem jellemző.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	A hátrányos helyzetű régiókban gyakoribb a korhatár előtti rokkantsági ellátás, a roma lakosság körében pedig meghaladja a 15%-ot *(Forrás: Babusik 2004)*, a munkavállalási lehetőségek elmaradnak az ország kedvezőbb térségeitől. Így valószínűleg nagyobb arányban fogja az intézkedés érinteni az ezekben a régiókban sűrűsödő korai rokkantnyugdíjas szegény gyerekes háztartásokat.
Jogszabály	**2011. évi CXCI. törvény a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról**
Elérhető adatok	A 2005-ös Mikrocenzus adatai alapján a 15 éven aluli gyerekeket nevelő háztartások közül megközelítőleg 55 ezerben volt egyik, másik vagy mindkét szülő saját jogon nyugdíjas, illetve járadékos. A gyereket nevelő rokkantsági nyugdíjasok száma nem ismert. 2011. januárban a nyugdíjban és nyugdíjszerű ellátásban részesülők 11,6%-a volt korhatár alatti rokkantsági nyugdíjas. Ezt az arányt meghaladják a hátrányos helyzetű régiók adatai, ahol 12–14,4% közötti arányok voltak jellemzőek. *(Forrás: KSH, Magyarország, 2011)*

folytatódik

2. CSALÁDOK ANYAGI HELYZETE	
Intézkedés	**Óvodáztatási támogatás változása**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Csekély, az intézkedés a szegényekre korlátozott. A támogatás alapvető feltétele a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultság, ami önmagában alacsony családi jövedelmet jelent.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	A támogatást a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyerekek után kaphatja a szülő, ha három-, illetve négyéves gyerekét beíratta az óvodába, és gondoskodik rendszeres óvodába járatásáról. A támogatás további feltétele, hogy a szülőknek nyilatkozniuk kell arról, hogy gyerekük hároméves koráig legfeljebb általános iskolai végzettséget szereztek *(Gyvt. 20/C §).* A 2009. január 1-jétől bevezetett intézkedés a hátrányos helyzetű gyerekes családokat célozza. A támogatás összege 2009 óta nem változott. A minimális jogszabálymódosítás alapján az első támogatási összeg (20 ezer Ft) megítéléséhez a korábbi 3 hónapos óvodáztatás helyett elég 2 hónap. Ez kedvezően érintheti a szegénységben élő családokat, az óvodáztatás megkezdésének időpontjához képest hamarabb jutnak pénzhez/természetbeni támogatáshoz.
Jogszabály	1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról
Elérhető adatok	2009-ben összesen 23 109 fő részesült a támogatásban. Közülük első alkalommal 15 640 fő, második alkalommal 7469 fő kapta a támogatást. Az összes támogatott gyerek 21,3%-a volt 3 éves. *(Forrás: KSH Gyermekvállalás és gyermeknevelés, 2011. április)* 2010-ben mintegy 8400 újonnan beíratott gyerek után fizettek ki óvodáztatási támogatást. Az óvodáztatás jobban nőtt azokban a körzetekben, ahol nagyobb a támogatás aránya, illetve ahol nagyobb az iskolázatlan szülők gyerekeinek aránya. A magas részvételi arányú körzetekben még férőhelyhiány esetén is nőtt az óvodáztatási arány. *(Forrás: Kertesi, Kézdi 2012)* Az óvodai csoportok száma azonban nem követi az óvodába beíratott gyerekek számának növekedését. 2006-ban 26%, 2009-ben 30%, 2010-ben 34%, ezen belül Észak-Alföldön 42% volt a 25 főnél nagyobb óvodai csoportok aránya. (Lásd indikátor fejezet)

3. LAKHATÁS	
Intézkedés	**Lakásépítési, lakásvásárlási kedvezmény**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	A támogatási feltételek miatt elsősorban a magasabb jövedelmű, nagyobb és korszerű lakást építőknek kedvez az intézkedés.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Az alacsony jövedelmű családok számára nehezen teljesíthetők a feltételek (legalább 6 hónapos rendszeres munkaviszony, legalább B energetikai kategóriájú lakás, nincs köztartozás).
Jogszabály	256/2011. (XII. 6.) Korm. rendelet a lakásépítési támogatásról; [257/2011. (XII. 6.) Korm. rendelet a lakáscélú állami támogatásokról szóló 12/2001. (I. 31.) Korm. rendelet módosításáról]
Elérhető adatok	–

folytatódik

3. LAKHATÁS	
Intézkedés	**Lakáshitelesek támogatása (árfolyamrögzítés, forintosítás)**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Amennyiben élni tudtak a lehetőségekkel, az intézkedés kedvező a (gyerekes) családok számára.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Nem érinti a szegény (gyerekes) családokat, a feltételeket jövedelemhiány miatt nem valószínű, hogy teljesíteni tudják.
Jogszabály	A devizakölcsönök törlesztési árfolyamának rögzítéséről és a lakóingatlanok kényszerértékesítésének rendjéről szóló 2011. évi LXXV. törvény
Elérhető adatok	2011-ben a háztartások 44,7%-a rendelkezett hitellel, 10,5%-uk 3 vagy többfélével. 725 ezer háztartásnak jelzáloghitele volt, közöttük 80% a lakáshitelesek aránya. Utóbbiak között 16% a törlesztési gondokkal küzdők aránya (93 256 háztartás). A lakáscélú hitellel rendelkező gyerekes háztartások száma 391 550 (a devizaalapú és a forintalapú hitelesek megoszlása mintegy 50–50%). A lakáshitellel rendelkező gyerekes háztartások között a devizahitelesek 24%-a, a forinthitelesek 13%-a küzd törlesztési gondokkal. *(Forrás: KSH Statisztikai Tükör 2011/77.)* 2012. február végéig az ügyfelek a 2011. szeptember 30-i 5611 milliárd Ft-os jelzálog-fedezetű háztartási devizahitel-állomány több mint 24%-át végtörlesztették kedvezményes árfolyamon, és ezáltal mintegy negyedével csökkent a háztartások jelzálogalapú devizakitettsége. A program során a végtörlesztő devizahitel-adósok összesen mintegy 370 milliárd forint tőketartozás-elengedésben részesültek, ami ügyfelenként átlagosan 2,186 millió Ft tartozáselengedést jelent. A végtörlesztett hitelek esetében az átlagos ügyletméret végtörlesztési árfolyamon 5,8 millió Ft, piaci árfolyamon közel 8 millió Ft volt. Az átlagszámok alapján alacsony összegű (2-3 millió forintos) hitelek tömeges végtörlesztésére is sor került. A konstrukció csaknem 170 ezer családnak jelentett komoly segítséget, az esetek kétharmadában végleges megoldást a devizaalapú hitel jelentette problémákra. A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének 2012. május 22-én közzétett statisztikái szerint a pénzintézetek a második negyedévben 3185 hitelfedezetként szolgáló lakóingatlant jelöltek ki kényszerértékesítésre, 2011. 10. 01. óta pedig összesen 8067-et. A második negyedévben 107 302 jelzáloggal terhelt lakóingatlan esetében állt fenn több mint 90 napos fizetési késedelem. Ezekből a 3 százalékos kvóta alapján 3792-t kényszerértékesíthettek volna, de csak a kvóta 84%-át használták ki a bankok, így 3185 lakóingatlan jut erre a sorsra. *(Forrás: PSZÁF)*
Intézkedés	**Lakásfenntartási támogatás átalakítása**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	A 2011. 08. 31-től megszűnő gáz- és távhő-ártámogatásból kikerülő háztartások egy része bekerül a lakásfenntartási támogatás rendszerébe. Az intézkedés alapvetően az alacsony jövedelmű családokat érinti.

folytatódik

3. LAKHATÁS	
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	A támogatás jogosultsági határa 2011. 09. 01-től a nyugdíjminimum 250%-ára emelkedett (az addigi 150% helyett), de a számítás módja is megváltozott. A támogatás összege kismértékben csökkent, mert a jövedelemszámítás alapja – az egy főre jutó jövedelem helyett – a háztartás fogyasztási egységre jutó jövedelme. A lakásfenntartás egy négyzetméterre jutó elismert havi költsége 2009 óta változatlan, 450 Ft (lásd költségvetési törvények). 2012. 01. 01-től helyi lakásfenntartási támogatás nem igényelhető, csak normatív támogatást lehet kérni. Új elem a jövedelem- és vagyonvizsgálat (a háztartás egyik tagjának sem lehet vagyona). Szintén új, elsősorban a szegényeket célzó elem ennél a segélynél is a lakókörnyezet rendben tartásának feltétele, amely helyi rendeletben írható elő.
Jogszabály	1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról; 2011. évi CXCI. törvény a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról 128. § (2)
Elérhető adatok	2010-ben 361 ezer fő részesült a támogatásban, 80,4%-uk normatív alapon. 2009-ben a segélyezettek száma 338 894 fő volt, és szintén 80%-uk kapta normatív alapon a támogatást. 2010-ben a segély egy főre jutó átlagos éves összege 53 ezer, egy évvel korábban 52 ezer forint volt. *(Forrás: Köztár.hu)*

4. KORAI KÉPESSÉGGONDOZÁS, SZEGREGÁCIÓMENTES ISKOLA	
Intézkedés	**Biztos Kezdet Gyerekházak finanszírozása a központi költségvetésből**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Kismértékben érintheti. (Elsősorban kistelepüléseken élő nem szegény családokat.)
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	A Biztos Kezdet Gyerekházak céljuk szerint a hátrányos helyzetű szülőknek és gyerekeknek nyújtanak szolgáltatásokat, így feltételezhető, hogy a tervezett intézkedések is őket érintik elsősorban. A központi költségvetésben előirányzott évi 293 millió Ft az elindult gyerekházak folyamatos működését biztosítaná, amely kedvező hatású lenne a szegény családokra. A részleteket szabályozó rendelet öt hónapos késéssel, a költségvetési törvényben meghatározott 2012. március 15-i határidő helyett 2012. augusztus 13-án jelent meg. Elsősorban a késedelem következtében a civil és egyházi fenntartók ellátási feladatának önkormányzati átvállalása, valamint a 2012-es év finanszírozáshiányos időszakának visszamenőleges támogatása kérdéses. A civil és egyházi fenntartók számottevő veszteségekkel számolhatnak, a szolgáltatások további fenntartása bizonytalan.
Jogszabály	2011. évi CLXXXVIII. törvény Magyarország 2012. évi központi költségvetéséről, **Az emberi erőforrások minisztere 13/2012. (VIII. 13.) EMMI rendelete a Biztos Kezdet Gyerekházak támogatása igénylésének, döntési rendszerének, folyósításának, felhasználásának, elszámolásának és ellenőrzésének részletes szabályairól** (http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK12107.pdf)**.**

folytatódik

4. KORAI KÉPESSÉGGONDOZÁS, SZEGREGÁCIÓMENTES ISKOLA	
Elérhető adatok	2011-ben több mint 4000 öt éven aluli gyereket fogadtak a gyerekházak. *(Forrás: Drosztmérné et al. 2012)* Jelenleg 42 – az uniós támogatási időszakot már lezáró – gyerekház további működéséről van szó. Ezek közül 26 önkormányzati, 16 civil vagy egyházi fenntartásban működött eddig.
Intézkedés	**Bölcsődei gondozás térítési díjának bevezetése**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Kedvezőtlen hatás, amit a helyi rendeletek – a térítési díj mértékének megszabásával – erősen differenciálnak.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Elvileg kevésbé érinti a szegény gyerekes családokat, mert az rgyk-ban részesülők és a 3 és többgyerekesek térítésmentesen vehetik igénybe a szolgáltatást a jelenlegi szabályozás alapján. (A bölcsődék egyenlőtlen területi eloszlása és a munkaviszony igazolása miatt azonban a szegény, munka nélküli családok gyerekei kevésbé jutnak el bölcsődébe.)
Jogszabály	1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 148. §; 328/2011. (XII. 29.) Korm. rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátások és gyermekvédelmi szakellátások térítési díjáról és az igénylésükhöz felhasználható bizonyítékokról 9. §
Elérhető adatok	2011-ben a bölcsődébe beíratott gyerekek száma 36 685 fő volt, 67%-uk 3 évesnél fiatalabb. A működő bölcsődei férőhelyek száma 35 450 volt 2011-ben. *(Forrás: KSH STADAT táblák)*
Intézkedés	**Óvodába felvehetőek a 3 éves korukat fél éven belül betöltő, 2,5 éves gyerekek**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Részben kedvező, részben kedvezőtlen. Kedvező, hogy az intézkedés hatására nő a családok választási lehetőségeinek köre a gyerekek napközbeni gondozásának megoldásában. Kedvezőtlen, mivel a gyereklétszám növekedésétől elmarad az óvodai csoportok számának növekedése, emelkedik az optimálisnál, 25 főnél nagyobb létszámú csoportok aránya.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Kedvező, nő a családok választási lehetőségeinek köre a gyerekek napközbeni gondozásának megoldásában. A hátrányos helyzetű régiókban azonban a hatás bizonytalan: a zsúfolt csoportok aránya már jelenleg is jelentősen meghaladja az ország többi területén működő óvodákra jellemző szintet. Új beruházások, óvoda, illetve óvodai csoportok létrehozása nélkül az óvodai nevelés minősége e területeken tovább romlik.
Jogszabály	2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről 8. §

folytatódik

4. KORAI KÉPESSÉGGONDOZÁS, SZEGREGÁCIÓMENTES ISKOLA	
Elérhető adatok	Az óvodások száma az elmúlt évtized első felében csökkent, majd stagnált, 2008-tól emelkedik. A 2011/12-es tanévben összesen 341 198 óvodás gyermek volt. (Az óvodai csoportok zsúfoltságáról lásd előbb; óvodáztatási támogatás.) Az emelkedéshez hozzájárult a 2008-tól bevezetett egységes óvodai-bölcsődei csoport (ide kétéves kortól járhatnak a gyermekek – 2011-ben 524 fő), illetve hogy 2010 szeptemberétől a háromévesnél fiatalabb gyermek is felvehető óvodába, ha fél éven belül betölti a hároméves kort. E két változás a három éven aluliak megjelenését jelenti az óvodások között. 2010-től jelentősen emelkedett a számuk, 2011-ben már mintegy 7000 háromévesnél fiatalabb óvodás gyermek volt. A napközbeni ellátások rendszerének ellentmondásosságát jelzi, hogy eközben a 2011-ben bölcsődébe beíratott gyerekek közül csaknem 12 ezer már betöltötte a 3. életévét (az összes érintett gyerek 33%-a). *(Forrás: KSH, EMMI)* A bölcsődékben 2012-ben bevezetett térítési díj miatt fennáll az az ellentmondás, hogy a 3 éven aluliaknak napközbeni ellátást biztosító bölcsőde nagyobb terhet ró az érintett családokra, mint az óvodai elhelyezés.
Intézkedés	**A kötelező óvodáztatás 5 éves korról 3 éves korra történő csökkentése 2014. szeptembertől**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Korlátozza a szülői jogokat (alapjog, hogy a nevelés módját a szülő megválaszthatja), illetve nincs garancia a szakmai-minőségi feltételek biztosítására (már most is jelentős a zsúfoltság az óvodákban). Az intézkedés alól a jegyző a gyerek 5 éves koráig felmentést adhat, ha „a gyerek családi körülményei, képességeinek kibontakoztatása, sajátos helyzete indokolja" *[2011. CXC. tv. 8. § (2) bek.]*.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Elvileg azt a 10%-ot célozza, aki nem jár óvodába, pedig családi háttere miatt a legnagyobb szüksége lenne rá. Az elképzelések szerint az intézkedéshez összesen mintegy 10-12 Mrd Ft-os óvodafejlesztés társulna (Széchenyi-terv keretében, uniós forrásokból) *(Forrás: hvg.hu)* E nélkül férőhelyhiány miatt az intézkedés nem, vagy rosszul fog megvalósulni.
Jogszabály	2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről
Elérhető adatok	–
Intézkedés	**Tankötelezettségi korhatár leszállítása 18 évről 16 évre**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Mindenkit érinthet, de lemorzsolódási arányuk miatt a szakiskolai tanulók a legveszélyeztetettebbek.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Az elsősorban szegény családokból kikerülő szakiskolai tanulók iskolai pályafutására van kedvezőtlen hatással. Körükben az évismétlési és lemorzsolódási arány jóval magasabb, mint a más iskolatípusban tanulók között. *(Forrás: Hermann, Varga 2012a)*
Jogszabály	2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről

folytatódik

4. KORAI KÉPESSÉGGONDOZÁS, SZEGREGÁCIÓMENTES ISKOLA	
Elérhető adatok	A 2010/2011-es tanévben összesen 137 500 tanuló tanult szakiskolai képzésben, közülük 129 400 fő nappali tagozaton. (Évfolyamismétlő: 11 800 fő, intézeti és állami nevelt: 1640 fő, TMB: 4000 fő, HH: 40 684 fő, ebből HHH: 12 680 fő, veszélyeztetett: 6381 fő.) *(Forrás: Statisztikai Tájékoztató. Oktatási Évkönyv 2010/2011)* Modellszámításokra támaszkodó szakértői előrejelzés szerint: „az iskolázatlan, 8 osztálynál kevesebbet végzők arányát a tankötelezettségi kor csökkentése várhatóan csekély mértékben növeli majd. Azon diákok egy része, akik 16 éves korukig nem fejezik be az általános iskolát, de 18 éves koráig befejeznék a régi szabályok mellett, az új szabályok mellett így lemorzsolódhatnak. A hatás nem túlságosan erős, két okból. Egyrészt a diákok zöme 16 éves koráig megszerezte az általános iskolai végzettséget. Másrészt a 16 évesnél idősebb diákok egy része az aktuális tankötelezettségi szabálytól függetlenül is végez. Az általános iskolai végzettségűek arányát a fiatalabb korosztályokban 2–7 százalékponttal növelheti a tankötelezettségi kor csökkentése… A középfokú lemorzsolódási arányok változatlansága esetén a hatás nem túlságosan erős, ha azonban a lemorzsolódási arány a kilencvenes évek végének szintjére emelkedne, akkor drámai mértékű lenne… a szakiskolai továbbtanulási arány 35 százalékosra emelése növeli az ilyen végzettségűek arányát, …ha a tankötelezettségi kor csökkentésével nő a középfokú lemorzsolódási arány, akkor ez a hatás a szakiskolai végzettségűek arányát csökkenti. Ennek oka az, hogy a szakiskolában továbbtanulók körében a legmagasabb a lemorzsolódás valószínűsége, így valószínű, hogy a tankötelezettségi kor leszállításával ebben a csoportban növekszik tovább a lemorzsolódás." *(Forrás: Hermann, Varga 2012b)*
Intézkedés	**Egész napos iskola**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Érinti, érintheti a nem szegény családok gyerekeit is, de az intézkedés elsősorban a hátrányos helyzetű gyerekekre irányul. Az új iskolaszervezési forma – a vonatkozó kormányrendelet szerint – mind a tehetséggondozásra, mind a felzárkóztatásra alkalmas. A délutáni foglalkozások alól az iskola felmentést adhat.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Alapvetően a hátrányos helyzetű gyerekeket célozza az intézkedés, amely délelőtti és délutáni (16 óráig tartó) foglalkozásokat vezet be, és iskolaszervezési formaként lehetővé teszi az egész napos iskolát. Az intézkedés kedvező hatású lehet, amennyiben a megfelelő feltételek rendelkezésre fognak állni, és a napközi jelenlegi tartalmánál valóban többet fog nyújtani. Kedvezőtlen, amennyiben erősítheti a jó és rossz helyzetű gyerekek közötti szegregációt (ha nem vonzó a délutáni foglalkoztatás).
Jogszabály	2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről 27.§ (2) bek.; 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról (2013. 09. 01-től hatályos).
Elérhető adatok	Közvetlenül kapcsolódó adat nem érhető el, a napközis tanulók száma csak jelzésértékű lehet. Eszerint a 2010/2011-es tanévben az általános iskolai tanulók 35,2%-a (266 808 fő) volt napközis. *(Forrás: Statisztikai Tájékoztató. Oktatási Évkönyv 2010/2011)*

folytatódik

4. KORAI KÉPESSÉGGONDOZÁS, SZEGREGÁCIÓMENTES ISKOLA	
Intézkedés	**Útravaló – Macika ösztöndíjprogram átalakítása, újraindítása**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Az ösztöndíjprogram célzottan a hátrányos helyzetű és/vagy roma tanulókat célozza. (A támogatásra halmozottan hátrányos helyzetű, védelembe vett, családba fogadott, átmeneti nevelésbe vett, ideiglenes hatállyal elhelyezett, utógondozásban, utógondozói ellátásban részesülők vagy hátrányos helyzetű és nappali tagozatos tanulók pályázhatnak.)
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Az intézkedés kedvező hatású azoknak a hátrányos helyzetű és/vagy roma tanulók számára, akiknek tanulmányi eredménye megfelelő az ösztöndíj elnyeréséhez. A havi támogatási összeg ugyanakkor igen alacsony (iskolatípustól függően havi 3500–4500 Ft/fő, mentorok számára havi 7000 Ft/fő).
Jogszabály	143/2011. (VII. 21.) Korm. rendelete az Útravaló Ösztöndíjprogramról szóló 152/2005. (VIII. 2.) Korm. rendelet módosításáról
Elérhető adatok	2011/2012-es tanévben 11 422 fő új belépő a rendszerbe, 60%-uk roma. Az új belépők száma 15%-kal magasabb, mint a 2010/2011-es tanévben. A korábbi ösztöndíjasokkal így összesen 20 204 fő részesült támogatásban a 2011/2012-es tanévben. *(Forrás: Drosztmérné et al. 2012)*

5. EGÉSZSÉGESEBB GYERMEKKOR	
Intézkedés	**Nyári étkeztetésre fordított költségvetési forrás változatlansága**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Csekély. Az intézkedés (hiánya) nem érinti a nem szegény gyerekes családokat, mivel a nyári étkeztetésben csak rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyerekek részesülhetnek.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Az intézkedés (hiánya) kedvezőtlen. A költségvetésben meghatározott keretösszeg változatlansága miatt (2009 óta 2,4 Mrd Ft) évről évre kevesebb gyerek részesül nyári étkeztetésben. 2011-ben is csupán az érintett gyerekek kb. ötöde jutott hozzá az ellátáshoz, 2012-ben megközelítőleg hatoda.
Jogszabály	2011. évi CLXXXVIII. törvény Magyarország 2012. évi központi költségvetéséről
Elérhető adatok	2010-ben 131 ezer, 2011-ben 140 ezer, 2012-ben 108 ezer gyerek részesült/részesül nyári étkeztetésben.
Intézkedés	**Nyári étkeztetés feltételei és minősége**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Nem érinti a nem szegény gyerekes családokat.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Elvileg kedvező az intézkedés hatása. A magasabb fajlagos költségek elismerése, a kötelező meleg étkeztetés javítja a biztosított étkezés minőségét. A legroszszabb helyzetű kistelepülések számára azonban a feltételek (a kistermelőtől kötelezően beszerzett alapanyag felhasználása helybeni főzést igényel stb.) nehezen teljesíthetők.
Jogszabály	23/2012. (IV. 18.) NEFMI rendelet
Elérhető adatok	2010-ben 2443, 2011-ben 1430, 2012-ben 1050 település biztosított/biztosít nyári étkeztetést. 2011 és 2012 között 380, elsősorban kistelepüléssel csökkent a pályázó önkormányzatok száma.

6. SZOLGÁLTATÁSOK	
Intézkedés	**Nyári üdültetés (Erzsébet-program)**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Jelentős segítség a viszonylag kedvezőbb anyagi helyzetű családoknak, a gyerekek olcsó és tartalmas üdülésének biztosításához. (5000, illetve 10 000 Ft önrész gyerekenként; jogosultsági határ az egy főre jutó jövedelem minimálbérnél alacsonyabb összege.)
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	A program alig céloz a legrosszabb helyzetű gyerekekre. A részvétel számos feltétele (10 gyerekhez legfeljebb egy kísérő, útiköltség önköltségként jelentkezik, több tábor feltétele sportklubban való tagság stb.) szinte biztosan kiszorítják a mélyszegénységben élő gyerekeket.
Jogszabály	2012. évi CIII. törvény az Erzsébet-programról
Elérhető adatok	Mintegy 10 000 férőhely.
Intézkedés	**Szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltatók központi költségvetésben szabályozott normatíváinak változatlan mértéke** *(lásd 1. fejezet, Függelék F2. táblázat: A költségvetési törvényekben meghatározott – központi, ún. alap – normatívák fontosabb gyermekellátások esetében)*
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Általában nem kedvező. A központi költségvetésből biztosított források reálértéke jelentősen csökkent a normatívák több éve változatlan, esetleg csökkenő nominálértéke mellett (kivéve az ápoló-gondozó célú lakóotthonokat, amelyek normatívája emelkedett). Ez a szolgáltatások színvonalának csökkenéséhez vezet.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	Kedvezőtlen. A hátrányos helyzetű térségekben és településeken a szolgáltatások helyzete eddig is az átlagosnál kedvezőtlenebb volt (szolgáltatáshiány, kapacitáshiány). A fenntartó önkormányzatok saját forrásai szűkülnek. A normatívák változatlan szintje ezeken a településeken könnyen ellehetetlenítheti a működő szolgáltatásokat, egyértelműen gátja a szükségletekhez igazodó fejlesztéseknek.
Jogszabály	2011. évi CLXXXVIII. törvény Magyarország 2012. évi központi költségvetéséről
Elérhető adatok	*(Lásd 1. fejezet, Függelék F2. táblázat: A költségvetési törvényekben meghatározott – központi, ún. alap – normatívák fontosabb gyermekellátások esetében)*
Intézkedés	**A gyermekvédelmi szakellátás intézményeinek változatlan szintű normatívái** *(lásd 1. fejezet, Függelék F2. táblázat: A költségvetési törvényekben meghatározott – központi, ún. alap – normatívák fontosabb gyermekellátások esetében)*
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Elvileg kizárólag anyagi okok miatt nem kerülhet sor a gyerek családból történő kiemelésére. A gyermekvédelmi adatok viszont arra utalnak, hogy a szakellátásban való elhelyezés hátterében az alapvető ok a családok anyagi ellehetetlenülése és ennek különböző következményei. A szakellátási normatívák már több éve veszélyeztetik a gyermekotthonokban, lakásotthonokban és a nevelőszülőknél nevelkedő gyerekek folyamatos és megfelelő, a törvényi előírásokkal összhangban lévő ellátását.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	
Jogszabály	2011. évi CLXXXVIII. törvény Magyarország 2012. évi központi költségvetéséről

folytatódik

6. SZOLGÁLTATÁSOK	
Elérhető adatok	„…finanszírozási nehézségek miatt egyre több megyei önkormányzat nem tudja ellátni a feladatát az otthont nyújtó ellátások tekintetében. A gyermekotthonok és lakásotthonok működtetésében napi szinten érzékelhető a finanszírozási probléma (pl. szolgáltatások kikapcsolása nemfizetés miatt). A minisztériumnak információja van arról is, hogy egyes önkormányzati fenntartók az intézményvezetőket arra utasították, hogy csak kenyeret és párizsit vásárolhatnak a gyermekeknek, drágább péksüteményt vagy felvágottat nem. Volt, ahol befagyasztották a ruházat kiegészítésére fordítható összeget, és a gyermekek nem mehetnek olyan szabadidős programra, ami költséggel jár. Egyre több nevelőszülő jelenik meg a késedelmes áram- és gázdíj-fizetők között. A szaktárca a Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivataltól 2011. július 22-én jelzést kapott arról, hogy Pest megyében a működtető a lakásotthonokban és gyermekotthonokban élő gyermekek és utógondozottak ellátásához szükséges összeget nem tudja folyósítani. Nincs pénz élelmiszerre, és nem tudják azt sem, hogy a gyermekeknek miből veszik meg a tankönyvet. A működtető azért nem tud feladatainak eleget tenni, mert a fenntartótól nem kapja meg a szükséges összeget. A szaktárca álláspontja szerint a finanszírozási nehézségek a gyermeki jogokat súlyosan sértik, legsúlyosabb esetben a szakellátásban nevelkedő gyermekek, valamint utógondozott fiatal felnőttek ellátatlanságát, ebből következően anyagi veszélyeztetését okozzák."[5] *(Forrás: OBH 2011)*

folytatódik

[5] Bővebben (folytatás): „A szaktárca a 2012. évi költségvetést előkészítő tárgyalások során jelezte a gyermekvédelmi szakellátáshoz kapcsolódó normatív állami hozzájárulások növelésének elengedhetetlenségét, azonban biztató választ nem kapott. Információik szerint a normatívák növelésére a jövő évben sem lesz lehetőség. Azonban a Belügyminisztérium által előkészített önkormányzati törvényi koncepció és a Nemzeti Erőforrás Minisztérium által kidolgozott Nemzeti Szociálpolitikai Koncepció is tartalmaz a szociális és gyermekvédelmi rendszer finanszírozásának átalakítására vonatkozó elemeket. A szaktárca álláspontja szerint a törvény hatálybalépéséig szükséges az állami normatíva emelése… Mindebből következően megállapítom, hogy a gyermekvédelmi szakellátórendszer – anyagi okokra visszavezethetően – nem tud eleget tenni a nemzetközi kötelezettségvállalásnak. Az ország teherbíró képességének függvényében megállapított, költségvetési törvényből eredő alapjogi visszásságok megállapítását az Obtv. nem teszi számomra lehetővé. Gyermekjogi szakombudsmanként – ismételten hivatkozva az európai tendenciákra és igényre – a gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek, valamint az utógondozott fiatal felnőttek jogai érvényesülése érdekében az ellátásukhoz kapcsolódó normatív állami hozzájárulás összegének emelését elengedhetetlennek tartom." *(Forrás: OBH 2011)*

6. SZOLGÁLTATÁSOK	
Intézkedés	**A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény módosítása (17. §)**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Pozitív lehet. A gyermekvédelmi jelzőrendszer tagjai közé bekerült a munkaügyi hatóság (17. §). A módosítás célja a gyermekmunka visszaszorítása. Az intézkedés a veszélyeztetett gyerekeket érinti, amely nem feltétlenül jelent szegénységet, ugyanakkor többnyire a hátrányos helyzetű családok, gyerekek kerülnek kapcsolatba a gyermekvédelem rendszerével, illetve többségében ők kényszerülnek gyermekmunka végzésére.
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	
Jogszabály	1997. évi XXXI. törvény; 2010. évi CLXXI. törvény
Elérhető adatok	–
Intézkedés	**A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény módosítása (51. § és 70. §)**
Hatása a gyerekekre és az őket nevelő családokra	Az elsősorban rossz helyzetű családokat kedvezően érintő módosítások: a családok átmeneti otthonába a várandós anya férjét vagy élettársát is el lehet helyezni (51. §), illetve a gyereket védelembe lehet venni családba fogadás esetén is (70. §).
Hatása a szegénységben élő gyerekekre és őket nevelő családokra	
Jogszabály	A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény; 2010. évi CLXXI. törvény
Elérhető adatok	2010-ben 2161 gyerek és 1386 szülő élt családok átmeneti otthonában (december 31-én). Az egész évben (2010) összesen 6189 gyerek részesült az ellátásban. 2010-ben a védelembe vett gyerekek száma 24 027 fő (december 31-én nyilvántartottak száma) (ez a 0–17 évesek 13,3 ezreléke). *(Forrás: Köztár.hu)*

Felhasznált források

(A táblázatban jelzett jogszabályok mellett felhasznált egyéb források jegyzéke)

Babusik Ferenc (2004): *Roma vállalkozások Magyarországon*. Delphoi Consulting. http://www.delphoi.hu/download-pdf/roma-vallalk-2.pdf

Biztos Kezdet – bizonytalan folytatás? Nyílt levél Balog Zoltán miniszternek. Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 2012. július 17. http://www.gyere.net/index_bk.htm

Drosztmérné Kánnai Magdolna, Jónás Csilla, Oross Jolán, Sztojka Attila (szerk.) (2012): *Jelentés a „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottság 2011. évi feladatainak végrehajtásáról.* „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága, Budapest. http://romagov.kormany.hu/download/5/c0/40000/Jelent%C3%A9s%20a%20Legyen%20jobb%20a%20gyermekeknek%20%C3%89rt%C3%A9kel%C5%91%20Bizotts%C3%A1g%20%202011%20%20%C3%A9vi%20munk%C3%A1j%C3%A1r%C3%B3l.pdf

Csécsiné Máris Emőke, Hagymásy Tünde, Könyvesi Tibor (összeáll.) (2011): *Statisztikai Tájékoztató. Oktatási Évkönyv 2010/2011.* NEFMI Oktatási Fejlesztéspolitikai, Statisztikai és Szervezési Főosztály, Budapest. http://www.kormany.hu/download/4/45/50000/Oktat%C3%A1si%20%C3%89vk%C3%B6nyv-2010.pdf

Hermann Zoltán, Varga Júlia (2012): A népesség iskolázottságának előrejelzése 2020-ig. Iskolázási mikroszimulációs modell. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek* BWP – 2012/4. http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1204.pdf

Hermann Zoltán, Varga Júlia (2012): Országos előrejelzés a fiatal népesség várható iskolai végzettségére vonatkozóan 2020-ig. Vezetői összefoglaló. http://www.tarki-tudok.hu/files/a_nepesseg_varhato_iskolai_vegzettsege.pdf

Ignits Györgyi, Nagy Ágnes (2012): *Munkaerő-piaci helyzetkép a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai alapján 2011.* Nemzeti Munkaügyi Hivatal Kutatási és Elemzési Főosztálya, Budapest. http://www.afsz.hu/resource.aspx?ResourceID=full_afsz_eves_2011

J/2424. számú jelentés az Egészség Évtizedének Népegészségügyi Programja 2009. és 2010. évi előrehaladásáról. Magyar Köztársaság Kormánya. Budapest, 2011. február. http://fakoosz.ewk.hu/feltolt/j2424.pdf

Kertesi Gábor, Kézdi Gábor (2012): Háttértanulmány: az óvodáztatási támogatásról. In *Felemelkedés közös erővel: a tartós mélyszegénység csökkentése célhoz kötött támogatások révén*. Haza és Haladás Alapítvány, Budapest. http://www.hazaeshaladas.hu/ftp/elso_tanulmany/hattertanulmanyok.pdf

Központi Statisztikai Hivatal (2011): Gyermekvállalás és gyermeknevelés. 2011. április. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/gyemekvallalasneveles.pdf

Központi Statisztikai Hivatal (2012): *Magyarország, 2011.* KSH, Budapest. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2011.pdf

Központi Statisztikai Hivatal (2011): A hitellel rendelkező háztartások szociális jellemzői. *Statisztikai Tükör, 2011/77.* http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/hitelesekszocjell.pdf

Központi Statisztikai Hivatal (2012): A KSH jelenti: Gazdaság és társdalom, 2012. január–május. *Statisztikai Tükör, 2012/ 53.* http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/jel/jel21205.pdf

Lannert Judit (szerk.) (2011): *Elemzés az iskoláztatási támogatás bevezetésének tapasztalatairól.* TÁRKI-TUDOK Tudásmenedzsment és Oktatáskutató Központ Zrt., Budapest. http://www.tarki-tudok.hu/files/isktam_zaro.pdf

Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztály (2011): Tájékoztató a gyermekkorúak és fiatalkorúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről. http://www.mklu.hu/repository/mkudok7958.pdf

Nemzeti Munkaügyi Hivatal (2012): *Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat fontosabb adatai, 2012. június.* Nemzeti Munkaügyi Hivatal, Budapest. http://www.afsz.hu/resource.aspx?ResourceID=afsz_havi_reszletes_adatok_201206

OBH (2011): Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának Jelentése az AJB 2478/2011. számú ügyben (Kapcsolódó ügyek: AJB 3416/2011. AJB 3488/2011.), www.obh.hu/allam/**jelentes**/201102478.rtf

Óvodaépítésbe kezd a kormány a szegény régiókban. *hvg.hu,* 2011. február 25. (MTI) http://hvg.hu/itthon/20110225_ovodak_szegeny_regiok

Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (2012): A Felügyelet 2011. évi II. féléves fogyasztóvédelmi kockázati jelentése. Budapest: PSZÁF. http://www.pszaf.hu/data/cms2349866/fogyved_kockazati_2011H2.pdf

Statisztikai gyorstájékoztató a 2011/2012. tanév eleji közoktatási adatgyűjtés előzetes adatairól. NEFMI, Oktatási Fejlesztéspolitikai, Statisztikai és Szervezési Főosztály Statisztikai Osztály. 2011. http://www.kormany.hu/download/6/7a/60000/Gyorst%C3%A1j%C3%A9koztat%C3%B3_2011.pdf

UNICEF (2012): UNICEF tiltakozás a büntethetőségi korhatár leszállítása ellen, 2012. június 26. http://unicef.hu/-/az-unicef-tiltakozas-a-buntethetosegi-korhatar-leszallitasa-ellen

Veszélybe került a sérült gyermekek korai fejlesztése! A Magyar Bölcsődék Egyesülete és a Bölcsődei Dolgozók Demokratikus Szakszervezetének nyílt levele. 2012. július 2. http://szakszervezetek.hu/index.php/koezlemenyek/8668-veszelybe-keruelt-a-seruelt-gyermekek-korai-fejlesztese

Felhasznált adatforrások, adatbázisok

http://www.afsz.hu/
http://www.koztar.hu/
http://www.ksh.hu/stadat
http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf029.html
http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsp009b.html
http://www.mikrocenzus.hu/
http://www.kormany.hu/download/5/83/70000/NGM_Belepo_Letszam_2011_12.xls#!DocumentBrowse
http://www.kormany.hu/download/3/83/70000/NGM_BM_Belepo_Letszam_2011_12.xls#!DocumentBrowse

A MAGYARORSZÁGI GYERMEKEK ÉS GYERMEKES CSALÁDOK HELYZETÉT JELLEMZŐ INDIKÁTOROK, 2006–2010*

* A tanulmány Farkas Zsombor munkája.

Bevezetés

A „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia 2010 decemberében felosztott Értékelő Bizottsága (ÉB) 2010-es és 2011-es jelentésében (Ferge, Darvas 2010, 2011) is közölte a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatsorait a gyerekek, a gyerekes családok helyzetének alakulásáról. Idén – a megszüntetett MTA Gyerekszegénység Elleni Program szellemi műhelyeként működő – Gyerekesély Egyesület is megkapta a KSH-tól a 2010-es évvel bővülő adatokat.[1] A korábbi két jelentésben az ÉB által elfogadott indikátorok mentén mutattuk be a 2006–2009 közötti adatsorokat. Mostani jelentésünkben ezt leszűkítjük: azokat a területeket emeljük ki, amelyek megítélésünk szerint a legélesebben jelzik a gyerekes családok élethelyzetét, a gyerekek életesélyeit (ezeket tartalmazza az összefoglaló táblázat is). A fejezet első részében összefoglaljuk a 2006–2010 közötti főbb országos tendenciákat és regionális egyenlőtlenségeket az indikátorok időbeni változásai és területi különbségei alapján. A második rész tartalmazza az egyes indikátorok adatsorait, amelyeket néhol megjegyzésekkel, magyarázatokkal egészítettünk ki. A magyarországi adatokat – ahol erre lehetőség van – összehasonlítjuk az Európai Unió helyzetével; a 15 és a 27 tagállam alkotta EU[2] átlagait állítjuk a hazai értékek mellé, valamint értelmezzük a különbségeket, az eltéréseket. (A KSH-tól kapott adatok mindegyikénél feltüntetjük az indikátor definícióját és az adatok forrását a KSH alapján. Ahol más – többnyire Eurostat – adatokat használunk, ott külön jelöljük az adatok forrását.[3])

E jelentés elkészülte előtt megjelent a 2011-ben újjáalakult Értékelő Bizottság hivatalos jelentése a „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottság 2011. évi feladatainak végrehajtásáról.[4] Az anyag, amely a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium szerkesztésében készült el, természetesen szintén a KSH-adatok alapján veszi sorra a gyerekek, a gyerekes családok helyzetét jellemző indikátorok alakulását. Így indikátorfejezetünk számos ponton hasonló helyzetet mutat be. Mégis úgy gondoltuk, hogy mostani jelentésünkből, amelyet az első kettő civil folytatásának tekintünk, nem hagyjuk ki az indikátorokról szóló összefoglaló anyagot. Ennek oka egyrészt, hogy több mutató esetében uniós összehasonlításokkal egészítjük ki a hazai adatokat, felhívjuk a figyelmet az Európai Unió és Magyarország helyzete közötti eltérésekre. Másrészt összeállításukban a korábban meghatározott indikátorrendszerből csak néhány – a gyerekek, a gyerekes családok életkörülményei szempontjából kiemelkedően fontos – mutatóval foglalkozunk.

[1] Köszönjük az ehhez nyújtott segítséget Tokaji Károlynénak (KSH) és a Központi Statisztikai Hivatalnak.

[2] A továbbiakban az EU-15 (Ausztria, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország) és az EU-27 (az előbbiek kiegészülve a következő országokkal: Bulgária, Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Románia, Szlovákia, Szlovénia) megjelölést használjuk.

[3] Az Eurostat adatainak letöltése: 2012. március 15., március 19–20. http://gyerekmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5

[4] http://gyerekmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5

Összefoglaló táblázat

A legfontosabb gyerekszegénység-indikátorok alakulása az országos adatok szerint (2006–2010 és 2009–2010 között)[5]

Terület/indikátor	Változás az országos adatokban	
	2006–2010 között	2009–2010 között
A. FOGLALKOZTATÁS, MUNKAERŐ-PIACI HELYZET JAVÍTÁSA		
A1. Foglalkoztatott nélküli háztartások aránya	≈	≈
A2. Foglalkoztatott nélküli háztartásban élők aránya	✔	≈
B. GYERMEKES CSALÁDOK ANYAGI HELYZETÉNEK JAVÍTÁSA		
B1. Relatív szegénység aránya (a medián 60%-a alatt élők aránya), összesen	✔	≈
B1.a Gyermekes háztartások	✔	≈
B1.b Gyermektelen háztartások	✔	≈
C. GYEREKES CSALÁDOK ALAPVETŐ SZÜKSÉGLETEINEK KIELÉGÍTÉSE, DEPRIVÁCIÓ		
C1. Háztartások aránya, akik nagy nehézségek árán tudnak megélni	✘	✘
C2. Háztartások aránya, akiknek nincs elég pénze élelmiszerre	✔	✔
D. LAKÁS, LAKHATÁS FELTÉTELEINEK JAVÍTÁSA		
D1. Fürdőszoba nélküli lakásokban élő személyek aránya	≈	≈
D2. WC nélküli lakásokban élő személyek aránya	✘	✔
D3. Zsúfolt lakásokban élő személyek aránya	✘	✘
E. A KÉPESSÉGEK KIBONTAKOZTATÁSÁT, A SIKERES ISKOLAI PÁLYAFUTÁST SEGÍTŐ INTÉZMÉNYEK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK		
E1.a Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya	✔	✔
E2. Bölcsődével, óvodával (bölcsődei, óvodai jellegű szolgáltatást nyújtó intézménnyel) nem rendelkező települések száma	✘	≈
E3. 25 fősnél nagyobb óvodai csoportok aránya	✘	✘

folytatódik

[5] Az indikátorok számozása a táblázatban és a részletes adatsoroknál is az ÉB korábban elfogadott indikátorjegyzékének struktúráját követi (lásd a korábbi ÉB-jelentésekben.)

Terület/indikátor	Változás az országos adatokban	
	2006–2010 között	2009–2010 között
E7. Integráltan oktatott sajátos nevelési igényű gyerekek aránya	✔	✔
E8. Középiskolai tanulók aránya a középfokú oktatásban	✘	≈
E9.a Középfokú oktatásban részt vevő 16 évesek aránya	✔	≈
E10. Korai iskolaelhagyók aránya	✔	✔
F. A GYERMEKES CSALÁDOKAT CÉLZÓ SZEMÉLYES SZOLGÁLTATÁSOK ÉS SZAKELLÁTÁSOK FEJLESZTÉSE		
F4. Gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek aránya ezer azonos korú lakosra	✘	✘
G. EGÉSZSÉGESEBB GYERMEKKOR BIZTOSÍTÁSA		
G1. Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya	✘	✘
G2.1. Csecsemőhalandóság (ezrelék)	✔	✘
G2.2. Gyermekhalandóság (tízezrelék)	✔	✔
G3. Fiatalkori terhességek aránya	✔	✔

Jelmagyarázat:

✔ Jó irányba mozgó adat.

✘ Rossz irányba mozgó trend.

≈ Nincs jelentős elmozdulás. (Nem jelentős az elmozdulás akkor, ha az adott indikátor bázisévéhez (2006) képest a változás nem nagyobb 2 százaléknál.)

1. Az indikátorok összefoglaló értelmezése

1.1. Országos tendenciák

A KSH adatai szerint a teljes népesség szegénységi rátája 2010-ben 12 százalék, amely 2006-hoz képest 4 százalékpontos javulást jelent. A gyerekes háztartások szegénységi aránya szintén csökkent: a 2006-os 21 százalékról 2010-re 17 százalékra, ami azonban nem jelent közeledést a teljes népesség szegénységi rátájához (a különbség egyaránt 5 százalékpontnyi) *(B1.a ábra)*. Ezekkel a szegénységi arányokkal egyébként az Európai Unió középmezőnyében állunk (Gábos 2011), ugyanakkor a Gyerekmonitor-kutatás (2009) – módszertani technikától függően – a gyerekes háztartások 28, illetve 21 százalékos szegénységi arányát mérte;[6] mindkét adat jóval kiterjedtebb szegénységet jelez, mint a KSH-adatsorok. Mindezzel párhuzamosan a jövedelmi helyzetet meghatározó foglalkoztatottság nem javult. A foglalkoztatott nélküli háztartások arányában nincs elmozdulás (2006 és 2010 között minimális, 0,6 százalékpontnyi a romlás), illetve a foglalkoztatott nélküli háztartásban élők aránya a vizsgált négy év alatt 1 százalékponttal nőtt *(A1. és A2. ábrák)*. Egyrészt a szegénység fokozatos mélyülésére utal, hogy azoknak a háztartásoknak az aránya, akik szubjektív megítélésük szerint „csak nagy nehézségek árán tudnak megélni", 2006 és 2010 között 8 százalékponttal emelkedett. Így az utolsó adatévben a háztartások negyede sorolta önmagát ebbe a kategóriába *(C1. ábra)*. Másrészt némileg meglepő módon kevesebben vannak azok, akiknek nem jut pénzük élelmiszerre: 2009-ben a háztartások több mint tizede, 2010-ben 8,4 százaléka jelezte ezt *(C2. ábra)*. A lakáskörülmények terén nincs jelentős változás, illetve nincs érzékelhető előrelepés: a vizsgált időszakban a népesség 4–4,5 százaléka élt fürdőszoba nélküli, 6–7 százaléka WC nélküli lakásban *(D1–D2. ábra)*. A zsúfolt lakásban élők aránya – a KSH „hazai" definíciója szerint[7] – a 2006–2009 közötti csökkenés után 2010-re ismét emelkedett (8,9%) *(D3. ábra)*; a már hivatkozott Gyerekmonitor-adatfelvétel alapján a gyerekes családok 27 százaléka élt zsúfoltan 2009-ben.

A gyerekeket érintő szolgáltatások alakulása – a rendelkezésre álló adatok szerint – felemás. 2006-hoz és 2009-hez képest is több gyerek vesz részt napközbeni ellátásban; 2010-ben a 0–5 éves gyerekek 52,6 százaléka *(E1.a ábra)*. Az óvodával, iskolával nem rendelkező települések száma 2006 óta jelentősen nőtt *(E2. ábra)*. 2010-ben az óvodai csoportok harmada zsúfolt (34%); ez 2006-hoz képest 8 százalékpontos romlást jelent *(E3.a ábra)*. Nőtt az integráltan oktatott sajátos nevelési igényű gyerekek (2010-ben 62,5%) *(E7.a ábra),* és csökkent a korai iskolaelhagyók

[6] A Gyerekmonitor-adatfelvételt az Értékelő Bizottság megbízásából a Tárki készítette a gyerekes háztartásokra reprezentatív 1000 háztartásos mintán. A kutatás eredményeit az ÉB 2010. évi jelentése foglalja össze (lásd Bass, Farkas 2011) A szegénységi ráta számításakor az OECD1-es skálát használva 28 százalék, az OECD2-es skála alapján 21 százalék a gyerekes háztartások szegénységi aránya.

[7] A lakás zsúfolt, ha egy szobában több mint két fő él.

aránya (2010-ben 10,5%) *(E10. ábra)*. Szintén pozitívum, hogy 2006-tól egyre több 16 éves fiatal vesz részt a középfokú oktatásban (2010-ben arányuk 95,4%) *(E9.a ábra)*.

Az egészséges gyerekkor jellemző indikátoraiban nem történt szembetűnő elmozdulás, de aggodalomra ad okot, hogy a csecsemőhalandósági ráta – a 2006–2009 közötti folyamatos csökkenés után – 2010-re nőtt (5,3 ezrelék) *(G2.1a ábra)*. A gyermekhalandóság (4,3 tízezrelék) *(G2.2a ábra)* és a fiatalkori terhességek aránya (21,2 ezrelék) *(G3.a ábra)*, ha csak alig érzékelhetően is, de csökkent, a koraszülöttek aránya azonban emelkedett (8,6%) *(G1.a ábra)*.

1.2. Regionális egyenlőtlenségek

A KSH adatai többnyire regionális, néhol településnagyság szerinti bontásban érhetők el. A magyarországi területi egyenlőtlenségek ezek alapján is nagyon élesek, ugyanakkor tudjuk, hogy a régiókon belül a kistérségek fejlettsége, társadalmi, gazdasági, infrastrukturális helyzete is nagyon eltérő. Mindenesetre a regionális egyenlőtlenségek terén semmilyen javulás nem tapasztalható, sőt bizonyos dimenziók mentén egyes régiók leszakadása egyre súlyosabb. A régiók között a jövedelmi helyzetet meghatározó, illetve az annak következményét jelző mutatók terén a legszélesebb az olló. A foglalkoztatott nélküli háztartások és az ilyen háztartásban élők aránya a legrosszabb helyzetű Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régiókban mintegy 6–10 százalékponttal magasabb, mint a legkedvezőbb helyzetű Közép-magyarországi és Nyugat-dunántúli régiókban *(A1. ábra)*. A deprivációs mutatók közül a „csak nagy nehézségek árán megélni képes" háztartások aránya – talán a szubjektív megítélés miatt – változatos képet mutat: miközben az elmúlt években jellemzően Észak-Magyarországon és a Dél-Alföldön volt a legmagasabb az ilyen háztartások aránya, addig a 2010-es adatok szerint, ha csak kevéssel is, de a nem hátrányos helyzetű Közép-dunántúli régióban él a legtöbb „nélkülöző" háztartás (28,6%). Arányuk minden adatévben a Nyugat-dunántúli régióban a legalacsonyabb *(C1. ábra)*. Élelmiszerre három hátrányos helyzetű régióban (Észak-Magyarország, Dél-Alföld, Észak-Alföld) nem jut pénze a legtöbb háztartásnak (2010-ben 11,8–13%). Arányuk kétszer-háromszor nagyobb a három jó helyzetű régióban élő háztartásokénál úgy, hogy utóbbiakban az arányok 2006–2010 között alig változtak, miközben az Észak-magyarországi régióban jelentősen (4 százalékponttal) nőtt, a másik két hátrányos helyzetű régióban 3–4 százalékponttal csökkent az ilyen háztartások aránya *(C2. ábra)*.

A szolgáltatások terén szintén láthatók regionális különbségek, de ezek egyrészt nem olyan élesek, másrészt nem feltétlenül követik a „fejlett-leszakadó" régiók felosztást. A napközbeni ellátásban részesülő gyerekek aránya minden régióban javult 2006–2010 között, és mindenhol meghaladja az 50 százalékot. A legtöbben a Dél-alföldi (2010-ben a 0–5 évesek 56%-a) és a Nyugat-dunántúli (54,2%) régi-

ókban vesznek részt napközbeni ellátásban, a legkevesebben pedig az Észak-magyarországi régióban (50,1%) járnak bölcsődébe, óvodába vagy egyéb intézménybe *(E1.a ábra)*. A települések lélekszáma már jóval erősebb választóvonal: a 3000 főnél kisebb népességű falvakban a korosztály 47,5 százaléka, az 50 ezer főnél nagyobb városokban 56 százaléka részesül napközbeni ellátásban *(E1.b ábra)*. A Közép-magyarországi régióban 2006-ban mindössze három, 2010-ben négy olyan település volt, ahol nincs bölcsődei, óvodai szolgáltatás (ez a régió összes településének alig 1,5%-a). A legtöbb szolgáltatáshiányos település abszolút értékben és arányaiban is a Nyugat-dunántúli (az összes település 46,3%-a), illetve a Dél-dunántúli (a települések 45,9%-a) régiókban van[8], amelyet nagymértékben magyaráz az aprófalvas településszerkezet *(E2. ábra)*. 2006-ban még ebben a két régióban volt a legalacsonyabb a zsúfolt óvodai csoportok aránya (alig több mint ötödük volt ilyen), 2010-re azonban 30–31 százalékos arányaikkal a régiók középmezőnyébe kerültek. A „végeken" a helyzet ezen a téren sem javult: ahogy 2006-ban, úgy 2010-ben is a két teljes mértékben leszakadó régióban (Észak-Magyarország, Észak-Alföld) a legmagasabb a zsúfolt csoportok aránya (37,3, illetve 41,9%), amely önmagukhoz képest is 6–7 százalékpontnyi romlást jelent öt év alatt *(E3.a ábra)*. Az iskoláztatást jellemző erős mutató a korai iskolaelhagyók aránya, amely indikátor mentén ismét élesek az egyenlőtlenségek. Az Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régiókban némi javulás után is a legtöbb a lemorzsolódó tanulók aránya (2010-ben 15,6, illetve 12,8%), és a hátrány nem látszik csökkeni: 2006-ban és 2010-ben is mintegy kétszer többen hagyták ott idő előtt az iskolát, mint a három legkedvezőbb helyzetű régióban (Nyugat-Dunántúl, Dél-Alföld, Közép-Magyarország) *(E10. ábra)*. A középfokú oktatásban részt vevő 16 évesek aránya egyedül az Észak-magyarországi régióban nem éri el a 90 százalékot, miközben a három előbb említett régióban arányuk legalább 98 százalék *(E9.a ábra)*.

Az egészséges gyermekkor főbb mutatói közül a csecsemőhalandósági ráta regionális értékei 2010-re valamelyest közeledtek egymáshoz, illetve 2009-hez képest a sorrend átalakult. Az Észak-magyarországi régió kiugróan magas 2009-es rátája (8,1 ezrelék) – az adatok alapján – 2010-re 5,5 ezrelékre csökkent, így az utolsó adatévben az Észak-alföldi (7,2 ezrelék) és a Dél-dunántúli (6 ezrelék) régiókban a legmagasabb a csecsemőhalandóság. Ezek az értékek 1,5–3 ezrelékpontnyival rosszabbak a kedvezőbb helyzetű régiók adatainál (Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl) *(G2.1a ábra)*. A koraszülési ráták minden évben az Észak-magyarországi, majd az Észak-alföldi régiókban a legmagasabbak; 2010-ben a gyerekek mintegy tizede született 2500 grammnál kisebb súllyal. Ez jóval kedvezőtlenebb érték a Közép-magyarországi és Közép-dunántúli régiók rátáinál *(G1.a ábra)*. A település mérete ebben az esetben is meghatározó: 2010-ben az 1000 főnél kisebb községekben 11,3 százalék, az 50 ezer főnél népesebb városokban 7,5 százalék

[8] A TEIR REMEK adatbázisa alapján a Nyugat dunántúli régió 648 településéből mindössze 26 város, a további 622 község. A Dél-dunántúli régióban összesen 653 település található, ebből 34 város és 619 község.

a koraszülött gyerekek aránya *(G1.b ábra)*. A fiatalkori terhességek égbekiáltó területi egyenlőtlenségei a három legrosszabb helyzetű régió értékeinek javulása ellenére alig csökkentek. Csak a két „szélső" régió adatait tekintve: 2010-ben az Észak-magyarországi (34,9 ezrelék) régióban közel háromszor akkora a fiatalkori terhességek aránya, mint a Nyugat-magyarországi (12,6 ezrelék) régióban *(G3.a ábra)*. Másként: a legfeljebb 1000 fős kistelepüléseken 32,4 ezrelék, a legalább 50 ezer fős városokban 13 ezrelék a ráta *(G3.b ábra)*.

2. Az egyes indikátorok alakulása 2006 és 2010 között[9]

A. Foglalkoztatás, a munkaerő-piaci helyzet javítása

Magyarország munkanélküliségi rátája nem kiugróan magas az uniós átlaghoz képest,[10] *ugyanakkor különösen rossz a lakosság aktivitási és foglalkoztatási aránya. Az Eurostat adatai szerint 2011-ben a 15–64 éves népesség foglalkoztatási rátája Magyarországon 56 százalék, miközben az Európai Unió 27 tagállamának átlagos rátája 64 százalék.*[11] *Aktivitási rátánk 63 százalékos, az uniós átlag 71 százalék 2011-ben.*[12] *Az alacsony foglalkoztatottság és magas inaktivitás természetszerűleg a jövedelmi szegénység legfőbb okozói; a foglalkoztatott nélküli háztartásokra vonatkozó hazai adatok (*A1. *és* A2. ábra*) pedig azt jelzik, hogy egyrészt jelentős az olyan családok aránya, ahol egyáltalán nincs kereső, másrészt a foglalkoztatás lehetőségeinek terén igen élesek a regionális egyenlőtlenségek.*

Az EU-15 és az EU-27 tagállamainak átlagai a foglalkoztatott nélküli háztartásban élő 0–17 évesek és 18–59 évesek arányai terén alig különböznek *(A3. ábra)*. 2010-ben átlagosan a gyerekek tizede (11%) élt foglalkoztatott nélküli háztartásban, miközben Magyarországon ez az arány 16 százalék. Ráadásul a tendenciákat tekintve is rosszul állunk: míg az unióban alig 1 százalékponttal, addig nálunk 2,4 százalékponttal romlott a helyzet 2006 és 2010 között. A 2009-es Gyerekmonitor eredménye szerint egyébként a gyerekek ötöde élt foglalkoztatott nélküli háztartásban hazánkban, és az alsó jövedelmi harmadba tartozó gyerekes családok 80 százalékában nem volt foglalkoztatott (Bass, Farkas 2011).

---

[9] Számos fejezet és indikátor esetében még nem készült el a gyermektelen és gyermekes családok helyzetét külön bemutató csoportosítás, feldolgozás. Az ábrákban az üres cella adathiányt jelent.

[10] Az Eurostat (LFS) adatai szerint 2011-ben Magyarország munkanélküliségi rátája 11%, az EU-15 és az EU-27 átlaga egyaránt 10%.
Forrás: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsiem110&plugin=1 (Letöltés: 2012. május 28.)

[11] Forrás: Eurostat.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsiem010&plugin=1 (Letöltés: 2012. május 28.)

[12] Forrás: Eurostat.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database (Letöltés: 2012. május 28.)

A1. A foglalkoztatott nélküli háztartások aránya

Definíció: Azon háztartások aránya az összes háztartáson, illetve a háztartások megadott tulajdonságú részhalmazán belül, amelyekben nincs foglalkoztatott.

Adatok forrása: KSH Munkaerő-felmérés

A1. ábra: A *foglalkoztatott nélküli háztartások aránya régiónként és összesen, 2006–2010 (%)*

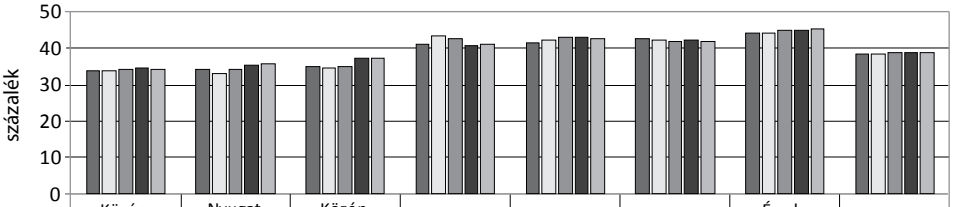

	Közép-Magyarország	Nyugat-Dunántúl	Közép-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Észak-Magyarország	Összesen
2006	33,5	33,8	34,6	40,6	41,3	42,2	43,9	37,9
2007	33,4	32,9	34,4	43,2	41,9	41,7	44,0	38,1
2008	33,9	33,8	34,5	42,1	42,7	41,4	44,4	38,3
2009	34,1	35,1	37,1	40,3	42,7	41,8	44,4	38,6
2010	33,8	35,4	37,1	40,8	42,3	41,4	44,9	38,5

A2. Foglalkoztatott nélküli háztartásban élők aránya

Definíció: Azok aránya a teljes népességen, illetve a népesség megadott tulajdonságú részhalmazán belül, akik foglalkoztatott nélküli háztartásban élnek.

Adatok forrása: KSH Munkaerő-felmérés

A2. ábra: F*oglalkoztatott nélküli háztartásban élők aránya régiónként és összesen, 2006–2010 (%)*

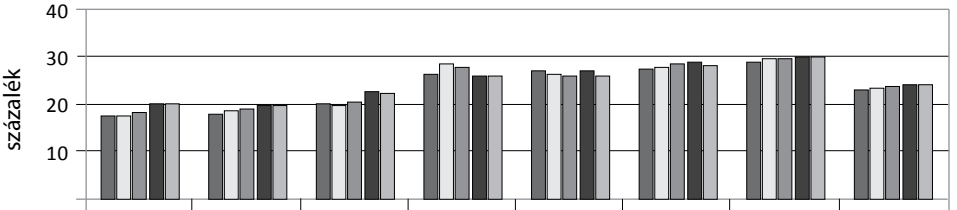

	Nyugat-Dunántúl	Közép-Magyarország	Közép-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Dél-Alföld	Észak-Alföld	Észak-Magyarország	Összesen
2006	17,6	18,0	20,2	26,4	27,0	27,3	29,0	23,0
2007	17,4	18,6	19,7	28,6	26,5	27,9	29,5	23,3
2008	18,2	19,1	20,3	27,8	26,2	28,7	29,8	23,7
2009	20,0	19,6	22,7	26,0	27,3	29,0	29,9	24,2
2010	20,2	19,8	22,1	25,9	26,1	28,3	30,1	24,0

A3. ábra: A *foglalkoztatott nélküli háztartásban élő 0–17 évesek és 18–59 évesek aránya Magyarországon, az EU-15 és az EU-27 átlagai, 2006–2010 (%)**

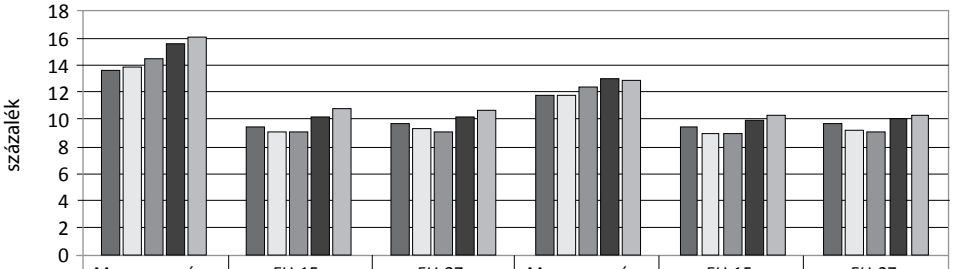

	0–17 évesek			18 –59 évesek		
	Magyarország	EU-15	EU-27	Magyarország	EU-15	EU-27
2006	13,7	9,5	9,8	11,8	9,5	9,8
2007	13,9	9,2	9,4	11,9	9,0	9,3
2008	14,6	9,2	9,2	12,5	9,0	9,1
2009	15,6	10,3	10,2	13,1	10,0	10,1
2010	16,1	10,8	10,7	12,9	10,4	10,4

* Forrás: *Eurostat, LFS.*
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsi_jhh_a&lang=en#

B. A gyermekes családok anyagi helyzetének javítása

A KSH adatsorai nem tartalmaznak gyerekszegénységi rátát, csak azt tudjuk meg azokból, hogy a gyermekes (és gyermektelen) háztartások mekkora hányada szegény *(B1.a ábra)*, illetve hogy a háztartásban élő gyerekek száma szerint hogyan alakulnak a szegénységi arányok *(B1.b ábra)*. Az EU-15 és az EU-27 átlagaihoz képest Magyarország nincs rossz helyzetben a relatív szegénység mutatói alapján *(B1.a ábra),* az egy másik kérdés, hogyan is állunk az abszolút szegénységgel, a kirekesztettséggel és – ahogyan később látni fogjuk – a deprivációval. Nem cél itt elemezni az elmúlt időszak szegényeket sújtó kormányzati intézkedéseit, sem az önkormányzatok diszkriminatív gyakorlatát, a büntetést előtérbe helyező helyi rendeleteit. (Ezek következményei a 2010-es adatokban még nem jelennek meg.) Egy reprezentatív felmérés eredményeire, amely a mai magyar társadalom szegényekkel szembeni kirekesztő attitűdjét tükrözi, röviden talán mégis érdemes hivatkozni. Eszerint a megkérdezettek fele azon a véleményen van, hogy „az állam csak azokat támogassa, akik magatartásukkal, munkájukkal rászolgáltak", 81 százalékuk egyet ért azzal, hogy csak az kapjon segélyt, aki portáját, udvarát rendben tartja. Ráadásul a magyar társadalom jelentős részének közel sincs reális képe arról, hogy a segélyezett családoknak milyen alacsony összegekből kell megélniük.[13]

B1. Relatív szegénység aránya: a medián 60%-a alatt élők aránya

Definíció: A medián 60%-a alatt élők aránya: a szegénységi küszöb alatt élő személyek aránya a teljes népességhez viszonyítva, ahol a fogyasztási egységgel (OECD2) korrigált háztartás teljes rendelkezésre álló nettó jövedelme alapján számított személyi eloszlás mediánjának 60 százaléka a szegénységi küszöbérték.

Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

[13] A felmérést a Haza és Haladás Alapítvány megbízásából a Medián készítette 2012-ben. *Forrás:* HVG. http://hvg.hu/hvgfriss/2012.11/201211_a_kozvelemeny_a_segelyezesrol_felteteles_mo

B1.a ábra: *Relatív szegénység aránya: a medián 60%-a alatt élők aránya a gyermekes és a gyermektelen háztartások körében és összesen Magyarországon, az EU-15 és az EU-27 átlagai*, 2006–2010 (%)*

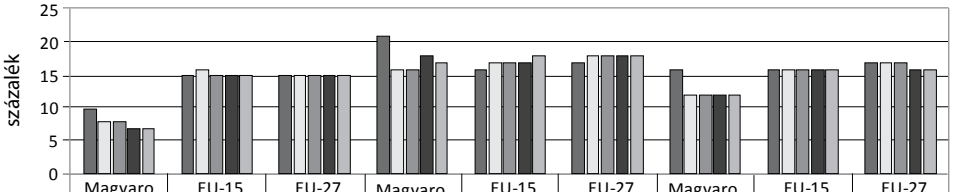

	Gyermektelen háztartások			Gyermekes háztartások			Összesen		
	Magyaro.	EU-15	EU-27	Magyaro.	EU-15	EU-27	Magyaro.	EU-15	EU-27
2006	10	15	15	21	16	17	16	16	17
2007	8	16	15	16	17	18	12	16	17
2008	8	15	15	16	17	18	12	16	17
2009	7	15	15	18	17	18	12	16	16
2010	7	15	15	17	18	18	12	16	16

* Az uniós adatok forrása: *Eurostat*.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/database

B1.b ábra: *Relatív szegénység aránya: a medián 60%-a alatt élők aránya a gyermekes háztartások típusa szerint és összesen, 2006–2010 (%)*

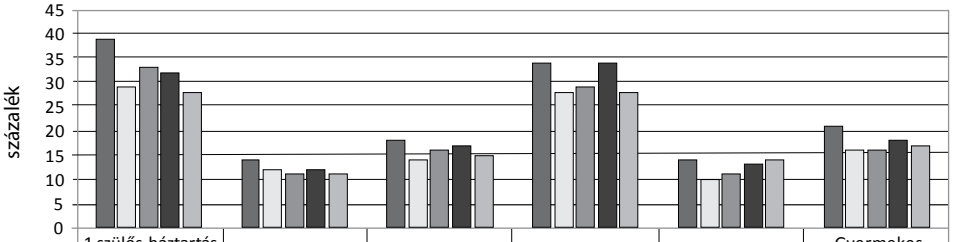

	1 szülős háztartás (legalább 1 gyerek)	2 felnőtt 1 gyermekkel	2 felnőtt 2 gyermekkel	2 felnőtt 3 és több gyermekkel	Egyéb gyermekes háztartás	Gyermekes háztartások összesen
2006	39	14	18	34	14	21
2007	29	12	14	28	10	16
2008	33	11	16	29	11	16
2009	32	12	17	34	13	18
2010	28	11	15	28	14	17

C. Gyerekek, családok alapvető szükségleteinek kielégítése, depriváció

A KSH adatai az ÉB által kidolgozott hat deprivációs mutató[14] közül kettőt tartalmaznak (*C1.* és *C2. ábra)*, ugyanakkor a deprivációnak számos dimenziója, illetve mutatója létezik.[15] Az alapvető szükségletek kielégítésének erős mutatója, ha a család – saját megítélése szerint – „csak nagy nehézségek árán tud megélni". Magyarországon 2010-ben a háztartások negyede (24,4%) sorolta önmagát ebbe a kategóriába. Az ilyen nélkülöző háztartások aránya egyrészt 2006 óta folyamatosan emelkedik, másrészt összehasonlítva az Európai Unióval, arányuk kiugróan magas *(C1. ábra)*: a 2010-es adatév szerint az EU-15-ben a háztartások 8, az EU-27-ben 10 százaléka állította magáról, hogy nehezen tud megélni. Magyarországon az utóbbihoz képest is két és félszer magasabb a „csak nehezen megélni képes" háztartások aránya.

[14] Az itt nem szereplő négy indikátor: 1. Háztartások aránya, akiknek valamilyen lakásrezsi fizetési késedelme, elmaradása volt az elmúlt 12 hónapban; 2. Háztartások/személyek aránya, ahol előfordult, hogy nem volt elég pénz arra, hogy valamelyik családtag betegsége esetén kiváltsák a szükséges gyógyszert; 3. Nem volt elég pénz arra, hogy gyermekük betegsége esetén kiváltsák a gyógyszert; 4. Gyerekek aránya, ahol van PC otthon.

[15] A gyerekek deprivációjáról lásd pl. KSH 2010, TÁRKI 2010.

A KSH-tól ugyan nem kaptunk a gyerekes háztartásokra vonatkozó bontást, az Eurostat adatbázisában azonban szerepel ez a mutató: az EU-27 átlaga szerint a gyerekes háztartások 12 százaléka, az EU-15-ben 9 százaléka tud csak nagy nehézségek árán megélni; nálunk ez az arány 30 százalék.[16]

C1. Háztartások aránya, akik nagy nehézségek árán tudnak megélni

Definíció: Azon háztartások és háztartásokban élő személyek aránya, akik saját bevallásuk szerint „nagy nehézségek árán" tudnak megélni.
Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

C1. ábra: H*áztartások aránya, amelyek nagy nehézségek árán tudnak megélni régiónként és összesen Magyarországon, az EU-15 és az EU-27 átlagai*, 2006–2010 (%)*

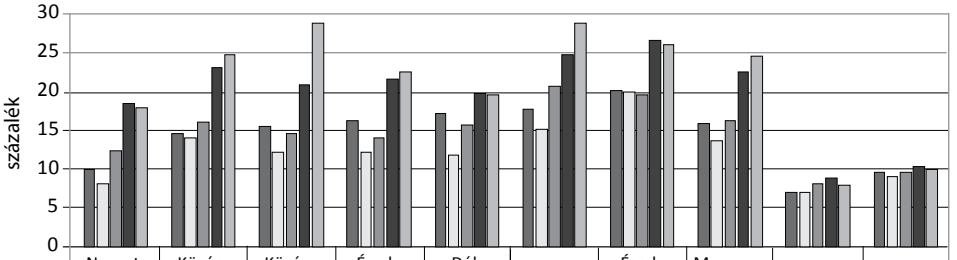

	Nyugat-Dunántúl	Közép-Magyaro.	Közép-Dunántúl	Észak-Alföld	Dél-Dunántúl	Dél-Alföld	Észak-Magyaro.	Magyaro. összesen	EU-15	EU-27
2006	9,8	14,5	15,5	16,2	17,0	17,7	20,1	15,8	7,0	9,6
2007	8,0	13,9	12,0	12,2	11,8	15,0	19,8	13,6	6,9	9,0
2008	12,2	16,0	14,5	14,0	15,7	20,6	19,4	16,2	8,1	9,6
2009	18,3	23,0	20,7	21,4	19,6	24,6	26,5	22,4	8,7	10,2
2010	17,7	24,7	28,6	22,4	19,5	28,8	26,0	24,4	7,8	9,9

* Az uniós adatok forrása: *Eurostat.*
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/database

C2. Háztartások aránya, amelyeknek nincs elég pénze élelmiszerre

Definíció: Azon háztartások aránya, ahol az élelmiszerkiadás eléri vagy meghaladja az összkiadás 40%-át.
Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

[16] Forrás: Eurostat.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/database

C2. ábra: H*áztartások aránya, amelyeknek nincs elég pénze élelmiszerre régiónként és összesen, 2006–2010 (%)*

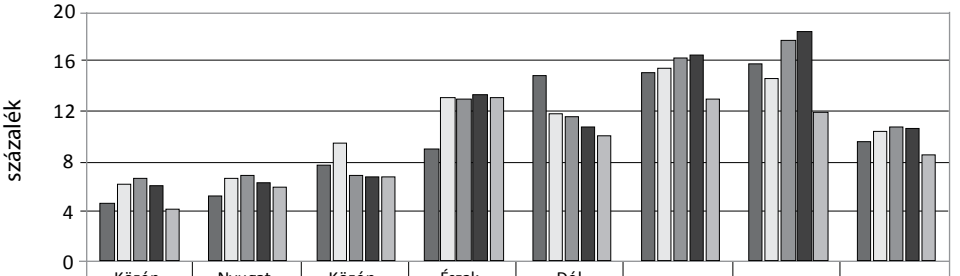

	Közép-Magyarország	Nyugat-Dunántúl	Közép-Dunántúl	Észak-Magyarország	Dél-Dunántúl	Dél-Alföld	Észak-Alföld	Összesen
2006	4,5	5,1	7,6	8,9	14,7	15,0	15,7	9,4
2007	6,0	6,5	9,4	12,9	11,7	15,3	14,5	10,2
2008	6,5	6,7	6,7	12,8	11,4	16,1	17,6	10,6
2009	6,0	6,2	6,6	13,2	10,6	16,4	18,2	10,5
2010	4,1	5,8	6,6	13,0	9,9	12,8	11,8	8,4

D. A lakás, lakhatás feltételeinek, minőségének, biztonságának javítása

„A szegénység egyenes következménye, a szegénység generációk közötti fennmaradásának egyik oka a rossz lakás, pontosabban az olyan lakás, amely sem meleget, sem nyugalmat, sem kényelmet, sem biztonságot nem nyújt, amely lehetetlenné teszi a családtagok külön és közös tevékenységeit" – olvasható az ÉB tavalyi jelentésében (Darvas, Ferge 2011: 9). A megfelelő lakás egyik kritériuma a komfortfokozat. E tekintetben Magyarországon az EU-15, sőt az EU-27 átlagához képest is rosszabb a helyzet, de nem katasztrofális. 2010-ben a magyarországi népesség 4,4 százaléka élt fürdőszoba nélküli, 6,6 százaléka WC nélküli lakásban *(D1–D2. ábra)*.

Egy másik kritérium a lakások zsúfoltsága. A KSH definíciója szerint zsúfolt az a lakás, ahol egy szobában több mint két fő él. Ennek alapján Magyarország lakáshelyzete viszonylag jónak tűnik, hiszen 2010-ben a teljes népesség alig tizede (8,9%) élt ilyen körülmények között *(D3. ábra)*. Az Eurostat definíciója azonban ennél összetettebb.[17] Nagy hangsúlyt helyez a „privacy"-re, arra, hogy minden házaspárnak, illetve minden nem házas felnőttnek biztosítva legyen a magánszférája, vagyis a külön szobája, és emellett azért legyen egy közös helyiség is. E definíció

[17] A lakás akkor zsúfolt, ha a következő kritériumokból legalább egy nem teljesül: egy szoba a háztartás (család) számára; egy szoba a (házastársak/élettársak) alkotta pár számára; egy szoba minden 18 évesnél idősebb személy számára; egy szoba két azonos nemű 12–17 év között személy számára; egy szoba minden különböző nemű 12–17 év közötti személy számára; egy szoba két 12 éven aluli személy számára.

alapján sokkal rosszabb Magyarország abszolút és relatív helyzete *(D4. ábra)*: 2010-ben nálunk a népesség közel fele (47,2%) élt zsúfolt lakásban, amely arány az EU-27 átlagának két és félszerese, az EU-15 átlagának pedig majdnem ötszöröse. A gyerekes háztartások és a gyerekek mintegy kétharmada nálunk zsúfolt lakásban él. Az EU-15 átlaga szerint a gyerekes háztartások és a gyerekek egyaránt 15 százaléka, az EU-27-ben pedig mintegy negyede lakik ilyen lakásban *(D5. ábra)*.

D1. Fürdőszoba nélküli lakásokban élő személyek

Definíció: Azon háztartásokban élő személyek aránya, ahol a „Van-e a lakásban fürdőszoba, zuhany?" kérdésre nemleges válasz volt.
Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

D2. WC nélküli lakásokban élő személyek

Definíció: Azon háztartásokban élő személyek aránya, ahol a „Van-e a lakásban vízöblítéses WC?" kérdésre nemleges válasz volt.
Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

D1–D2. ábra*: Fürdőszoba, WC nélküli lakásban élő személyek aránya Magyarországon, az EU-15 és az EU-27 átlagai*, 2006–2010 (%)*

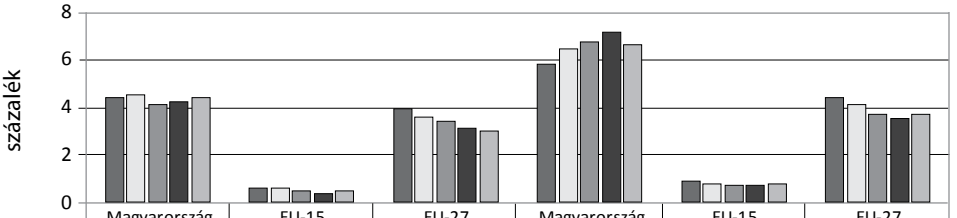

	Nincs fürdőszoba			Nincs WC		
	Magyarország	EU-15	EU-27	Magyarország	EU-15	EU-27
2006	4,4	0,6	3,9	5,8	0,9	4,4
2007	4,5	0,6	3,6	6,4	0,8	4,1
2008	4,1	0,5	3,4	6,7	0,7	3,7
2009	4,2	0,4	3,1	7,1	0,7	3,5
2010	4,4	0,5	3,0	6,6	0,8	3,7

* Az uniós adatok forrása: *Eurostat.*
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mdho02&lang=en és
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mdho03&lang=en

D3. Zsúfolt lakásokban élő személyek, KSH-definíció

Definíció: Azon háztartásokban élő személyek aránya, ahol az egy szobára jutó személyek száma több mint 2.
Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

D3. ábra: *Zsúfolt lakásban élő személyek aránya Magyarországon, 2006–2010 (%)*

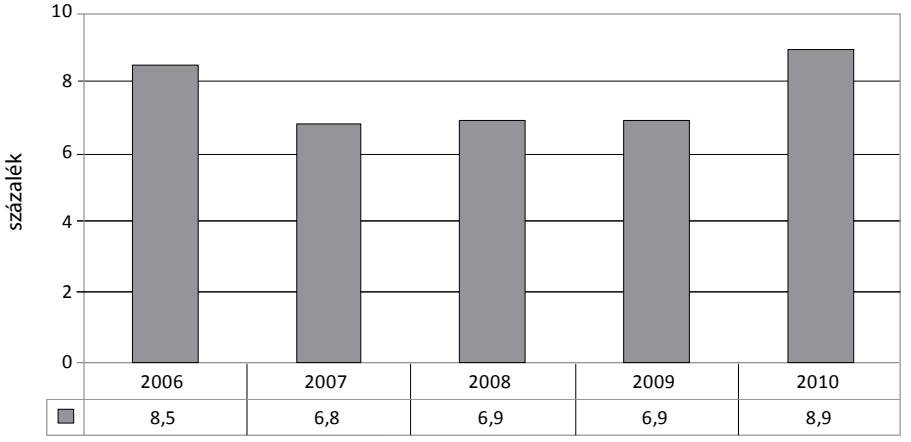

	2006	2007	2008	2009	2010
	8,5	6,8	6,9	6,9	8,9

D4. Zsúfolt lakásokban élő személyek, EU-definíció

Definíció: A lakás akkor zsúfolt, ha a következő kritériumokból legalább egy nem teljesül: egy szoba a háztartás (család) számára; egy szoba a (házastársak/élettársak) alkotta pár számára; egy szoba minden 18 évesnél idősebb személy számára; egy szoba két azonos nemű 12–17 év között személy számára; egy szoba minden különböző nemű 12–17 év közötti személy számára; egy szoba két 12 éven aluli személy számára.

Adatok forrása (magyar adatoké is): Eurostat

D4. ábra: *Zsúfolt lakásban élő személyek aránya Magyarországon, az EU-15 és az EU-27 átlagai, 2006–2010 (%)**

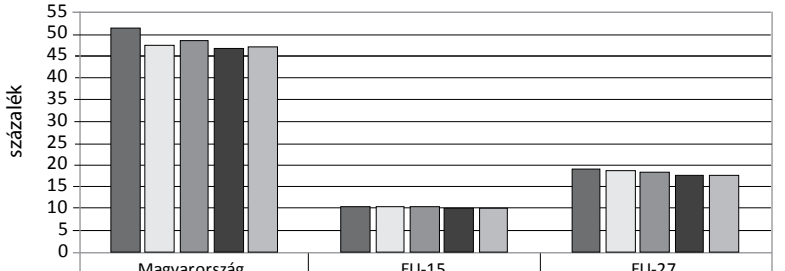

	Magyarország	EU-15	EU-27
2006	51,2	10,4	18,9
2007	47,4	10,4	18,6
2008	48,3	10,3	18,2
2009	46,8	10,1	17,7
2010	47,2	10,2	17,6

* Az uniós adatok forrása: *Eurostat.*
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/database

D5. Zsúfolt lakásokban élő személyek, EU-definíció

Definíció: *lásd D4. ábra*
Adatok forrása (magyar adatoké is): Eurostat

D.5. ábra: *Zsúfolt lakásban élő gyerekes háztartások és gyerekek (0–17 évesek) aránya Magyarországon (EU-definíció), az EU-15 és az EU-27 átlagai , 2006–2010 (%)**

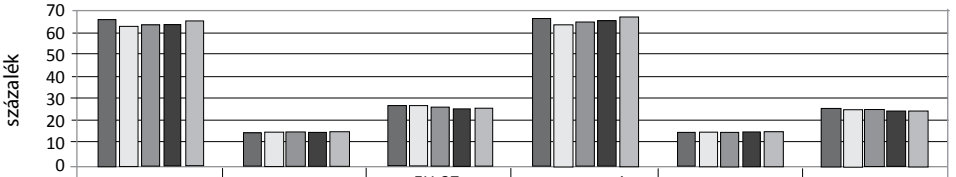

	Gyerekes háztartások			Gyerekek (0–17 évesek)		
	Magyarország	EU-15	EU-27	Magyarország	EU-15	EU-27
2006	65,5	14,3	26,3	66,1	14,2	24,8
2007	62,4	14,4	26,0	63,2	14,3	24,7
2008	63,3	14,5	25,7	64,4	14,2	24,2
2009	62,9	14,4	25,1	64,8	14,3	23,9
2010	64,7	14,6	25,0	66,5	14,5	23,6

* Az uniós adatok forrása: *Eurostat.*
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/database

E. A képességek kibontakoztatását, a sikeres iskolai pályafutást segítő intézmények és szolgáltatások, a szegregáció megszüntetése

A KSH magyarországi adatai *(E1.a, b* és *c ábrák)* mellett az *E1.d ábra* tartalmazza az uniós mutatókat is (korévenként a 3–5 évesek részvételét az intézményes napközbeni ellátásban). A definíció egységessége miatt az Eurostat adatai alapján hasonlítjuk össze a hazai és az uniós helyzetet. Ezek szerint nálunk 2009-ben a 3 évesek 73 százaléka részesült napközbeni ellátásban, amely arány az EU-15 (82,2%) és az EU-27 (77,2%) átlagánál is alacsonyabb. A 4 évesek és az 5 évesek több mint 90 százaléka jár intézménybe Magyarországon és az EU-15-ben; ez viszonylag kedvező helyzetet jelent Magyarországon is. (Az EU-27 átlagai ennél jóval alacsonyabbak: 85,6, illetve 78,1%).

A kisgyerekek napközbeni ellátást biztosító intézmények, szolgáltatások hiányáról a KSH adatai abszolút számokban nyújtanak információt *(E2. ábra* és *E2. táblázat)*; azt mutatják, hogy az egyes régiókban hány olyan település van, ahol sem óvoda, sem bölcsőde, sem egyéb szolgáltatás nem érhető el. Ez így keveset mond, ugyanakkor ha megnézzük az arányokat, jelentősek a különbségek, de nem egészen a régiók fejlettsége szerint. Ahogy korábban írtuk, 2010-ben a Nyugat-dunántúli és Dél-dunántúli régiókban a települések közel felében (46%) nincs

semmilyen napközbeni ellátást nyújtó gyerekintézmény, miközben a Közép-magyarországi régióban ez az arány mindössze 1,5 százalék. Az Észak-magyarországi és a Közép-dunántúli régiókban a települések egyaránt negyede (24%), az Észak-alföldi régióban 9 százaléka, a Dél-alföldiben 5 százaléka nem rendelkezik napközbeni szolgáltatással.[18]

A KSH adatsorai szerint a középiskolások mintegy háromnegyede gimnáziumba és szakközépiskolába jár, ezek az arányok az évek során valamelyest csökkentek *(E8.a ábra)*, azaz egyre többen vannak azok a szakiskolai tanulók, akik munkanélküliségét vagy rossz munkaerő-piaci pozícióját szinte borítékolni lehet. Az Európai Unió helyzetéről *az E8.b ábra* ad képet azzal a megkötéssel, hogy csak egy képzési fokot (ISCED3) jelez (amely többé-kevésbé megfelel a magyarországi középiskolai képzés egy részének). Mindenesetre látható, hogy – leegyszerűsítve a középfokú oktatás típusait – nálunk a diákok 75–76 százaléka általános képzésre (gimnázium, szakközépiskola) jár. Az EU-15 és az EU-27 átlagai alapján a tanulók legalább fele szakmai képzésben tanul, amely nem egyenlő a „parkolópályát" jelentő hazai szakiskolával, sőt a legtöbb tagállamban biztos munkahelyet, jó munkaerő-piaci státuszt ígér. Liskó Ilona 2004-es kutatása szerint nálunk a szakiskolát (szakmunkásképzőt) végzettek 20 százaléka volt munkanélküli az intézményből kilépés után egy évvel, míg a szakközépiskolát végzetteknél ez az arány 11, a gimnáziumban tanuló esetében 1,2 százalék volt (Liskó 2008).

Egyrészről kedvezőnek tűnik, hogy a KSH-adatok alapján a 16 évesek részvétele a középfokú oktatásban folyamatosan emelkedik, és 2010-ben már 95 százalékuk tanult *(E9.a ábra)*. Másrészt viszont – ahogy a 2010-es adatok jelzik – akkor is volt mintegy 5 százaléknyi „kieső" fiatal, amikor a tankötelezettség korhatára 18 év volt. A köznevelési törvény elfogadásával, a korhatár 16 évre leszállításával azonban valószínűsíthető, hogy az iskolából idő előtt kiesők aránya emelkedni fog. Az EU-val való összehasonlításra az oktatásban, képzésben részt vevő 18 évesek arányai adnak lehetőséget: eszerint igen jól állunk mind az EU-15, mind az EU-27 átlagaihoz képest *(E9.b ábra)*. Nálunk a 18 évesek még közel 90 százaléka tanul, míg az uniós mutatók 78–79 százalékos részvételi arányokat jeleznek.

A korai iskolaelhagyók aránya Magyarországon 2006 és 2010 között – kisebb ingadozások mellett – 2 százalékpontnyit csökkent, így a legutóbbi adatév szerint (2010) a 18–24 évesek tizede (10,5%) nem vesz részt oktatásban, képzésben *(E10. ábra)*. Az EU átlagai – ugyanezen definíció szerint – ennél kedvezőtlenebb helyzetet jeleznek. Az EU-15-ben és az EU-27-ben is mintegy 4–5 százalékponttal magasabb a lemorzsolódók aránya, mint nálunk. A baj az, hogy Magyarországon a lemorzsolódás elsősorban éppen azt a szakiskolai tanulócsoportot érinti, akik családi hátterük és életesélyeik szempontjából a legveszélyeztetettebbek (Liskó 2008): körükben

[18] A régiók településszámainak forrása: TEIR, REMEK-adatbázis, regionális riportok. https://teir.vati.hu/rqdist/main?rq_app=um&rq_proc=mainuj_nd

a lemorzsolódási arány 30 százalékos, „és a belépő hátrányos helyzetű tanulók közel felének nem sikerül szakmai képesítést szereznie".

E1. Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya

Definíció: Bölcsődei vagy óvodai ellátásban, (családi napköziben, házi gyermekfelügyeletben) részesülő 0–5 éves gyermekek aránya a megfelelő korú népességben.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – Intézményi felvételek

E1.a ábra: *Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya régiónként és összesen, 2006–2010 (%)*

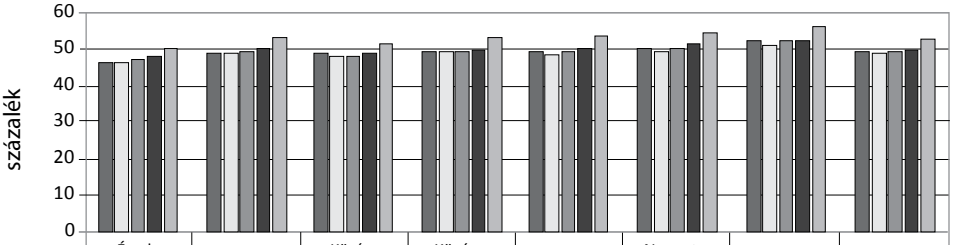

	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Közép-Magyarország	Közép-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Alföld	Összesen
2006	46,1	48,6	48,7	49,2	49,2	50,2	52,0	49,0
2007	46,4	48,7	48,0	49,0	48,4	49,4	51,0	48,6
2008	46,9	49,3	48,1	49,3	49,3	50,0	52,0	49,1
2009	47,7	49,9	48,6	49,7	50,0	51,2	52,3	49,6
2010	50,1	52,9	51,4	52,9	53,5	54,2	56,0	52,6

E1.b ábra: *Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya településnagyság szerint és összesen, 2006–2010 (%)*

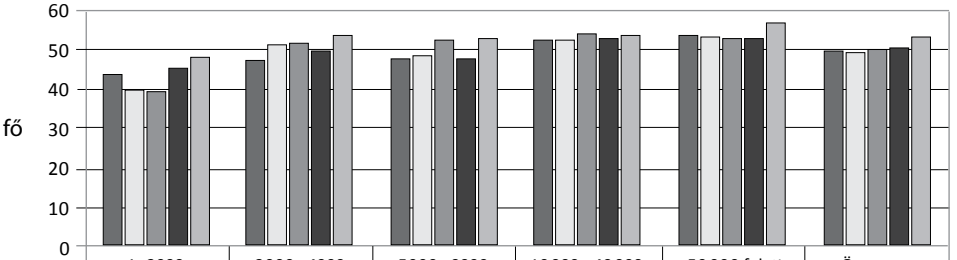

	1–2999	3000–4999	5000–9999	10000–49000	50000 felett	Összesen
2006	42,9	46,7	47,0	51,5	52,8	49,0
2007	39,2	50,5	47,7	51,8	52,6	48,6
2008	38,6	50,8	51,6	53,1	52,2	49,1
2009	44,6	48,7	47,1	52,0	52,1	49,6
2010	47,5	52,8	52,0	52,7	56,0	52,6

E1.c ábra: *Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya korévenként és összesen, 2006–2010 (%)*

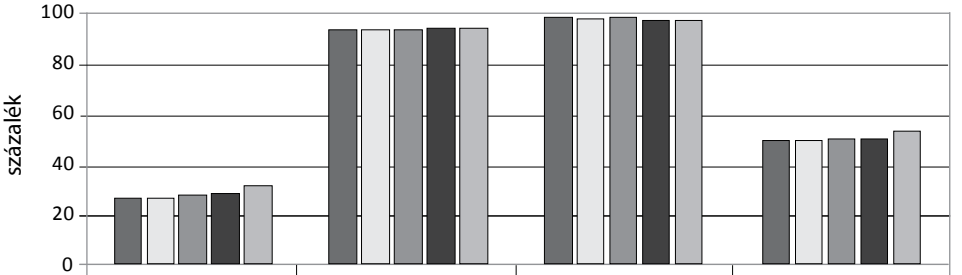

	3 éves és fiatalabb	4 éves	5 éves	Összesen
2006	25,9	92,4	97,7	49,0
2007	25,9	92,5	96,6	48,6
2008	26,9	92,4	97,2	49,1
2009	27,5	92,8	96,0	49,6
2010	30,9	92,9	96,2	52,6

E1.d ábra: *A napközbeni ellátásban részesülő 3, 4 és 5 évesek aránya Magyarországon, az EU-15 és az EU-27 átlagai, 2006–2010 (%)**

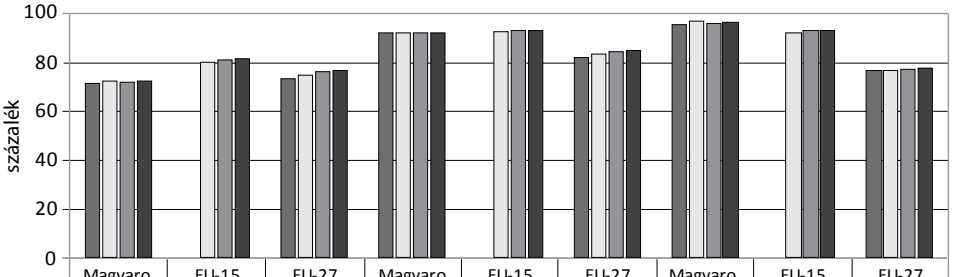

	Magyaro.	EU-15 3 évesek	EU-27	Magyaro.	EU-15 4 évesek	EU-27	Magyaro.	EU-15 5 évesek	EU-27
2006	71,6		73,9	92,8		82,3	96,1		77,0
2007	72,8	80,5	75,2	92,4	93,2	83,7	97,7	92,6	77,2
2008	72,1	81,4	76,7	92,5	93,5	85,0	96,6	93,5	77,8
2009	73,0	82,2	77,2	92,4	93,7	85,6	97,2	93,7	78,1

* Az uniós adatok forrása: *Eurostat.*
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/database

E2. Bölcsődével, óvodával (illetve bölcsődei, óvodai jellegű szolgáltatást nyújtó intézménnyel) nem rendelkező települések száma

Definíció: Azon települések száma, ahol nem működik bölcsőde, óvoda, illetve más, 0–5 éves gyermekek napközbeni ellátását biztosító szolgáltatás.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – Intézményi felvételek

E2. ábra: B*ölcsődével, óvodával (illetve bölcsődei, óvodai jellegű szolgáltatást nyújtó intézménnyel) nem rendelkező települések száma régiónként és összesen, 2006–2010 (db)*

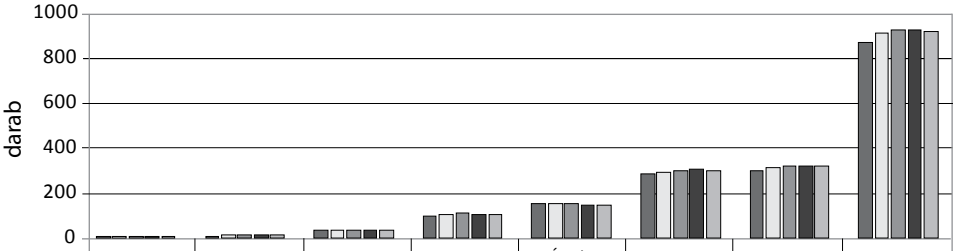

	Közép-Magyarország	Dél-Alföld	Észak-Alföld	Közép-Dunántúl	Észak-Magyarország	Dél-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Összesen
2006	4	8	30	98	149	285	296	870
2007	4	12	34	102	150	292	313	907
2008	3	9	32	108	152	299	316	919
2009	4	10	36	101	146	306	319	922
2010	3	13	35	99	147	300	319	916

E2. táblázat: B*ölcsődével, óvodával (illetve bölcsődei, óvodai jellegű szolgáltatást nyújtó intézménnyel) nem rendelkező települések száma településnagyság szerint és összesen, 2006–2010 (db)*

Dimenzió	2006	2007	2008	2009	2010
Településnagyság					
500 fő alatt	793	811	824	842	841
500–999 fő	61	71	74	74	69
1000–1999 fő	12	18	15	5	5
2000–4999 fő	4	7	6	1	1
5000–9999 fő	–	–	–	–	–
10 000–19 999 fő	–	–	–	–	–
20 000–49 999 fő	–	–	–	–	–

folytatódik

Dimenzió	2006	2007	2008	2009	2010
50 000–99 999 fő	–	–	–	–	–
100 000 fő felett	–	–	–	–	–
Budapest	–	–	–	–	–
Összesen	*870*	*907*	*919*	*922*	*916*

E3. 25 fősnél nagyobb óvodai csoportok aránya

Definíció: A 25 fősnél nagyobb óvodai csoportok aránya az összes óvodai csoporthoz viszonyítva.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – Intézményi felvételek

E3.a ábra: *A 25 fősnél nagyobb óvodai csoportok aránya régiónként és összesen, 2006–2010 (%)*

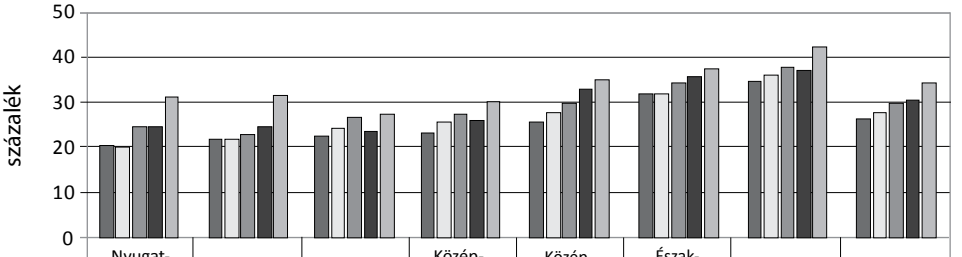

	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Dél-Alföld	Közép-Dunántúl	Közép-Magyarország	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Összesen
2006	20,2	21,8	22,4	23,0	25,3	31,6	34,5	26,1
2007	19,8	21,7	24,0	25,3	27,6	31,7	35,9	27,4
2008	24,5	22,6	26,3	27,2	29,4	34,0	37,6	29,5
2009	24,3	24,4	23,5	25,9	32,8	35,4	36,9	30,2
2010	30,8	31,3	27,0	29,8	34,8	37,3	41,9	34,0

E3.b ábra: *A 25 fősnél nagyobb óvodai csoportok aránya településnagyság szerint és összesen, 2006–2010 (%)*

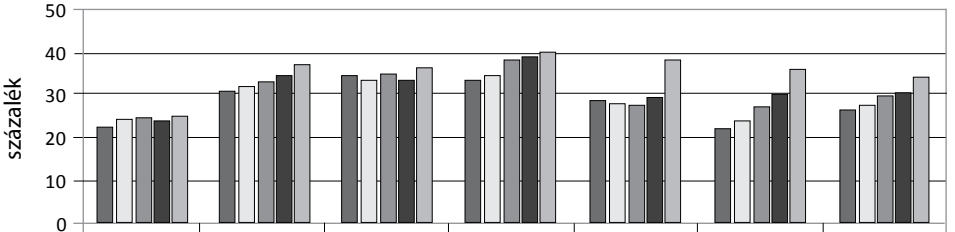

	1–2999 fő	3000–4999 fő	5000–9999 fő	10 000–24 999 fő	25 000–49 999 fő	50 000 fő felett	Összesen
2006	22,2	30,6	34,4	33,0	28,5	21,9	26,1
2007	24,1	31,6	33,1	34,3	27,8	23,6	27,4
2008	24,4	32,9	34,5	38,0	27,4	27,0	29,5
2009	23,6	34,1	33,3	38,5	29,1	29,9	30,2
2010	24,9	36,6	36,0	39,6	37,7	35,8	34,0

E7. Integráltan oktatott sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók aránya

Definíció: Az összes 1–8. évfolyamos SNI tanuló közül az integráltan oktatott tanulók aránya.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – Intézményi felvételek

E7.a ábra: *Integráltan oktatott sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók aránya régiónként és összesen, 2006–2010 (%)*

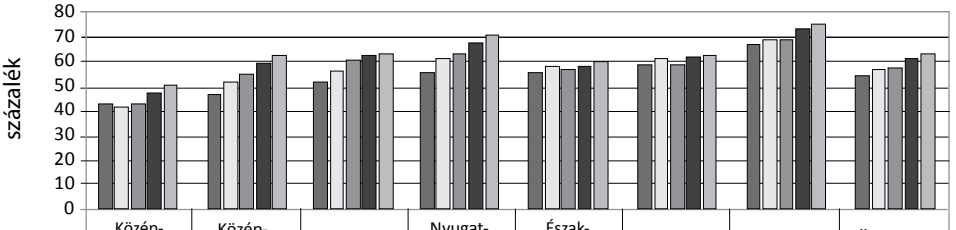

	Közép-Magyarország	Közép-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Összesen
2006	42,5	46,4	51,1	55,4	55,4	58,0	66,8	54,0
2007	41,2	51,3	56,0	60,7	57,5	60,8	68,5	56,5
2008	42,4	54,6	60,0	63,0	56,3	58,3	68,7	57,0
2009	46,9	59,0	61,9	67,2	57,8	61,5	72,8	60,5
2010	50,1	61,9	62,6	70,6	59,3	62,0	74,6	62,5

E7.b ábra: *Integráltan oktatott sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók aránya településnagyság szerint és összesen, 2006–2010 (%)*

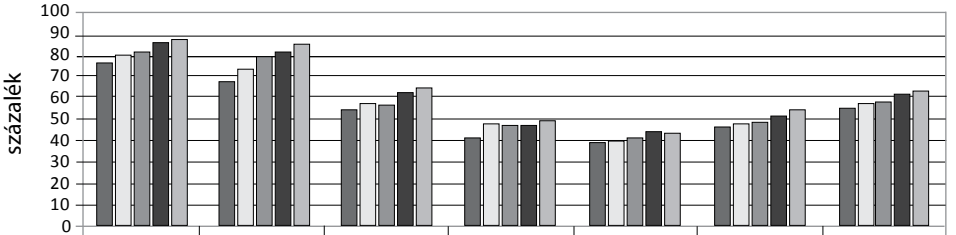

	1–2999 fő	3000–4999 fő	5000–9999 fő	10 000–24 999 fő	25 000–49 999 fő	50 000 fő felett	Összesen
2006	75,1	66,6	53,3	40,4	38,2	45,5	54,0
2007	79,1	72,0	56,0	46,6	39,1	46,9	56,5
2008	80,4	77,8	55,3	46,0	40,3	48,0	57,0
2009	84,5	80,5	61,1	46,3	43,6	50,3	60,5
2010	86,4	83,9	63,8	48,5	42,7	53,5	62,5

E8. Középiskolai tanulók aránya a középfokú oktatásban

Definíció: A középfokú oktatásban tanulók közül a gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók aránya a nappali képzésben.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – Intézményi felvételek

E8.a ábra: *Középiskolai tanulók aránya a középfokú oktatásban régiónként és összesen, 2006–2010 (%)*

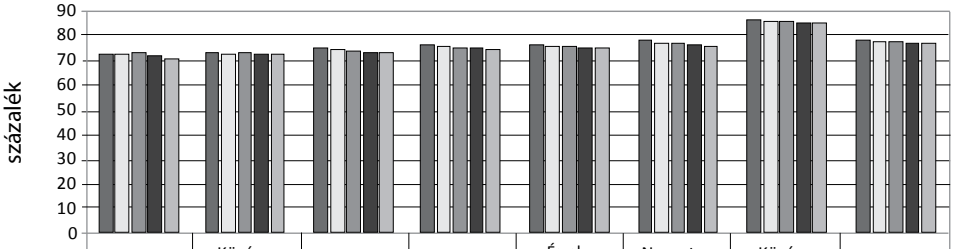

	Dél-Dunántúl	Közép-Dunántúl	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Észak-Magyarország	Nyugat-Dunántúl	Közép-Magyarország	Összesen
2006	71,8	72,5	74,4	75,2	75,3	77,1	85,3	77,4
2007	71,9	71,7	73,4	74,9	74,5	76,2	85,1	76,9
2008	72,1	72,5	72,7	74,1	74,6	76,0	84,7	76,7
2009	70,9	71,3	72,3	74,0	74,2	75,7	84,4	76,2
2010	69,7	71,3	72,5	73,5	74,1	75,0	84,3	75,9

E8.b ábra: *A szakmai és az általános középfokú képzésben (ISCED3) tanulók aránya Magyarországon, EU-15 és az EU-27 átlagai, 2005–2009 (%)**

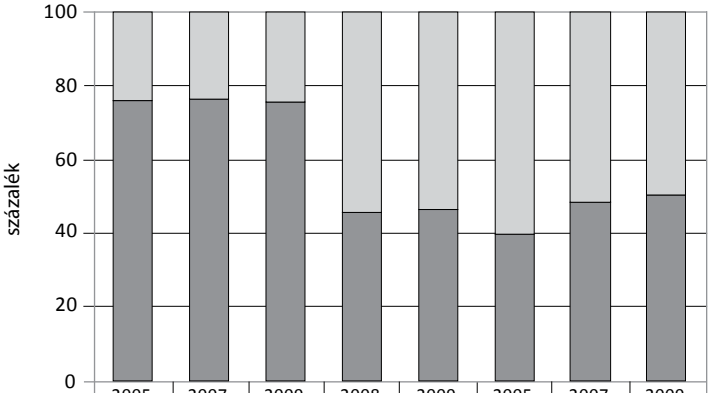

Szakmai képzés (ISCED 3 vocational)	24,1	23,6	24,5	54,5	53,6	60,5	51,5	49,6
Általános képzés (ISCED 3 general)	75,9	76,4	75,5	45,5	46,4	39,5	48,5	50,4

* Az uniós adatok forrása: *Eurostat.*
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/education/data/database

E9. Középfokú oktatásban részt vevő 16 évesek aránya

Definíció: A középfokú oktatásban résztvevők aránya a 16 évesek között a nappali képzésben.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – Intézményi felvételek

E9.a ábra: *Középfokú oktatásban részt vevő 16 évesek aránya régiónként és összesen, 2006–2010 (%)*

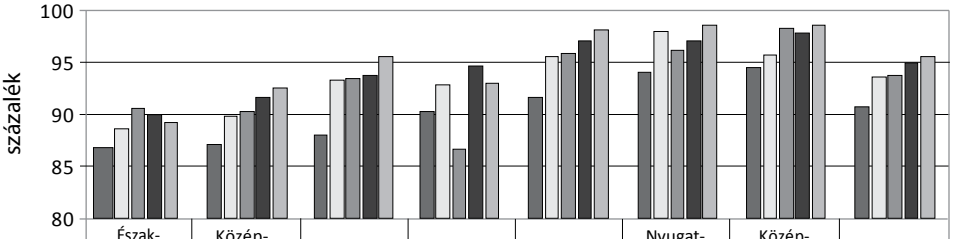

	Észak-Magyarország	Közép-Dunántúl	Észak-Alföld	Dél-Dunántúl	Dél-Alföld	Nyugat-Dunántúl	Közép-Magyarország	Összesen
2006	86,7	87,1	88,0	90,2	91,6	94,0	94,4	90,6
2007	88,6	89,8	93,2	92,8	95,4	97,9	95,6	93,5
2008	90,5	90,2	93,3	86,6	95,8	96,0	98,1	93,7
2009	89,9	91,6	93,6	94,6	97,0	97,0	97,7	94,8
2010	89,2	92,4	95,5	92,9	98,0	98,4	98,4	95,4

E9.b ábra: *Oktatásban résztvevő 18 éves tanuló aránya (ISCED 1–6), 2006–2009 (%)**

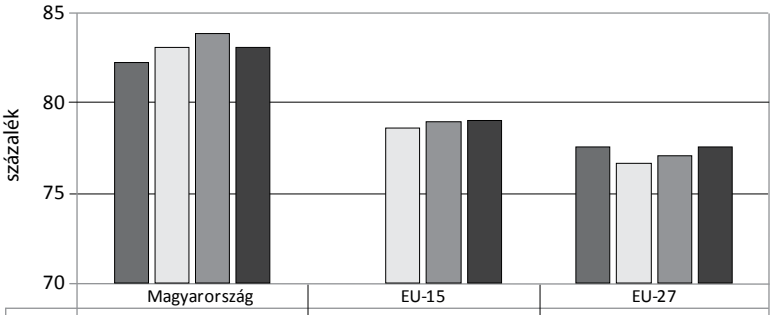

	Magyarország	EU-15	EU-27
2006	82,2		77,5
2007	83,0	78,6	76,6
2008	83,8	78,9	77,0
2009	83,0	79,0	77,5

* Forrás: *Eurostat.*
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/education/data/database

E10. Korai iskolaelhagyók aránya

Definíció: A 18–24 évesek közül azok aránya, akik legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkeznek, és a felmérést megelőző 4 hétben nem vettek részt sem iskolarendszerű oktatásban, sem felnőttképzésben. Az oktatásból, képzésből való lemorzsolódást méri.

Adatok forrása: KSH Munkaerő-felmérés

E10. ábra: *Korai iskolaelhagyók aránya régiónként és összesen Magyarországon, az EU-15 és az EU-27 átlagai*, 2006–2010 (%)*

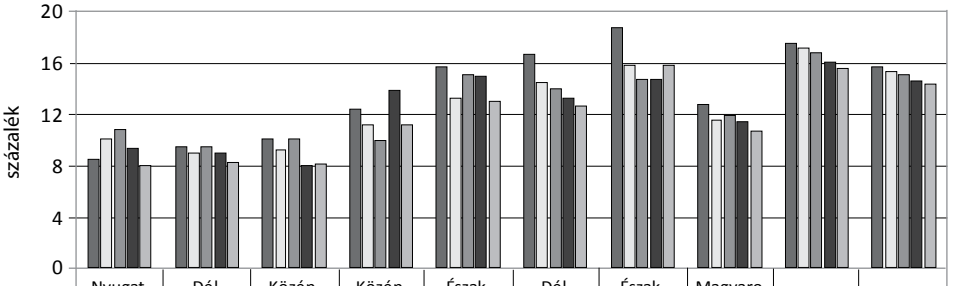

	Nyugat-Dunántúl	Dél-Alföld	Közép-Magyaro.	Közép-Dunántúl	Észak-Alföld	Dél-Dunántúl	Észak-Magyaro.	Magyaro. összesen	EU-15	EU-27
2006	8,3	9,3	9,9	12,2	15,5	16,4	18,5	12,6	17,3	15,5
2007	9,9	8,9	9,1	11,0	13,0	14,3	15,6	11,4	16,9	15,1
2008	10,6	9,3	9,9	9,8	14,9	13,8	14,5	11,7	16,6	14,9
2009	9,2	8,8	7,9	13,7	14,8	13,1	14,5	11,2	15,9	14,4
2010	7,9	8,1	8,0	11,1	12,8	12,4	15,6	10,5	15,4	14,1

* Az uniós adatok forrása: *Eurostat.*
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfse_16&lang=en

F. A gyermekes családokat célzó személyes szolgáltatások és szakellátások fejlesztése

F4. Gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek aránya ezer azonos korú lakosra

Definíció: Azon ideiglenes hatállyal elhelyezett, átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermekek aránya a 0–17 éves korú népességhez képest, akik a gyermekvédelmi szakellátás keretében otthont nyújtó ellátásban (gyermekotthoni elhelyezés, nevelőszülői családba helyezés, ápolást, gondozást biztosító intézményben elhelyezés) részesülnek.

Adatok forrása: KSH

F4.a ábra: *Gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek aránya ezer azonos korú lakosra régiónként és összesen, 2006–2010 (fő)*

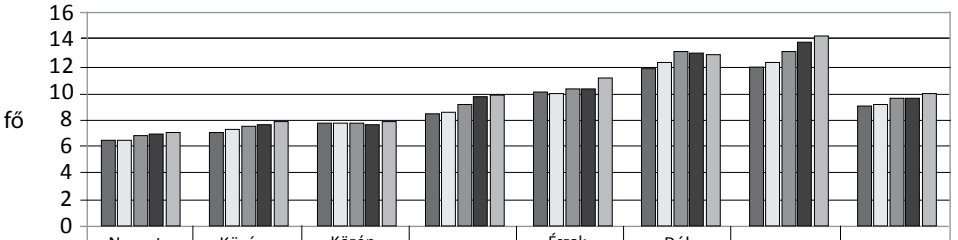

	Nyugat-Dunántúl	Közép-Dunántúl	Közép-Magyarország	Dél-Alföld	Észak-Magyarország	Dél-Dunántúl	Észak-Alföld	Összesen
2006	6,4	7,0	7,7	8,3	10,0	11,8	11,9	9,0
2007	6,4	7,2	7,7	8,5	9,9	12,2	12,2	9,1
2008	6,8	7,4	7,7	9,1	10,2	13,1	13,0	9,5
2009	6,9	7,6	7,5	9,6	10,3	12,9	13,7	9,6
2010	7,0	7,8	7,8	9,8	11,0	12,8	14,3	9,9

F4.b ábra: *Gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek aránya ezer azonos korú lakosra korcsoportonként és összesen, 2006–2010 (fő)*

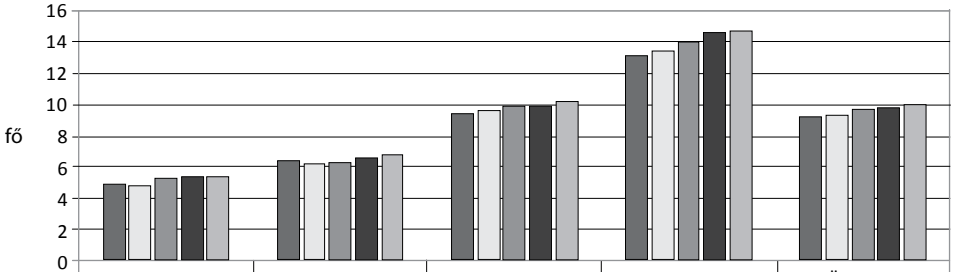

	0–3 évesek	4–5 évesek	6–13 évesek	14–17 évesek	Összesen
2006	4,8	6,3	9,2	12,9	9,0
2007	4,7	6,1	9,4	13,2	9,1
2008	5,2	6,2	9,7	13,8	9,5
2009	5,3	6,4	9,7	14,4	9,6
2010	5,3	6,7	10,0	14,5	9,8

F4. táblázat: G*yermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek aránya ezer azonos korú lakosra nemek, gondozási hely, gondozásban eltöltött idő szerint és összesen, 2006–2010 (fő)*

Dimenzió	2006	2007	2008	2009	2010
Nem					
Fiú	9,6	9,4	9,8	10,0	10,4
Lány	8,4	8,8	9,1	9,2	9,2
Gondozás helye					
Gyermekotthon	4,0	4,0	3,9	3,8	3,8
Nevelőszülő	4,8	4,9	5,3	5,6	5,8
Ápolást, gondozást nyújtó intézmény	0,23	0,21	0,23	0,19	0,19
Gondozásban eltöltött idő					
30 nap és kevesebb	0,14	0,13	0,18	0,23	0,26
31–60 nap	0,20	0,20	0,22	0,20	0,20
61 naptól 1 évig	0,39	0,37	0,38	0,05	0,47
1–5 év	0,65	0,64	0,68	0,78	0,84
5–10 év	0,30	0,28	0,28	0,30	0,32
10–17 év	0,26	0,30	0,28	0,68	0,26
17 évnél több ideig állt gondozásban	0,11	0,10	0,09	0,12	0,12
Összesen	*9,0*	*9,1*	*9,5*	*9,6*	*9,9*

G. Egészségesebb gyermekkor biztosítása

Amellett, hogy Magyarországon megdöbbentő regionális különbségek vannak a koraszülöttek arányaiban, az is látható, hogy mind az EU-15, mind az EU-27 átlagához képest rosszul állunk *(G1.a ábra)*. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) adatai alapján készített számítás szerint nálunk a vizsgált adatévek (2006–2010) mindegyikében legalább egy százalékponttal volt magasabb a koraszülöttek aránya az uniós átlagoknál. Amíg a tagállami mutatók 2006 óta alig ingadoznak (nem javulnak, de nem is romlanak), addig Magyarországon 2006 és 2010 között romlott a helyzet. Ráadásul éles szakadékok vannak a település nagysága és az anya iskolai végzettsége szerint *(G1.b* és *G1.c ábrák)*. Egyetlen példa: 2010-ben a legfeljebb általános iskolai bizonyítvánnyal rendelkező anyák körében (15%) közel háromszor magasabb volt a koraszülött csecsemők aránya, mint a diplomás anyák esetében (5,8%).

A magyar csecsemőhalandósági ráta szintén rosszabb az uniós átlagoknál. 2006 és 2010 között nálunk 0,4 ezrelékpontnyival javult a mutató, ugyanakkor egy év alatt (2009–2010 között) ismét romlott (*G2.1.a ábra)*. Az EU-27 átlaga javult a vizsgált időszakban, míg az EU-15 rátája alig változott. Mindenesetre az uniós mutatók 1–1,5 ezrelékpontnyival kedvezőbb helyzetet jeleznek a magyarországinál. Itt is meg kell jegyezni azokat az egyenlőtlenségeket, amelyeket az anya iskolázottsága okoz *(G2.1c ábra)*: az alapfokú vagy alacsonyabb végzettséggel rendelkező anyák esetében két és félszer nagyobb a csecsemőhalandóság aránya (9,2 ezrelék), mint a diplomások körében (3,6 ezrelék).

A fiatalkori terhességet a KSH definíciója alapján a 17 éves vagy annál fiatalabb korban bekövetkezett terhesség jelenti. Eszerint Magyarországon ezer ilyen korú nőre 21,2 terhesség jutott 2010-ben *(G3.a ábra)*. A korábban már tárgyalt területi és település nagyság szerinti egyenlőtlenségek ebben az esetben is nagyon élesek. *(G3.a és G3.b ábrák)*. Az uniós helyzettel való összehasonlításra kissé eltérő adatok nyújtanak lehetőséget. Az Eurostat adatai a 15–19 éves nőkre vonatkoznak, amelyek szerint Magyarországon 2009-ben (19,5 ezrelék) az EU-15 átlagánál mintegy 10, az EU-27 átlagánál 5 ezrelékponttal magasabb a fiatalkori terhességek aránya *(G3.d ábra)*.

G1. Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya

Definíció: 2500 gramm alatti súllyal élveszületettek száma az összes élveszületések számához viszonyítva.

Adatok forrása: KSH (Statisztikáról szóló 1993 évi tv. 10 § Élveszületési lap)

G1.a ábra: *Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya régiónként és összesen Magyarországon, az EU-15 és az EU-27 átlagai*, 2006–2010 (%)*

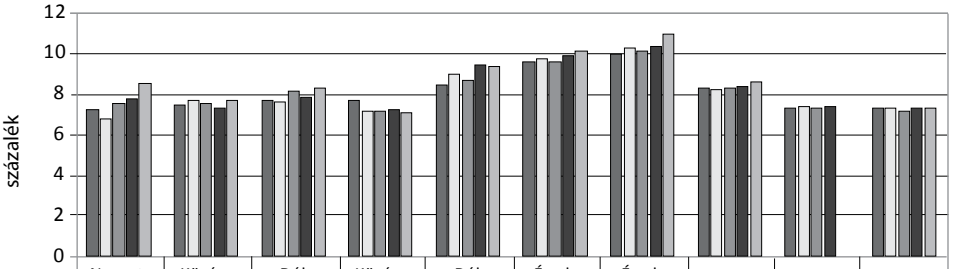

	Nyugat-Dunántúl	Közép-Dunántúl	Dél-Alföld	Közép-Magyaro.	Dél-Dunántúl	Észak-Alföld	Észak-Magyaro.	Magyaro. összesen	EU-15	EU-27
2006	7,2	7,4	7,7	7,7	8,4	9,6	10,0	8,3	7,3	7,3
2007	6,8	7,7	7,6	7,2	9,0	9,7	10,3	8,2	7,4	7,3
2008	7,6	7,6	8,2	7,2	8,7	9,6	10,1	8,3	7,3	7,2
2009	7,8	7,3	7,8	7,2	9,4	9,9	10,3	8,4	7,4	7,3
2010	8,5	7,7	8,3	7,1	9,3	10,1	11,0	8,6		7,3

* Az uniós adatok forrása: *WHO (*http://data.euro.who.int/hfadb/*) alapján saját számítás.*

G1.b ábra: *Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya településnagyság szerint és összesen, 2006–2010 (%)*

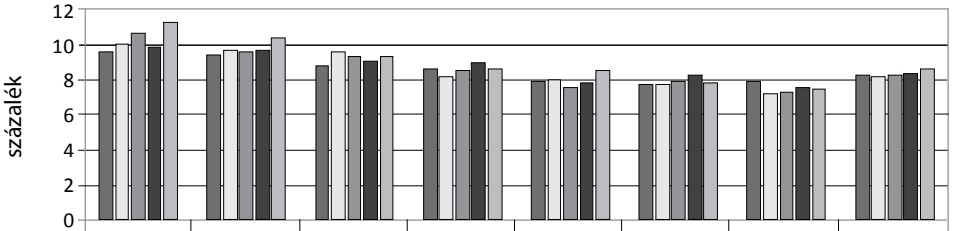

	1–999 fő	1000–1999 fő	2000–4999 fő	5000–9999 fő	10000–19999 fő	20000–49999 fő	50000 fő felett	Összesen
2006	9,6	9,4	8,8	8,6	7,9	7,7	7,9	8,3
2007	10,0	9,6	9,5	8,2	8,0	7,7	7,2	8,2
2008	10,7	9,6	9,3	8,5	7,5	7,9	7,3	8,3
2009	9,9	9,7	9,1	8,9	7,8	8,2	7,5	8,4
2010	11,3	10,4	9,3	8,6	8,6	7,8	7,5	8,6

G1.c ábra: *Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya az anya iskolai végzettsége szerint és összesen, 2006–2010 (%)*

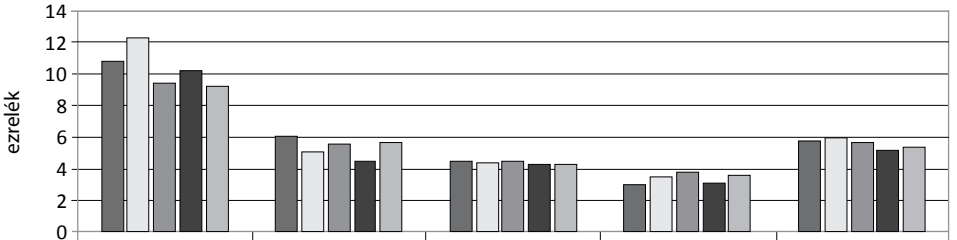

	Alapfokú vagy alacsonyabb	Középfokú érettségi nélkül	Középfokú érettségivel	Felsőfokú	Összesen
2006	10,7	5,9	4,4	2,9	5,7
2007	12,2	5,0	4,3	3,4	5,9
2008	9,4	5,5	4,5	3,8	5,6
2009	10,1	4,4	4,3	3,0	5,1
2010	9,2	5,6	4,2	3,6	5,3

G1. táblázat: K*oraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya születési súly szerint és összesen, 2006–2010 (%)*

Dimenzió	2006	2007	2008	2009	2010
Születési súly					
< 1500 gramm	1,3	1,4	1,3	1,4	1,4
1500–2500 gramm	7,0	6,8	6,9	7,0	7,1
Összesen	*8,3*	*8,2*	*8,3*	*8,4*	*8,6*

G2. Csecsemő- és gyermekhalandóság

G2.1 Csecsemőhalandóság

Definíció: Egyéves életkor betöltése előtt meghalt élveszülöttek aránya.
Adatok forrása: KSH (Statisztikáról szóló 1993 évi tv. 10 § Halálozási lap, Élveszületési lap)

G2.1a ábra: *Csecsemőhalandóság régiónként és összesen Magyarországon, az EU-15 és az EU-27 átlagai*, 2006–2010 (‰)*

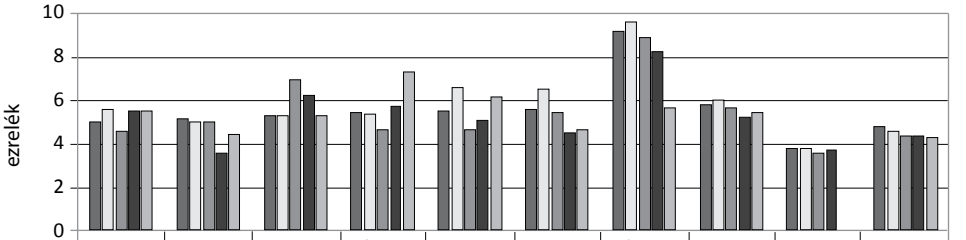

	Nyugat-Dunántúl	Közép-Magyaro.	Dél-Alföld	Észak-Alföld	Dél-Dunántúl	Közép-Dunántúl	Észak-Magyaro.	Magyaro. összesen	EU-15	EU-27
2006	4,9	5,1	5,2	5,3	5,4	5,4	9,0	5,7	3,7	4,7
2007	5,4	4,9	5,2	5,2	6,5	6,4	9,5	5,9	3,7	4,5
2008	4,4	4,9	6,9	4,6	4,6	5,3	8,8	5,6	3,5	4,3
2009	5,4	3,5	6,1	5,6	5,0	4,4	8,1	5,1	3,6	4,3
2010	5,4	4,3	5,2	7,2	6,0	4,5	5,5	5,3		4,2

* Az uniós adatok forrása: *Eurostat.* http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/database *(és WHO).*

G2.1b ábra: *Csecsemőhalandóság településnagyság szerint és összesen, 2006–2010 (‰)*

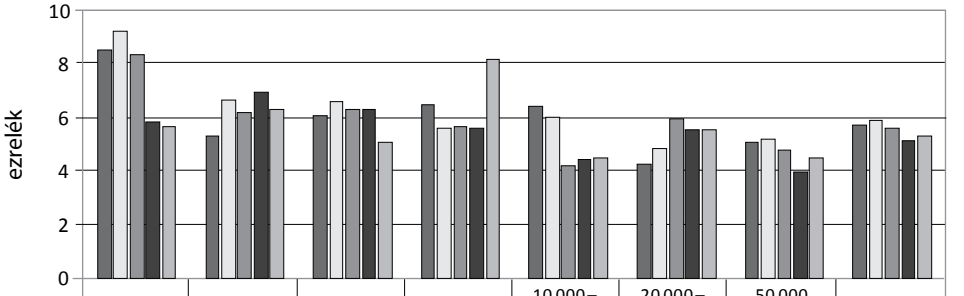

	0–999	1000–1999	2000–4999	5000–9999	10 000–19 999	20 000–49 999	50 000 felett	Összesen
2006	8,5	5,3	6,1	6,5	6,4	4,2	5,1	5,7
2007	9,2	6,7	6,6	5,6	6,0	4,8	5,2	5,9
2008	8,4	6,2	6,3	5,7	4,2	6,0	4,8	5,6
2009	5,8	7,0	6,3	5,6	4,4	5,5	4,0	5,1
2010	5,6	6,3	5,1	8,2	4,5	5,5	4,5	5,3

G2.1c ábra: *Csecsemőhalandóság az anya iskolai végzettsége szerint és összesen, 2006–2010 (‰)*

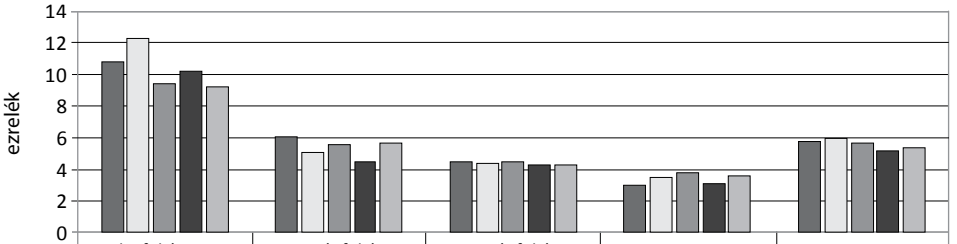

	Alapfokú vagy alacsonyabb	Középfokú érettségi nélkül	Középfokú érettségivel	Felsőfokú	Összesen
2006	10,7	5,9	4,4	2,9	5,7
2007	12,2	5,0	4,3	3,4	5,9
2008	9,4	5,5	4,5	3,8	5,6
2009	10,1	4,4	4,3	3,0	5,1
2010	9,2	5,6	4,2	3,6	5,3

G2.2 Gyermekhalandóság

Definíció: Gyermekkorban (0–17 év) meghaltak aránya tízezer megfelelő életkorú évközepi népességre számítva.

Adatok forrása: KSH (Statisztikáról szóló 1993 évi tv. 10 § Halálozási lap, Halottvizsgálati Bizonyítvány)

G2.2a ábra: *Gyermekhalandóság régiónként és összesen, 2006–2010 (‰)*

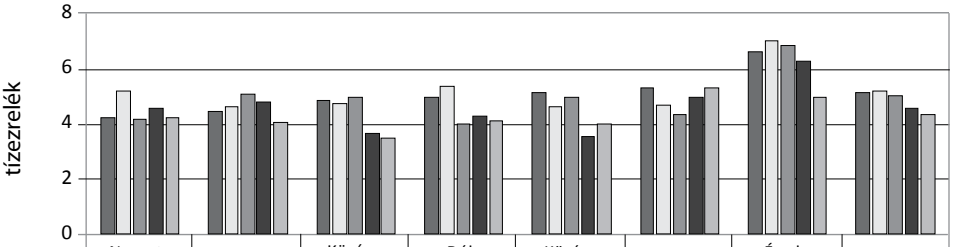

	Nyugat-Dunántúl	Dél-Alföld	Közép-Magyarország	Dél-Dunántúl	Közép-Dunántúl	Észak-Alföld	Észak-Magyarország	Összesen
2006	4,2	4,4	4,8	4,9	5,1	5,3	6,5	5,1
2007	5,2	4,6	4,7	5,3	4,6	4,6	7,0	5,1
2008	4,1	5,0	4,9	3,9	4,9	4,3	6,8	5,0
2009	4,5	4,8	3,6	4,2	3,5	4,9	6,2	4,5
2010	4,2	4,0	3,4	4,1	4,0	5,2	4,9	4,3

G2.2b ábra: *Gyermekhalandóság településnagyság szerint és összesen, 2006–2010 (‰)*

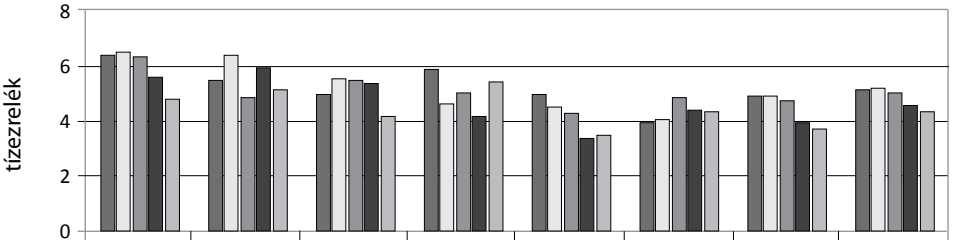

	1–999 fő	1000–1999 fő	2000–4999 fő	5000–9999 fő	10 000–19999 fő	20 000–49999 fő	50 000 fő felett	Összesen
2006	6,3	5,4	4,9	5,8	4,9	3,9	4,9	5,1
2007	6,4	6,3	5,5	4,6	4,5	4,0	4,9	5,1
2008	6,3	4,8	5,4	5,0	4,2	4,8	4,7	5,0
2009	5,5	5,9	5,3	4,1	3,4	4,4	3,9	4,5
2010	4,7	5,1	4,1	5,4	3,4	4,3	3,7	4,3

G2.2c ábra: *Gyermekhalandóság a gyermek életkora szerint és összesen, 2006–2010 (‰)*

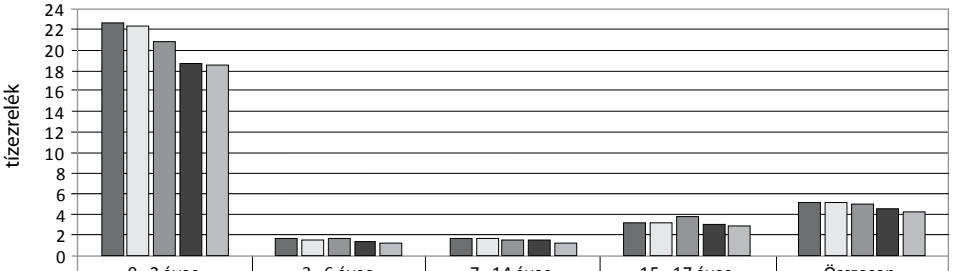

	0–2 éves	3–6 éves	7–14 éves	15–17 éves	Összesen
2006	22,6	1,7	1,7	3,1	5,1
2007	22,3	1,5	1,7	3,1	5,1
2008	20,8	1,6	1,5	3,8	5,0
2009	18,7	1,4	1,5	3,1	4,5
2010	18,5	1,2	1,2	2,8	4,3

G2.2. táblázat: *Gyermekhalandóság a halálok szerint és összesen, 2006–2010 (‰)*

Dimenzió	2006	2007	2008	2009	2010
Halálok					
Daganatok	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4
Idegrendszer betegségei	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
Keringési rendszer betegségei	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Légzőrendszer betegségei	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Emésztőrendszer betegségei	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Perinatális szakban jelentkező állapotok	1,6	1,8	1,8	1,7	1,6
Veleszületett rendellenességek	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9
Külső okok	1,0	0,9	0,8	0,7	0,6
Egyéb halálokok	0,4	0,5	0,4	0,3	0,3
Összesen	*5,1*	*5,1*	*5,0*	*4,5*	*4,3*

G3. Fiatalkori terhességek aránya

Definíció: A fiatalkorú (≤ 17 év) nők terhességeinek száma ezer megfelelő életkorú nőre vetítve.

Adatok forrása: KSH (Statisztikáról szóló 1993 évi tv. 10 § Élveszületési lap, Magzati halálozási lap és az OSAP 1165 sz. Statisztikai adatszolgáltató lap a terhesség megszakításáról)

G3.a ábra: *Fiatalkori terhességek aránya régiónként és összesen, 2006–2010 (‰)*

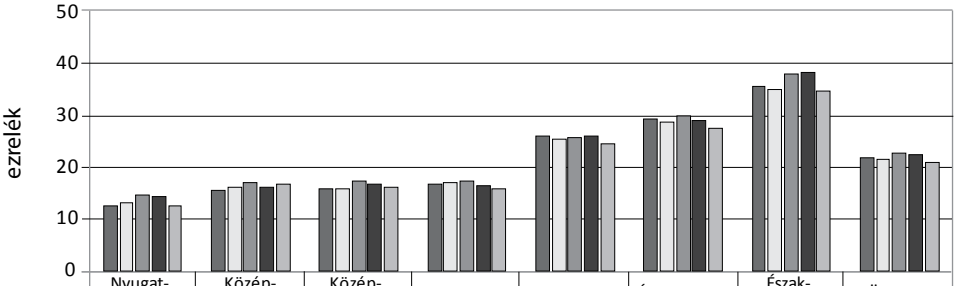

	Nyugat-Dunántúl	Közép-Dunántúl	Közép-Magyarország	Dél-Alföld	Dél-Dunántúl	Észak-Alföld	Észak-Magyarország	Összesen
2006	12,6	15,7	15,9	17,0	26,1	29,5	35,9	21,8
2007	13,2	16,2	15,9	17,3	25,6	28,8	35,1	21,6
2008	14,8	17,2	17,4	17,4	25,8	30,0	38,2	22,9
2009	14,5	16,2	16,9	16,6	26,2	29,2	38,4	22,5
2010	12,6	16,8	16,2	16,0	24,8	27,8	34,9	21,2

G3.b ábra: *Fiatalkori terhességek aránya településnagyság szerint és összesen, 2006–2010 (‰)*

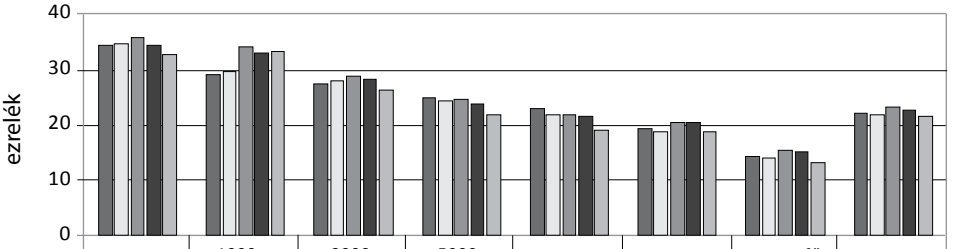

	1–999 fő	1000–1999 fő	2000–4999 fő	5000–9999 fő	10 000–19999 fő	20 000–49999 fő	50 000 fő felett	Összesen
2006	34,0	28,9	27,3	24,6	22,8	19,1	14,2	21,8
2007	34,5	29,4	27,7	24,2	21,7	18,4	13,9	21,6
2008	35,4	33,8	28,5	24,3	21,5	20,3	15,2	22,9
2009	34,1	32,8	27,9	23,5	21,3	20,1	15,0	22,5
2010	32,4	32,9	26,0	21,6	18,8	18,6	13,0	21,2

G3.c ábra: *Fiatalkori terhességek aránya a nő életkora szerint és összesen, 2006–2010 (‰)*

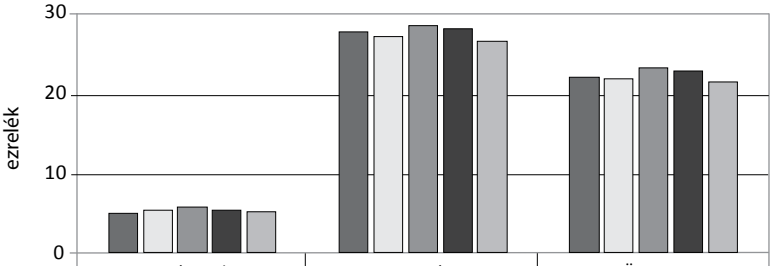

	14 éves alatt	15–17 éves	Összesen
2006	4,9	27,4	21,8
2007	5,3	26,8	21,6
2008	5,7	28,3	22,9
2009	5,3	27,9	22,5
2010	5,0	26,3	21,2

G3.d ábra: *Fiatalkori terhességek aránya (15–19 éves nők) Magyarországon, az EU-15 és az EU-27 átlagai*, 2006–2010 (‰)*

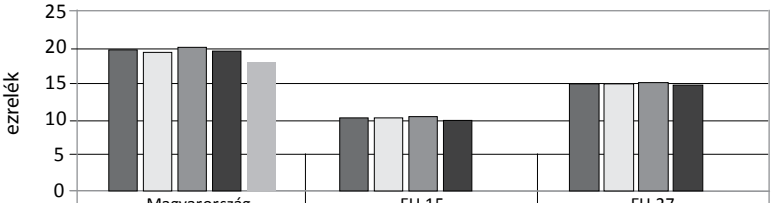

	Magyarország	EU-15	EU-27
2006	19,7	10,2	14,9
2007	19,4	10,2	14,9
2008	20,1	10,3	15,2
2009	19,5	9,8	14,7
2010	17,9		

* Az uniós adatok forrása: *Eurostat.*
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/database

Felhasznált irodalom

Bass László, Farkas Zsombor (2011): A gyerekszegénység alakulása 2009-ben Magyarországon. In Ferge Zsuzsa, Darvas Ágnes (vál., szerk.) (2011): *Gyerekesélyek Magyarországon.* A „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése. MTA GYEP, Budapest.

Darvas Ágnes, Ferge Zsuzsa (2011): Bevezetés. In Ferge Zsuzsa, Darvas Ágnes (vál., szerk.) *Gyerekesélyek Magyarországon.* A „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése. MTA GYEP, Budapest.

Ferge Zsuzsa, Darvas Ágnes (vál., szerk.) (2010): *Gyerekesélyek Magyarországon.* A „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése. MTA GYEP, Budapest.

Ferge Zsuzsa, Darvas Ágnes (vál., szerk.) (2011): *Gyerekesélyek Magyarországon.* A „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése. MTA GYEP, Budapest.

Gábos András (szerk.) (2011): *Child well-being int he European Union*. Better monitoring instruments for better policies. TÁRKI–KIM, Budapest.

KSH (2010): A jövedelmen kívüli tényezőkben megnyilvánuló gyermekszegénység és kirekesztődés (internetes kiadvány, 2010. november) http://portal.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/gyermekszegenyseg.pdf

Liskó Ilona (2008): Szakképzés és lemorzsolódás. In Fazekas Károly, Köllő János, Varga Júlia (2008): *Zöld Könyv a magyar közoktatás megújításáért 2008*. Oktatás és gyermekesély Kerekasztal. ECOSTAT, Budapest.

TÁRKI (2010): *Child poverty and child well-being in the European Union.* Report prepared for the DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (Unite E.2) of the European Commission, Budapest. http://www.tarki.hu/en/research/childpoverty/report/child_poverty_final_country_case_studies_jan2010.pdf

GYERMEKES CSALÁDOK MAGYARORSZÁG VÁLSÁGÖVEZETEIBEN, 2009–2011*

Módszertani megjegyzések

Jelenlegi elemzésünket két (különböző céllal, de azonos településeken és hasonló módszertannal készült) adatfelvétel alapján készítettük el. 2009-ben az „Út a munkához" program hatását vizsgáltuk (Váradi 2010, Bass 2010) a gyermekes családok körében a leghátrányosabb helyzetű kistérségek[1] reprezentatív mintáján, 2011-ben pedig a Gyerekesély programban részt vevő kistérségekben készítettünk helyzetfelmérést (mindkét adatfelvétel június–júliusban történt). A kistérségek – Bátonyterenyei, Hevesi, Baktalórántházi és Sásdi – a komplex lokális gyerekesély programok ún. „első körös" kistérségei.[2] Ezek a kistérségek voltak az elsők, amelyek a „Legyen jobb a gyermekeknek" Nemzeti Stratégia alapelveivel és célkitűzéseivel összhangban, és annak a Szécsényi Gyerekesély Program keretében szerzett tapasztalatait felhasználva 2010-ben megkezdték a TÁMOP 5.2.3 intézkedés keretében a programok megvalósítását.

A két minta közös halmazában – 4 kistérség 27 településén élő – 1000–1000 család szerepelt. Az eltelt két évben a minta alapvető demográfiai jellemzői gyakorlatilag nem változtak *(1. táblázat).*

* A tanulmány Bass László és Darvas Ágnes munkája.

[1] Magyarország 174 kistérsége közül a legrosszabb demográfiai, munkaerő-piaci, infrastrukturális stb. mutatókkal rendelkező 33 kistérséget leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségeknek minősítik. (A besorolás feltételrendszeréről a 67/2007. (VI.28.) OGY határozat rendelkezik.)

[2] Ugyancsak az „első körös" kistérségek közé tartozott a Kisteleki kistérség, de ott 2009-ben csak részleges adatfelvétel készült, így a jelen elemzésben a kistérségi adatok nem szerepelnek.

1. táblázat: *Az LHH kistérségekben élő gyermekes családok néhány demográfiai jellemzője, 2009–2011*

	2009	**2011**
Város	53,6	54,4
Község	46,4	45,6
Összesen	*100,0*	*100,0*
N = (személyek)	4317	4455
Roma	37,2	37,5
Nem roma	62,8	62,5
Összesen	*100,0*	*100,0*
N = (személyek)	4296	4455
1 gyerekes	45,8	47,2
2 gyerekes	30,1	30,4
3 és többgyerekes	24,1	22,4
Összesen	*100,0*	*100,0*
N = (háztartások)	994	1000

A kistérségek néhány demográfiai-társadalmi-gazdasági jellemzője[3]

A **Bátonyterenyei kistérség** az Észak-magyarországi régióban, Nógrád megye keleti részén fekszik. Lakónépessége megközelítőleg 25 ezer fő. Az elmúlt két évtizedben jelentős, 12 százalékos népességveszteséget kellett elkönyvelnie a kistérségnek, amely elsősorban az elvándorlások következménye. Legnépesebb települése a 13 555 fős Bátonyterenye, amely egyetlen városként a kistérség központi szerepét tölti be. Még egy település lélekszáma haladja meg a 2000 főt. A kistérség jellegzetesen apró- és kisfalvas. A 14 településből 9 falu 1000 fő alatti lakost számlál. A kistérség önkormányzatai négy településen nyolc szegregátumot azonosítottak be. Ezeken a településrészeken összesen 1057 fő lakik, ami a kistérség állandó lakosságának négy százaléka. Öt szegregátum Bátonyterenyén található, itt a város lakosságának 4,3 százaléka lakik. Mátranovákon a település állandó lakosságának 5, Kisbárkányban 24 százaléka, Mátraterenyén (Jánosakna) 1,5 százaléka lakik szegregátumban. A roma lakosság aránya ezeken a településeken meghaladja az 50-60 százalékot. A kistérség iskolázottsági mutatói jelentősen elmaradnak az országos szinttől. A munkanélküliségi és foglalkoztatási mutatók is rosszabbak az országos rátáknál, de – némileg meglepő módon – a különbségek nem jelentősek. Amellett, hogy a munkanélküliség 2002 és 2008 között 3,4 százalékkal nőtt, a foglalkoztatási ráta ebben az időszakban javult: 44,7 százalékról 52,1 százalékra. Így 2008-ban a munkanélküliség aránya „mindössze" 5,3 százalékkal haladta meg az országos és 2,2 százalékkal a megyei mutatót. A foglalkoztatási ráta pedig alig 5 százalékkal alacsonyabb az országos és egy százalékkal a megyei rátánál. A viszonylag kedvező mutatók azzal is magyarázhatók, hogy a 2000-es évek elején különböző gazdasági és infrastrukturális fejlesztések történtek, amelyeket a korábbi iparosítás maradványaira lehetett alapozni.

A **Hevesi kistérség** az Észak-Magyarországi régióban, Heves megye déli részén, a Nagyalföld peremén helyezkedik el. A Hevesi kistérség lakónépessége 2008-ban 35 467 fő, állandó népessége 37 498 fő. A kistérség lakónépessége 1990 és 2008 között 1558 fővel csökkent, ami 18 év alatt 4,2 százalékos népességcsökkenést jelent. A kistérségi központban, Heves városban 10 959-en élnek, a másik városban, Kiskörén 2964-en. Az összesen 17 településből álló kistérség 15 községének lakosságszáma 500 és 3000 között mozog. Az elmaradott, alapvetően mezőgazdasági karakterű hevesi kistérség belső egyenlőtlenségei a rendszerváltozás óta nőnek. A falvak többségének helyzete romló-stagnáló. Legkedvezőtlenebb a helyzet azo-

[3] A TÁMOP 5.2.3-as pályázat mellékletét képezte az ún. kistérségi tükör. A kistérségek helyzetére vonatkozó, a 2008-as év adataira támaszkodó részletes elemzést az MTA Gyerekprogram Iroda munkatársai készítették 2009-ben. Itt az ezek alapján készült ún. vezetői összefoglalók néhány részletével illusztráljuk az érintett kistérségek helyzetét. A vezetői összefoglalók és a kistérségi tükrök megtalálhatóak a www.gyerekesely.hu honlap „elsőkörös kistérségek kiterjesztés" menüpontjában.

kon a településeken, ahol magas, 50 százalékot meghaladó a roma lakosság aránya. A kistérség egészében a cigány népesség aránya megközelítőleg 25-30 százalék, a gyerekes családok több mint 40 százaléka roma család. A térség jellemzően rurális. Természeti adottságai a mezőgazdasági termelésnek kedveznek, azonban a mezőgazdaság kedvező adottságai ellenére sem tudta megtalálni a kitörési pontjait. A térség településeinek többségében nem működnek meghatározó, 10 fő feletti foglalkoztatást biztosító vállalkozások, üzemek. E falvakban a legnagyobb foglalkoztató az önkormányzat. A népesség iskolázottsági szintje jelentősen elmarad mind a megyei, mind az országos átlagtól. A 18 évesnél idősebb népesség körében mindössze 20 százalék az érettségizettek aránya, és 100 felnőtt közül mindössze 5 rendelkezik főiskolai-egyetemi végzettséggel. A kistérség foglalkoztatási és munkanélküliségi mutatói jóval kedvezőtlenebbek az országos és azokkal csaknem megegyező megyei arányoknál: 2008-ban a kistérségi foglalkoztatási ráta 10 százalékkal maradt el az országos szinttől, a munkanélküliségi ráta pedig 2,5-szerese volt annak.

A **Baktalórántházai kistérség** Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 12 kistérsége közül a negyedik legkisebb térség, lakónépességének száma 35 ezer fő körül alakul. A kistérség központja Baktalórántháza városa, melynek lakossága 4299 fő, legnépesebb települése Nyírmada, ahol csaknem ötezren laknak. A 19 településből álló alföldi kistérség további településeinek zöme 1000 és 3000 közötti lélekszámú, négy településen 1000 főnél kevesebben élnek. A lakosság alacsony iskolai végzettsége és az országos jellemzőkhöz képest nagyon kedvezőtlen munkaerő-piaci folyamat jellemzik a településeket. A Baktalórántházai kistérségben a munkanélküliségi ráta 6 év alatt – 2002 és 2008 között – megkétszereződött, így 2008-ban már 24 százalék volt, ami éppen háromszorosa az országos rátának (8%). A foglalkoztatási ráta pedig kisebb mértékű javulás után 2008-ra visszatért a 2002-es szintre (35,5%); ez még a hátrányos helyzetű kistérségek között is igen rossz mutató, az országos rátánál (56,7%) pedig több mint 20 százalékponttal alacsonyabb.

A Dél-dunántúli régióban elhelyezkedő, Baranya megyei **Sásdi kistérség** jellegzetesen aprófalvas szerkezetű: a 27 településből 21 településen a lakosságszám nem éri el az 500 főt. A lakónépesség száma az elmúlt két évtizedekben 10 százalékkal csökkent, jelenleg alig haladja meg a 14 ezer főt. A települések negyedére az alacsony iskolázottságú és rossz munkaerő-piaci adottságokkal rendelkező lakosság 50 százalékot meghaladó aránya jellemző. A települések egy részének szegregálódása és a problémák halmozódása jellemzi a kistérséget. A térség gazdaságának legfőbb jellemzője, hogy dominálnak a hagyományos ágazatok, miközben a szolgáltatásban alkalmazottak száma messze elmarad nem csupán az országos, de a megyei átlagtól is. A foglalkozási átrétegződés az országos ütemtől elmaradó intenzitással megy végbe. Fokozatosan nő a második és a harmadik szektorban dolgozók aránya. Párhuzamosan azonban a foglalkoztatottak száma valamennyi szektorban csökkenést mutat. A kistérségben a foglalkoztatottsági ráta nem éri el az 50 százalékot, a munkanélküliségi ráta meghaladja a 15 százalékot.

Anyagi helyzet, jövedelmek, szegénység

Vizsgálatunk adatai szerint a leghátrányosabb helyzetű (továbbiakban LHH) kistérségekben élő gyermekes családok anyagi helyzete 2009–2011 között jelentősen romlott. A szegényedés a családi jövedelmek nominálértékében is megragadható, **a családok átlagos nettó havi összjövedelme az elmúlt két évben nominálértékben 10 százalékkal** (185 ezer Ft-ról 170 ezer Ft-ra) **reálértékben pedig 17 százalékkal csökkent**.

A jövedelmi helyzet romlásával együtt járt a szegénységben élő családok, gyermekek arányának növekedése is ebben az időszakban. A *2. táblázat* magas szegénységi rátái az ország válságövezeteinek riasztó helyzetére hívják fel a figyelmet: a gyermekszegénység mértéke itt kétszerese az országos átlagnak, és miközben a magyarországi gyerekek helyzete a hivatalos statisztikai adatok szerint összességében stagnálni látszik, az LHH kistérségekben az elmúlt két év adatai erőteljes romlást mutatnak.

2. táblázat: *A szegénységben élők aránya a 0–17 évesek között (%)*

	2007	2008	2009	2010	2011
Az LHH kistérségekben – relatív szegénység (OECD1) – relatív szegénység (OECD2)			 54 46		 62 55
Országos adatok* – relatív szegénység (OECD2)	 18,8	 19,7	 20,6	 20,3	 n. a.

* *Forrás:* KSH 2012a.

Adataink szerint az LHH kistérségekben **a szegénységben élő gyermekek száma 2011-ben a 2009-es érték 120 százalékára emelkedett.** A legnagyobb szegénységi kockázatú csoportokban (3 és többgyermekesek, roma családok, foglalkoztatott nélküli háztartások) mára a gyerekek 75–85 százaléka szegénységben él. Az elmúlt két év tendenciáit vizsgálva azonban jól látható, hogy **az anyagi ellehetetlenülés egyre nagyobb arányban éri el a jobb társadalmi helyzetű csoportok gyermekeit is** *(3. táblázat).*

3. táblázat: *A szegénységben élő* gyermekek aránya a család demográfiai-társadalmi jellemzői szerint (%)*

	2009	2011	Változás (2009 = 100)
Gyerekszám			
1 gyerekes család	32	42	131
2 gyerekes család	37	41	111
3 és többgyerekes család	58	72	124
Származás			
roma család	68	82	121
nem roma család	29	34	117
A háztartás munkaerő-piaci státusza			
elsődleges munkaerőpiacon	22	27	123
alternatív munkaerőpiacon	70	84	120
foglalkoztatott nélküli	83	87	105
Összes gyerek	*46*	*55*	*120*

* Az ekvivalens jövedelem (OECD2) mediánjának 60%-a alatt.

A háztartások jövedelemcsökkenése elsősorban a **munkalehetőségek szűkülésével**, az elérhető munkajövedelmek, illetve a **transzferjövedelmek reálértékének csökkenésével** magyarázható. A gyermekes családok között a foglalkoztatott nélküli háztartások aránya évek óta igen magas (különösen igaz ez az LHH kistérségekben élőkre, ahol az elhelyezkedés lehetőségei szélsőségesen rosszak). Azok a háztartások, ahol nincs rendszeres jövedelemmel rendelkező családtag, vagy kizárólag társadalmi transzferekből élnek, vagy a másodlagos munkapiacon (közmunka, alkalmi és feketemunkák) jutnak időszakosan jövedelemhez.

A munkalehetőségek szűkülése

Az általunk vizsgált kistérségek hátrányos helyzetének központi eleme a munkalehetőségek hiánya. A helyi hagyományos gazdasági ágak visszaszorulása, az infrastrukturális adottságok alacsony színvonala és a jól képzett munkaerő hiánya együttesen különösen megnehezíti az emberek elhelyezkedését.

A munkahelyteremtés kormányzati ígéretei ellenére az elmúlt két évben a munkaerő-piaci lehetőségek alig változtak a vizsgált kistérségekben. A foglalkoztatottsági ráta messze – a nemzetközi szinten alacsony – magyarországi arányok alatt maradt (az LHH kistérségekben a gyermekes családokban élő aktív korúak 41%-a foglalkoztatott – az országos arány 55%). A válság hatására folyamatosan emelkedő munkanélküliségi ráta Magyarországon 2009–2011 között elérte a 10–11 százalékos negatív rekordot – az általunk vizsgált kistérségekben ennek a dupláját mértük (és ha a nem regisztrált munkanélkülieket is figyelembe vennénk, akkor a munkanélküliségi arány 28% lenne). **Különösen riasztó, hogy a munkanélküliek között jelentősen – több mint másfélszeresére – nőtt a nem regisztrált, minden ellátásból kiszoruló emberek száma** *(1. ábra)*.

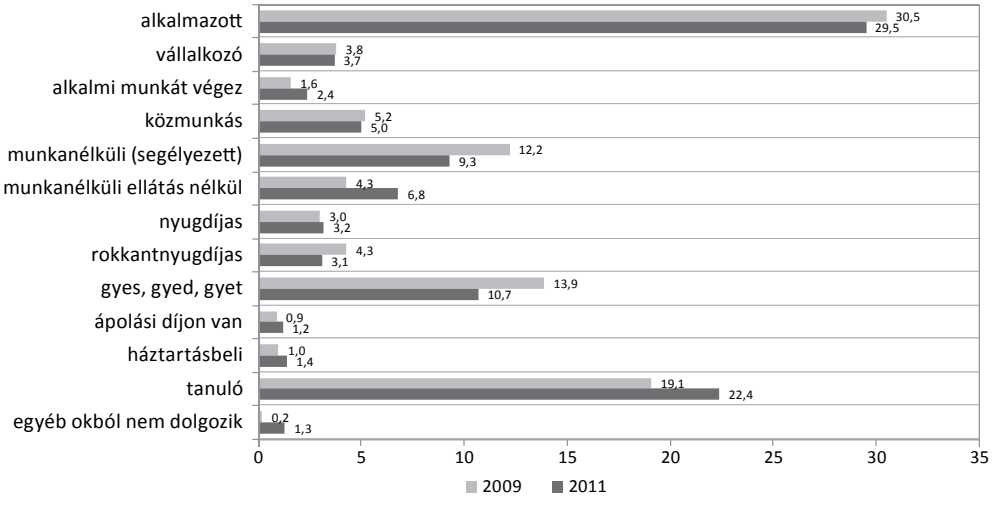

1. ábra: *Az aktív korú (15–64 éves) népesség gazdasági aktivitásának változása 2009–2011 között a gyermeket nevelő családokban (%)*

„2010-ről 2011-re 30 százalékkal csökkent a közfoglalkoztatottak átlagos állományi létszáma. Ezen belül 78-ról 33 százalékra csökkent a teljes munkaidőben foglalkoztatottak aránya. (…) *Mivel 2011-ben és 2010-ben is 28 500 Ft volt a bérpótló juttatás összege arra az időre, amikor az érintett nem részesül közfoglalkoztatásban, így reálértékben ez további csökkenést jelent. (A 2012-ben ezt felváltó 22 800 Ft-os foglalkoztatást segítő támogatás ezen az ágon további csökkenést*

eredményezhet.) A részmunkaidősök arányát, az átlagos kereseti adatokat és az adószabályokat is figyelembe véve az érintett háztartások a közfoglalkoztatás révén 2011-ben összességében legalább 40 százalékkal kisebb nettó jövedelemhez jutottak, mint 2010-ben. Így a közfoglalkoztatásban érintett, egyéb munkajövedelemmel nem rendelkező gyermekes családok anyagi helyzete is romlott 2010 és 2011 között." (Drosztmérné et al. 2012: 30–31)

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat településsoros adataiból hozzáférhetőek voltak az általunk vizsgált 27 település teljes népességére a munkanélküliséggel kapcsolatos alapadatok (adatfelvételünk hónapjaiban). Ennek alapján össze tudtuk vetni a gyermeket nevelő és a nem gyermekes családok munkaerő-piaci helyzetét. Az aktív korúak között 2009-ben és 2011-ben is mind a családos, mind a gyermeket nem nevelő személyek 15–16 százaléka volt munkanélküli, azonban **a gyermekes családokban az ellátatlan** (sem segélyt, sem járadékot nem kapó) **munkanélküliek aránya érzékelhetően magasabb volt 2009-ben, és a különbség tovább nőtt 2011-re** *(4. táblázat)*.

4. táblázat: *Az aktív korú munkanélküliek adatai családjuk jellege szerint az LHH kistérségekben, 2009–2011 (%)*

	Munkanélküliek aránya[4] az aktív korúak között	**Ellátatlanok aránya a munkanélküliek között**
Gyermeket nevelő, 2009	15,7	**40,8**
Nem gyermekes,* 2009	15,6	34,1
Gyermeket nevelő, 2011	15,9	**42,2**
Nem gyermekes,* 2011	15,1	31,3
Változás		
Gyermeket nevelő (2009 = 100)	101	103
Nem gyermekes* (2009 = 100)	97	92

* Településsoros munkanélküliségi adatok.
http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_telepules_adatok_2011

A 2011-ben **ellátás nélkül maradt munkanélküliek** fele (56%) az előző évben is ebben a helyzetben volt, de **harmaduk (34%) 2010-ben még dolgozott** (alkalmazott volt 19,9, vállalkozó volt 0,5, alkalmi munkát végzett 4,3 és közmunkás volt 9,7%-uk). 2011-re 15 százalékról 23 százalékra nőtt a foglalkoztatott nélküli, az alternatív munkaerőpiacról (alkalmi, fekete- és közmunka) is kiszoruló háztartások aránya.

[4] Ez az arány nem egyezik meg a munkanélküliségi rátával, ez utóbbi a munkanélküliek arányát a gazdaságilag aktívak (foglalkoztatottak és munkanélküliek együttes száma) között mutatja meg, táblázatunkban az aktív korúak arányában vizsgáljuk a munkanélküliség előfordulását.

Segélyezés 2009-ben és 2011-ben

A gyerekes háztartások körében tapasztalt jövedelemcsökkenés hátterében a háztartások munkaerő-piaci státuszának jelentős változása mellett a szociális transzferek és segélyek részleges szigorítása/csökkentése (pl. rszs), illetve jelentős értékvesztése (pl. családi pótlék, gyes/gyet) is szerepet játszik.

A vizsgált időszak segélyezési gyakorlatában a központi szabályozás változásai (rendszeres szociális segély folyósításának módosítása, közmunkaprogramokhoz kapcsolódó segélyezési formák bevezetése) és a helyi rendeletek esetleges módosításai is közrejátszottak. A segélyezési szükségletek nőttek (munkaerő-piaci helyzet, szegénységi arányok, lakásfenntartási problémák, eladósodás kedvezőtlen alakulása). Az érintett kistérségekben is jelentős volt a mozgás az egyes segélyek gyakoriságában *(5. táblázat).*

5. táblázat: *Az egyes segélyformákban részesülők száma 2010-ben és a 2008-hoz képest bekövetkezett változás* (index, 2008 = 100)*

	Baktalórántházai kistérség		Sásdi kistérség		Hevesi kistérség		Bátonyterenyei kistérség		Országos átlag	
	fő (2010)	index (2008 =100)	fő (2010)	index (2008 = 100)	fő (2010)	index (2008 = 100)	fő (2010)	index (2008 = 100)	fő (2010)	index (2008 = 100)
1. rendszeres szociális segélyben részesílettek 1000 aktív korú lakosra vetített száma	**10**	**8**	**15**	**15**	**13**	**13**	**12**	**13**	6	17
2. rendelkezésre állási támogatásban, bérpótló juttatásban részesítettek 1000 aktív korúra vetített száma (2009–2010)	**97**	**96***	**65**	**90***	**78**	**93***	**79**	**92***	29	105*
1. + 2. összesen	***107***	***90***	***80***	***80***	***91***	***93***	***91***	***91***	*35*	*99*
3. rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesítettek 18 évnél fiatalabb állandó lakosokra vetített száma (%)	**77****	**115**	**62****	**107**	**67****	**116**	**53****	**121**	33**	120
4. lakásfenntartási támogatásban részesítettek 1000 állandó lakosra vetített száma	**104**	**104**	**84**	**100**	**54**	**72**	**56**	**170**	36	111
5. közgyógyellátásban részesítettek 10 000 lakosra vetített száma	**610**	**97**	**541**	**99**	**612**	**122**	**422**	**112**	367	100
6. átmeneti segélyben részesítettek 1000 lakosra vetített száma	**98**	**115**	**69**	**96**	**50**	**150**	**33**	**167**	42	102

* index: 2009 = 100

** arány (%)

Forrás: Erőforrástérkép, MTA KTI.

A hátrányos helyzetű térségek jelentős mértékű, de lényeges eltéréseket is mutató szükségletei, valamint a helyi szociálpolitika változékonysága is megmutatkozik a hivatalos segélyezési adatokban. A támogatásokban részesülők száma és aránya természetesen többségében jelentősen meghaladja az országos átlagot (kivéve az átmeneti segélyt, ami például a Bátonyterenyei kistérség esetében elmarad attól, noha a 2008–2010 közötti időszakban számottevően nőtt a segélyben részesülő kistérségi lakosok száma). Az egyes támogatási formák helyi elérhetősége a négy kistérség között is nagyban különbözik, és a segélyezési formák használata a vizsgált – viszonylag rövid időszak alatt – is nagymérvűen változott. (A Bátonyterenyei kistérségben például a lakásfenntartási támogatás elérhetősége 2008-ban alig haladta meg az országos átlagot, 2010-re jelentősen növekedett – részben talán a kistérségben időközben bevezetett adósságkezelési támogatásnak köszönhetően –, de még így is nagymértékben marad el a Sásdi vagy a Baktalórántházai kistérségben jellemző igénybevételtől.) Fontos jellegzetessége a 2008 és 2010 közötti segélyezési gyakorlatnak, hogy az aktív korú nem foglalkoztatott felnőttek támogatásának kiterjedtsége, az országosan változatlan szinttel ellentétben, ezekben a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben csökkent. A rendszeres szociális segélyre való jogosultság jelentős módosításával és a „munkáért segélyt" elven alapuló ellátás (a rendelkezésre állási támogatás – rát) bevezetésével 2008-hoz képest 2010-re összességében csökkent az ellátásokban részesülők száma.

A kérdőíves felvétel során kétféle módon vizsgáltuk a segélyekhez való hozzáférést. Egyrészt a kérdezést megelőző 12 hónapra vonatkozóan vizsgáltuk a segély iránti kérelmet és a segély megítélését, másrészt a kérdezést megelőző hónapra vonatkozóan rögzítettük az önkormányzati segélyezés valamelyik formájához való hozzájutást *(6. táblázat)*. Bár a megkérdezettek többsége úgy nyilatkozik, hogy ismeri az egyes segélyezési formákat, a háztartás segélyezési helyzetére vonatkozó válaszok alapján ez csak részben van így. Nem meglepő módon az aktív korú nem foglalkoztatottak segélyezéséhez kapcsolódó, az elmúlt években jelentősen módosított és az egyes ellátások gyakori névváltoztatásával is tarkított ellátórendszerben nehezen igazodnak el az emberek. Ugyancsak jellemző, hogy a gyerekes családokat érintő rendszeres gyermekvédelmi kedvezményt nem azonosítják segélyként az érintettek, a családi pótlékot viszont néha igen. (A számos természetbeni juttatásra jogosító, de nem rendszeres pénzbeli támogatást jelentő, „passport" jellegű rgyk eltér a „megszokott" segélyektől, a demogrant jellegű családi pótlék rászoruláshoz kötött segélyként azonosítása pedig nem kis mértékben az ezzel kapcsolatos hivatalos kommunikáció szándékolt vagy nem szándékolt, de mindenképpen kedvezőtlen eredménye.)

6. táblázat: *Transzferek és segélyek igénybevétele 2009-ben és 2011-ben (a háztartások %-ban)*

A kérdezést megelőző 12 hónapban részesült	**2009**	**2011**	**Változás (2009 = 100)**
Valamilyen munkanélküli-ellátás	43,6	48,3	111
Időskorúak járadéka	2,4	4,0	167
Ápolási díj	5,4	4,5	83
Fogyatékossági támogatás	3,9	3,9	100
Közgyógyellátás	16,4	23,3	142
Lakásfenntartási támogatás	26,4	34,3	130
Rendkívüli segély	4,4	11,0	250
A fentiek bármelyike	60,2	65,1	108

A gyermekes háztartások 60–65 százaléka a kérdezést megelőző évben részesült valamilyen munkanélküli-ellátásban és/vagy önkormányzati támogatásban. Legnagyobb mértékben a rendkívüli segélyben részesülő háztartások aránya nőtt, ami a gazdasági válságra és annak következményeire adott adekvát és érzékeny önkormányzati válaszként is értelmezhető.

Lényegesen eltérő képet kapunk, ha a háztartások előző havi bevételeiben vizsgáljuk a segélyeket. 2009-ben a háztartások harmada (34,2%), 2011-ben megközelítőleg negyede (27,5%) rendelkezett segély típusú jövedelemmel (az rgyk-t nem számítva) a kérdezést megelőző hónapban. A csökkenés hátterében valószínűleg a segélyfeltételek 2011 januárja után életbe lépő szigorításai és a különben is forráshiányos önkormányzatok egyre szűkülő lehetőségei állhatnak.

A célzás is ellentmondásosan alakult. Az OECD2-es ekvivalenciaskálával számított relatív szegénységi ráta alatti jövedelemmel rendelkező háztartások segélyezési gyakorisága kismértékben nőtt (46,3%-ról 49,4%-ra), a nem szegény háztartások segélyezésében viszont jelentős a csökkenés (26,2%-ról 15,5%-ra) *(7. táblázat).* **A hatékonyság tehát javult, kevésbé részesülnek önkormányzati támogatásból a nem rászorulók, a hatásosság azonban gyakorlatilag változatlan, a szegények 50 százaléka változatlanul nem részesül semmilyen ellátásban.**

7. táblázat: *A segélyezés célzottsága 2009-ben és 2011-ben (%)*

	Relatív szegénység (OECD2)	Jövedelem segélyből		Összesen
		nem	igen	
2009	nem szegény	73,8	26,2	100,0
	szegény	53,7	46,3	100,0
2011	nem szegény	84,5	15,5	100,0
	szegény	50,6	49,4	100,0

Pozitív fejlemény, hogy 2009 és 2011 között az ingyenes étkeztetésben részesülő gyerekek aránya 30 százalékkal gyarapodott a vizsgált kistérségekben, 54,5 százalékról 70,4 százalékra emelkedett. Ennek hátterében az ingyenes intézményes gyerekétkeztetés fokozatos, évről évre újabb korosztályokkal bővülő kiterjesztése áll. A hazai gyerekszegénység elleni küzdelem csaknem egyetlen következetesen alkalmazott, kormányváltásoktól független intézkedése a hátrányos helyzetű gyerekek bölcsődei, óvodai és általános iskolai étkeztetésének központi finanszírozása.

Lakáshelyzet – eladósodás

A hátrányos helyzetű kistérségekben élő családok lakásviszonyai sokkal rosszabbak a magyarországi átlagnál. Ha csupán a gyermeket nevelő családok lakásjellemzőit vizsgáljuk, akkor azok sok esetben a lakás minősége és/vagy zsúfoltsága szempontjából sem kielégítők. A főzés, a mosás, a higiénia alapfeltétele, hogy a lakásban vezetékes víz, WC, illetve fürdőszoba legyen – különösen fontos ez akkor, ha a család gyermeke(ke)t nevel.

Az általunk vizsgált kistérségekben élő gyermekes családok negyede 2009-ben és 2011-ben is elfogadhatatlan lakáskörülmények között élt (a lakásban nincs víz, WC, fürdőszoba vagy a lakás túlzsúfolt). A rossz lakásviszonyok ellenére a családok kiadásaik jelentős részét a lakásfenntartás költségeire fordítják (amennyiben még képesek erre).

Magyarországon a háztartások fogyasztása – reálértéken számolva – 2006 óta csökkenést mutat, és ez a csökkenés a 2008-as válság kezdetétől még erőteljesebbé vált *(2. ábra).*

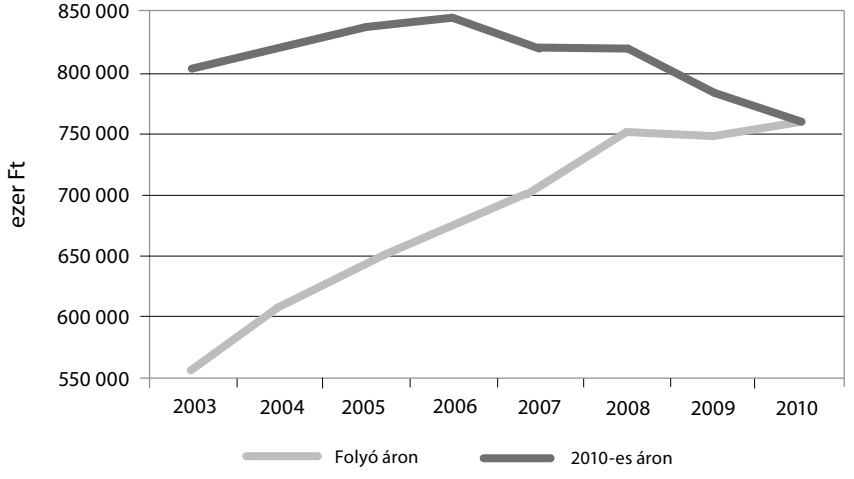

Forrás: KSH 2011.

2. ábra: *A háztartások egy főre jutó éves kiadásai (ezer Ft)*

A háztartások kiadásai közül a létfenntartásra fordított költségek azok, amelyek elsődleges preferenciát élveznek: enni, fűteni, világítani muszáj, ezeknek a szük-

ségleteknek a kielégítésére a legszegényebb családok is áldoznak, az ilyen kiadások tehát viszonylag rugalmatlanok.[5]

2005 óta **az élelmiszerekre, lakásfenntartásra és háztartási energiára fordított költségek együttes részaránya folyamatosan emelkedik a fogyasztáson belül,** ami elsősorban a lakásfenntartás költségeinek folyamatos emelkedésével magyarázható, míg az élelmiszer-kiadások aránya stagnált. 2011-ben Magyarországon a háztartások kiadásaik 51 százalékát fordították létfenntartásra *(3. ábra).*

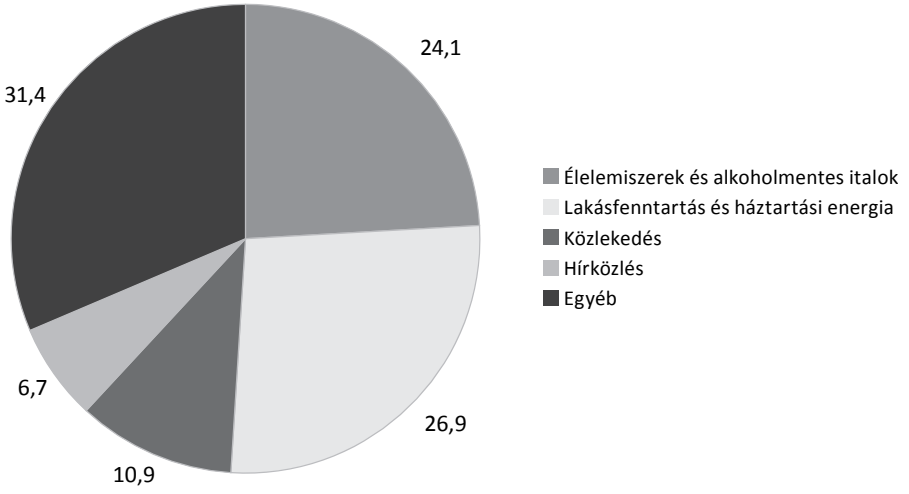

Forrás: KSH 2012b.

3. ábra: *Az egy főre jutó éves fogyasztási kiadás szerkezete Magyarországon 2011-ben (%)*

Az általunk vizsgált válságövezetekben élő gyermekes családok körében a lakásfenntartás költségei a családok jövedelmének egyre nagyobb hányadát emésztik fel: 2009-ben a háztartások bevételeinek 30 százalékát, 2011-ben már 42 százalékát kellett ilyen célra fordítani. A családok jövedelméhez képest kiugróan magas rezsiköltségek fizetésének nehézségei természetszerűleg a fizetési elmaradások növekedéséhez vezetnek *(8. táblázat).*

[5] Az ún. Engel-törvény szerint egy háztartás (vagy egy ország) jóléte mérhető az élelmiszer-kiadások összkiadáson belüli arányával. 2005-ben a 27 uniós tagállamban átlagosan élelmiszerekre a kiadások 14,6%-át fordították. Magyarországon ez az arány akkor 22,6% volt. Az élelmiszer-kiadások aránya az összkiadáson belül akkor a legalacsonyabb Luxemburgban (9,3%) és Nagy-Britanniában (9,9%), a legmagasabb pedig Romániában (44,2%) és Lettországban (33,8%) volt (KSH 2009).

8. táblázat: *Eladósodás 2009-ben és 2011-ben (a háztartások %-ában)*

	2009	2011	Változás (2009 = 100)
Eladósodott háztartások aránya	33	44	133
Egy háztartásra jutó tartozás (ezer Ft)	136	182	134
Vízszámla-fizetési hátraléka van	10	10	100
Villanyszámla-fizetési hátraléka van	15	27	180
Gázszámla-fizetési hátraléka van	7	13	186
Bolti tartozása van	5	7	140
Családnak tartozik	17	16	94

A kifizetési hátralékokkal küzdő családok aránya és az egy családra jutó adósság nagysága egyaránt megnőtt a vizsgált időszakban. A közüzemi számlák fizetésének nehézségeit egyre kevésbé lehet családi-baráti kölcsönökkel áthidalni (banki kölcsönre a szegénységben élő családok nem számíthatnak), ennek következtében egyre gyakoribb a közművek kikapcsolása. 2009-ben a kérdezettek 4 százaléka, 2011-ben már 18 százaléka tartott attól, hogy elveszítik a lakásukat.

Miközben Magyarországon a jövedelmi szegénység a hivatalos adatok szerint nem tűnik magasnak európai összehasonlításban, a depriváció mutatói szerint a sereghajtók között vagyunk (UNICEF 2012). Az életkörülményeket megragadó naturális mutatók az LHH kistérségekben élő családok életlehetőségeinek jelentős romlására utalnak *(9. táblázat)*.

9. táblázat: *A depriváció néhány jellemzőjének alakulása 2009–2011 között (%)*

	2009	2010	2011
Országos adat (gyerekes családok)*			
Nem jutott elég pénzük – ennivalóra	11	8	n. a.
LHH kistérségekben élő családok			
Nem jutott elég pénzük – ennivalóra	22		35
Nem jutott elég pénzük – lakásrezsire	28		45
Kikapcsolták a vizet	4		6
Kikapcsolták a villanyt	9		13

* *Forrás:* Drosztmerné et al. 2012.

Érdemes felfigyelnünk arra az evidenciára is, hogy a reáljövedelmek mintegy 20 százalékos csökkenése, illetve a szegénységben élő gyermekek nagyjából ugyanilyen arányú növekedése mellett az elemi létfeltételektől (élelem, víz, villany) megfosztott családok-gyermekek aránya sokkal nagyobb mértékben (a 2009-es arányok másfélszeresére) nőtt.

Szükségletek és depriváció

A jövedelmi szegénység mellett a gyerekek nélkülözésének egyik legfontosabb ismérve az alapvető gyermeki szükségletek kielégítettségének foka. Ezeket a szükségleteket több mint 10 éve rendszeresen próbáljuk mérni (lásd pl. Ferge, Tausz, Darvas 2002; Darvas, Tausz 2002; Bass, Farkas 2009; Farkas 2010; Bass, Farkas 2011), lényegében változatlan szükségleti körben (alapvető fizikai, szocializációs, egészségi, kulturális, tanulmányokhoz kapcsolódó szükségletek), némiképpen változó módszertannal (ami az idősoros összehasonlításoknál néha korlátokat jelent).

A 2009-es és a 2011-es kistérségi adatfelvétel eredményei alapján a gyermeki szükségletek kielégítettségének szintjében a két év folyamán nem történt lényeges változás *(10. táblázat)*. A szükségletek többségénél kisebb mértékben nőtt a nem nélkülözők aránya, a jövedelmi szegények és nem szegény háztartásokban élő gyerekek helyzetében változatlanul jelentősek az eltérések az alapvető szükségletek kielégítettségében, de a távolság a két csoport között nem növekedett. A háztartások általános és a felnőttek szükségleteinek kielégítettségében látható jelentős romlás tehát a gyermekek esetében nem tapasztalható. Ennek hátterében valószínűleg az a már többször tapasztalt jellegzetesség áll, hogy **a gyerekes családok többségében a források szűkülése, illetve a tartós nélkülözés esetén is a gyermeki szükségletek élveznek prioritást**. A 2011-es adatok is arra utalnak, hogy természetesen ennek a stratégiának vannak korlátai. A nem a mindennapok megéléséhez alapvetően szükséges kiadások terén történnek a megszorítások, például az iskolai különóráknál, illetve a nyaralásnál. A gyerekek későbbi tanulmányait is megalapozó iskolán kívüli szakkörök, órák, képzések elmaradása 2009-hez képest a nem szegény háztartásokban is jellemzőbbé vált.

10. táblázat: *Néhány gyermeki szükséglet kielégítettsége az általános iskolába járó szegény és nem szegény háztartásokban (OECD2) élő gyerekek körében, 2009 és 2011 (%)*

	Nem szegény családok			Szegény családok		
	2009	2011	Változás	2009	2011	Változás
Napi 3 étkezés hétköznap	98	100	102	97	96	99
Napi 3 étkezés hétvégén	99	100	101	97	94	98
Naponta gyümölcs	88	88	100	81	74	92
Külön fekhely	92	98	106	85	87	102
Meleg téli felsőruha	98	100	101	92	93	102
Ünneplő ruha	98	100	102	85	92	108
Két pár cipő	88	99	112	65	82	125

folytatódik

	Nem szegény családok			Szegény családok		
	2009	2011	Változás	2009	2011	Változás
Kültéri játék, kerékpár	86	98	114	66	78	119
Beltéri játék	90	99	109	77	85	109
Saját könyv	96	99	103	74	77	103
Iskolai felszerelés	98	100	102	91	94	103
Sportolási lehetőség	77	81	105	48	59	123
Fizetett különóra	48	34	72	19	14	75
Ajándék	88	97	110	73	79	108
Zsebpénz	71	68	97	52	51	98
Évente egy hét üdülés	49	50	102	24	18	75

Az alapvető szükségletek kielégítetlenségének halmozódása súlyos deprivációhoz vezet. Az UNICEF 2012-es jelentése szerint a magyar 0–17 éves gyerekek csaknem egyharmada (31,9%-a) él nélkülözésben (UNICEF 2012) *(11. táblázat).* Az UNICEF-index 14 olyan szükségletet tartalmaz, melyek a fejlett országokban alapszükségleteknek, általános használt erőforrásoknak minősülnek.[6] Nélkülözőnek tekintik azokat a gyerekeket, akik kettő vagy több szükségletük kielégítésében hiányt szenvednek. A 2011-es kistérségi adatfelvételben az UNICEF-indexnek megfelelően történt a gyermeki szükségletek vizsgálata, a 2009-es évben még nem, így a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben élő gyerekek deprivációs indexének alakulását nem tudjuk vizsgálni.

Az UNICEF-jelentés alapján Magyarország a vizsgált 29 ország közül a harmadik legrosszabb mutatóval rendelkezett a 2009-es adatok alapján. A magyar gyerekeknél csak a bolgár és a román gyerekek nélkülöztek nagyobb mértékben (56,6% és 72,6%), miközben 17 országban 10 százalék alatt maradt az ilyen módon depriváltnak minősített 0–17 évesek aránya (köztük van Spanyolország, Csehország, Szlovénia, és az ezredfordulón jelentős gyerekszegénységgel szembesülő Egyesült Királyság).

[6] A deprivációs index pontjai: 1. napi háromszori étkezés; 2. legalább naponta egyszer hús vagy hal, vagy ezek vegetáriánus megfelelője; 3. minden nap friss gyümölcs és zöldség; 4. a gyerek életkorának és értelmi szintjének megfelelő könyvek megléte (nem számítva a tankönyveket); 5. eszközök a szabadban végezhető szabadidős tevékenységekhez (bicikli, görkorcsolya, labda stb.); 6. rendszeres szabadidős tevékenység (úszás, hangszeren játszás, részvétel ifjúsági közösségekben stb.); 7. szobában használható játékok (legalább gyermekenként egy, beleértve az oktató játékokat, az építőkockákat, társasjátékokat vagy számítógépes játékokat); 8. pénz az osztálykirándulásokon és egyéb iskolai rendezvényeken való részvételhez; 9. csendes, megfelelő méretű és megvilágítású hely a házi feladat elkészítéséhez; 10. internetkapcsolat; 11. néhány új ruha (ne mind használt legyen); 12. két pár megfelelő méretű cipő, ezek közül az egyik bármilyen időjárási viszonyok között viselhető; 13. a barátok időnkénti meghívásának lehetősége, hogy a gyerek otthonában játszanak, és egyenek valamit; 14. a különleges események (pl. születésnap, névnap, vallási ünnepek) megünneplésének lehetősége.

11. táblázat: *UNICEF deprivációs index, azoknak a gyerekeknek az aránya, akik legalább 2, 3, 4 vagy 5 szükségletükben depriváltak*

Nélkülözők aránya	**Négy LHH kistérség** 2011 (*N* = 1905)	**UNICEF-adatok** 2009 (EU-SILC adatfelvétel, 0–17 éves magyarországi gyerekek)
2 vagy több szükségletben	42,3	31,9
3 vagy több szükségletben	28,9	25,1
4 vagy több szükségletben	18,7	20,6
5 vagy több szükségletben	12,0	16,7

Az adatok nem alkalmasak a 2009 és 2011 közötti változások elemzésére, hiszen a 2011-es adatok négy kedvezőtlen helyzetű kistérség gyerekes háztartásaiban nevelkedő 0–17 évesek helyzetét jellemzik, míg az UNICEF adatai a 2009-es országos reprezentatív VÉKA-SILC felvételből származnak. Az országok összehasonlításánál alapindexként használt UNICEF deprivációs mutatóban (2 vagy több itemben nélkülözők) tapasztalható jelentős eltérés magyarázható a kistérségek és az ott élő gyerekek országos átlaghoz képest nagymértékben kedvezőtlenebb helyzetével. Ez a jellegzetesség azonban a további indexeknél nem érvényesül. Ennek hátterét további elemzések magyarázhatják, melyekhez részben a módszertanok egyezőségének további vizsgálata, valamint a 2011-es VÉKA-SILC országos adatok megjelenése szükséges.

A tipikus rizikófaktorok megegyeznek a szegénységi kockázat tényezőivel: a szülők alacsony iskolai végzettsége, a gyereket nevelő háztartás kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzete, a három vagy több gyerek, a családstruktúrából adódó hátrányok (egyszülős háztartások) jelentősen növelik a depriváció kockázatát *(12. táblázat).* Az UNICEF-jelentés – statisztikai adatok hiányában – „láthatatlan", de valószínűsíthetően jelentős kockázattal rendelkező gyerekeknek nevezi többek között a roma gyerekeket is.

12. táblázat: *A két vagy több szükségletet tekintve nélkülöző 0–16 éves* gyerekek aránya egyes csoportokban (%)*

	Négy LHH kistérség 2011 (*N* = 1746)	**UNICEF-adatok** 2009 (EU-SILC adatfelvétel, 0–16 éves magyar gyerekek)
Alacsony iskolai végzettségű háztartás	55,9	74,5
Foglalkoztatott nélküli háztartás	60,9	64,4
3 és több gyereket nevelő háztartás	54,0	n. a.
Egyszülős háztartás	41,2	47,3
Roma háztartás	60,0	n. a.

* Az UNICEF ezeket az adatokat a 0–16 éves gyerekekre vonatkozóan közli.

Ezek az adatok ismételten azt bizonyítják, hogy az ismert szegénységi kockázatokhoz hatékonyabban igazodó közpolitikák (pl. a családtámogatások családtípus szerinti erőteljesebb differenciálása, a foglalkoztatás növelése, a korszerű iskolai végzettség megszerzésének támogatása) jelentősen tudnák csökkenteni a gyermekszegénységet és megelőzni az egész életre kiható deprivációt.

Az óvoda

Az adatfelvételek során részletesen kérdezünk a gyerekek bölcsődei-óvodai-iskolai pályafutásáról, az egészségügyi, szociális, gyermekjóléti és oktatási szolgáltatások igénybevételéről, az azokkal való elégedettségről. Itt és most az óvodáztatási helyzet néhány jellemzőjét emeljük ki. Ezt indokolja, hogy az eddigi, hasonló adatfelvételeken alapuló elemzések tanulságai alapján az óvodáztatásban, főleg az időben történő óvodakezdésben jelentős különbségek voltak a roma és a nem roma családokban nevelkedő gyerekek között. Továbbá új jellemző, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek minél korábbi óvodába kerülését egy új, 2009-ben bevezetett óvodáztatási támogatás célzottan segíti. Természetesen az is magyarázza a szolgáltatások között az óvoda kiemelését, hogy az új köznevelési törvény 2014-től kötelező teszi a 3 éves korban történő óvodakezdést.

Az elemzés során vizsgáltuk, hogy változott-e az óvodáztatási helyzet 2009 és 2011 között a 3–5 éves óvodáskorú gyerekek esetében *(13. táblázat)*. A változás jelentős. Míg 2009-ben az óvodáskorúak 76 százaléka, a most 3–5 évesek 63 százaléka kezdett 3 évesen óvodába járni. A vizsgált korcsoportokban lényegében megegyezik a roma gyerekek aránya (51%, illetve 47%). A roma gyerekek óvodáztatási aránya nem változott, de a hátrányuk megszűnt. Jelenleg inkább a roma gyerekek vannak bent 3 évesen az óvodában a vizsgált négy kistérségben. A nem roma gyerekek körében a pár évvel ezelőtti gyakorlathoz képest drasztikusan csökkent a 3 éves korban tett óvodai beíratás. 2009-ben a 3 évesen óvodát kezdők között 40–60 százalék volt a roma–nem roma gyerekek aránya, mostani óvodások között ez 50–50 százalékra változott.

Az elutasított felvételi kérelmek[7] száma nem jelentős, arányuk a roma gyerekek esetében alacsonyabb, mint a nem romáknál.

[7] A szülőket arról kérdeztük, hogy felvették-e a gyereküket az óvodába akkor, amikor ezt ők kérték. Ez nem feltétlenül jelent hivatalos kérelmet és esetlegesen hivatalos elutasítást, a kistelepüléseken sokszor informális utakon folyik ez az egyeztetés.

13. táblázat: *Óvodakezdés és a szülők elégedettsége, 2009–2011 (3–5 éves gyerekek, %)*

	2009			2011		
	Roma	**Nem roma**	**Együtt**	**Roma**	**Nem roma**	**Együtt**
Még nem jár óvodába	38	32	35	21	30	26
3 éves korától jár	71	81	76	67	60	63
Elutasított felvételi kérelem	2	6	4	2	5	4
Elégedett						
– a pedagógusokkal	91	93	92	86	98	92
– a gyerekközösséggel	91	94	93	86	96	91
– a gyerek fejlődésével	92	98	95	92	98	95
N =	165	159	324	136	156	292

Az óvodával való szülői elégedettség is eltérő a két csoportban. Bár összességében változatlanul kismértékű, de a most óvodások esetében a roma szülők körében nagyobb az óvópedagógusokkal, az óvodai csoporttal, a gyerek óvodai fejlődésével való elégedetlenség.

Az elégedetlenség kisebb mértékű növekedése további, célzott, kvalitatív vizsgálatok szükségességére hívja fel a figyelmet a kötelező 3 éves óvodáztatás bevezetése előtt. A jelen adatfelvétel alapján az alkalmazott módszertan és a kis elemszámok miatt az elmozdulás nem magyarázható. Mindenképpen fontos lenne annak célzott vizsgálata, hogy a közpolitika által szándékoltan és nem szándékoltan befolyásolt óvodáztatási helyzetet (célzott támogatás, kötelező óvodáztatás, zsúfolt csoportok, csoportösszetételek változása stb.) hogyan értékelik a szülők.

Az óvodai szolgáltatásokban a gyerekek számára biztosított külön fejlesztések (logopédiai, fejlesztő pedagógiai, gyógytestnevelési és egyéb szolgáltatások) továbbra is csak a gyerekek töredéke számára elérhetőek. A jelenlegi óvodás korosztály szüleinek csupán 8 százaléka számol be arról, hogy gyermeke ezek valamelyikében részesül az óvodában (2009-ben ez az arány 4% volt). Ez az alacsony hozzáférés csupán részben magyarázható azzal, hogy bizonyos fejlesztések (pl. logopédia) csak későbbi életkorban kezdődnek.

Változások az ellátórendszerben, új szociálpolitikai intézkedések 2009 és 2011 között

A két adatfelvétel közötti időszakban számos új intézkedés született, amelyek befolyásolták a gyereket nevelő családok, háztartások helyzetét. A folyamat részletei követhetők a „Gyerekesélyek Magyarországon" 2009-re és 2010-re vonatkozó jelentései (Ferge, Darvas 2010 és Ferge, Darvas 2011), valamint a 2011-es Értékelő Bizottsági jelentés (Drosztmérné et al. 2012), illetve a jelen kötet második tanulmányának „leltára"[8] alapján.

Itt csak a legfontosabb tényekre emlékeztetünk: 2009-ben kezdődött az „Út a munkához" program, mely alapvetően megváltoztatta a tartós munkanélküliek segélyezési helyzetét. Ugyanebben az évben történt a családi pótlék rendszerének első, büntető irányba való módosítása – az elhanyagolás miatt védelembe vett gyerekek esetében. Ugyancsak 2009 volt a halmozottan hátrányos helyzetű családok gyerekeit célzó ún. óvodáztatási támogatás kezdő éve. 2009-ben komoly szakmai viták folytak a gyereknevelési szabadságokat érintő kérdésekről is. A rendszer átalakítása végül csak rövid időre szólt, a 2010-es kormányváltás után ismét visszaállt az előző időszakra jellemző jogosultsági időszak (gyes 3 éves korig, gyet 3 éves kortól), és ismét korlátozottá vált az ennek igénybevétele melletti munkavállalás (teljes munkaidő helyett 30 órás munkaviszony a háztartáson kívül végzett munkák esetében). A rokkantnyugdíjasok felülvizsgálatának kezdete, a tankötelezettségi életkor módosítására vonatkozó javaslatok és érvelések, a szociális törvény helyi diszkréciónak kedvező módosításai ugyancsak erre az időszakra estek.

Lényeges jellemzője a 2009 és 2011 közötti időszaknak a szociális transzferek, segélyek, ellátások mértékének, valamint a szociális szolgáltatásokat érintő normatívák színvonalának változatlan nominálértéken hagyása, illetve néhány esetben (gyerekjóléti szolgálatok működtetése kisebb településeken) csökkentése. Mindez természetesen jelentős reálérték-csökkenéshez vezetett az ellátásokban, a rossz munkaerő-piaci helyzetű, rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkező családok esetében pedig lényeges csökkenéshez a háztartási jövedelemben. A 2011 januárjától a személyi jövedelemadó rendszerben életbe lépő, a magasabb keresetű szülőket kedvezően érintő új családi kedvezmény ezeket a családokat nem érintette, ahogy az egykulcsos jövedelemadó bevezetésének sem ők voltak a haszonélvezői. Mindez, párhuzamosan a 2008-ban kezdődő gazdasági válság általában kedvezőtlen hatásaival, a politikai megnyilvánulásokban és a közvéleményben is megjelenő, az elmúlt években erősödő szegény- és cigányellenességgel, valamint az önkormányzati ellátásokat befolyásoló helyi jogalkotás – sokszor a legalapve-

[8] Lásd „A gyermekek helyzetének változása Magyarországon a válság éveiben: kormányzati szándékok a jogszabályok tükrében" c. összefoglaló tanulmányt.

több kontrollt is nélkülöző – „szabadságával" egyre nehezebb helyzetbe hozta a nélkülöző családokat.

A 2009-es adatfelvétel az abban az évben bevezetett „Út a munkához" program hatásvizsgálatának része volt. A kérdőív részletes kérdéseket tartalmazott az intézkedés ismertségéről, közvetlen következményeiről. Ennek a témának részletes feldolgozása 2009–2010-ben megtörtént (Váradi 2010; Bass 2010). A 2011-es adatfelvétel során néhány egyéb intézkedés (családi pótlék iskoláztatási támogatássá válása; segélyezés feltételeinek változása, a rendezett lakókörnyezet vizsgálata; a rokkantnyugdíjak tervezett felülvizsgálata; a tankötelezettségi életkor csökkentése; családi adókedvezmény) esetében rákérdeztünk a véleményekre. Vizsgáltuk az intézkedések ismertségét, elfogadottságát és azt, hogy a kérdezettek mennyiben érintettek egy-egy változás következményeiben *(14. táblázat*).

Fontos tapasztalat, hogy az intézkedések mindegyikéről viszonylag tájékozottak voltak a megkérdezettek. Az új ellátásokról, illetve a jogosultsági szabályok változásairól a kérdezettek csupán 6–20 százaléka nem hallott, ami körülbelül megegyezik a „tradicionális"[9] szociális támogatások ismertségével (80–92%). Az egyes változások lényegében a többség helyeslésével találkoztak, kivéve a tankötelezettségi életkor csökkentését. Ezt a válaszadók 46) százaléka nem tartja megfelelő döntésnek. A megkérdezett gyerekes családoknak csak kisebb hányada érezte úgy 2011 nyarán, hogy őket is érintik az intézkedések (6–14%). Itt kivételt képez a gyerekek után igénybe vehető adókedvezmény, amely részben vagy egészében a megkérdezett családok csaknem 60 százaléka számára volt elérhető.

14. táblázat: *Az új intézkedések ismertsége, fogadtatása és a családok érintettsége (a kérdésre választ adók %-ban)*

Intézkedés	„Hallott róla"	„Egyetért vele"	„Érintette"
Iskoláztatási támogatás családi pótlék helyett	93,6	83,7	5,6
Segély csak rendezett lakókörülmények között élőknek	78,6	75,6	7,7
Tankötelezettség életkorának csökkentése	79,4	36,6	7,2
Adókedvezmény a gyerekek után	99,4	93,4	58,5
Rokkantnyugdíjak felülvizsgálata	89,8	68,8	13,8

Az intézkedések elfogadása – elutasítása (egyetért/nem ért egyet) nem gyakoribb a szegényként definiált almintában. A segélyezési küszöbként használatos nyugdíjminimum alatti jövedelemmel rendelkező, illetve az OECD1 vagy az OECD2 skála alkalmazásával számított küszöb alatti jövedelmű háztartások és a nem szegény háztartások közötti különbségek ebben a tekintetben nem szignifikánsak. Az

[9] „Tradicionális" ellátásként értelmezve a rendszeres szociális segélyt, az ápolási díjat, a lakásfenntartási támogatást, a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményt stb.

érintettség azonban természetesen már szegénységfüggő, bármilyen küszöböt is alkalmazunk.

A roma (333 háztartás), illetve a nem roma (667 háztartás) háztartások viszont eltérően értékelik az intézkedések többségét, és eltérő mértékben érintettek ezek hatásaiban is *(15. táblázat)*. Mindez természetesen nem meglepő, hiszen az intézkedések többsége kimondva-kimondatlanul a cigány népességet célozza. Az érintettek a teljes mintára jellemző szinttől kicsit elmaradva, de tudnak ezekről a változásokról, általában kevésbé tekintik azokat megfelelőeknek, és természetesen jóval inkább érzik a „saját bőrükön" azok kedvezőtlen hatásait.

15. táblázat: *Az új intézkedések ismertsége, fogadtatása és a családok érintettsége a roma és a nem roma háztartásokban (a kérdésre választ adók %-ban)*

Intézkedés	**„Hallott róla" és** *roma családtag*		**„Egyetért vele" és** *roma családtag*		**„Érintette" és** *roma családtag*	
	van	**nincs**	**van**	**nincs**	**van**	**nincs**
Iskoláztatási támogatás családi pótlék helyett	96,1	92,1	75,3	87,8	11,4	2,8
Segély csak rendezett lakókörülmények között élőknek	81,3	77,1	68,1	79,4	15,8	3,9
Tankötelezettség életkorának csökkentése	70,1	84,0	37,0	36,4	19,7	10,1
Adókedvezmény a gyerekek után	67,4	89,2	93,9	93,0	41,3	65,5
Rokkantnyugdíjak felülvizsgálata	81,8	93,9	50,2	78,2	17,6	12,3

Érdekes és a sztereotípiák, előítéletek sajnálatos terjedése miatt is kiemelendő eredmény, hogy a tankötelezettségi életkor csökkentésének elutasítása és a gyerekek utáni pénzbeli támogatások növelésének (adókedvezmény) üdvözlése nem tér el a roma és a nem roma háztartások esetében.

Összességében mindenképpen magyarázatra szorul az a tény, hogy míg a szakemberek – köztük a jelen tanulmány írói is – egy meghatározó része is ezeket az intézkedéseket a szegények és a szegénységben élő romák elleni „háború", a büntetés és nem a szegénység elleni harc hatékony eszközeiként tekintik, az elfogadottságuk az érintett négy leghátrányosabb helyzetű kistérség gyerekes háztartásainak körében jelentős. Több korábbi felmérés tapasztalata, hogy a segélyezés hatékonyságának és igazságosságának megítélésében a közvélemény sokkal inkább a politikai deklarációk üzeneteit tükrözi vissza, mintsem a szakmai tényeket és érveket. A hatékony kommunikáció hiánya a szakemberek részéről, a tényekkel nem foglalkozó, sokszor populista ítéletek a döntéshozók oldaláról állhatnak ennek hátterében. Mindez természetesen további – a szociálpolitikai szakirodalomból jól ismert – következményekkel jár: a szegény népesség megosztottságával, az érdemes és érdemtelen megkülönböztetés elfogadásával.

Irodalom

Bass L. (2010): Az „Út a munkához program" hatása – egy kérdőíves felmérés tapasztalatai. *Esély,* 1, 48–67.

Bass L., Farkas Zs. (2009): Gyermekes családok helyzete a Szécsényi kistérségben, 2004–2008. In Bass et al. (szerk.): *Gyerekek Szécsényben. Kistérségi alkalmazási kísérlet.* Gyerekesély füzetek 4. MTA TK Gyerekszegénység Elleni Programiroda, Budapest, 11–72.

Bass L., Farkas Zs. (2011): *A gyerekszegénység alakulása 2009-ben Magyarországon.* In Ferge Zs., Darvas Á. (szerk.): *Gyerekesélyek Magyarországon.* A „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése. MTA GYEP, Budapest, 87–142.

Darvas Á., Tausz K. (2002): A gyermekek szegénysége. *Szociológiai Szemle,* 4, 95–120.

Drosztmérné Kánnai M., Jónás Cs., Oross J., Sztojka A. (szerk.) (2012): *Jelentés a „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottság 2011. évi feladatainak végrehajtásáról.* Budapest. http://romagov.kormany.hu/download/5/c0/40000/Jelent%C3%A9s%20a%20Legyen%20jobb%20a%20gyermekeknek%20%C3%89rt%C3%A9kel%C5%91%20Bizotts%C3%A1g%20%202011%20%20%C3%A9vi%20munk%C3%A1j%C3%A1r%C3%B3l.pdf

Farkas Zs. (2010): *Gyerekes családok helyzetének változása két hátrányos helyzetű kistérségben, 2004–2009.* In Ferge Zs., Darvas Á. (szerk.): *Gyerekesélyek Magyarországon.* A „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése. MTA GYEP, Budapest. 283–318.

Ferge Zs., Darvas Á. (szerk.) (2010): *Gyerekesélyek Magyarországon.* A „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése. MTA GYEP, Budapest.

Ferge Zs., Darvas Á. (szerk.) (2011): *Gyerekesélyek Magyarországon.* A „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése. MTA GYEP, Budapest.

Ferge Zs., Tausz K., Darvas Á. (2002): *Küzdelem a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen.* 1. köt. Esettanulmány Magyarországról. ILO, Budapest.

KSH (2009): Fogyasztási szokások nemzetközi összehasonlításban. *Statisztikai Tükör,* III. (143). KSH, Budapest.

KSH (2011): A háztartások fogyasztásának színvonala és szerkezete, 2010. *Statisztikai Tükör,* V. (79). KSH, Budapest.

KSH (2012a): A társadalmi kirekesztődés nemzetközi összehasonlítására szolgáló indikátorok, 2010. *Statisztikai Tükör,* VI. (3). KSH, Budapest.

KSH (2012b): A háztartások fogyasztásának színvonala és szerkezete, 2011. (előzetes adatok) *Statisztikai Tükör,* VI. (21). KSH, Budapest.

UNICEF (2012): *Measuring Child Poverty: New league tables of child poverty in the world's rich countries*. Innocenti Report Card 10, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence. http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc10_eng.pdf

Váradi M. M. (2010): Az „Út a munkához" program hatásvizsgálatának eredményei. In Ferge Zs., Darvas Á. (szerk.): *Gyerekesélyek Magyarországon.* A „Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése. MTA GYEP, Budapest, 221–256.

MÁSODIK RÉSZ

TAPASZTALATOK A TELEPPROGRAMOKRÓL*

A „Telepfelszámolás – vízió és gyakorlat" című szakmai műhelyen megvitatott kérdések, a résztvevők által megfogalmazott vélemények, javaslatok összegzése

Előzmények

Az Autonómia Alapítvány *„Telepfelszámolás – vízió és gyakorlat" (A szegregált telepek felszámolására, az ott élők segítésére eddig megvalósított programok tapasztalatai és az aktuális komplex telep-program víziója)* címmel szakmai műhely programot szervezett 2012. március 26-án a Cirko-Gejzír moziban.

A szakmai műhely aktualitását az adta, hogy 2012 februárjában a kormányzat meghirdette „komplex telep-programját", és 4,6 milliárd forintos pályázati keretet nyitott meg a telepszerű szegregátumokban élők helyzetének javítására. A szervezők a pályázati program szakmai víziójának és a kormányzat jövőbeni terveinek megismerésére és a szakmai reflexiókra, párbeszédre szerettek volna lehetőséget teremteni, számba véve a korábbi programok tanulságait.

A szakmai műhely előadói olyan szakemberek voltak, akik jól ismerik a problémakört, és van véleményük a megoldási lehetőségekről, és akiknek korábbi projektek megvalósítójaként első kézből szerzett tapasztalatai vannak a telepfelszámolási kísérletekről. A programon részt vettek még a korábbi (2006–2010) Integrált Városfejlesztési Stratégia (IVS) antiszegregációs tervek és telepfelszámolási projektek szakmai támogatását és követését biztosító mentorok és olyan érdeklődők is, akik az aktuális pályázati program keretében tervezik, hogy helyben kezdenek valamit a problémával. Sajnálatos módon nem sikerült biztosítani a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárságának és a Nemzeti Fejlesztési Ügynökségnek a részvételét, akik jelenleg döntési helyzetben vannak a szegregált telepeken élőket célzó programokról, és a Türr István Képző és Kutató Intézet (TKKI) képviselői sem voltak jelen, akik pedig a fejlesztési programok megvalósításának szakmai támogatásáért felelősek. Ezért a tervezett napirendhez képest elmaradt az a programelem, melynek során a meghívottak betekintést nyerhettek volna a lakhatási szegregáció kezelésére tervezett aktuális kormányzati

* Az összefoglalót készítette Szendrey Orsolya, az Autonómia Alapítvány külső szakértője.

program, a TÁMOP 5.3.6. „komplex telep-program" szakmai hátterébe, az ezzel kapcsolatos vízióba, megismerhették volna a programtól várt eredményeket.

A szakmai műhely tematikája

- A lakhatási szegregáció problémakörének áttekintése: a telepszerű szegregátumok kialakulásának háttere, folyamata, a probléma kezelésére tett korábbi kormányzati lépések, aktuális helyzet.
- A telepszerű szegregátumokat célzó programok, kormányzati és civil kezdeményezések nemzetközi tapasztalatai.
- A telepek felszámolására, illetve a telepi környezetben élők körülményeinek javítására eddig megvalósított hazai programok elemzése, eredmények és korlátozó tényezők, megvalósítói tapasztalatok áttekintése.
- A tapasztalatok összegzéséből adódó szakmai kérdések, dilemmák megvitatása, a jövőben megvalósuló programok számára iránymutató szakmai feltételek meghatározása.

A szakmai műhelyen elhangzott előadások

1. „Telepek, programok" – *Havas Gábor (szociológus)*

Havas Gábor a telepszerű szegregátumok kialakulásának hátterét, folyamatát és a problematika kezelésére tett korábbi kormányzati programok hatásait vázolta fel, továbbá áttekintést adott a lakhatási szegregáció aktuális képéről.

Álláspontja szerint a társadalompolitika a rendszerváltás óta rengeteg erőforrást ölt a gettósodás folyamatának erősítésébe: A 2006–2010 között megvalósult néhány telepfelszámolási kísérleten kívül komolyabb kormányzati tervek nem születtek a szegregáció megszüntetésére. A telepeken élők mobilitási, kitörési lehetőségeinek növelésére pedig a kormányzat egyáltalán nem költött.

Véleménye szerint amíg ilyen erősen fennáll a lakóhelyi szegregáció, és ezt a regionális hátrányok tovább súlyosbítják, addig ezeken a településeken, kistérségekben sem az oktatási integrációnak, sem a foglalkoztatáspolitikai törekvéseknek nincs valós esélye.

Az előadó szerint szükség van olyan társadalompolitikai beavatkozásokra, amelyek hozzásegítik a szegregátumokban élőket, hogy onnan, ahol a regionális adottságok miatt sem képesek megélni, olyan helyre költözhessenek, ahol van esélyük foglalkoztatáshoz jutni és emberibb körülmények között élni.

Az előadás konklúziója: *„Ha nincs reális, megalapozott kivezető út, ha nincs »szívóhatás«, akkor a telepfelszámoló programnak sincs realitása."*

Havas Gábor szerint az alapvető kérdés az, hogy milyen esélyei vannak a kilépésnek. Ha nincs a gazdaságnak és a társadalmi munkamegosztás rendjének ilyen szívóhatása, akkor a kilépés programjának sincs reális esélye.

Véleménye szerint az aktuális pályázati kiírás olyan középosztálybeli értékrendet feltételez, ami a telepeken nem működik. A szegregátumban élőket rengeteg humánszolgáltatással célozza meg, azonban a lakhatási helyzetükben változást nem ígér, a telepekről való kijutásra valós esélyt nem kínál. Prognosztizálható, hogy a „gettólét sajátosságai" erősen csökkentik a tervezett humánszolgáltatások hatékonyságát.

2. „Nemzetközi kitekintés: példák telepprogramokra a szomszédos országokban" – *Teller Nóra (szociológus, Városkutatás Kft.)*

Teller Nóra és Somogyi Eszter prezentációja négy szomszédos országra vonatkozóan adott áttekintést a szegregátumokban élők helyzetéről: Bulgáriából, Romániából, Szerbiából és Szlovákiából hoztak példákat a telepeken élőket célzó programokra.

Jellemző mind a négy országra, hogy a telepeken élők számára a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés nem biztosított, az alapinfrastruktúra kiépítésére évtizedek alatt nem került sor, ezeket a területeket úgy kezelik a helyi hatóságok, mintha egyáltalán nem tartoznának a településhez, és családok ezrei élnek olyan, emberi lakhatásra alkalmatlan ideiglenes tákolmányokban, amelyek gyakorlatilag állandó életveszélyt jelentenek a lakóik számára.

A problémák kezelésére eddig megvalósított programokkal kapcsolatban az előadó megállapította, hogy a négy országban a telepeket célzó intézkedések jellemzően nem vették figyelembe a probléma összetettségét, nem összehangoltak, gyakran teljesen esetlegesek voltak, az életveszély azonnali elhárítására koncentráltak, a szegregáció megszüntetéséhez, az érintett családok mobilizálásához nem voltak kellően előkészítettek és átgondoltak. A nagyobb költségvetésű, sok család bevonásával zajló programok az alapinfrastruktúra biztosításán kívül semmilyen más szolgáltatást nem nyújtottak, ezért újabb szegregátumok létrejöttét eredményezik, miközben a programba be nem került, legkilátástalanabb helyzetben lévő családok maradtak ott és úgy, ahogy eddig éltek. (pl. Szlovákia: 10 év alatt 2900 „csökkentett minőségű lakás" építése szegregáltan állami pénzből önkormányzati területeken; Bulgária: Szófiában megvalósult (Hristo Botev) és Dupnitsában tervezett nagy bérlakás-építési projekt a telep mellett EU-s forrásból).

Az előadó szerint a szomszédos országok és a magyarországi helyzet között egyértelmű párhuzam vonható abban a tekintetben, hogy alapvető probléma a hosszú távú és komplex szemléletű tervezés, a nemzeti stratégia hiánya, illetve hogy a telepen élők problémáira adott lakáspolitikai és szociálpolitikai válaszok nincsenek összehangolva.

3. A 2006–2009 között megvalósult telepfelszámolási projektek eredményei, tapasztalatai és tanulságai Kakucs, Szomolya és Váralja telepes programjainak megvalósítói szerint

Kakucs: „Úton vagyunk" – *Szalay István, polgármester*
Szomolya: „Cseresznyevirág program" – *Lázár Irén, Szomolyai Romákért Egyesület vezetője*
Váralja: „Péróból a faluba!" – *Filczinger Ágnes, polgármester*

Az előadók a 2006 és 2009 között megvalósított telepfelszámolási projektek eredményeit és tanulságait mutatták be, amelyek kisebb létszámú, ún. „vadtelepek" felszámolását célozták.

A telepfelszámolási projekteket bemutató előadók komoly eredménynek tartották, hogy sikerült több család életkörülményein jelentősen javítani, és a telepről integrált környezetbe juttatni őket, ami teljesen megváltoztatta az életüket. Negatívumként említették mindhárman, hogy amíg nincsenek egy átgondolt rendszerbe ágyazva a projektek, és mindegyik elszigetelt kísérlet marad, aminek végrehajtására mindössze néhány év áll rendelkezésre, nehéz fenntartható eredményt elérni. Nagyon hiányzott szerintük a korábbi telepfelszámolási programból egy hosszabb előkészítő szakasz és az utánkövetés. Hangsúlyozták, hogy a jelenlegi körülmények (romló szociális helyzet, a roma családok leszakadása tovább fokozódott), a projektek eredményének fenntarthatóságát veszélyeztetik (pl. közüzemi tartozások miatt árverezés vagy a visszaköltözés veszélye).

A korábbi telepfelszámolási program kötelezően megvalósított képzési és foglalkoztatási elemének értelméről, hasznosságáról megoszlott az előadók véleménye. A képzéseket követően a nyílt munkaerőpiacon a három projektből összesen egy főnek sikerült tartósan elhelyezkedni, a többiek közfoglalkoztatottak voltak.

Mindhárom megvalósító komoly harcokat vívott a projekt elfogadtatására helyben. A tapasztalatok alapján a projekt intenzívebb kommunikációjára, több lakossági fórum szervezésére és a helyi roma és nem roma szakemberek bevonására utólag nagyobb figyelmet fordítanának.

Megfogalmazódott javaslat azzal kapcsolatban is, hogy lehetőséget kell adni a civilek részére, hogy a telepfelszámolási pályázatok főpályázói legyenek (tekintettel arra, hogy az önkormányzatok nem szívesen vállalják, mert az helyben konfliktusforrás lehet és félnek, hogy szavazatokat veszítenek).

4. A „jelenlét típusú" telepprogramok eredményei, korlátai és a továbblépés lehetőségei

„Jelenlét" modellprogramok – *Kiss Dávid, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat munkatársa, a Monori Jelenlét program szakmai vezetője*

Az előadás olyan programot mutatott be, ami a méreteinél fogva rövid távon nem felszámolható több száz fős telepek ügyének kezelésére próbál megoldást kínálni, modellt fejleszteni, és amelynek jelenleg nincs alternatívája Magyarországon.

Az előadó alapállítása, hogy állandó (napi 8–10 órás) jelenlét nélkül a nagyobb telepeken nem lehet eredményt elérni, erre utal a programok neve is. Nagyon erősen kell ismerni a közösséget, nagyon kell tudni, hogy mi miért történik. Véleménye szerint nem két-három éves programokban, hanem hosszú távon, minimum 8–10 éves, illetve annál hosszabb intervallumban kell gondolkodni, ha valóban eredményt szeretnénk elérni a telepen élő emberekkel. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat programjainak lényege, hogy a programok első időszaka a diagnózis felállításáról szól – Monor esetében ez a program első négy éve volt, amikor Kiss Dávid szociális munkásként egyedül dolgozott a telepen. A diagnózis alapú programok lényege, hogy a szembejövő problémákra folyamatosan próbál rugalmas megoldásokat keresni.

Az előadó szerint a lakhatási feltételek javítása nélkül nem lehet értelmesen telepes programot csinálni. Hiába vannak oktatási, szociális vagy egészségügyi programok a telepen, ha az érintettek lakásfeltételei nem javulnak, ezeknek a programoknak nem lehet eredménye, minden erőfeszítés hiábavaló.

Kiss Dávid a 2004-óta működtetett Monori Jelenlét programból több példát hozott arra, hogy a program 8 évének milyen pozitív eredményei vannak a telepen élő egyének szempontjából a sikeresebb önálló életvezetésben, a megtakarítás hasznosságának felismerésében, valamint a gyerekek tanulási motivációjának és iskolai sikerességének megerősítésében.

A Jelenlét programban azokat a családokat támogatják a telepről kilépésben, akiknek van munkájuk, a gyerekek iskolába járnak, és a felnőttekben megvan már az a bizalom, hogy elhiszik, képesek lesznek nem romák között is boldogulni, és nem fognak visszavágyni a telepre. Az ő megürülő helyükre, ami egy viszonylag jó állapotú ház – hiszen éppen azért tudtak ők kilépni, mert már a telepen is jobb körülményeket tudtak maguknak teremteni – be tud költözni egy család egy rosszabb állapotú ingatlanból. Az ő helyükre pedig valaki más költözik egy még rosszabból, majd végül a lánc végén lévő putrit elbontják. Így tud fokozatosan felszabadulni, kiürülni a hatalmas telep. A program nyolc éve alatt 30–40 családot tudtak így átmozgatni a monori telepen belül, és 10–12 család költözött ki a telepről.

Kiss Dávid hangsúlyozta, hogy az aktuális telepprogram-kiírásba sok elem került be a Jelenlét programjaikból: közösségi ház – csillagház, közösségi fürdő, információs tanácsadás, a közös tapasztalatok megosztása, melyeket pozitívumként emelt ki.

Az előadásokat követő műhelybeszélgetésen felvetett kérdések, dilemmák összefoglalása

- A korábbi telepes programok tanulságaként fogalmazódott meg az „újratelepesedés" problematikája. Ez a depressziós térségekben, elszegényedő falvakban, ahol romákon kívül már csak néhány nem roma család, főként idősek élnek, gyakorlatilag elkerülhetetlen. Többször elhangzott Tornanádaska példája, ahol a telepes program révén az utolsó nem roma családok is elköltözhettek a településről, mivel a program keresletet teremtett a faluban lévő lakásaikra. Ebben az esetben ugyan a hegyoldalban lévő putrikból a sokgyerekes roma családok emberibb körülmények közé kerülhettek a faluban vásárolt házakban, de a program melléktermékeként gyakorlatilag eltűntek a nem romák a faluból.
- Valós kockázatot jelent, hogy a rendszerváltás óta elszabadult gettósodási folyamat eredményeképpen olyan szegregátumok jöhetnek létre az elnéptelenedő kistérségekben, amelyek lassan „láthatatlanná válnak" az állami szereplők előtt, az állam kivonul, és magára hagyja ezeket a telepeket. A szomszédos országokból bemutatott példákkal összehasonlítva Magyarországon jelenleg jobb a helyzet, hiszen valamennyire működnek és elérhetőek a közszolgáltatások ezeken a településrészeken, de az utóbbi évek folyamatai ezt az előnyt látszanak erodálni. Félő, hogy Magyarországon is kialakulhatnak olyan, közszolgáltatásoktól elzárt telepek, mint amilyeneket a szomszédos országokban láthattunk.
- Az előadók által többször hangsúlyozott kérdés, hogyan lehetne mobilizálni azokat az embereket, akik telepi környezetben, gettósodott kistelepüléseken nem tudnak boldogulni, de máshol lenne esélyük munkához jutni. Felmerül az ilyen mobilizálási tervekkel kapcsolatban az a dilemma is, hogy egy sikeres munkaerő-mobilizálási program nem éppen a település/telep esélytelenségét, további lecsúszását növelné-e azáltal, hogy a még mobilizálható munkaerőt elszívja, lefölözi az ott élőket, és azokat hagyja ott, akik nehezebben, rosszabb esélyekkel boldogulnának máshol is. Havas Gábor szerint feloldhatja ezt a dilemmát a lakóhelytől távoli munkahelyekre ingázást ösztönző, segítő program. Romák körében ennek komoly előzménye, hagyománya van, a romák jelentős része ingázott munkahelyre (hetelős ingázók, együttes érdekeket jobban képviselő építőipari brigádok példája). A belföldi mellett a külföldi munkavállalás ösztönzése, támogatása is ésszerű, hasznos lenne a családok egzisztenciális helyzetének megerősítésére.
- A nagy (több száz fős) telepek kezelésének ma egyedülálló modelljeként működő Jelenlét programmal kapcsolatban megfogalmazódott számos kérdés:
  - a programok „jelenléte" meddig szükséges, indokolt egy telepen;
  - milyen reális célok tűzhetők ki az ilyen programok révén hosszú távon;
  - a programok milyen időkeretben és hogyan tudják a telepen élők mobilizálását (kimozdítását) biztosítani.

Tisztázatlan maradt, hogy az ilyen programoknak valójában célja-e a telepről való kimozdítás és a telepek fokozatos felszámolása. A Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét programjainak ismertetéséből úgy tűnt, hogy a programmegvalósítók deklarált víziója, hogy a „hagyományos cigány közösséget" helyben tartsa (jobb lakáskörülmények, foglalkoztatottság és iskolázottság stb. mellett), ami ellentmondásban van azzal a programtörekvéssel, hogy a telepről fokozatosan kisegítik azokat a családokat, akik a telepi átlag feletti életszínvonalat képesek elérni, és vélhetően boldogulni, integrálódni tudnak. Szükség lenne e szakmai kérdések megválaszolására és a Jelenlét típusú telepprogramok alapkoncepciójának és célrendszerének tisztázására, a koncepcionális bizonytalanság, látszólagos ellentmondás feloldására. Tekintettel arra, hogy a komplex telep-program épít a Jelenlét programok módszertanára, adaptálja azok eszközrendszerét, ezek a szakmai kérdések érdemben befolyásolják, hogy milyen célok tűzhetők ki a 4,6 milliárd forintos programban, és milyen eredmények várhatók tőle.

- A Jelenlét programmal kapcsolatban felvetődött továbbá, hogy a program kevés eredményt tud felmutatni a telepen élők izolációjának oldásában, a telepen kívül és belül élők kapcsolatainak fejlesztésében annak ellenére, hogy a programtevékenységek a programmegvalósító elmondása szerint erre (is) irányulnak. Ezzel kapcsolatban megfogalmazódott, hogy bármennyire is pozitív a telepen dolgozó civilek jó szándéka és a tevékenységük szakmaisága, nem lehet megkerülni a helyi önkormányzat, településvezetés felelősségét abban, hogy a helyzet kezelésében tevőlegesen kell fellépniük, és minden rendelkezésre álló eszközzel ösztönözniük, támogatniuk kell a telepen élők integrációját a település életébe. Ezt a felelősséget nem vállalhatják át a civilek a helyi vezetéstől, és ha konfliktussal jár is, a helyi döntéshozóknak fel kell vállalniuk (ahogy a konfrontáció a másik három telepfelszámolási programban megtörtént).
- Többféle vélemény fogalmazódott meg a közös fürdők, fürdőkonténerek létesítésével kapcsolatban. Az alapvető dilemma az, hogy ezek a szolgáltatások hozzájárulnak-e a „gettólét konzerválásához", illetve hogy van-e más megoldás arra a helyzetre, ha a telepen élő családok egy része nem tud rendszeresen tisztálkodni a vezetékes víz hiánya miatt.

A telepfelszámolási programok eredményességének szakmai feltételei

A korábbi telepes programok tapasztalatai alapján a szakmai műhely résztvevői az alábbi szakmai feltételeket emelték ki, melyek a telepfelszámolási programok eredményességéhez minimálisan szükségesek:

- A telepek felszámolását célzó programok nem lehetnek eredményesek, ha nincs olyan „össztársadalmi szintű közmegegyezés" mögöttük, ami az integrációs folyamat sikerének elengedhetetlen alapja. Ehhez legalább néhány alapkérdés-

ben meg kellene egyezni a szakmának, a közpolitika irányítóinak és a fejlesztési források felett rendelkezőknek. Tisztázni kellene a programokat tervező és lebonyolító szervezetek és a helyi, térségi/járási vezetők (leendő projektgazdák) felelősségét és feladatait a telepek felszámolásában, ahogy egyébként a romák társadalmi integrációjának elősegítésében általában is. A résztvevők véleménye szerint a szakma és a politika együttműködését feltételezve megfogalmazhatók lennének azok a szakmai minimumok, egy olyan garanciális feltételrendszer, ami minden érintettnek kötelező iránytűje, minden terv és program irányát hosszú távra meghatározó közös elve lehetne (és kellene is, hogy legyen). Enélkül viszont minden – egyébként pozitív és kezdetben sikeresnek látszó – terv, program, helyi fejlesztés óhatatlanul elszigetelt próbálkozássá, „kirakatprogrammá" válhat, amelybe kódolva van a kudarc, a későbbi visszaesés.

- A telepfelszámolási projektek összetett problémákat hivatottak kezelni nagyon eltérő helyi viszonyok, adottságok mellett (a hagyományos, tipikus telepek mellett a szegregáció nagyon különböző formái alakultak ki a '90-es évek óta). Ezért a telepes programok eredményességének feltétele, hogy a projektmegvalósítók számára nagy mozgásteret biztosítsanak a pályázatok, lehetőség legyen a projekttevékenységeket a folyamat közben adódó helyzetekhez rugalmasan alakítani, és a megvalósítás során egyéni megoldásokat, innovatív módszereket alkalmazni, amelyek valós esélyt biztosíthatnak az érintettek számára a „kitörésre". A pályázati kiírásoknak ennek megfelelően nem szabad túlszabályozottnak lenniük, mi több, ösztönözniük kell a térségi és helyi adottságokra realisztikus válaszok, sokszínű megoldások kidolgozását.
- Csak hosszabb telepes projektekben érdemes gondolkodni (legalább három év plusz utánkövetés). A telepről való kiköltözést meg kell, hogy alapozza egy előkészítő szakasz. Az előkészítő szakasz lehetőséget biztosít (1) a projekttevékenységek szakmai részleteinek kidolgozására (a helyi fejlesztési tervek, szolgáltatási koncepciók harmonizálásával); (2) az érintettek felkészítésére a helyi döntéshozók, szakemberek, civil képviselők bevonásával és intenzív szociális munkával. Már a projekt előkészítése során szükség van az aktív kommunikációra, a település (illetve az érintett települések) lakosainak megszólítására, a programról való tájékoztatásukra (a lakossági fórumok a projekt elején, a folyamatában és a végén is szükségesek a megvalósítók tapasztalatai szerint).
- A kiválasztás folyamatának transzparensnek, a kiválasztási szempontoknak átgondoltnak, érthetőnek és következetesen alkalmazottnak kell lenniük (a korábbi telepes programokban a telepi családoknak jellemzően csak egy része tudott részt venni, ezért rendkívül fontos volt, hogy miként történt a családok kiválasztása, bevonása, illetve hogy tudott-e alternatívát, bármilyen értelmes segítséget nyújtani a program a telepen maradóknak). A kiválasztás szempontjai különbözőek voltak a bemutatott projektekben. Míg Váralján az érintett gyerekek száma döntötte el, hogy a programban mely családok vesznek részt, addig Monoron a Jelenlét program modelljében bemutatott „kiléptető rendszer" alapja nem a

rászorultság, hanem az egyéni boldogulás képessége és a résztvevőknek erre alapozott motivációja. Az utóbbi kiválasztási módszer a szakmai napon többször említett „lefölözést" valósítja meg a telepen, mégpedig tudatosan, azzal a szándékkal, hogy a kiléptetés valóban fenntartható legyen, és ne legyen „újratelepesedés", amire a hetvenes évek hazai folyamataiból és a szomszédos országokból számos példát hallottunk. Az említett programok közös vonása, hogy mindkettő „átmozgatta" a telepen maradók családokat, némi javulást hozott a lakáskörülményeikben azáltal, hogy a megüresedett otthonok felújítását követően azokba rosszabb állapotú ingatlanokból költöztetett be családokat.

- Az utógondozás biztosítása nélkül nincs esély az eredmények hosszabb távú fenntartására (legalább két év). Az eredményesség szempontjából a legtöbb résztvevő által említett első számú kockázat, hogy az új otthon fenntartási költségeit nem tudják előteremteni a családok. Számolni kell a telepről „kivezetett" családok esetében a megnövekedett fenntartási költségek mellett azzal is, hogy a családok a telepi közösségben működő viszonossági, szívességi kapcsolatokat elveszítve kénytelenek pénzt költeni olyan dolgokra is, amelyekhez a telepen ingyen hozzájutottak (egymásnak ingyen, szívességért cserébe megcsináltak). Jellemző probléma az eladósodás, a közüzemi hátralékok, az árverezés veszélye. Éppen ezért a telepes programok lakhatási elemét úgy kell megtervezni, hogy a fenntarthatóság és energiatakarékosság első számú szempont legyen az új otthonok kialakításánál (ez vonatkozik a bérlakásokra is). Emellett a résztvevők pénzügyi jártasságának fejlesztésére is külön figyelmet kell szentelni. Ha a telepen élők számára képzési programok és egyéb munkába állást segítő szolgáltatások megvalósítására is sor kerül egy projektben, ezekkel szemben minimális elvárásként támasztandó, hogy valóban legyen munkaerő-piaci relevanciája a képzésnek, és közvetítéssel, próbafoglalkoztatással, járulékfizetési kedvezménnyel, az ingázás költségeinek, feltételeinek biztosításával és egyéb ösztönzők alkalmazásával segítse elő a projekt az érintett felnőttek munkába állását.
- A korábbi telepes program meghatározó tapasztalata volt, hogy még több olyan résztvevő településen is, ahol a telepfelszámolási projekt eredményesen megvalósult helyi civil szervezet és partnerei jóvoltából, az önkormányzat továbbra sem kötelezte el magát a deszegregáció mellett, és a későbbiekben sem vállalná fel hasonló projektek megvalósítását. Ezért nem várható, hogy előbb-utóbb minden olyan településen önként végrehajtják a szükséges intézkedéseket és fejlesztéseket, ahol a lakhatási szegregáció problémát jelent. A pályázati rendszernek ösztönözni kellene, hogy azok a települések, ahol a probléma súlya indokolja, részt vegyenek a programokban. A megfelelő ösztönzés érdekében a lakhatási szegregáció kezelését kötelező elvárásként, feltételként szükséges szabni az infrastrukturális pályázatoknál.

A „komplex telep-programmal" kapcsolatban megfogalmazott vélemények és javaslatok

- *Szükséges pontosan meghatározni, leírni azoknak a telepeknek a körét, amelyek felszámolása közép vagy akár hosszabb távon nem lehetséges* (méretük és a település egyéb adottságai miatt). A nem felszámolható telepeket fontos lenne élhetőbbé tenni, és a gettóban élők számára biztosított, komplex szemléletű szolgáltatásokkal, settlement típusú szociális munkával megcélozni, ami a komplex telep-program gerince. A pályázatok elbírálása során ennek a kiválasztási szempontnak az érvényesítése elsődleges kell, hogy legyen, egyébként a települések olyan gettók „csinosítására" is elköltik majd az EU-s fejlesztési forrásokat, amelyek esetében egyedüli elfogadható megközelítés azok mielőbbi felszámolásának a megcélzása, az ott élők kimozdítása.
- Alapvető probléma, hogy a komplex telep-program a telepről való kiléptetésnek még a Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét programjaiban alkalmazott óvatos modellt sem adaptálta, csupán néhány programelem került be a pályázati kiírásba (közösségi tér – csillagház, oktatási programelem, közösségi fürdő, információs tanácsadás). Ha pedig ez nem jelenik meg a pályázókkal szembeni elvárásként, a projektek támogatásának feltételeként, minimális esély sem marad arra, hogy a „komplex telep-projektek" a telepi környezetben élők mobilizálásához legalább hosszabb távon hozzájáruljanak. „Kármentésként" *minimális elvárás kellene, hogy legyen minden nyertes projekttel szemben, hogy végiggondolt terve legyen arra vonatkozóan, hogy a telep felszámolását hosszabb távon hogyan biztosítja*. A terv legyen összhangban a település fejlesztési stratégiájával, rendezési tervével; a projektbe bevont helyi civil partner és szakemberek segítségével megfelelő módszertant és ütemtervet dolgozzon ki (adaptáljon) egyfelől a családok telepről való kimozdítására, másfelől a befogadás feltételeinek kialakítására, a befogadó attitűd erősítésére; mérje fel az ehhez szükséges erőforrásigényt, és kezdje el az előkészítést a projekt ideje alatt.
- *„Ha nincs reális, megalapozott kivezető út, ha nincs „szívóhatás", akkor a telepfelszámoló programnak sincs realitása."* (Havas Gábor)

  Vagyis a valós kitörési lehetőséget (gettón kívüli lakhatást és munkahelyet) nem biztosító, a „gettólétre" alternatívát nem kínáló program az abban mozgósított komoly erőforrások, a hozzáférhető humán szolgáltatások ellenére nem vezetnek eredményre. A „komplex telep-program" pályázat esetében *nem biztosított a lakhatási feltételek javulása* és a munkaerő-piaci „kitörés" lehetősége. A lakhatási programelemmel kapcsolatban emlegetett 750 millió forintból is legjobb esetben néhány száz kedvezményezett kerülhet ki a szegregátumból, miközben a komplex telep-programba bevontak száma több ezer lesz (a 4,6 milliárd forintos pályázati keretből kb. 1 millió forint jut egy kedvezményezettre). Az érintett döntéshozók felé közvetítendő kérdésként fogalmazódott meg: tervezi-e Magyarország, hogy a lakhatási célra megnyitott EU-s forrást a probléma

súlyával arányos mértékben használja fel a telepeken élők nyomorúságos lakáskörülményeinek javítására?

- A komplex telep-program eredményességének, hatásosságának súlyos korlátját látták abban a résztvevők, hogy a projektgazdáknak egyáltalán nincs szabad mozgásterük. A projekttevékenységek megvalósításába minden ponton beleszólhat az egyedüli szakmai partner (TKKI). A konzorciumban kötelezően előírt partnerség, a megvalósításba bevont szereplők nagy száma további kockázatot jelent, ami a program eredményes megvalósulását akadályozhatja a különböző érdekeltségek és kapacitások összehangolásának nehézségei miatt.
- *A TKKI szakmai megvalósítói közreműködésével kapcsolatban semmilyen szakmai garancia nincs* (a szervezet korábbi tevékenysége, szakemberek foglalkoztatása, transzparencia az ellátott szakmai feladatok vonatkozásában, együttműködési hajlandóság korábbi telepes programok tapasztalatainak beépítésére). A komplex beavatkozások eredményes megvalósulásához szükséges settlement típusú szociális munkára viszonylag kevés tapasztalat van Magyarországon. Ennek a szemléletnek, ezeknek a szakmai tapasztalatoknak kellene a megvalósuló pályázatokban érvényesülniük. Nem látni, hogy a know how megteremtésébe és a projektek megvalósulásának követésébe, támogatásába hogyan lesznek bevonva a tapasztalattal rendelkező szereplők, akik a projektek szakmaiságát biztosítani tudnák.
- Nem tudható az sem, hogy a TKKI hogyan, milyen tevékenységek során, milyen módszertan alkalmazásával támogatja a pályázó önkormányzatok helyi fejlesztési terveinek kidolgozását, és hogy van-e elégséges kapacitása minden pályázó számára megfelelő és egyenletes színvonalon szolgáltatni. Ezek hiányában értelmetlen és a pályázók szempontjából különösen méltatlan helyzet, hogy a szakmai megvalósításban teljesen a TKKI-hoz vannak kötve, már a pályázati anyagukat jóvá kell hagyatniuk a TKKI-val anélkül, hogy ezekhez a tervekhez bárki muníciót adott volna nekik, felkészítette volna őket a tervezésre.
- A fejlesztési terveket ésszerűbb lett volna nem „bemeneti feltételként" szabni, hanem a projekt kimeneteként várni el azokat a sokszereplős egyeztetések, tervezés folyamatának eredményeként, a tervezéshez nyújtott valós szakmai segítség mellett. *A komplex telep-projektek eredménye, jelentősége éppen abban lenne, ha megalapozott helyi tervezés folyna a rövid távon nem felszámolható, nagy létszámú szegregátumok felszámolására, a probléma hosszabb távú kezelésére*.
- A telepprogramok másik garanciális szakmai alapja az egyéni fejlesztési igényekhez igazított humánszolgáltatások (elsősorban képzések) biztosítása. Nem kétséges, hogy a TKKI bevonásával a képzési programelem megvalósítása biztosított. Ami viszont az eredményesség, hatásosság szempontjából nagyon nem mindegy: milyen képzésekbe lesznek bevonva az érintettek, és azok hogyan valósulnak meg? Amennyiben nem a valós piaci igényekre alapozott és a résztvevők egyéni igényeinek megfelelő képzési programok lesznek, hanem azokat a TKKI és szerződött partnerei szolgáltatási kínálata és kapacitása fogja megha-

tározni, akkor a 4,6 milliárd forintos fejlesztési forrás nagy része bizony kidobott pénz lesz.

- *A roma érdekeket képviselő ORÖ szerepvállalása sem teljesen világos* a programban, amennyiben a helyi szereplők (roma nemzetiségi önkormányzatok és civil szervezetek) aktív közreműködését nem, csak az ORÖ-vel való együttműködést ösztönzi a program, pedig sokat segíthetnének a program helyi elfogadtatásában, az érintettek motiválásában, mozgósításában és az érdekeik képviseletében a projekt előkészítése és megvalósulása során.
- Fontos lenne a telepes program szakmai monitoringjának biztosítása. A jelentős ráfordítással megvalósuló komplex telep-program esetében a megvalósulás objektív és hatékony szakmai folyamatkövetésének és a projektek utánkövetésének különösen nagy szakmai haszna és társadalmi hozadéka lenne. Enélkül ugyanis nem várható, hogy a megvalósítás tapasztalataira a jövőbeni programtervezés építeni tud. A projektek eredményességének értékelése mellett fontos lenne arról is visszajelzést kapni a fejlesztéspolitikának, hogy a TKKI által nyújtott szolgáltatások – melyek tervezése a pályázók számára kötelező – milyen hatékonysággal és milyen költséghatékonysággal valósulnak meg.

„BESZÉLGETÉSEK A GYEREKESÉLYEKRŐL"*

Lokális programok, koragyerekkori szolgáltatások

A GYERE Gyerekesély Közhasznú Egyesület 2012. március 31-ére kerekasztal-beszélgetést szervezett. [1] *A szekció keretében Ferge Zsuzsa megnyitója után különböző gyerekprogramokat megvalósító szervezetek bevonásával két szakmai kerekasztal-beszélgetésre került sor. A szekció kulcskérdései: a gyerekesélyeket növelő programok és a komplexitás; a helyi humánszolgáltatások bevonása és/vagy alternatív/párhuzamos szolgáltatások; tudatos, de nem csak a célcsoportra irányuló célzás hatékonysága a cigány gyerekek elérésében; a programok eredményessége és fenntarthatósága.*

1. kerekasztal: Gyerekesély programok – hasonlóságok és különbségek

Kende Ágnes: Szeretettel köszöntök mindenkit. Hadd mutassam be a beszélgetés résztvevőit! Bódis Kriszta, az ózdi Hétes-telepen folyó Alkotásközpontú Szociális és Integrációs Program vezetője. Berki Judit a Szécsényi Gyerekesély Programban dolgozik. Orsós János a Dr. Ámbédkar Iskolát képviseli. Mandák Csaba a Wekerle Sándor Alapkezelőnél a TÁMOP Gyerekesély Program kistérségi kiterjesztésének szakmai vezetője. Vecsei Miklós a Magyar Máltai Szeretetszolgálat alelnökeként van itt.

Rögtön azzal kezdeném, hogy egyrészt beszédes az, hogy az itt ülő emberek szerintem több évtizede ismerik egymást. Azon gondolkodom, hogy vajon vannak-e olyan országos vagy helyi programok még, amelyek az országos ingerküszöböt át tudják lépni, és akár itt is lehetnének, de mi most elfelejtettük őket ide meghívni? És azt is gondolom, hogy a mindenkori kormányzatnak elég paternalisztikus, népnevelő a hozzáállása a szegények problémájához, ti viszont valami egész mást csináltok, és abban talán hasonlóak vagytok, hogy nem feltétlenül célcsoportnak, sokkal inkább partnernek tekintitek azokat, akikkel helyben dolgoztok. Egyrészt szeretném, hogyha erre az ellentmondásra valamennyire reflektálnátok. Ti mindannyian valamilyen szolgáltatásbővítést csináltok helyben, hiszen azt gondoljátok, hogy hiány van, vagy valami nem jól működik, ahogy [Ferge] Zsuzsa is említette a felvezetésben. Eközben radikálisan csökkentik a pénzbeli transzferek összegét, gyakorlatilag ellehetetlenítik az életfeltételeket, gyakran kicsit büntetés hangulatú, hogy milyen feltételekhez kötik, ha valaki egyáltalán hozzájuthat még valamihez.

---

* A kerekasztal-beszélgetésekről szóló beszámolót Darvas Ágnes szerkesztette.

[1] A szekció a 2012. március 31-én megtartott „Kulcskérdések a mai magyar szociálpolitikában és a változtatás lehetőségei" című konferencia keretében került megrendezésre. A konferencia szervezői: ELTE Társadalomtudományi Kar, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Gyerekesély Egyesület, CARe Europe. A szekció teljes anyaga megjelent az *Esély* című folyóirat 2012. 3. számában.

Ilyen helyzetben ti mit tudtok csinálni? Hogyan tudtok működni? Lényegében ez lenne az első kérdésem: egy ilyen ellenszél hangulatú közpolitikában hogyan tudjátok működtetni a saját programjaitokat? Egyáltalán, ezekkel a szolgáltatásokkal lehet-e akkor elérni valamit, mikor éppen a nagypolitika vagy a transzferek ilyen radikálisan megváltoztatják az életfeltételeket?

Orsós János: Nagyon megdöbbentő számomra, hogy akármikor szó esik arról, hogy nem állami szervként szegény környezetekben dolgozók beszélgetnek, mindig ugyanazokkal találkozom, akikkel 15 évvel ezelőtt is találkoztam. Nem tudom, hogy mikor van ellenszél. Ha arról beszélünk, hogy az a munka, amit mi csinálunk szegény közösségben, olyan helyeken jelenik meg középiskolai programokban, ahol nagy arányban élnek halmozottan hátrányos helyzetű emberek, igazából nevezhetjük őket cigányoknak, ott az érettségizettek aránya nem éri el az 1 százalékot. Ez egy nagyon nagy küszöb, és sajnos nagyon sok ilyen hely van, ahol meg kéne jelennie hasonló programnak, de nem biztos, hogy a mi programunk a legjobb, de valamit megpróbálunk csinálni, mert az elmúlt 20 évben felhalmozódott némi tapasztalat és tudás nálunk. De nem gondolnám azt, hogy most van a legnagyobb politikai ellenszél ebben a munkában, hiszen ha az elmúlt 18 évet nézzük, akkor kellett volna lennie egy erősebb szélnek, ami ezeket a programokat megtartja, és ne adj' isten egy kiszámíthatóbb működés felé tolta volna. De nem erről van szó. A mindenkori kormánynak, függetlenül pártállástól, nincsen valós koncepciója. Azoknak az embereknek, akik a társadalom egy elég nagy hányadát teszik ki, azok az emberek azok, akik majd nagy valószínűséggel a mi jövőnkért fognak felelni. És ezeket hagyjuk a kilátástalan nehézségben. És részben jól mondod, Ági, hogy most olyan ellenszél van, amely elviselhetetlenebb az eddiginél, de ha összességében nézzük, azt kell mondanom, nem. Voltak próbálkozások, voltak jó programok, nyilván voltak más politikai irányzatok, amelyek elindítottak egy-egy projektszerű történetet, de azok megmaradtak projektszerű történetként, amit ideig-óráig fel lehetett mutatni, kirakatba ki lehetett tenni, de hogy annak egy kiszámítható működését nem tudták vagy nem akarták megoldani, az biztos, és hogy nincs elképzelésük, az is biztos. És azt gondolom, hogy ha erről a nagy problémáról mindig projektszinten gondolkodunk egyéves, másfél éves időtartamban, semmi mást nem csinálunk, mint a kormányzat, aki a fejét a homokba dugja, és akkor nem kell látni a problémát.

Bódis Kriszta: Azért az egy jó hír, hogy itt vagyunk 15 éve, mert ez azt jelenti, hogy vannak kitartó emberek, akik mégiscsak tudnak ellenszélben, ilyen szélben, olyan szélben eredményesen dolgozni. Mégpedig úgy, hogy felismertük azt, hogy milyen hátrányokkal kell megküzdeni, például ezzel a projektszemlélettel. És akkor eszerint lehetséges még ebben a lehetetlen helyzetben is valamit kitalálni, újabb stratégiákat, kitűzni célokat, amelyek mégiscsak terepen tartanak minket. Ami rossz hír szerintem ebben, hogy szerintem 15 év alatt, hogyha jó szél lenne, vagy jó együtt-

működés, és nem ez a fajta projektszemlélet, és nem kéne azon gondolkodni, hogy ezeket a projekteket hogy fűzzük össze, hogy mégiscsak az úton haladjunk, azért amiért dolgozunk, akkor sokkal előrébb tartanánk, mint amennyit elértünk a 15 év alatt. Tehát én most azt érzem, hogy folyamatosan – nem akarok csúnya szavakat használni, pedig én ezt elég keményen szoktam mondani – tartjuk fent a trutymót, hogy ne legyen még rosszabb. Tehát, hogy az az érzésem, hogy mint egy ilyen támasz vagy védvár egy folyamatos tisztulás ellenére nem tudunk kettővel előrébb lépni, hanem igyekszünk, hogy ne legyen még rosszabb ezeken a helyeken. És ez viszont szomorú.

Berki Judit: Akkor most már mind a kettőtökhöz tudok egy kicsit kapcsolódni, hogy miért vagyunk még mindig ugyanazok ennél az asztalnál. Mindig azt gondolom erről, hogy bármilyen szél is van, a problémának a nagy része mindig marad, és erre mindig valamilyen válaszokat kell adni. Az ember elkezdett egy térségben dolgozni, vagy elkezdett egy országos programba energiát, tudást, tapasztalatot befektetni, bármilyen szél is van, azt nem hagyhatja ott. Mert vannak olyan kötelezettségek az ott élő társadalmi csoportokkal szemben, ahol nem lehet egy projekt miatt megszüntetni egy szolgáltatást, nem lehet felállni és továbbmenni, hanem azt tudja mondani az ember, hogy lehet, hogy kevesebb forrásból szűkösebben, de valahogy tovább kell a helyi közösségben dolgozni és együttműködni. Nagyon fontos az, amit a Kriszta mondott, hogy ezt a projektszemléletet utáljuk legjobban, mert akkor azt mondják, hogy 18 hónapig gondolkodjál valamiről. Tudjuk azt, hogy ugye a (gyerek)stratégia is 25 éves időtartamra szól, hát 18 hónap alatt mit lehet csinálni? El lehet kezdeni egy munkafolyamatot, de ha a kormányzati elköteleződés nem elég erős, és ezt a fajta munkát nem tudja állami szinten tovább segíteni, akkor magára marad a civil. Talán megtalálja azokat az együttműködő partnereket, akikkel együtt tud dolgozni, és megpróbálja ezt minél szélesebb körre kiterjeszteni, hogy a mozgását a továbbiakban tudja biztosítani. Nagyon egyetértek azzal, amit a Kriszta mond. Azért dolgozik nagyon sokszor az ember, hogy ne mélyüljön még jobban a szegénység, hogy egyszerűen az emberek kapcsolati tőkéje meg tudjon maradni, hogy legyenek olyan párbeszédek helyben, amelyek azt segítik, hogy továbbgondolhatóvá váljon a jövő. Ebben az egész munkában nagyon erőteljesen hat az, hogy a helyi együttműködéseknek is van egy időtartama, ami a közös munkában egyszer csak be kell, hogy érjen. Nem úgy van, hogy oda megyünk egy térségbe, és hipp-hopp mindenki kitárja a karját, és azt mondja, hogy de jó, hogy itt vagytok, gyertek! Hanem egyszerűen van egy olyan folyamat, aminek során a helyi szereplőknek ez valósággá válik. És én ezt nagyon is megtapasztalom, hogy egyre többször mondják azt, amikor már nincsen állami forrás, vagy minimális van, hogy akkor most gyertek, és most segítsetek. Meg kell érnie egy helyi társadalmi közösségnek ahhoz, hogy megérezze azt, hogy az a munka, az a közös együttgondolkodás, aminek van egy eleje, az el is tud vezetni valahová.

Bódis Kriszta: És ehhez is kell a 15 év vagy legalábbis egy hosszabb idő…

Berki Judit: Én azt gondolom, hogy ilyen egy-két éves időszakokban nem szabad ezekben az ügyekben gondolkodni. És nagyon fontos az, hogy mindig megfelelő garancia legyen az embernek a háta mögött arra vonatkozóan, hogy a társadalmi leszakadás megállítása az tulajdonképpen nemcsak a civilek, hanem az egész társadalom ügye. Ha ebben van egy megerősítés, akkor lehet, hogy vannak a szívükhöz közelebb vagy kevéssé közel álló civilszervezetek, de kell, hogy a munkánk valamilyen módon haladni tudjon.

Vecsei Miklós: Én nem szeretek a politikával foglalkozni, mert ha egyenesen megy az ember, a politika akkor is kiszámíthatatlanul kerül az útjába, elé áll, vagy éppen szembejön… Azzal vigasztaltam magam, hogy a politikai cél a 2020-as stratégiában, hogy 1 millió 700 ezer deprivált emberből 1 millió 300 ezret csináljunk. Ha ez a politikai cél, akkor ez engem nem is érdekel. Ha 2020-ban 1 millió 300 ezer nyomorult ember fog élni Magyarországon, akkor meghaltunk. Mi is. Ezt így gondolom, így látom, szerintem mi ennél sokkal-sokkal többet akarunk. Van még 8 évünk. Azt gondolom, hogy ezzel én ilyen módon nem is akarok foglalkozni. Viszont sokkal elkeserítőbb, hogy a szociális munkáról alig beszélünk. Az első cigánytelep felszámolást '92-ben kezdtük a Szatmár utcában. Alig tudtunk valamit, hogy hogyan kell hozzányúlni dolgokhoz. Hihetetlen mennyiségű tévedést követtünk el, mai szemmel nézve olykor néha kifejezetten bénák voltunk. Talán itt az elején érdemes elmondani, hogy az asztal körül ülőkkel – Csaba kivételével – több mint 2 éve együtt dolgozunk, napi robotolásban. Közben néha magunkkal is, az általunk képviselt elvekkel is szembemegyünk. Tehát nem úgy, hogy én a Krisztával, hanem én magammal szembe. Mondjuk, itt van a 16 éves tankötelezettség kérdése. Olyan egyszerű ezt kimondani, és mennyivel másképp érvel egy vidéki iskolaigazgató. Őt hallva az ember elbizonytalanodik, mert én szociálpolitikusként hihetetlen hangosan mondom a saját véleményem, de amikor ő felsóhajt a 16 évre, borzasztó nehéz egy budai polgár szemszögéből érvelni. Szóval iszonyatosan színes ez az egész. Miközben az embernek az a missziója, hogy kimondja a kötelező mondatokat. Lehet, nekünk az a hivatásunk, hogy a szociális munkát valahogy felrázzuk. Van egy nagyon szűk csoport, ennek tagjai tudják, hogy mit kell csinálni, és vannak azok a diplomás szociális munkások, asszisztensek és szociálpedagógusok, akik, mondjuk így, tojnak az egészre. [Ferge] Zsuzsa, talán emlékszel, az MTA-ban volt egyszer egy Szegénységellenes Világnap vagy Szociális Munka Világnap a díszteremben, és a vidéki családsegítők közben odakint ültek. Tíz perc alatt kiderült, hogy mindenki rohadtul utálja az egészet, annyira kínos volt… Kiderült, hogy nem akarnak dolgozni, hergelték egymást, mondták, hogy nem akarnak, nem akarnak, aztán valaki azt mondta, hogy nem akarnak akarni. És akkor ott felsóhajtottunk páran, hogy csak ennyit javított a megfogalmazáson, de megmentett sokunkat. Azt gondolom, hogy jó lenne olyanról beszélni, ami a kezünkben van. Ez az ország nem olyan szegény,

hogy indokolt lenne ekkora nyomor a vidéki településeken. Volt ennél sokkal szegényebb, amikor éltek a közösségek, sokkal kevesebbet is megosztottak egymással, volt együttműködés. Szerintem van lehetőségünk, van szerepünk. Hosszú-hosszú ideje ott vagyunk azokon a telepeken, ahonnan senki nem zavart el bennünket. Próbáltak néha, de nem mentünk el. Azt azért el kell mondani, hogy volt egy nagy lehetőségünk, amit kihasználhattunk, az egy aránylag nagy OSI-pénz volt, több mint 300 millió forint négy telepre, és kipróbálhattuk azt, hogy mit csinálnánk akkor, ha mi oszthatnánk el a pénzt. Egészen döbbenetes, milyen az, amikor a pályázatírás pillanatában nem kell tudni, hogy mi történik majd 3 év múlva, hogy téglát veszel, vagy mentálhigiénés szakembert. Valami hihetetlen nagyot tudtunk alkotni szerintem. Magunk is élveztük ezeket a mozgásokat, hogy javíthattunk, tévedhettünk, lehetett úgy is, hogy kettőt előre, egyet hátra. Mi most először mertük leírni, hol járunk a tudásainkban, ezt a könyvet neveztük el módszertan meséknek. Néhányan kaptatok ilyen könyvet, amiben leírtuk azt, amit mi az elmúlt 20 évben tanultunk a terepen. Azt javasolnám magunknak, hogy hihetetlen erővel próbáljunk magunkról beszélni első körben. Hogy milyen lehetőségek vannak ott, ahol egy szobában ülnek a családsegítő szakemberek a gyermekjólétisekkel, a szomszédban a védőnő, és egyiknek sincs az autójában benzin, és nem tudják kitalálni, hogy kéne megoldani ezt az iszonyatosan nehéz feladatot. De nem is akarják időnként. Viszont katonai járművek viszik az élelmiszert, amikor leesik a hó. Szóval én azt gondolom, hogy a civil világnak is el kellene indulni, ez nem akkora feladat. Bár egyetértek [Ferge] Zsuzsa minden szavával, hogy mekkorát mélyült ez az egész, és mekkora baj van, de az nem indok, hogy minden leálljon. Mint ahogy nem állt le Kriszta sem, nem álltak le Juditék, meg talán mi sem.

Mandák Csaba: Kicsit frusztrálva érzem magam, mert a Wekerle Sándor Alapkezelő képviselőjeként lettem bemutatva, és akkor kakukktojásként itt ülők ennél az asztalnál. De hogy egyébként egy normálisan működő világban ez lehetne „tök jó", hogy itt ülünk ennél az asztalnál. Van egy valamilyen okból kormányhivatalhoz rendelt központi program, ez egy elég extrém helyzet, bürokratikus. Ez így rendben is lenne, hogy van egy központi program, EU-s pénzből beleölünk sok-sok milliárdot, aminek az kéne, hogy legyen a dolga – szerintem -, hogy szervezetfejlesztést hajt végre azokban a kistérségekben, ahol dolgozik, pontosan azért, hogy a ti programjaitokat megerősítse, segítse, beágyazza, és akkor a civileknek meglenne az a fajta beágyazottsága, amiről Judit is beszélt, hogy valami fenntartható dolog induljon el. Egy normálisan működő világban jó helyen ülnék ennél az asztalnál, de most gyakorlatilag egy kicsit frusztrálva érzem magam. Szóba került már sok minden, például az is, hogy van-e nehezebb szembeszél vagy nincs nehezebb szembeszél. Én azt gondolom, hogy van nehezebb szembeszél. Viszont amiben én sokkal nagyobb veszélyt látok, hogy az államigazgatásból eltűntek azok a főosztályvezetők, tudományos munkatársak, munkatársak, akik több évtizede képviselték ezeket a programokat. A politikusok kicserélik egymás közt időnként a helyeket, és beül-

nek egy-egy székbe, de nem maradtak meg azok az emberek, akik ezeket a dolgokat mozgatták a háttérben. Lassan nem találunk ilyen embereket, és ezt nagy veszélynek érzem. Olyanokat, akik tovább tudnák gördíteni akár a központi programokat is. Egyébként azt gondolom erről a központi program problémáról, hogy szervezetfejlesztésként kéne felfogni. Jelen pillanatban ez a TÁMOP-5.2.1-es és a hozzá kapcsolódó 5.2.3-as kistérségi fejlesztés. Hogyha minden jól megy, és mindenki segít bennünket, akkor az év végére 28 kistérségben fog már működni a program. Ez központi fejlesztés, ami tulajdonképpen egy jó hír. Akkor, ha ezt jól tudjuk használni arra, hogy a civilekkel karöltve a helyi jó gyakorlatokat felhasználva ezzel próbálunk valamit kezdeni. Azt gondolom, nekünk, hogyha már én annál a Wekerle Sándor Alapkezelőnél dolgozom, akkor a legfontosabb dolgunk az lenne, hogy megpróbáljunk vigyázni erre az egy központi programra, ami 2015-ig tart. Tényleg arra kellene használni, ami a dolga lenne. A ti helyi munkáitok megerősítésére, hogy valami fenntartható, valami összefűzhető alakuljon ki. Azt gondolom, hogy egy ilyen központi programnak ez kellene, hogy a dolga legyen, és nekünk, mindenkinek, aki ebben dolgozik, ezt kell tennünk minden aktuális napi politikától függetlenül, hogy ezt megpróbáljuk valahogy elérni.

Kende Ágnes: Miért nem multiplikálódtok, miért nem tudnak ezek a programok rendesen elterjedni? Miért nem tud megvalósulni még sokkal több? Mi hiányzik? Ennyire személyfüggő ez a történet, vagy mi kell ahhoz, hogy ez, amit ti csináltok, sokkal elterjedtebb legyen?

Vecsei Miklós: Szerintem pénz. Tehát lenne személy, lenne ember, lenne minden más, ha lenne hozzá forrás… Csak hát reménytelenül nincsenek pénzek. Néha van pénz autóra, de nincs benzinre, vagy van benzinre, de nincs autóra. Ez hihetetlen mennyiségű frusztráltság, és én azt gondolom, hogy ezért nincs több program, mert egyszerűen csak rosszul lehet csinálni, a „rosszul csinálásban" pedig kiég az ember. Szerintem pont ez az a csapat, amelyik folyamatosan vadássza a többieket, hogy ki hajlandó, mondjuk, mezítláb is elindulni. És azért vannak még jó néhányan. Az, aki mezítláb is megy, még jobban csinálja majd, ha még több eszköze lesz. Azt azért lássuk be, hogy jó néhány kutyaütő társaság hihetetlenül sok pénzt elköltött már, és ez sokat rongált a tekintélyükön. Nagyon sokat elvettek azokból a lehetséges bizalmakból, amiket esetleg megkaphatnánk a vidéki kistérségekben, mert nagyon sok pénzt szórtak el az elmúlt időszakban ilyen féléves, három hónapos programokra. Ez a legnagyobb kísértés (vagy kihívás), hogy folyamatosan kockáztatunk, mivel úgy jönnek a pénzek, hogy a túlélés reményében mindent megpályázunk. Valamikor megpályázunk egy 20 milliós pályázatot, mert van benne egy 3 milliós programelem, amire nekünk szükségünk van, és akkor a többit meg úgy megcsináljuk, mert hozzátartozik. Valami egészen elképesztő az, ahogy ma pénzhez lehet jutni. Én ezt nagyon szívesen elmondom nyilvánosan is, mert ez tragédia, hogy gyakran olyan dolgokra költünk pénzt, amit semmi más nem indokol, minthogy benne volt

a pályázatban. Számomra az a kulcs, hogy diagnózis alapján lehessen a fejlesztéseket megtenni, és ne pályázati alapon. Addig ne építsük meg a tetőt, amíg nincs meg az alap. Addig ne kötelezzenek minket HACCP-s konyha építésre, amíg az otthoni konyhákban nincs sem asztal, sem víz. Szóval azt gondolom, hogy valami hihetetlen torz gondolkodásra kényszerítenek minket a külső körülmények. Ezért gondolom azt, hogy hihetetlen nagy dolog volt, hogy 2 éven át úgy dolgozhattunk, ahogy a diagnózis alapján kellett. Hát hogy is lehetne szociális sebeket gyógyítani úgy, hogy az ember nem is diagnosztizálhat? Ha előre megmondják, milyen gyógyszert adhat… Tehát ez egy kulcskérdés. Ma van 300-500 olyan település Magyarországon, amelyeket csak ezzel a módszerrel szabad fejleszteni. Ellenkező esetben gyenge a közösség, és bármennyi pénzt odavihetünk, az csak hátrafelé fogja őket vinni. Ez nagyon csúnya, és lehet, hogy ez paternalizmus, de ha ez paternalizmus, akkor én vállalom, hogy oda kell menni, ott kell lenni nagyon-nagyon hosszú ideig. Ki merem mondani, hogy 7-8-9-10 év után jönnek az első olyan visszajelzések, amelyeket már mi is eredménynek merünk nevezni. De vállveregetést már első évben is kaphat az ember, ha ez politikailag jól mutat. Valós eredménye, ami már meg is marad, legfeljebb a következő évtizedben lesz.

Kende Ágnes: Pontosítanám egy kicsit a kérdésemet: vajon a programok, amiket csináltatok, azok leírható modellek? Adott esetben, hogyha leírnátok, akkor bárki a kezébe vehetné és megvalósíthatná máshol? Vagy pont az az emberi tényező hiányzik, ami miatt ezt képtelenség megcsinálni a szomszéd faluban?

Orsós János: Nincsen konkrét receptkönyv, nem létezik, hogy most mi dolgozunk Sajókazán, és akkor mi majd meg tudjuk mondani, hogy Győr melletti kis faluban hogyan kell csinálni. Csomó tényezőtől függ, települése válogatja, de nyilván, hogyha volna emögött egy valós akarat, és nem feltétlenül csak az európai uniós pályázatok írásából látszódó akarat, hanem egy tényleges akarat és hosszú távú dolog, mert tényleg azzal van a legnagyobb baj, hogy nem lehet eredményeket elérni sem 18 hónap alatt, sem 3 év alatt. Két év alatt még akkor sem, hogyha mi döntünk, hogy adott pillanatban mire költsük el a pénzt, mert két hét múlva már megint nincs miről dönteni. Megint hiába volt jó ez az OSI-program, mert zseniális program volt, de volt. Odáig már nem tudtunk igazából eljutni, hogy bennünket megtartson. Nagyon sok mindent el tudtunk indítani, ami színesítette azt az oktatási programot, amit mi tudtunk. A szociális tevékenységhez nem volt olyan sok lövésünk, nem vagyunk mi sem mindenhatók, ugye. De tanulékonyak vagyunk, és van egy jó alapunk kitalálni, ezt lehetne mondani. De ez is elmúlt. Ha nem gondolkozunk hosszú távon, és nem ülünk ugyanolyan asztalnál, akkor itt nagyon nagy bajok vannak. És tulajdonképpen semmi más nem történik, mint konzerváljuk az egész bűnbakképzést, mert tetszik – nem tetszik, hiába mondjuk meg az ELTE előadójában, hogy mi a tuti itt-ott-amott, de Mari néni ebből sok mindent nem érzékel. Tehát ahhoz, hogy Mari néni valamit érzékeljen Piripócson, ahhoz biztosan tudnunk kéne, hogy

a most született unokája hogy fog eljutni az egyetemig, vagy ahhoz milyen lépcsőfokok kellenek. Mert nem lehet azt csinálni, hogy tűzoltásszerűen megjelenünk különböző programokkal, hogy most éppen megjelent egy EU-s pályázat, hogy lehet közösségi házakat létrehozni. Közösség kell először. Elöl kezdődik. Amikor a gyerek még igazából meg sem született, és egy komplex programot kell kitalálni, nem is kitalálni, mert rengeteg dolgot kitaláltak, mert annyi szakma van, amelyek elkezdtek gyártódni ezekre a problémákra. És ezek a szakmák köszönik szépen megvannak, de maga a probléma ettől még nem oldódik meg. Ha nincs egy komplex, behajtható és behajtódó program, akkor nagyon jól el tudom képzelni magamat 20 év múlva ugyanezekkel az emberekkel itt ülve, és még okosabbak leszünk. De tényleg ez van, hogyha nincs kiszámíthatóság és nincs hosszú távú dolog, amivel lehet az embernek számolni, akkor megette a fene az EU pénzét, akkor elszámolunk vele, lepapírozzuk, vagy nem papírozzuk le, majd várunk 5-6 évet, amíg a TÁMOP kifizeti az utolsó PEJ-t, és addigra már a csődeljáráson is túlvan az ember, meg is szűnt az egyesület, de még mindig írjuk a záróbeszámolót, meg éppen kormányváltás volt. Hát lehet erre pedagógiai munkát alapozni? Akik ezeket az intézményeket működtetik, nyilván nem cigánytelepen születtek, és nem a segélyért várakoznak. Ezt kéne gatyába rázni, hogy megmondanák a tutit, hogy X. településen hogyan kell kievezni az embereket a trutyiból. Ezt kéne rendbe tenni, mert ez az, ami ezeket a szervezeteket megbénítja. Arról van szó, hogy vannak ezek az európai uniós projektek, amelyeket a kisebb civil szervezet, amelyik már kicsit tud írni-olvasni, úgy dönt, hogy megpályázza. Amikor aláírja a támogatási szerződést, aláírja a szervezet megszűnését is. Ez így szokott működni.

Berki Judit: Kicsit visszakanyarodok a multiplikátor hatáshoz a Szécsényi kistérség kapcsán. Mikor oda kerültem, azt lehetett látni, hogy ezeken a pici kis településeken mindenhol nagyon gyenge a közösség. A legkiszolgáltatottabbak és a leggyengébbek a mi elsődleges célcsoportunk tagjai: a szegények. Ahhoz, hogy elkezdjünk a mindennapok problémájára reagálni, nekünk is állandóan szükséges a saját magunk munkáját értékelni, végiggondolni, újragondolni a lehetőségeket, és hiába volt nekem egy elképzelésem, néha egy kicsit meg kell állni, és újra kell kezdeni a gondolkodást. Ahhoz nekünk is nagyon erősnek lennünk és maradnunk, hogy a multiplikátor hatást kifele is tudjuk sugározni, a saját közösségünk tagjainak. Most látom azt, hogy bizonyos településeken elkezdtek megerősödni közösségek. Ez fontos feladatunk, hogy rátekintsünk a körben élő fiatalokra, az ott élő emberekre, ki az, aki ezt a munkát tovább fogja vinni, ki az, aki ebben partner tud lenni, ki az, akit én meg tudok találni egy bizonyos feladatban, hogy bekapcsolódjon és elkezdjen erősödni. A másik része a dolognak a jó gyakorlatoknak a kérdése. Teljesen egyetértek a Jánossal abban, hogy jó gyakorlat, most mondok egy települést, lehet, hogy van Lócon, de ugyanezt a gyakorlatot ugyanabban a kistérségben Magyargécen már nem lehet megcsinálni. Mindent a helyi sajátosságokra kell alapozni. Le tudunk írni néhány dolgot arról, hogy mit gondolunk, mit kellene tenni, de a helyi sajá-

tosságokra nagyon megfelelően és azonnal kell reagálni. Sokszor a multiplikátor hatást nagymértékben gátolja a helyi szereplőkben lévő szemléletmód, a meglévő előítéleteknek a sokasága és mindazok a problémák, ahogy ők a szegénység kezelésének a problémáját látják. Egyébként ami jól működik, azt mi állandóan kiabáljuk, és mindenkinek megmutatjuk, hogy nézd meg, gyere el, tapasztald meg, beszélj a kollegákkal, nézd meg, hogy nálad mit lehetne ebből megcsinálni. A TÁMOP-os kiterjesztések egy része erre épül. Az egy másik kérdés, hogy amikor a TÁMOP-os kiterjesztések elkezdődnek, és ott, mondjuk, egy önkormányzat lesz a programnak a központi megvalósítója, az ő gondolkodásában, az ő szemléletében, a települési képviselők együttműködésében, az egész helyi társadalom környezetében mit gondolnak a szegénység kezeléséről. Szerintem ahány TÁMOP-os program lehet ma az országban, annyiféleképpen próbálja ezt a komplex munkát, a szegénység csökkentését megcélozni. Majd azok a vizsgálatok, amik meg fognak történni, azok fogják megmondani, hogy ezek – bocsánat mindenkitől – eltapsikolt pénzek voltak-e, vagy pedig tényleg azt célozták meg, hogy a gyermekszegénység csökkentéséhez kapcsolódó komplex szolgáltatásoknak a rendszere célba tudjon érni. És a helyi szereplők, akiknek ezt át kellene venniük, és utána be kellene építeniük a helyi működtetésnek a rendszerébe, be tudják-e majd építeni, tovább tudják-e vinni, vagy úgy járunk, mint sok más európai uniós programmal, hogy lezárjuk, és úgy hisszük, hogy itt van a vége. És akkor tessék megnézni, hogy mit csináltunk! Volt egy szolgáltatásbővítésünk, amikor nagyon széles körben el tudjuk érni azokat az embereket, akikkel kapcsolatba kell, hogy kerüljünk. Majd utána egyik percről a másikra lehet, hogy fal lesz, és minden visszacsúszik oda, ahol a program megkezdése előtt voltunk. Ezért szerintem őrületes a felelősség abban, hogy amikor a helyi együttműködő partnerek együtt ülnek és együtt gondolkodnak, végig azon kell törni a fejüket, hogy ez a helyi rendszerekbe hogyan lesz átemelhető, mi az, ami megtartható. És erre kell szerintem a kormányzatnak, a mindenkorinak, megfelelő pillanatban reagálnia, hogy ne kelljen az embernek azon gyötrődnie, hogy március 15-re ígérték, de még sehol a rendelet a gyerekházak további működtetéséről. Most ugye március van, de holnap már nincsen, a TÁMOP-os programok befejeződnek, és ugye nagyon rossz lesz az embereknek azt mondani, hogy ne tessék már haragudni, de ne ide tessék hozni gyereket. „Most mennyi ideig nem lehet ide hozni?" – mi ezt nem tudjuk megmondani. Ugyanezt mondhatnám a tanodákról, ugyanezt mondhatnám mindenfajta közoktatást megcélzó pályázati forrásokról, amelyek rendelkezésekre álltak. És hogy ezek hogyan fognak a végén összeérni, én ezt szeretném látni. Én azt gondolom, hogy saját magunknak is, akik benne vagyunk X éve ebben, most itt ülünk és 20 év múlva szeretnék végre nyugdíjba menni, akkor már tényleg legyen addigra itt körülöttünk egy olyan generáció, aki érti mit kell csinálni. Át lehessen adni a stafétabotot, és tudja továbbvinni, mert biztos az is, amit Miklós elmondott, hogy a szegénység csökkentése, sajnos, az mindig feladata lesz a mindenkori társadalomnak, mindig lesznek szegények, de az, hogy milyen mértékű a szegénység, az egyáltalán nem mindegy.

Bódis Kriszta: Kicsit az eredeti kérdéshez visszatérve, reagálva arra, amit Judit mond, hogy személyek kellenek-e ehhez a hatáshoz vagy módszertan. Én azt mondom, hogy szemlélet kell hozzá, és ez egyfajta keretet ad a munkának. Az egyik alappillére, amit mindannyian tudunk valahogy, megtanultunk, hogy mezítláb kell bemenni, és ott kell tanulni. Ez a mezítláb elhangzott tőled is. Ez a kettő nagyon fontos, hogy nem egy projektet kell bevinnünk, ha úgy tetszik, hanem be kell menni egy közösségbe – és ez sokféle lehet –, de azt ott az ember megtanulja, hogy mi a probléma, hogyan működik az a rendszer, mivel fog belenyúlni, és az mit fog beomlasztani. Mert ezek bármennyire nyomorúságos és szerencsétlen rendszerek, mégiscsak rendszerként tudnak működni – akár a túlélés vagy a szegénység rendszereként is, mondhatnánk. Ezért bármilyen hatás, ami itt megjelenik, az egy újabb problémát hoz, tulajdonképpen lerántja a leplet az összes problémáról. Aki belép egy ilyen helyre, arra kell felkészülnie, hogy egyrészt meg kell értenie, hogyan működik az a rendszer, illetve mindig reagálnia kell. Tulajdonképpen egy folyamatos kríziskezelésben vagyunk, amikor a helyszínen vagyunk. És ha ez tud működni, akkor a második szemléleti pillér, amit szintén Judit említett, hogy elkezdődik egy közösség kialakulása, méghozzá a közösség alatt egy együttműködés rendszerét is értem a belépő, a megismerő részéről. Azért is használok ilyen szavakat, mert néha a paternalizmusnak a nem tudom mije is… tehát tényleg egy valóságos alázatos együttműködésről van szó, és ehhez a közösségépítéshez, együttműködéshez behozom a bizalom szót. Ez egy nagyon érdekes egymásrautaltság a helyszínen, és ebből az egymásrautaltságból születnek meg azok az eredmények, amelyek nem kívülről jönnek, hanem belülről érnek meg, és lehetővé teszik, hogy amikor éppen ránk omlik a következő probléma, akkor eggyel tovább tudjunk lépni, kármentesüljünk. Egyszerűen nem lehet mindent megoldani, és el kell fogadni ezt a tempót azzal az alázattal, hogy ők már kitalálták, hogy hogyan lehet túlélni ezt a nyomort. Ehhez alkalmazkodnunk kell és közösen, egy kölcsönhatásban kitalálni, hogy mi a jó a megoldás. És ezek fognak működni, úgy mint nálunk a táborban a gyerekek, akik úgy jönnek ma már oda, hogy lehetek önkéntes? Előtte azt mondták az emberek, hogy fizessél, majd akkor dolgozok. Megcsináljuk a tábort, alkalmakat teremtünk a gyerekeknek és a családoknak, hogy bekapcsolódjanak. És akkor mondták az emberek, hogy megcsináljuk neked a tábort, ha megfizetsz. Mondtam nekik, hogy de hát együtt csináljuk. Most meg a gyerekek jelentkeznek, hogy Kriszta néni, lehetek önkéntes? Az önkéntes munkának kultúrája lett, szóval ez egy nagyon erős hatás. De nyilván tovább kell menni ezzel. Most az történt, hogy a helybéli alkotásokat megismertettük Ózdon. A szegregátumok között nincs átjárás, tehát ugyanaz a lenézési-kirekesztő mechanizmus megy a két telep között, bár nyilván, aki feljebb van, annak lefele kell rúgni. És a hétesi gyerekek alkotásait levetítettük az Alkotóházunkban, ami egy találkozópont, amit konkrétan úgy szervezünk, hogy több helyről integráltan legyenek gyerekek, és ezek a fiatalok – a velencesi fiatalok – azt mondták, hogy menjünk ki a Hétesbe. „Megölnek, ha ki-

megyünk!", „Engem nem érdekel, én kimegyek!" – az volt az apropó, hogy a film helyszínével meg akarnak ismerkedni, és akkor lett egy ilyen nagy hétesi-velencesi találkozó a telepen, tehát van kimenet is. És a mi gyerekeink már kortárs segítő csoportot csinálnak, mármint a velencesiek.

Vecsei Miklós: Nincs módszertan. A módszertan az, hogy ott kell lenni. Kísérni kell a közösséget, és én nem tudom, hogy egyáltalán a paternalizmus szó itt mit jelent, mert igen, néha megmondjuk, hogy merre kell menni. Sőt, inkább azt mondjuk meg, hogy merre nem szabad menni. Például, ne engedd meg, hogy behozza a gázt a gázművek, ne engedd, hogy az összes pénzed arra menjen el, hogy csatornázzák a 300 fős települést másfél milliárdért. Most a kék kútról hozzák a vizet, és ha majd alapítványi pénzből bevezetik is a házakba a vizet, és az életben nem tudsz többé semmit kifizetni. Azt gondolom, hogy olyan hihetetlenül összetett ez a dolog, és egy picit beszélgessünk arról – mert nem lehet egyébként őszintén beszélgetni arról, hogy milyen félelmeket élünk meg –, hogy időnként megverik a kollégákat, hogy időnként végig kell néznünk, hogy gyereket eladnak prostituáltnak, hogy időnként azon dilemmázunk, hogy leleplezzük, vagy sem, mert hogy adott esetben összeérnek a szálak, és adott esetben a helyi politikáig is elérnek. Tehát a módszertanról szólva az nagyon-nagyon fontos, hogy csak az tud valamilyen eredményt elérni, aki folyamatosan jelen van, és kíséri az eseményeket. És időnként visszafele is kíséri, mert láttunk olyan helyzeteket, hogy fél évig visszafele kellett menni. Persze rettenetes megmondani, hogy ami volt, az nem lesz, hogy ami itt volt, most bezárjuk, hogy ideiglenesen szüneteltetjük – de akkor is ott kell lenni. Ha akkor kimész, akkor omlott minden. Iszonyatosan nehéz helyzeteket kellene elmesélni, ha módszertanról ülnénk le beszélgetni. Az viszont a lehető legrosszabb, amit az előbb mondtam, hogy pályázati alapon előre meg kell mondani ebben a káoszban, hogy mi történik majd 3 év múlva. Mert fogalmunk nincs.

Berki Judit: Egyetértek az előttem elhangzottakkal, de egy kicsit szeretném a másik oldalát is megvilágítani. Azt az oldalát, hogy számomra elképzelhetetlen, hogy 2012-ben ez még mindig probléma. És még mindig erről beszélünk. Az Ózdon folyó jelenlegi munkáról, pedig a városnak a problémát már réges-rég meg kellett volna oldania. És ez a fajta kettőség, hogy egy ilyen helyzetben az ember még mit tud csinálni, mikor a helyi akarat nincs meg, az emberek ott vannak, és ebben a mindennapi létben kell segíteni, hogy a mindennapi létben túl tudjanak élni dolgokat, és a saját erőforrásukra próbáljanak építeni. További segítségnyújtást, együttműködést és egy nagyon komoly szakmai jelenlétet is. Tehát én egy picit arrafele szeretném elvinni a gondolkodást, hogy implicite egy szelete vagyunk a probléma megoldásának. És akkor a Miklós az elején említette, hogy nem szabadna arról beszélni, hogy a politikának milyen felelősségi körei vannak. Én is ezt mondom, hogy ott, ahol egy országban a 21. században ezer darab felett van a meglévő telepek száma, számomra elképzelhetetlen, hogy telepcsinosítási programban gondolkodunk. Te-

hát egyrészről én nagyon fontosnak érzem ezt a munkát, amit mi csinálunk, borzasztóan elkötelezett vagyok, hogy helyben a szociális munka segítségével és a meglévő kollégáinkkal tudjunk támogatást nyújtani. De azt is látom, hogy mindig meg kell szólalni akkor, amikor nem a szegénység végleges felszámolása felé vezet az út, hanem az annak megerősítését célzó intézkedések születnek. Biztos lesz közöttünk véleménykülönbség, de ez egyáltalán nem baj. Én nagyon szeretném, hogy ha az tudna megtörténni, hogy ahol lehet, igenis ne éljenek ellehetetlenítő körülmények között nagyon alacsony státuszban lévő családok, mert így soha nem lehet az ő szegénységüket megszüntetni, és nem ad arra reális esélyt, hogy valamikor is integráns és ne ilyen kilökődött részei legyenek a helyi társadalmi közösségnek. És én ebben is látom a Szécsényi Gyerekesély Programnak a nagyon fontos feladatát, hogy állandóan ezt figyelni, és állandóan egy kicsit a helyi társadalom élő lelkiismeretévé is kell válni, amikor egy ilyen problémakörről közösen gondolkodunk.

Bódis Kriszta: Nagyon fontos, amit mondasz. Ez egyfajta civil hiba, civil hibalehetőség. Nagyon nehéz idegesítő önkormányzatokkal… Én úgy kezdtem ott a munkát, hogy pályázati aktivistaként, kamerával és Budapesttel a hátam mögött, és ekkora víziókkal. Hát úgy megutáltak, konkrétan én egy hétesi lakos lettem, akinek még ráadásul van joga a nézésre meg a beszédre. Tehát láthatóvá tettem azt, amit ott el lehetett addig falazni. És, őszintén szólva, stratégiát kellett váltanom. Tehát meg kellett látnom, hogy a másik oldalon is vannak érvek, tapasztalatok, ott is emberek ülnek, mindannyian esendők vagyunk. Az én esendőségem a lágylelkűség volt, az övéké a korlátoltság, hogy csak hídépítésben lehet gondolkodni. És bizonyára nagyon nehéz visszafordítani ezt a dolgot, és szerintem sokan elkövetik, elkövetjük ezt a hibát, hogy mikor kell kimondani dolgokat, kritizálnunk, pedig civil kontrollként kell ott lennünk, és mikor van az, hogy azt mondjuk, hogy itt van egy együttműködési lehetőség. Az az örömhírem van egyébként, hogy az önkormányzat elkezdett – bizonyára ez is viszonylag személyfüggő meg időfüggő –, de elkezdett együttműködni. Felismertük, hogy milyen érdekek mozgathatják őket, szerencsére nem túl alantasak. Kiderült, hogy pusztán azzal a hatalmas szociális bérlakás-hálózattal nem tudnak mit kezdeni, ahol konkrétan a szegények vannak. És ott tartottunk, hogy nagyon örültek, hogy odavonzottuk a telepprogramot. Hétes vitte oda, egyszerűen van mit köszönni, és egyszer csak odafigyeltek, hogy mit is mond ez, mit mond ez a nő. Belátták, hogy nincsenek ott szakmailag és mivel én az ő érdekeiket látom, vagy mi, akkor elképzelhető, hogy mégis lehet valami közös eredményt elérni, ami mindenkinek jó.

Berki Judit: Ne haragudj Kriszta, ha Hétest Magyargécnek hívják, ha Hétest Bátonyterenyének hívják vagy bármi, akkor is azt gondolom, hogy – nem akartam erre a Hétesre kihegyezni semmit tulajdonképpen – mindenféleképpen meg kell néznünk, hogy ott helyben mi segít legjobban az embereken, mi az, ami a legjobban támogatja őket. Vajon szabad-e napokon át tartó képviselő-testületi ülésbe bekap-

csolódni, hogy hat házból beköltözhetnek-e másik hatszáz közé emberek, nekem ilyenfajta kis nyuszik is itt vannak a gyomromban. Mindemellett értem azt, amit mondasz, sajnos én is nagyon sokszor meghozom ezeket a kompromisszumokat, mert nincsen más lehetőségem. Állandóan kontrollálom saját magamat a munkában, hogy nehogy véletlenül rosszabbat tegyek, és nehogy véletlenül kritikusabb helyzetet idézzek elő, mint ami jelenleg is van. Ez nagy felelősség.

Kende Ágnes: Csaba, hogy történhetne meg a Szécsényi Gyerekesély Program multiplikálódása? Ilyen intézményes, TÁMOP-os, rémséges körülmények között szerinted van esély arra, hogy valóban azt a szellemiséget, az eredeti szellemiséget megőrizhesse ez a dolog, vagy éppen a dolog intézményesült természeténél fogva ez lehetetlen? Vagy még jobban el fog silányulni? Mi kellene ahhoz, hogy ez ne történjen meg?

Mandák Csaba: Olyan attitűdű emberek, akik ezt jól csinálják a központi programban, és hát olyan helyi közösségek, akik befogadják ezt. Ha ez a két dolog van, akkor működik, akkor teljesen mindegy, hogy egy kormányhivatal viszi a programot vagy nem az viszi. Szerintem a központi programnak dolga, hogy bemutassa a jó gyakorlatokat, nem csak a szécsényit, hanem az összes olyat, amit… Nincs jó módszertan, hogy hú de jól csinálják, ezt nekem is meg kell csinálni. Az apró picikkel kéne kezdenünk. Az borzasztó egyszerű, az országban törvényileg kötelezővé kéne tenni, hogy egy faluban láttam, hogy a polgármester, az óvodavezető meg az iskolaigazgató minden hétfő reggel azzal kezd, hogy reggel negyedórára összeülnek a polgármesteri irodában, hogy „van valakivel baj?", "azoknál nincs", "ezeknél elfogyott a fa, intézzük el". Ezt nem nehéz befogadni, ilyen picikkel kéne kezdeni. Más dolog, hogy a helyi közösségek fejlesztése nélkül nincs esélyünk arra, hogy bármi fennmaradjon. Az a kulcs, hogy hogyan sikerül a helyi közösségeket segítenünk abban, hogy helyi közösségek legyenek. És közösségeket fejlesztünk egy olyan társadalomban, ahol a többségi társadalomnak sincsenek működő közösségei. Tehát egy nagyon-nagyon nehéz szituációban kezdünk bele közösségfejlesztésbe, ami hogyha sikerrel jár, lehet, hogy azért fognak ránk haragudni, mert nekik nincs ilyen. Megint csak iskolatérről hozom a példát, hogy valahogy sikerült egy jó szülői közösséget iskola köré összekovácsolni – több iskola is van a településen – a többi szülő elkezdte, hogy ezek szektások, ezek minden héten összegyűlnek. Nincsenek ilyen közösségek, nehéz egy ilyen közegben, márpedig nekem meggyőződésem, hogy működő kisközösségek nélkül semmi nem tud fennmaradni azokból a jó dolgokból, amiket csinálunk, csináltok.

Kende Ágnes: Az eredeti célotok szerint, amikor elindultatok, vagy akár menet közben módosult-e, hogy mennyire gondoljátok, gondoltátok azt, hogy a mainstream humánszolgáltató intézmények fejlesztésébe ott nektek civileknek be kell szállnotok, vagy gyakorlatilag mára kiépítettetek egy párhuzamos intézményrendszert?

Orsós János: Hát bonyolult, mert ezek összefüggnek. Tényleg arról beszélünk, hogy Kriszta meg a Judit beszéltek erről, hogy én azt látom, és most világosodik meg tulajdonképpen előttem, hogy mivel ezek a szervezetek, akik megpróbálnak helyben jelenléttel odahatni, ugyanolyan bűnbakká tudnak válni, mint azok, akik ott dolgoznak, ezt ne felejtsük el! Hiszen a konkrét pénz, paripa, fegyver nem nálunk van, hanem azoknál a településvezetőknél, akikkel lehet egyezkedni vagy éppen nem egyezkedni, vagy éppen összeverhetjük egymást, attól még a probléma az marad. Ugye, semmi mást nem tudunk csinálni, mint egy-egy programelemünket a lehető legszebben kiszínezve előadjuk, prezentáljuk, és akkor mi milyen jó fejek vagyunk. Fent, hát nem, erről szó nincs. Sikerről… Hétesen és Sajókazán is sikerül, na de hogyan tovább? Mindaddig, amíg az egyik ujjamat eltöröm, hogy a többi megmaradjon, az az egy ujj hiányozni fog, nagyon is. És enélkül nem lehet. És ha nincsenek ténylegesen eszközök, addig semmi mást nem tudunk csinálni, mint bűnbakká válni, és ha tulajdonképpen megjelenik valamilyen programban, az Európai Unió részéről 20-30-100 millió forint a településen, akkor ha azt várják el tőlünk, és teljesen hittel, és ez már nem a helyi közösség, hanem már a politika, a kormányzat is elvárja, hogy igen, 4 éve működtök, lássuk az eredményeket. Nem arról az időszakról, amit ők elrontottak, és azért kerültek az emberek ilyen helyzetbe, hanem arról a 4 évről, amit mi most rakjunk gyorsan helyre. Nagyon sokszor megkaptuk, hogy itt vagytok 5 éve Sajókazán, és még mindig ugyanúgy tetvesek a cigányok. „Mondja el nekem, Orsós úr, hogy hány házat meszeltek ki a Sólyom-telepen?" Ezek nehéz sztorik, és lehetne sztorizni éjjel-nappal, de azt mondom, hogy mindaddig, amíg nincsen erre egy komplex program, amit ténylegesen számon lehet kérni és be lehet tartatni, addig semmi másról ne beszéljünk, mintsem arról, hogy egy-egy sikeres pályázatnak egy-egy programelemét baromi jól meg tudtuk csinálni, mert éppen az passzolt a terveinkhez. Csak éppen az a fűtési számla, az nem fog megoldódni Ózdon se, Szécsényben se, Sajókazán se. Mindenhol lopni kell a fát, és egy bicikli fa ellopása az akár 2-3 hónap börtönbüntetés is tud lenni. Ugye, Csermelyben volt tegnapelőtt egy ilyen, hogy egy fiatalember, 19 éves, ugye betört a boltba… Három kiló kenyeret vitt el, és 15 ezer forintjába került az a három kiló kenyér. Jött szembe a boltos, eldobta az a három kiló kenyeret, és ha nem fizeti ki a 15 ezer forintot, akkor le kell ezer forintjával ülni a börtönben. Akkor, amikor ezek a helyi hatalmasságok azt jónak látják – tegyük fel, hogy most Sajókazáról beszélünk – van kettő darab szociális munkása a falunak és 24 rendőre, akkor ez mindent elmond. Nyilván aki ott járőrözik, az csak 18, mert több települést látnak el. 24-en vannak ott, és megvárják, amíg az egyik ember átmegy a szomszédjába – a cigányságnál nincsenek nagy távolságok a szomszédságok között – és ha nincsen nála személyi, akkor 50 ezer forint akkor, mikor 22 ezer forintból él. És akkor ezer forintjával leülheti, mert nincsen nála személyi igazolvány.

Vecsei Miklós: Tényleg az van, hogy az emberben így jönnek elő a történetek. Szerintem tudjuk, hogyan kell elkezdeni. Én a politikusoknak is azt állítom, hogy azzal a csapattal, amelyik most itt ül, én el merném kezdeni. Azt tudom, hogy hogyan kell, azt meg még inkább, hogy hogyan nem. Tehát amikor az OSI-val volt egy aránylag nagy vitánk, hogy az önkormányzatokat az elején kell-e bevonni, azért könyörögtünk, hadd vonjuk be menet közben. A Kriszta esete mutatta jól nagyon, hogy milyen jó, hogy egyedül indulhattunk, és azt tűztük ki célul, hogy a végére az önkormányzatok vonódjanak be. Mondjuk Kazán nem sikerült, de a többi helyen azért tudtunk közelíteni az önkormányzatokhoz. Azt gondolom, a legnehezebb feladatunk, hogyan tudunk középen maradni. Azt gondolom, hogy amit mi itt komplexitásnak hívunk, azt igazából nem tudjuk megmondani, hogy mitől komplex. Van olyan település, ahol nincs iskola, nincs óvoda, és a polgármester szökésben van. Ez nem ritka, ha nem a hatóságoktól szökik, akkor a lakóktól. Ki van kapcsolva az önkormányzatban az összes szolgáltatás. Nem a lakásokban, az önkormányzatban, a gondoskodó önkormányzatban. A diagnózisnak melyik legyen az első része, amelyikhez hozzányúlsz? Az önkormányzatot állítsd helyre, etesd meg a gyerekeket? Ilyenek jönnek egymás után. Na most ehhez kell a közösség. És ki vigye el a balhét? Ki menjen el a polgármesterhez, hogy mondja meg a jó vagy a rossz hírt? Ki az a közösségben, aki kívülálló tag, aki értékel vagy pályázatot elbírál, és a végén azt mondja, hogy te kapsz vagy nem kapsz? Hát aki ott van, az nem mondhatja, hogy nem kapsz, mert életveszélybe kerül. Amikor az elektronikai hulladékbontót csináltuk Tarnabodon, és 30 főt tudtunk elhelyezni oda, akkor ez a sok nem dolgozó típusú ember érdekes módon dolgozni akart, 150-en. És azt gondoltuk, ha most 30 embernek adunk munkát, 120-nak meg nem, akkor mi onnan menekülni fogunk, úgyhogy hoztunk egy öltönyös nyakkendős úriembert, aki döntött, aki egy grammal nem tudott többet, mint mi, de ennek ellenére el kellett játszanunk, hogy felvételi van. Ezen múlott. Úgy gondolom, hogy ezt lehet összegezni. Van egy közösség, egy szakmai közösség. Mindenféle vitáink vannak, nagyon súlyos vitáink is, de mi azt borzasztóan élvezzük, hogy milyen ott lent lenni, mert hatalmas élmény, hogy együtt vagyunk.

Bódis Kriszta: Még csak annyit a középen maradásról, hogy mennyire szabad bevonódni. Mikor én bevonódásról beszélek, akkor, mint János, olyan szenvedélyesen teszem. Ezeket nem lehet nem átélni, mikor például gyertyázunk éjszaka, én a mai napig nem tudok ezeken úgy átlépni. Ezek itt vannak, hátra tudom tenni az agyamba, mikor nap, mint nap dönteni kell. Meg az, hogy mennyire vagyok bűnbak, vagy nem. Mennyire működünk együtt az önkormányzattal, ugye, ez Judit félelme volt, ha nagyon odamegyünk és nagyon azt csináljuk meg, akkor én használtam ezt a kifejezést, akkor bedarálnak. Valóban középen kell lenni, de nem csak úgy, hogy középen álldigálunk, és sem ide, sem oda nem lépünk – te sem ezt mondtad. Csak azt akartam mondani, hogy erősnek kell lenni, ezt akartam mondani. Tehát valami olyan civil erő kell, olyan anyagi, szervezeti és civil autonómiát kell kialakítani,

ami képes együttműködni, képes bevonódni, képes harcolni, ha kell, és komoly civil erőként is fel tud lépni. Ezt kellene elismernie a mindenkori kormányzatoknak, hogy egy ilyen típusú civil erőre szükség van.

Kende Ágnes: Kicsit visszakanyarodva az előző kérdéshez, Szécsénynek végig nagy dilemmája volt, hogy a helyi humán szolgáltatások fejlesztésén legyen a hangsúly, vagy építsünk alternatív, párhuzamos szolgáltatásokat.

Berki Judit: Ez szerintem mind a mai napig dilemma. Úgy indultunk neki, hogy párhuzamos szolgáltatásokat kiépíteni nem szabad. Hiszen azért van egy működő ellátórendszer, és annak a szolgáltatásbővítését vagy a hiányzó szolgáltatásokat megpróbálhatja az ember civilként vagy akár egy kormányzati program részeseként valamilyen módon lendületbe hozni és elindítani, de végig azzal a törekvéssel, hogy hogyan tud beépülni a meglévő szolgáltatásoknak a rendszerébe. És egyszer csak azt látjuk, hogy vannak olyan szolgáltatások, amelyek tulajdonképpen nagyon hiányoznak egy intézmény életéből, ehhez nincs normatíva, nem tudják kigazdálkodni, mert nincs az önkormányzatnak hozzá forrása. És azt mondjuk, hogy nyújtod egy darabig abban a reményben, hogy mondjuk ezt nyújtottad 3 évig, akkor látják ennek az eredményeit, a hatásait, például azt, hogy a gyerekeket és az ő saját pedagógiai módszertani munkájukat hogyan segítette egy iskolai koordinátor alkalmazása, és utána az önkormányzatok beépítik ezt a saját költségvetési rendszerükbe. Egyszer csak fel kell ébredni, és azt kell mondani, hogy ez nem fog megtörténni. Borzasztóan várják, hogy ez legyen, tudják, hogy ez hiány, és azt érzékeljük, hogy mind a mai napig az szeretnék, hogy ezt egy nyolcórás munkaidőbe bele lehessen tölteni, de egyébként az önkormányzat képtelen ezt megfinanszírozni, mert élére állított költségvetéssel dolgozik. Mit tudsz ilyenkor tenni? De egy kicsit a saját szakmámhoz érek, a szociális szakmához. Egy ilyen kicsike térségben, mint Szécsény is, mikor oda kerültünk azt kell mondanom, hogy minimális volt a szociális szolgáltatói rendszer. Alig voltak szociális munkások, képzett szociális munkások, pár órát töltöttek egy-egy településen, úgy, hogy egyébként tudjuk, hogy a probléma súlya azt kívánta volna, hogy napi rendszerességgel történjen szociális ellátás, hogy a családsegítő szolgálatnak legyen ott szakembere. És akkor elkezdtük, hogy legyen minden héten egyszer, mondjuk, egy olyan közösségben, ahol nagyon intenzív volt az ottlétünk, minden héten egyszer legyen szakmaközi megbeszélés. Merthogy szükség van arra, hogy megtudjuk, hol van probléma, hol kell azonnal beavatkozni. Akkor az ellátórendszer azt mondta, hogy „nem-nem, ez a mi dolgunk". Ez lenne a jelzőrendszeres megbeszélés. Csak azokban a keretekben nem tudtunk volna reagálni, ilyen helyzetben erre minden héten szükség lett volna. Ebben a pillanatban mi történt? Mind a ketten szociális szakemberként vagyunk ebben a dologban, de kialakult egy érdekellentét. Vajon magáévá tudja-e tenni azt a szemléletet, hogy egy olyan helyzetben lévő közösségben, ahol indokolt, nem negyedévenként kell szakmaközi megbeszélést tartani, hanem ha kell, akkor hetente, kéthetente vagy

havonta. El tudja-e ezt fogadni, és be tudja-e építeni a saját módszertani kultúrájába? Vagy tényleg csak erőforrás kérdése? Vagy az elköteleződés kérdése? Hogy valójában akarunk valamit tenni. Na most azt kell mondanom, hogy nagyon érdekes dolog történt. Van olyan település, ahol a programnak egy nagyon picit hátrébb kellett vonulni, mert nem tudta minden szolgáltatását ugyanolyan színvonalon biztosítani, mint előtte, mivel kisebbek voltak a források. Voltak olyan települések, ahol eközben ez a fajta szakmaközi rendszer megmaradt. Úgy persze, hogy még mindig a mi kollégánk koordinálja, de valahogy a szervezeti kultúra részévé vált, és ehhez négy évnek kellett eltelnie. Tehát abban nem lehet gondolkodni, hogy egyből kikerülhetnek azok a rendszerek, hogy bizonyos rövid ideig nincsen szükség párhuzamos szolgáltatásokra, de ezeknek a fenntartása nem lehet hosszú távú cél. Én abban hiszek – és ez az én személyes véleményem –, hogy nagyon fontos, hogy amit lehet, azt építsük be a helyi ellátórendszerekbe. Legyen az ott a szakmai kultúra része, és azon felül, amit civilként hozzá lehet ehhez tenni, azt minden alkalommal tegyük meg. Kiegészítve, bővítve mindazokat a szolgáltatásokat, amelyek jelen vannak. Úgy kell ott élni egy szegregált közösségben, hogy a szükségest másképp nem lehet kiépíteni, mint azzal a közösségi szociális munkával, hogy az ember minden nap ott van, minden nap látják, minden nap tudja, hogy hova kell fordulni, mindenkit név szerint ismer, tudja, hogy miért nem volt Józsika óvodában. Ezt a bizalmat nem lehet heti egyszeri szociális jelenléttel rendezni. Tehát ott muszáj a párhuzamos szolgáltatás, hogy megerősítse a szociális rendszert, hogy képessé váljanak erre a feladatra.

Mandák Csaba: Szerintem ez, amit Judit elmondott, ez a dolgunk. Fejleszteni, mellétenni mindazt, ami nincsen jelenleg, de úgy, hogy 3-4 év alatt annyira tudjanak szervesülni, hogy megmaradjon. Van erre jól működő példa, hogy egyszer csak ráébrednek az emberek, hogy milyen jó lenne, ha ez megmaradna, és akkor melléállnak.

Kende Ágnes: Na és akkor van még egy negyedóránk, és arra szeretném kérni az itt ülőket, hogy akkor nyugodtan és bátran kérdezzenek, ti meg bátran válaszoljatok.

Koska Éva vagyok, szociológus és a Biztos Kezdet Program mentoraként dolgozom. És azért szeretnék itt a Judithoz kapcsolódni, és Csabához is egyúttal, mert azt gondolom, hogy itt egy nagyon-nagyon fontos varázsszó kimaradt. Nevezetesen az, hogy a „szolgáltatások biztosítása". Tehát arról is szól az egész, hogy hogyan lehet a szegénységet, a mélyszegénységet mérsékelni, az életkörülményeket valamennyire javítani, de hogy mindeközben a szolgáltatásokat kell biztosítani, a hiányzó szolgáltatások megteremtését, felismerni, hogy mi az, ami nincsen, így bontakozhat ki az egész. Közben persze mindenféléket kell intézni, a kártyás órákat is meg a beomló házfalakat is, meg a vízelvezetést, meg mindent, de közben a gyerekeknek a szolgáltatásokat, a kisgyerekes anyáknak a szolgáltatásokat biztosítani kell.

Már csak azért is, mert akkor délelőtt meleg helyen vannak, és akkor nem biztos, hogy délelőtt is be kell fűteni.

Bódis Kriszta: Az a helyzet, hogy látjuk, hogy ezeket együtt kellene, és hát az is a kínlódás, hogy ki mivel tud előre jutni. A lehetőségek mentén kell haladnunk, nem a szükségletek mentén. Hiába látjuk a szükségleteket. És ezt a kettőt kell valahogy okosan összeegyeztetni, de hát ez egy állandó bozótharc. És kitalálni, ha nem is a szolgáltatások szintjén, de tényleg, akár mezítlábasan nem rögtön, mondjuk, Biztos Kezdet gyerekházat csinálni, hanem, mondjuk, az egyik lakásban berendezni egy anyaközpontot, ami egy önsegítő csoport, és ez tulajdonképpen egy szolgáltatás előszobája, de persze, ezeket nem lehet különválasztani.

Vecsei Miklós: Annyit hadd tegyek hozzá, hogy amikor azt mondjuk, lehetőség meg szükséglet, az olyan, mint a lehetőség kicsiben. Néha a lehetőség az túl nagy. Na most, hogy ne a Biztos Kezdet Házakról beszéljek, hanem az óvodákról. Ott van a régi óvoda, hiányzik 20 férőhely. Bővíteni nem lehet, mert kicsi a telek. Mi történik? Nem a szomszéd házat vesszük meg, és meszeljük ki a két nagyszobát, pedig azt másnaptól két dadával lehetne működtetni. Nem, ehelyett 300 millióból építünk egy újat, duplikáljuk a HACCP-s konyhát. Tehát semmiféle logika nincsen. Igazából a lehetőségek időnként tízszeresen felülírják a szükségletet, ez a nagy baj. Erre semmiféle válasz nem született az elmúlt húsz évben, hogy hogyan lehetne logikusan, egyszerűen megoldani a problémát. Időnként azt lehet látni, hogy szükségtelenül folynak el a pénzek, és akkor nem beszéltünk még a sajókazai szökőkútról, ami 70 millióból épült – 70 milliós márvány szökőkút belfaluval vagy mivel…

Berki Judit: Én azon csodálkozom, hogyan kapnak önkormányzati térségek őrületes fejlesztési forrásokat. Semmi nincs elvárva, hogy mit kell megtenni, mondjuk, akár a gyerekszegénység csökkentése ügyében sem hosszú távon, pedig fontos lenne kötelezni például az adósságkezelési szolgáltatást. Nem lehet az, hogy egyébként van TÁMOP-os kiterjesztés, de egyébként megszüntettem az adósságkezelési szolgáltatást, és műfüves pályát fogok építeni a futballpályán. Hát ez egy agyrém, amikor az ember ezt meghallja, akkor el kell gondolkodni, hogy szabad-e oda ilyen jellegű forrást vinni, vagy kinek adom oda ezt a forrást, hogy felhasználja. Tehát nem feltétlenül az a legjobb, akit megcélzunk egy ilyen pályázati forrással.

Biharné Asbóth Emőke: Engem egyfolytában az háborgat, hogy azonos településen azonos térségben azonos projektek futnak óriási nagy pénzekből és egymás ellenére. Tehát nem összefogva. Nyilván van rá példa, de hogy nem lehet ezt kiküszöbölni? Nem látják a pályázatelbírálók, hogy ott van egy ugyanolyan? Ha viszont van, akkor együttesen kellene csinálni. Ez bizony emberi tényező, hogy elzárkóznak, nem engedik, kisajátítják.

Bódis Kriszta: Ez azért nekünk az életben maradásunkról szól, mert vége lett ugye az OSI-s támogatásnak meg ennek a modellnek, és hát egyszerűen mi olyan kicsik voltunk ott szervezetileg. 15 év ide vagy oda egy egyéves alapítvánnyal. Eljátszani, hogy mi mennyire erősek vagyunk, és hogy muszáj velünk együttműködni, merthogy mi tudjuk, hogy mi van ott Hétesen, mert mi csináljuk, azért ezt elismerte az önkormányzat is. És ez nagyon érdekes, hogy ott lehetett érezni, hogy lehet együttműködni, mert éhes mindenki a szakmai sikerekre – ha értitek miről beszélek. Az a nagy dolog, hogy meg tudod tartani az erődet civilként és együttműködő partnerként elismertetni magadat. Ugye, a következő lépés az az, hogy mi adjuk a lóvét, megcsináljuk, amit mondasz, egy szavad nem lehet. És aztán egy kicsit úgy elrontogatjuk, hogy te már nem tudsz közbeszólni. Csak akkor tudsz közbeszólni, ha elég erős vagy civilként, és azt mondod, hogy akár úgy szólsz közbe, hogy oké, kapirgáljatok itt, de látom, hogy ide kell most valamit kiegészíteni, mert nem elég, hogy kifestjük a házakat, de sajnos itt szociális munka is kell, mi meg akkor civilként odarakunk be valamit. Ráadásul elismertetni azt, hogy mi nagyon örülünk az együttműködésnek, és addig nem beszélünk arról, amíg a cél közös, hogy kié a micsoda, de azért szétszálazzuk. Tudjuk azt, hogy ti nem tudtátok volna megcsinálni, ha a mi alapítványunk nincs itt, meg a szakma. De én sem tudtam volna.

Vecsei Miklós: Mi az elmúlt évben annyit gyötrődtünk együtt, amennyit csak emberek gyötrődhetnek együtt, függetlenül attól, hogy az együttlétet a mindennapokban telefonkapcsolat vagy e-mail jelentette. Nem tudtuk kikerülni egymást, mert nem lehetett. Pedig ez nagyon komoly, kemény, nem is mindig csak szakmai viták sora. Ennek ellenére tudjuk, hogy ki volt megszólítható, mit tud, milyen erői vannak stb. Azért az gondolom, hogy ezek a párhuzamosságok nagyon gyakran ilyen elméleti párhuzamosságok. Lehet, hogy ebben nagyon sok önzés van, de ott, ahol normális emberek dolgoznak, én azt állítom, hogy tízből kilenc emberrel összetalálkoztam.

Orsós János: Erre az együttműködésre egy nagyon egyszerű dolgot szeretnék mondani. Nagyon sokszor megkapjuk mi, cigányok, hogy hát a cigányságon belül sincs egység, akkor mit akarunk. Miért nem szavaz mindenki az LMP-re, hát magyarok vagyunk, vagy nem? Ez ilyen egyszerű. A Miklósnak teljesen igaza van, hogy hiába működnek egymás mellett programok, azok az emberek, akik napi szinten szembenéznek az éhes szemekkel, egymást felkeresik, és köszönnek egymásnak. Ez tényleg így van. Ettől még lehet, hogy nem fogok a Miklóssal beszélgetni minden nap, de a helyeiken működő embereknek, azoknak muszáj. Tényleg.

Berki Judit: Mikor elindul egy pályázat, akkor én megnézem az NFÜ honlapon, hogy a kistérségből milyen pályázatok kerültek befogadásra, hát én innen szoktam elindulni. Akkor a másik része, hogy jó példát is tudjak mondani, az nagyon fontos, hogy volt nekünk egy norvég alapos támogatási projektünk, és mellette voltak

közoktatás-fejlesztési források, amelyeket a helyi kistérségben igénybe vettek az intézmények. És ezeket a forrásokat nagyon keményen megpróbáltuk úgy összehangolni, hogy pluszban tudtuk belevinni egy olyanfajta megsegítést, ami ebbe a pályázatba nem fért bele, ami tulajdonképpen egy ilyen közoktatás-fejlesztési rendszerré tudta magát kinőni a Szécsényi kistérségben. És én ezeket tartom fontos dolognak, amikor az ember ezekben a pici dolgokban…, de mondhatnék mást is, hogy van például egy működő gyerekház és mellette van egy óvoda, vannak források, hogyan lehet úgy segíteni egymás munkáját, hogy az még hatékonyabbá tudjon válni. De abban igazad van, hogy soha senki nem tudja, vagy én magam sem tudom, hogy ki koordináljon egy ilyen összehívott megbeszélést. Nekem a múltkor felvetették, hogy kinek lenne ez a dolga. A kistérségnek? Vagy nekünk, civileknek?

Kende Ágnes: Hát akkor nagyon köszönöm szépen a résztvevőknek a beszélgetést, és jó étvágyat!

2. kerekasztal: Koragyerekkori szolgáltatások – szükségességük, eredményességük, elfogadottságuk[2]

Darvas Ágnes: Hosszú távú és nem rövid projektekben, hanem valami tényleges gyerekszegénység elleni programban, a gyerekesélyek megteremtésében és ebben az ördögi kör, a generációk közötti átörökítés megtörésében gondolkodunk. Már tényleg szinte közhely, hogy ez koragyerekkori programok nélkül nem elképzelhető. Most itt ennél a kerekasztalnál tulajdonképpen három koragyerekkori program képviselője ül, és két oktató-kutató. A Lépésről lépésre az első, mert az most már lassan 13 éves, és az Ec-pec Alapítványtól László Zsuzsa képviseli a programot. A következő a lassan 10 éves Biztos Kezdet program, 2003-ban kezdődtek a modellkísérletek, tőlük Szomor Éva van itt. Az „Egy Jó Kezdet" program, amely a Roma Education Fundhoz kapcsolódik, és Oláh Nikolett, a projekt magyarországi projekt-koordinátora képviseli a két éve folyó programot. És a kerekasztal további két résztvevője Lannert Judit a TÁRKI TUDOK vezetője és Bányai Emőke, az ELTE TáTK oktatója. A TÁRKI TUDOK több olyan kutatást csinált az elmúlt években, ami a kérdéssel foglalkozik, a legutolsó éppen az UNICEF a Roma Inclusion programjához készített háttértanulmány. Bányai Emőke az ELTE-TáTK TÁMOP programjában megvalósított, koragyerekkorra irányuló tananyagfejlesztést képviseli. Ezenkívül Emő volt az első, aki monitorozta a Biztos Kezdet programokat, még azok kezdetekor.

[2] A résztvevők által képviselt programok és szervezetek honlapjai: Jó Kezdet program: http://www.romaweb.hu/romaweb/index.html és http://www.romaeducationfund.hu/good-start-eu-roma-pilot, Biztos Kezdet Program: http://www.biztoskezdet.hu/, Lépésről lépésre Program: http://www.lepesrollepesre.eoldal.hu/, TÁRKI-TUDOK: http://www.tarki-tudok.hu

Miközben tényleg közhelyszerű, hogy koragyerekkori programok nélkül nem képzelhető el a szegénység újratermelődésének ördögi köréből a hatékony kilépés, mégis azt lehet látni – nemcsak nálunk, hanem máshol is – hogy nagyon sérülékenyek ezek a programok, nagyon kicsi mögöttük nem a szakmai, hanem a döntéshozói elköteleződés. Konkrétan az angoloknál tavaly év végén arról születtek újságcikkek, hogy 3500 Sure Start ház vagy gyerekház, gyerekközpont van abban a veszélyben, hogy nem tudja tovább folytatni a működését. Pedig ők már túl vannak az első 10 éven, és lehet látni azokat az eredményeket, amelyek hosszabb távon jelentkeznek csak. A gazdasági válság következtében most ott is veszélybe került ez az egész program. A másik, ami egy sokkal szakmaibb kérdés, hogy úgy lehet érezni – a magyar programokban és a közmegnyilvánulásokban is –, hogy nagyon nincs abban egységes álláspont, hogy mi is ez az egész, mi folyik itt, oktatás, nevelés, szocializáció, vagy valami más? Igazából miről ismerhetőek meg ezek a koragyerekkori programok, és mennyire szól a dolog kizárólag arról, hogy a gyerekeket a fejlődésben segíteni vagy mennyiben van ennek a dolognak környezete?

Oláh Nikoletta (Jó Kezdet projekt magyarországi projekt koordinátor): Négy országban valósul meg a projekt. A programmenedzser Hegyiné Pallaghy Szilvia, aki mind a négy országban felel a tevékenységekért. Az Európai Unió és a Network of European Foundations támogatásával jött létre a projekt, amelyet 2010. június 4-én kezdtük, és 2012. június 2-én fogjuk zárni, az eredmények pár hónappal a zárás előtt azonban már jól láthatók. A projekt Macedóniában, Romániában, Szlovákiában és Magyarországon valósul meg. Macedóniában költséges az óvoda, ez körülbelül 9000 forintot jelent a szülőknek havonta. Szlovákiában nagyon kevés a férőhely, Romániában pedig közösségi házakban, úgynevezett komplex szolgáltatásokat nyújtunk, és szintén kevés az óvodai férőhely. Magyarországon az óvoda ingyenes, viszont az a helyzet, hogy a hátrányos helyzetű roma gyerekek később kerülnek be az óvodába. Mind a négy országban különböző programokat indítottunk el, azonban vannak hasonló tevékenységek. Magyarországon az úgynevezett Meséd tevékenység az egyik erős része a projektnek, amelyet Furugh Switzer, az Egység a Különféleségben Alapítvány segítségével végzünk. Ezek az olvasóklubok megtalálhatók minden országban, de a tartalma a foglalkozásoknak eltérő lehet. A másik fő vonulat az úgynevezett ír minta alapján a Szülők az óvodában program (Home Preeschool Community Liason Program), amikor a hátrányos helyzetű roma szülő bemegy az óvodába, és ott a saját gyerekének a csoportjában tart egy foglalkozást. Egy olyan foglalkozást, amelyben nagyon tehetséges, illetve a roma kultúra megismertetése is célja a foglalkozásoknak. Ezt egy tréning előzi meg, ebben segítségünkre van a Partners Hungary Alapítvány. Az óvónők és a szülők mindvégig szorosan együttműködnek. Ezáltal közel kerül az intézményhez a szülő, és képes látni, hogy hogyan működik az óvoda, másrészről az óvoda kapcsolatot teremt a szülővel. És a harmadik fő része a projektnek: a roma mentorok tevékenysége a településeken. Mindegyik településen olyan mentorokat választottunk ki, akiknek

nagyon jó a helyismerete, és ismerik már a helyi családokat. Általuk, rajtuk keresztül próbáljuk a koragyerekkori fejlesztést segíteni. A Nyíregyházi Főiskola andragógus és pedagógus szakos hallgatói a kötelező gyakorlatukat a programunkban végzik. Tehát részt vesznek a Meséd és a Szülők az óvodában foglalkozásokon, valamint a mentorokat kísérik, amikor a családlátogatások vannak. Majdnem 120 hallgató az, aki a kötelező gyakorlatát végzi a projektben. Eddig Magyarországon körülbelül 850 gyereket értünk el, körülbelül 200 anya vett részt a Meséd foglalkozásokon.

Darvas Ágnes: A számokon túl, a gyerekek, illetve a szülők életében milyen eredmények, milyen fejlemények tapasztalhatók?

Oláh Nikoletta: Igen, hogy mostani példát mondjak több, mint 50 szülő az, aki beiratkozott különböző képzésre, tanfolyamra, hogy folytassa a tanulmányait. Ez nagyon sikeres volt, és ezáltal fejlődött a szülők írás- és olvasáskészsége, és a koncentrációs képessége is. Könyveket vittek haza minden egyes héten a foglalkozásról. Az anyukák arról számolnak be, hogy most már ők is olvasnak otthon a gyereküknek, ami nagyban hozzásegíti a gyereküket különböző képességek fejlesztésében. Nagyon sikeres volt a beóvodáztatási program a mentorokon keresztül. Próbáljuk elérni azokat a családokat, akikkel egyébként is nagyon nehéz a kapcsolat, tehát a könnyen bevonhatók nyilván nem feltétlenül azok a családok, akikkel a legnehezebb dolgozni. Úgyhogy feltártuk egy kiegészítő projekt kapcsán azokat a családokat – ez körülbelül 20 gyerek Nagyecseden –, akik soha nem találkoztak még semmiféle intézménnyel. Őket nagyon nehéz volt elérni, 5 gyerek beiratkozott az első beiratkozási napokban az óvodába, és úgy néz ki, hogy további gyermekeket is szintén sikerül beíratni.

Szomor Éva: A Biztos Kezdet programban az első és legfontosabb az a dolog, amit úgy hívunk, hogy prevenció. Ez egy nagyon nehéz ügy, ugyanis nagyon jól tudjuk, hogy a politika számára a prevenció egy ördögtől való szó, miközben mindenki használja, miközben mindenki nagyon bólogat rá, csak éppen a politika számára semmire sem való. Mert a prevenció pont arról szól, hogy majd 8 év múlva, 10 év múlva meg fogjuk látni, hogy mi minden jó dolog történik. Mert kevés az, hogy tegnapelőtt Battonyán voltam, és azt mondja a battonyai gyerekház projektzáró konferenciáján a kolléga, hogy 176 gyerek fordult meg a házban, és ebből 70 valamennyire rendszeresen, és ők mind óvodáskor előtti gyerekek. Most el lehet kezdeni gondolkozni, hogy ez sok vagy kevés, ez megéri, vagy nem éri meg. Én meg azt mondom, hogy 160 vagy 170 olyan gyerek fordult meg szülőjével együtt – és ebben ez a fontos a mi programunk szempontjából, és ezt szeretjük elhanyagolni –, akik most már soha többet nem ugyanolyan gyerekként vagy szülőként fognak bemenni az óvodába. Itt van köztünk egy icipici különbség – sok különbség van a Jó Kezdettel –, de mi nagyon nem az óvodáskorra szerettünk volna koncentrálni, bár én személy szerint a mai napig, szeretnék, de sajnos ezt nagyon nehéz átvinni.

Mert ma Magyarországon – és sajnos nemcsak Magyarországon, hanem nagyon sok helyen a világban, de Magyarországon nagyon erősen – a kisgyerek, akármennyire is erőlködtünk, még mindig 3 évesen születik meg, még mindig 3 évesen kezdődik, mert azelőtt egy szociális vagy egészségügyi adat vagy ügy. Az, hogy azzal a gyerekkel sok minden történik, az, hogy mi a fontos abban, hogy rendszerességet tanul a szülőjével együtt, hogy mi a fontos abban, hogy gyerek és szülő megismeri egymást – ezt borzasztó nehéz átvinni. Tulajdonképpen nagyon érdekes módon ez Európa sok országában egy-két éve kezdődött el ugyanilyen izgalmasan. Miközben a korai gondoskodás és a korai fejlesztés jóval előrébb tart, mint Magyarországon, ehhez képest az a fajta prevenció, ami arról szól, hogy mi mindent lehet a gyereknek és a szülőnek együtt kezdeni, az azért máshol sem rohangászik sokkal előttünk. Csak az a különbség, hogy máshol, a nyugat-európai országokban a kisgyerekkori napközbeni ellátás az 1–6 éves korig egy egységként van kezelve. És ez egy óriási különbség. Hogyha azt nézzük, amiről itt a Jó Kezdet kapcsán is szó volt, hogy a szülők milyen bizalmi kapcsolatba kerülnek, hogy a családok milyen bizalmi kapcsolatba kerülnek, akár a mentorral, akár az óvodával, akkor van egy olyan lehetőségük, hogy akkor 3 évig ott is lesznek, és akkor ez a bizalom egyre erősödni fog. Ha tudom azt, hogy ennek van egy folytatása. De ha én bemegyek egy akármilyen intézménybe, ahol nem is vagyok ott a gyerekemmel, csak úgy ott van, beadom, és tudom azt, hogy ez maximum egy évig fog tartani, és jövőre majd valaki mással kell egy ilyen bizalmi kapcsolatot kialakítani, akkor ha arra gondolok, hogy ez a hátrányos helyzetű családok vagy a nélkülözésben élő családok számára mit jelent, akkor rögtön tudjuk, hogy ez olyan nehézségeket állít ezen emberek elé, ami szinte átléphetetlen. Tehát mindaz, amit én elmondtam, ez mind benne volt akkor, amikor mi elkezdtük, elindítottuk a Biztos Kezdet programot. És még egy volt, ami miatt ez a program, azt is lehetne mondani, hogy nem eléggé sikeres. Biztos vannak, akik azt mondják, hogy megint milyen pesszimista vagyok, szóval azt hiszem, hogy ami nem elég sikeres, az pedig a szakmaközi együttműködés. Olyan szinten nincs meg a kisgyerekkorban és a kisgyerek kapcsán a szakmai együttműködés, ami kicsit idősebb gyerekek esetében esetleg nem jellemző. Tehát az a fajta, ha akarom, innováció, ami szükségeltetne, ami nincs kötelezően előírva, hogy a kisgyerekkor körüli mindenféle dolgot valahogy egységben próbáljuk kezelni. Jelenleg nem kezeljük egységben. Mindenki menjen a maga útján! Ha kell neki segély, akkor menjen oda, ahol éppen ezt adják. Ha be kell oltani, akkor menjen oda, ahol ezt megoldják, ha meg egyik sincs, akkor köszöni szépen, maradjon otthon. Tehát ennek a megvalósítása…, én megvallom őszintén, nem gondoltam bele, hogy ez már 7 év vagy 8, de hogy ez miért nem tudott átmenni? Mert sose volt igazán gazdája, mert ugyanúgy lökődött mindenféle területek felé, ahogy lökődnek a családok, mert a kora gyerekkorral nem tudjuk, hogy kinek kéne foglalkozni, vagy kinek nem kéne foglalkozni. És akkor még egy mondatom van, ami nagy szíven ütött itt délelőtt. Európa néhány országában hasonló koragyerekkori programok vannak. Ott elhangzik az a mondat – és az már egy unosig ismételgetett mondat –, hogy

minél fiatalabb a kisgyerek, annál magasabb képzettségű szakembernek kell vele vagy a családjával foglalkozni. Ehhez képest a délelőtti kerekasztal során megfogalmazott: „legyen mellette két dada, és őrizzék őket, hogy ne legyen semmi bajuk, meg legyen meleg" – szóval ez a fajta szemlélet még mindig nagyon erősen tartja magát nálunk. Ezért aztán úgy tartják, hogy a program drága, ez a program luxus, ez a program nem vezet sehova.

Nagyon fontos, hogy Angliában és sok más helyen a világban, ahol hasonló koragyerekkori programok működnek, Magyarország az egyetlen, ahol nem központi állami pénzből finanszírozzák. Ezek időszakos programok, projektpénzből történik a finanszírozás. Ez egy rohadt nagy különbség. És a Biztos Kezdet nem is egy nemzetközi program egyik láncszeme.

Lannert Judit: Két kérdést tettél fel az elején, és én fordítva válaszolnék, és kicsit messzebbről indulnék, onnan, hogy mi ez a koragyerekkori rendszer. Ugyanis amíg ezt nem tisztázzuk, addig egy kicsit mellébeszélünk, és utána, hogy ez működik – nem működik. Én nem csak projektekről, hatékonyságáról beszélnék, hanem a kisgyerekkori rendszer hatékonyságáról is, jobban mondva arról, hogy miért nem elég hatékony. Azt gondolom, hogy nincs önmagában egy darab kisgyerek, általában családban van, anyával van, tehát ez mindenképpen, ugye, egy családot is feltételez. A jól működő koragyermekkori rendszernek az lenne a lényege, hogy hatékonyan működjön egy ilyen rendszer, hogy minél egészségesebb gyerekek kerüljenek az iskolákba, akik utána majd boldog felnőttek lesznek, hatékony munkaerővé válnak stb. Tehát ennek van egy ilyen vonulata, amin végig lehet menni, hogy akkor a rendszernek milyen elemei vannak. És akkor kezdhetjük a terhesgondozással vagy akár a családi életre való felkészítéssel. Utána jön be a kórház, a védőnő, a korai fejlesztők, mert kiderülhet, hogy valami probléma van, időben be kell avatkozni. És így láthatjuk, hogy az egészségügy egy nagyon domináns szereplője ennek a területnek, és ők most itt nincsenek, pedig kellene, hogy itt legyenek, mert nélkülük nem nagyon menne. Ott a bölcsőde, óvoda, ezek a területek, amelyek a kora gyerekkorról szólnak, és arról, hogy időben tudjunk detektálni problémákat. Tehát része a rendszernek a szűrő-jelző rendszer is, ami valahol működik, van, ahol kevésbé. Ez a rendszer nemcsak romákról szól, és nemcsak fogyatékos gyerekekről, hanem mindenkiről, tehát mindenki mindenhol bármelyik pillanatban belekerülhet. És hogy miért nem elég hatékony? Én most ide hat pontot írtam fel, de nem egyforma súlyúak, csak ahogy most itt eszembe jutott, úgy mondanám. Az egyik az, hogy ez olyan komplex rendszer, hogy az ágazatok közti rendszeres kommunikációt igényelne – egészségügy, szociálpolitika és oktatás között leginkább – és hát nagyon különböző nyelvezetűek, különböző célúak ezek az ágazatok. Nagyon máshogy finanszírozódnak is, ami szintén nagyon komoly akadálya annak, hogy ezek a szolgáltatások hatékonyan együtt tudjanak működni. Azt én mellékesen megjegyezném a délelőtti beszélgetés miatt is, hogy nemcsak az ágazatok közötti, hanem az ágazatokon belüli kommunikáció sem nagyon működik. Én azt gondo-

lom, hogy a szociálpolitika területén élők is magukba nézhetnének néha, hogy ők maguk a tényleg jól kooperálnak-e.

A második dolog az, hogy tudjuk: ez egy nagyon is megtérülő befektetés, vannak erre különböző költség-haszon függvények, amik azt mutatják, hogy minél korábban avatkozunk be, annál nagyobb a megtérülés. Az oktatás területén is lehet tudni, hogy úgy 14 éves korig lehet jól megtanítani írni-olvasni a gyerekeket, utána már sokkal nehezebb. Lehet akkor is, de már sokkal nehezebb, sokkal több energia. Tehát időben és jól kell beavatkozni. De ha beavatkozunk 0–1–2 éves korban, akkor az eredmény mikor jelentkezik? Majd 15-20 év múlva. Ez mit jelent? Legalább 4-5 politikai ciklust. Tehát olyan hosszú a megtérülési idő, hogy ha nincs az a szemlélet, mint például a finneknél, hogy az érettségi reformért egy ember felel, mondjuk, 15 éven át, és bármilyen kormány volt, ó mindig ott maradt a helyén, nehéz végigvinni egy ilyen programot. Pedig lenne itt is lehetőség, mert megszületett annak idején egy Legyen jobb a gyerekeknek! stratégia, ami 25 évre szól, de nem hallunk róla. Nekem ez is felmerült délelőtt, hogy miért nem beszélünk erről, hogy ha van egy 25 éves programunk, amit elfogadott egy akkori kormányzat, akkor miért nem követjük ezt, miért nem próbáljuk frissíteni stb.?

A harmadik dolog, hogy egy olyan parlamentben, ahol csak 10 százalék a nő képviselők aránya, azt gondolom, hogy sokkal kevésbé van ott a fejekben ez a terület. Én azt gondolom, hogy itt ennél a gender szemlélet is fontos, azt gondolom, hogy ha több nő lenne a parlamentben, akkor ez egy kicsit másképp történne, talán több pénzt csoportosítanának erre a területre.

A negyedik pont az, hogy itt projektekről beszélünk, de van egy mainstream, itt vannak bölcsődék, óvodák, kórházak, perinatális központok – tehát egy létező és nem feltétlenül rosszul működő intézményrendszer. Az egy komoly dilemma – és a tanodarendszer programnál is lehetett látni, miután én az oktatásról tudok konkrétabban példákat mondani –, hogy ha nem működik az iskola, akkor majd teszünk mellé egy olyat, ami működik. Jó megoldásnak tűnhet, de„miért nem az iskolát csináljuk meg jobban?". Fennáll a veszély, hogy ezek a projektek egyfajta felmentési lehetőséget adnak a mainstreamnek, hogy ne csinálják jól a dolgukat. Bocsánat, hogy megint oktatás, de itt egy kicsit otthonosabban mozgok, de mondjuk a HÍD Programok esetén is, amiket így be akartak vagy akarnak vezetni, azért nagy a kritika, mert felmentést ad az általános iskoláknak, hogy ha 14 éves koráig nem tanult meg írni a gyerek, na majd akkor a HÍD Programban megtanul. Nem, ott kéne megtanulnia, és ne adjunk egy ilyen általános felmentést. Persze ezek kellenek, második esély stb., de akkor is a mainstreammel kéne foglalkozni. Tehát egy ilyen veszélyt is látok. Egyébként az oktatás területén nagyon sokáig Nyugat-Európában – a szektorsemlegesség azt jelenti, hogy ha van egy kötelezően ellátandó szolgáltatás, azt megpályáztatják –, és aki legjobban tudja csinálni, persze monitorozzák, az kapja meg. Lehet, hogy az egy állami vagy önkormányzati, de lehet, hogy egy civil fenntartású szervezet lesz. Nagyon gyakran nem gondolkozunk így, hanem fenntartjuk

az államit is, meg aztán még projektben is finanszírozzuk, és egyikre sincs pénzünk ezek után, és egyik sem tud eléggé hatékony lenni.

Az ötödik dolog az, hogy gyakran nem tudjuk, hogy kínálati vagy kereseti probléma áll a dolog mögött és ezért azt gondolom, hogy mind a kettő fennáll. Például nincs elég óvoda, tehát építsünk sok óvodát, építünk sok óvodát, de nem biztos, hogy ettől meg fog nőni az óvodába járás pont abban a rétegben, ahol szeretnénk, mert nem feltétlenül csak kínálati probléma van emögött, hanem keresleti is. Ezt részben próbálja az óvodáztatási támogatás orvosolni. Ezek az úgynevezett feltételes pénzügyi transzferek valamilyen módon próbálják az embereket motiválni arra, hogy próbáljanak részt venni a szolgáltatásban. Ez nemcsak emennyiségi, hanem minőségi probléma is. A gyerekházaknál is tudjuk, hogy ha némely gyerekház túl középosztályosra sikeredett, akkor hiába volt ott, nem ment be, akinek szánták. Tehát ezeket is végig kell gondolni, hogy melyik ágon van nagyobb szükség, és ott kell beavatkozni. Az meg aztán végképp egy öngól, amikor úgy motiváljuk az óvodába járásra az embereket, hogy nem teszünk mellé több kínálatot. Nagyon sok helyen megkétszereződött az óvodába járók száma az óvodáztatási támogatás hatására, ugyanakkor az óvodai szobák és az óvónők száma nem kétszereződött meg. Ezzel pontosan egy zsúfolt óvodát hoztak létre pont egy olyan réteg számára, akiknek kiscsoportos foglalkozás kellene. Ezek nincsenek végig gondolva.

És akkor a hatodik pont, hogy miért nem terjednek ezek a megoldások, és ez megint kicsit részben egy reflexió a délelőttre. Többször elhangzott, hogy oda kell menni a helyszínre, csinálni kell, nincs módszer. Megmondom őszintén, én kutató vagyok, én is éreztem, hogy vannak problémák az elméleti résszel, de ez nem azt jelenti, hogy nincs rá szükség, hanem valószínűleg nem jó. Amennyiben ezek a programok nem rendszeresek, nem átadhatók, nem ismételhetőek meg, nem lesznek belőlük dobozos termékek, amelyeket aztán szét lehet osztani, akkor nem fognak terjedni. De ez csak úgy lesz, ha valamilyen tudományos megközelítéssel, szándékkal is próbáljuk ezt csinálni. És itt látom – ha már reflektálhatok a délelőttre –, hogy ha a mikro- és makroszint közötti kapcsolódásokat nem teremti meg a szakma – most a szociálpolitikáról beszélek –, akkor tényleg mellébeszélés lesz, és rengeteg energia fog elmenni anélkül, hogy valóban sikerélményt hozna a szakmának.

Bányai Emő: Én is visszakanyarodnék ahhoz az eredeti kérdéshez, hogy miért nem tudnak elterjedni, vagy miért nem tudnak szélesebb körben meggyökerezni ezek a programok. Ugye, én úgy kerülök a képbe, hogy többek között tananyagfejlesztés címszó alatt egy OECD-kötetet fordíttattunk le, valamint egy koragyerekkori fejlődésről és az ehhez kapcsolódó szolgáltatásokról szóló kötetet készítünk. Különféle programokat néztem át, amik ehhez kapcsolódnak, és azt látom, hogy az a legfőbb kérdés, hogy kinek a felelőssége a kisgyerek ellátása – aki még nem jár iskolába –, kinek a felelőssége az ő gondozása, hogy milyen állapotban van otthon, vagy a szomszédnál, vagy a nagymamánál, vagy a bölcsődében? Ez nem teljesen eldőlt kérdés. Egész egyszerűen nem futattuk végig azokat a vitákat, amelyek azt monda-

nák, hogy a felelősség ilyen és ilyen módon oszlik meg a család, a rokonok, a szélesebb ismeretségi háló között; a mamák szervezzék meg, hogy felváltva négyes-ötös csoportokban adjanak ki egy-egy felügyelő mamát, aki a nap vagy a hét különböző napjain vigyáz a gyerekekre. Ez egy véglet. Vagy pedig biztosítsunk mindenkinek, minden gyereknek, aki tanköteles kor alatt van, a koragyerekkori ellátást, ez a másik véglet, amit az észak-európai országokban alkalmaznak. Ezek között nagyon nagy libikóka van, előre és hátra mozgások, ami összekapcsolódik azzal a mozgással is, amit az iskolarendszer korai életkorok felé való kinyitásának lehet tekinteni. Bármennyire is vannak oda-vissza mozgások, a tankötelezettséget kezdetben minden országban rövid időszakra vezették be. Magyarországon is az Eötvös-féle népiskolai törvény 6 évre vezette be kötelezően az oktatást. És akkor utána vannak előre lépések és visszalépések, de a tendencia az, hogy egyre hosszabb időszakot kell az iskolarendszerben tölteni. Most mintha azt látnánk, hogy az iskolarendszer előre nyit, tehát korábbi életkorban teszi kötelezővé azt, hogy a gyerekek valamiféle szerevezett foglalkozásokban, képzésekben vegyenek részt – olyan helyzetekben, ahol a fejlődésükhöz optimális körülmények állnak rendelkezésre. De ezek nem eldőlt kérdések, változóban vannak. Az első példák 40 évvel ezelőttiek, tehát most jönnek az első hosszú távú eredmények, és ezek ellentmondásosak. Mert azt lehet látni, hogy annál a gyereknél, akit beírattak az anyjával együtt egy hathetes programba, mindenféle fejlesztő impulzusoknak tették ki – 15 hónapos korában nem látszott semmi eltérés, összehasonlítva ugyanolyan adottságú és társadalmi környezetben élő gyerekekkel, akik nem vettek részt a programban. Aztán 18 hónapos korban ez elkezdett változni, és mire 36 hónapos lett a gyerek, addigra akkora lett a különbség, hogy azt zongorázni lehetett. Később, amikor véget ért a program, és a gyerek bekerült az iskolába, öt év múlva mintha elfújták volna az eredményeket. Amikor a gyerek felnőtt, akkor azt lehetett látni, hogy sokkal kisebb eséllyel került börtönbe, kevésbé fordult elő, hogy ne talált volna munkát magának, tehát az összes olyan mutató, amivel valamiféle pozitív eredmény leírható, mégiscsak jobb lett. De ez nem egyenes vonalú és világosan kimutatható változás, hanem nagyon erősen hullámzik. És ez az amit – most, hogy felnőttek azok a gyerekek, akik '65–67 környékén az első ilyen programokban részt vettek – már ki lehet mutatni, hogy ők mekkora arányban laknak önkormányzati lakásban, vagy laknak saját lakásban, van nekik munkájuk, vagy nincs, voltak-e már drogfogyasztás miatt börtönben, vagy nem voltak, milyen az egészségügyi állapotuk. De ez viszonylag még kevés ahhoz, hogy alátámaszthassa azt, amit az agykutatásból, meg innen-onnan lehet tudni, hogy ami nem történik meg idejében, annak később sokkal kisebb az esélye, hogy egyáltalán megtörténjen. De mindenesetre ezek tényleg az első fecskék, ezek az eredmények viszont még nem elég erősek ahhoz, hogy áttörjék a politika ingerküszöbét, hogy megértessék azt, hogy akkor ez az, amivel foglalkozni kéne.

Darvas Ágnes: A Lépésről lépésre program az óvodát célozza. Így elméletben jól tudjuk, hogy amennyiben az egész korai életkorra irányuló fejlesztések nem folyta-

tódnak a későbbiekben, ez az egész célzott és szakmai odafigyelés nem folytatódik a további lépcsőfokokon, akkor ennek az egész koragyerekkori szolgáltatásnak a hatása nagyon gyorsan el tud tűnni.

László Zsuzsanna: Alapítványunkat 13 éve a Soros Alapítvány hozta létre nemcsak itt, hanem összesen 29 országban, és tulajdonképpen egy komplex módszertanon alapszik. Egy nemzetközi szakember team dolgozta ki ezt az óvodai és iskolai programot, amit mindenhol úgy hívnak, hogy Lépésről lépésre. A programban való részvételnek komoly szakmai és tárgyi feltételei vannak, és ha már egy intézmény mindennek megfelelt, akkor fantasztikusan tud működni. De azért ez nem könnyű. Mind a 29 ország megküzdött a program bevezetésével, van, ahol jobban sikerült, van, ahol kevésbé. 2008-ban itt Magyarországon egyszer csak az derült ki, hogy ez így nem megy, ez egy túlságosan komplex dolog, ezt nem lehet egy az egyben megcsinálni. Miközben mellettünk, Szlovákiában minden második óvoda Lépésről-lépésre óvoda lett, és a módszertant bevitték a minisztériumba. Nálunk meg több okból elég döcögősen ment, sőt akkor ez majdnem megszűnt, mert annyira sok óvoda adta fel, mert egy kicsit túl előre kitalált volt. Persze valahol tényleg jó volt, de az esetek nagy részében elhalványodott. Ebből a mély gödörből most úgy látszik a továbblépés, hogy egy kisebb falatot fogunk most meg, ami a kora gyerekkorral foglalkozó szakemberek minőségbiztosítása – amiről szintén szó esett, hogy arra senki sem figyel igazán. Most ezt a falatot gondozzuk, mindegyik országban, és mindenki a saját országának megfelelően, tehát nem akarunk akkorát harapni, mindenki saját magának csinálja. És azt gondolom, hogy most helyén van a dolog, tehát most jól történnek a dolgok. Amit mi csinálunk konkrétan, amiről azt gondoljuk, hogy fontos – és ez megint egy sajátossága a mi programunknak –, az a kora gyerekkorral foglalkozó szakemberek érzékenyítése, az előítéletek csökkentése, az óvodákban leginkább. Jó lenne előtte, de ehhez megint partnerség kell és együttműködés. Most a minőségbiztosításban haladunk lépésről lépésre, egy kicsit lassabban ugyan, de biztosabban. Ez egy kicsit más, mint amik itt elhangzottak, ez egy kicsit kisebb falat, de talán kiegészíti a többit.

Szomor Éva: Amikor azt mondjuk, hogy koragyerekkori program, és amikor a gyerekkori programokat csináljuk, akkor többnyire olyan nagyon „csőlátóan" csak a gyerekre koncentrálunk. Szerintem ameddig például a családokkal nem tudunk olyan kapcsolatot kialakítani, hogy bizalommal legyenek, illetve akarják, értsék a koragyerekkori szakmai támogatás fontosságát – nem arról van szó, hogy be kell őket rángatni, nem arról van szó, hogy lyukat kell beszélni a hasukba, hogy „de menjenek oda" –, de ameddig sikerül elérni és meggyőzni őket, addig nagyon hosszú idő kell. Egy olyan működés kell, amely meggyőzi ezeket a családokat, hogy a kora gyerekkorban jó igénybe venni bármilyen szolgáltatást. Most a bármilyet nem a minőségre értem. Addig borzasztóan nehezen fogunk eljutni egyről a kettőre, hiszen a jellemző hozzáállás, hogy nem megyünk, mi otthon, köszönjük jól

megvagyunk. És valljuk meg őszintén, hogy ehhez még van egy szomorú tény: bizony a szakemberek hozzáállásán is lenne mit változtatni. Talán érdemes lenne egy olyan felmérést is elkészíteni, hogy azok a kollégák, akik ezekben a programokban dolgoznak, önmagukban mit gondolnak: a 3 év alatti gyerekeknek mire van szüksége? Én próbálkoztam ilyennel, nem tudományos háttérrel, és elég szomorú eredményt kaptam, Azt valamennyien tudjuk, hogy amit mi sugárzunk, mi közvetítünk, az azért elég rendesen átmegy, még akkor is, ha mi azt gondoljuk, hogy nem. Szóval a hitelesség része ennek a dolognak nagyon erősen megkérdőjeleződik sok esetben.

Darvas Ágnes: Ez nagyon nehéz kérdés – és egy önálló kerekasztal témája lehetne –, hogy ha valahol, és nem csak nálunk történt így, 30 évig azt sulykolja a közbeszéd, hogy a gyereknek 3 éves koráig otthon a helye, és kizárólag csak az anyával, akkor ennek további következményei vannak. Visszatérve a kerekasztal témájához, van egy nagy különbség a Jó Kezdet és a Biztos Kezdet között. A Jó Kezdet, és ez egy állandó probléma a mindenféle projekteknél, még a tanodánál is, hogy megmondja a kiíró, hogy kiket kell céloznia a programnak. És itt van egy nagy különbség a két program között, mert ugye a REF programja kimondottan a szegregátumokban élő roma gyerekekre céloz, a Biztos Kezdet program meg egy úgynevezett területi célzással a leghátrányosabb helyzetű kistérségekre céloz, azon belül is megpróbál a legrosszabb helyzetű településekre, de ott az összes gyerekre. Kérdés, hogy mennyire sikerül így elérnie a leginkább rászorulókat. De ez két nagyon különböző közelítés a célzásban. És ez egy örökös vita, mert a döntéshozók, ugye, azt szeretnék, hogy ha nagyon pontosan csak annak a 102 gyereknek menne a szolgáltatás, akikről valamilyen okból úgy gondolják, hogy nekik kell. De erről az asztal körül ülők egy kicsit másképp gondolkodnak.

Oláh Nikoletta: A hátrányos helyzetű a roma és nem roma családok a célzás. 80 százaléka a kedvezményezetteknek roma kisgyermek és szüleik. Számos esetben az apukák is részt vettek az óvodában különböző foglalkozásokon. A mi programunkban kifejezetten erre az említett célcsoportra irányultak a tevékenységek, és a mentorok segítségével ezt a célcsoportot is értük el.

Szomor Éva: Amikor a kezdetekkor próbálkoztunk egy úgynevezett modellkísérlettel, akkor azt is néztük, hogy merrefelé is tudunk célozgatni, és különböző településeken – falu, város, városi negyed – próbáltunk megcélozni. Aztán a későbbiekben, tisztán anyagi okokból be kellett álljunk – ezt nem lehet másképp fogalmazni –, be kellett álljunk egy olyan programba, aminek van egy európai támogatási háttere, és ezt nem bántuk. Ez arról szól, hogy hátrányos helyzetű települések, hátrányos helyzetű kistérségekben élő 3 éves kor alatti gyerekeket, illetve családjaikat célozta meg a program, tehát ha a kiírási részét nézzük, akkor ez így szólt. Igen ám, de azt nagyon jól tudjuk, hogy abban a pillanatban, amikor egy ilyen típusú program el-

indul, akkor két percen belül van egy ilyen szó, amit úgy hívunk, hogy célcsoport. Na most, számomra ez mindig egy ellentmondás volt, mert ha azt mondjuk, hogy földrajzilag hátrányos helyzetű települések, akkor ki a célcsoport? Mindenki, aki 3 év alatti – mondtuk mi. Na de ez nem tud átmenni abba a rendszerbe, ami közben a mindennapokban működik, mert abban a percben elkezdődik, hogy hátrányos helyzetű település hátrányos helyzetű családjai… Ja, hogy ezt sose mondta senki? Attól ez még így ment át, és így van még ma is a köztudatban. És így van az, hogy megkérdezik, hogy a jegyző gyereke bejöhet-e, miközben ugyanabban a faluban él. És ami nem tudott átmenni még, és a mai napig nem tudott átmenni az az, amiről én az elején próbáltam beszélni: megváltoztatni egy olyan szemléletet, ami arról szól, hogy 3 éves kor előtt nagyon fontos a tevőleges beavatkozás egy nagyon rossz körülmények között élő település családjai számára. Az egész település számára. Ahol semmi nincs, ahol játszótér sincs, ahol játékok sincsenek, nincs könyvtár, nincs semmi. Azok számára biztosítani egy olyan terepet, ahol a fejlődés úgy tud végbemenni, mint mindenkinél. Ahol ez mind megvan, mind biztosított. Ettől preventív a program. És a másik probléma, amihez még nem találtuk meg a megoldási kulcsot, az az, hogy a hátrányos helyzetű településeken, ahol együtt élnek cigányok és nem cigányok, a családokat hogyan tudjuk közösen bevinni a gyerekházakba. Bizony ez úgy történt, ha az egyik babakocsi ott volt, akkor a másik nem ment be, és fordítva. Gyönyörűen rajzolhatóak voltak ezek a hullámhegyek-hullámvölgyek, hol ez a csoport volt többségben, hol az a csoport volt többségben. Biztos vannak kivételek, akik tudtak valamilyen köztes megoldást találni, de tulajdonképpen nyugodtan azt mondhatjuk, hogy ha valami kudarc, akkor ez egy igazi kudarc volt, hogy igazából az a fajta integráció nem tudott megtörténni, ami az egyik nagy célja ennek a programnak.

László Zsuzsanna: Nálunk ezek az óvodák már önműködőek, nagyon sokfelé vannak az országban. És ők már maguk csinálják a programot. Eredetileg részben egy integrációs program volt, hasonló területen, mint nálatok. Most erről hosszan tudnék beszélni, hogy ugyanide lyukadtunk, hogy mivel integrációs program volt a zászlójára tűzve, ezért nagyon sokan nem adták abba az óvodába a gyerekeiket, ahol Lépésről lépésre program volt, mert „az biztos egy roma óvoda lesz". Nagyon sok ilyen zsákutcába futottunk, rengeteg kudarccal járt ez. Ennek a programnak ez volt az egyik nagy hátulütője szintén, és nem sikerült.

Lannert Judit: Emögött lássuk be, hogy az van, hogy nincs sok pénz ezekre, ezért az uniós pénzeket használjuk ki. Van egy bizonyos keret, bizonyos uniós elvárásokhoz emiatt alkalmazkodni kell, és akkor ezt lebontják az itthoni intézményi elvárásokra. Tehát mire az a pénz megjelenik, hogy mire lehet elkölteni, addigra már nagyon sok különböző érdek mentén torzul az értelmezési keret. Szerintem a Biztos Kezdet programnak az se tett jót, hogy sose volt eldöntve kormányzati szinten, hogy roma program kell, vagy szegénység elleni. Ez egy állandó dilemma, én most nem ten-

ném le egyik mellett sem a voksom, de azt gondolom, hogyha egy program elindul, és útközben megváltoztatjuk a célját, így egy program valóban nehezen tud olyan eredményindikátorokat felmutatni, mert állandóan változik a célcsoport, miközben annak pedig lenne egy fejlődési üteme. Így aztán azt gondolom, hogy nem elég rugalmas a rendszer. Másik mindig felmerülő dilemma, hogy szegregátumban vagy nem szegregátumban nyújtsuk a szolgáltatást. Azt gondolom, hogy ezt tényleg a helyi igényeknek kéne eldönteni, és akkor itt sokféle probléma felmerül. Az egyik az általános bizalomhiány. Jól látható, hogy azért írják ki így ezeket a fejlesztési projekteket, mert alapvetően nem bíznak benne, hogy megcsinálják a helyiek, tehát azért ilyen merevek a keretek, hogy bebiztosítsák magukat, mert ők is félnek, hogy fentről majd jól fenéken billentik őket. Ezért hihetetlenül le van paraméterre számolva, hogy mit kell hogyan teljesíteni, aminek aztán a helyi igényekhez végképp semmi köze. Lehet, hogy az egyiknek pont jó, a másiknak lehet, hogy egyáltalán nem. Vecsei Miklós mondta délelőtt, és ezzel egyetértek, hogy nekik volt lehetőségük az OSI-tól egy kétéves programban, hogy maguk alakítsák a programot, volt lehetőség hibázni. A másik oldalon meg, jól tudjuk, hogy van korrupció, tehát oka is van ennek a bizalomhiánynak, tehát nem azt gondolom, hogy ennek nincs oka. De ez egy olyan ördögi kör, ahol ez a bizalomhiány pont ezt a rugalmasságot nem tudja bevinni a rendszerbe. És hát hibázni nem szabad, az iskolában sem szabad hibázni, ez egy nagy gond, hogy hibázni nem szabad. A másik oldalon pedig azt is tudjuk, hogy hibázni azért nem szabad, mert kevés a pénzünk, és azt a keveset jól kell elköltenünk. De ebben a szorításban a végén mi történik? Állandóan hibázunk, és egyre rosszabbul költjük el a pénzt. Tehát egyrészről a rugalmasság hiányzik, másrészről meg az a szemlélet, hogy a szereplők, a közösségek tényleg a probléma megoldásra törekszenek-e, hogy van-e muníciójuk ehhez, hogy tudnak-e valakihez segítségért fordulni. A klienseket kéne megkérdezni, még mielőtt egy programot kiírnak ott fent, hogy mit is kéne csinálni.

Darvas Ágnes: Teljesen jogos kritika lehet az is, hogy ebbe a kerekasztalba például az egészségügyet, és azt hiszem, a gyerekjólétet is be kellett volna hívni. De most mi nagyon arra koncentráltunk, hogy koragyerekkori programokról való tudásunk érjen egy kicsit össze, és kevésbé arra, hogy a társszakmákat bevonjuk. Hadd kérdezzem ennek a kérdésnek a kapcsán Nikolettát, Évát és Zsuzsát, nektek milyen tapasztalataitok voltak?

Oláh Nikoletta: Volt olyan település, ahol elindítottuk a projekttevékenységeket, azonban nem sikerült hosszú távon együttműködni, ezért másik településen kezdtünk el dolgozni. Nyíregyházán csatlakozott nemcsak a Guszev-telepen vagy a Huszár-telepen megtalálható Óvoda, valamint az Aranykörte Óvoda, ahol úgy gondolták, hogy ez a program segíthet, és ők elkezdték a Szülők az óvodában programot. A többi településen a befogadókészség növekedett. Polgármesteri fórumokat is hozunk létre, pont a fenntarthatóság miatt. Másrészről nagyon fontos az is, hogy

gazdaságilag mit jelent a projekt fenntartása az önkormányzatok számára, tehát hogy mennyi pénz kell rá pontosan. A Szülők az óvodában foglalkozás költsége körülbelül 8000 forint, ez nem jelentős költség. Az intézményvezetők támogatóak, arról számolnak be, hogy az ő saját óvodájukban ez miért fontos, és hogyan változott az óvónői és a szülői attitűd együtt, és hogy hogyan képesek együttműködni, onnantól kezdve a polgármesterek egy kicsit nyitottabban állnak a programunkhoz.

Szomor Éva: Mennyire éri meg, és hogy mennyit kell belefektetni, mennyibe kerül ez az önkormányzatnak – erről az jut eszembe, hogy biztos itt vannak azok, akik emlékeznek rá, hogy micsoda viták folytak arról, hogy ezt a Biztos Kezdet programot intézmények mellé kell tenni, vagy intézményekbe beletenni. Emlékeztek rá? És mennyire tiltakoztunk, hát én mindenképpen, hogy ez ne így legyen. És ma azt gondolom, hogy ha engedtünk volna – nem tudom, hogy tudtuk volna megcsinálni, hogy kerülhetett volna bele bármelyik intézménybe az, amelyik nullától 3 éves korig tartó életkort céloz meg – de talán könnyebb helyzetünk lett volna. Az ugyanis, hogy az már önmagába pénzbe kerül, hogy van egy óvoda, és az, hogy elkezdeni üzletelni abban, hogy kicsit több vagy kicsit kevesebb, az sem egy könnyű dolog, de még mindig jóval könnyebb, mint egy vadonatúj dologra egy bizonyos pénzösszeget megszerezni. És ez például egy nagyon sarkalatos kulcskérdés.

László Zsuzsanna: Nagyon fontos, hogy erőteljes személyiség legyen a polgármester például. Nekünk az összes óvodánk és minden olyan szakmai programunk, amit csinálunk, mindegyik egy erőteljes személyiség segítségével valósul meg.

Bányai Emő: Ez a mostani koragyerekkori kutatásoknak is az egyik fő kérdése, hogyha nincs ott az erős személyiség, akkor is tud-e folytatódni a program. Ez egy teljesen személyfüggő dolog, hogy egy karizmatikus ember egy adott helyen valami nagyon markáns motivációnál fogva megcsinál valamit, akkor azt – vagy legalább bizonyos elemeit – másutt is meg lehet-e csinálni. Tehát el tud-e szakadni a program a karizmatikus embertől, vagy nem tud elszakadni. Erre sincsenek még egyértelmű válaszok.

Darvas Ágnes: Most jutunk el oda a gyerekházakkal, ahová a tanodákkal eljutottunk pár évvel ezelőtt. Most működik negyven akárhány gyerekház, és körülbelül egy hónapon belül megszűnik a finanszírozásuk, mert lejár a pályázat, és még nem látjuk igazából, csak tudjuk, hogy lehet, és reménykedünk, hogy lesz valamiféle további finanszírozás, de még semmi sem biztos. Meg az sem egyértelmű, hogy hogyan reagálnak erre a működő házak, tehát hogy mi történik ebben a helyzetben.

Szomor Éva: Ha egy szóval lehetne válaszolni, hogy hogyan reagálnak rá, akkor azt mondom, hogy rosszul, és ha bővebben, akkor nagyon rosszul. Mégpedig azért, mert egyrészről volt egy kötelezettség az önkormányzatok részéről, mint minden

EU-s pályázatnál, az egy év további szolgáltatásra. Na arról ne beszéljünk, hogy hogyan állnak az önkormányzatok, és akkor mennyire gondolják azt, hogy egy ilyen kisgyerekes program, egy ilyen prevenciós program az kéne, hogy működjön. Tehát itt ez nagyon rosszul áll. Van egy ígéret a minisztériumtól, hogy van egy egyértelmű válasz, csak idő nincs még meghatározva, hogy mikor jön egyfajta anyagi segítség. De egyet bizton láthatunk: azok a házak, amelyek 30 hónap alatt – ez a gyakorlatban csak 24 volt, tehát effektív munkában csak 24 hónap volt –, valóságosan be tudtak ékelődni egy olyanfajta együttműködő, együttgondolkodó rendszerbe és ebből sajnos nagyon kevés van, ott minden biztosítva van, akármennyire nehéz helyzetben van az önkormányzat. Mert ott meg tudták győzni az önkormányzatot akkor is, ha az elején nagyon ellenállt. Ott vannak nehézségeink, ahol nem sikerült ezt a beékelődést megcsinálni, vagy ott, ahol a helyi erők kifejezetten ellene mentek. És az mindegy, hogy milyen erő, tehát hogy szociális, oktatási vagy a közigazgatási, vagy együtt közösen. Ahol nem volt meg az a fajta együttműködés és az a fajta szülők általi elfogadás, ott baj van. Nagyon sok helyen a szülők azok, akik rávették az önkormányzatot arra, hogy akármilyen áron, de próbálkozzon, mert nekik erre szükségük van.

Koska Éva: Baranyában vagyok négy kistelepülés gyerekházában mentor. Én látom a megújulás lehetőségét, mert van két házam, ahol már ez a fenntartási időszak van. Ezekben látom, hogy nem kötik az indikátorok, nem kötik az elvárások, viszont nincs is annyi pénz. Azt is tudjuk, mi mentorok, hogy csomó olyan dologra lett pénz, amit esetleg másképp is lehetett volna hasznosítani, és a szűkösség most kreativitást hoz elő az emberekből. Most az egyik házamban csomó ilyen megújulás történik. Azzal teljes mértékben egyetértek, hogy aki beépült a helyi közösségbe, el tudta fogadtatni magát, annak van most biztos jövője. És annak, akinek nem, nem ezt az utat választotta, és nem is törekedett erre, az valószínűleg kiesik ebből a körből. Nekem a legfőbb bajom az, hogy ma Magyarországon a teljesítményt sehol sem úgy értékeljük, ahogy kellene. Nem teszünk különbséget a forráselosztáskor sem, hogy az a ház minőséget mutatott fel, és jó programot valósít meg, azt támogatjuk, és azt a házat nem, ahol ez nem történt meg, azt nem támogatjuk tovább, hanem felvállaljuk, hogy sikertelen volt. Az ő sikertelenségükben én is benne vagyok mentorként, mindegyikünk. Nem, mindenkit fogunk támogatni mindenben, meg sikeres zárókonferenciák lesznek, mert az az érdekünk ebben az országban, hogy ne látszódjon, hogy kudarcaink vannak. És ez így nem visz előre semmit. Ott tartunk még mindig, amit a 10-15 év óta, a rendszerváltás óta nem sikerült áthidalnunk, hogy a teljesítményt értékeljük és támogassuk. Ami meg nem működik, azt engedjük el.

Somorjai Ildikó: Én gyerekház mentorként azt látom, hogy a Biztos Kezdet program kísérleti szakasza utáni indulás óta, amikor a 35 gyerekház indult, a munkát nagyon-nagyon jól követő dokumentációs rendszerrel tudtak működni a házak. És

ez a dokumentációs rendszer minden hibájával együtt azóta is megvan. Ugyanakkor viszont azt gondolom, hogy mint EU-s pályázatok és mint az ESZA-hoz tartozó programok, nagyon jelentősen a gazdasági ellenőrzés jelenik csak meg, illetve nagyon erőteljesen az úgynevezett PEJ beadására hagyatkozik az ESZA. Nincsen igazán tartalmi monitoring, tartalmi helyszíni ellenőrzések, támogatások, amik menet közben rá tudna mutatni, hogy a programban milyen elcsúszások vannak. Egészen odáig, hogy a programtól akár félúton meg lehetne vonni a támogatást. Igenis kell rendszeres időközökben szakmai követés, szakmai ellenőrzés, hogy mennyire sikerült például megtalálni azt a 30 gyereket, amelyik soha semmilyen intézményhez nem kapcsolódott még.
Azt gondolom, hogy a mélyszegénység mérséklését célul kitűző programok borzasztó fontosak. Persze kell konkrét lépéseket tenni annak érdekében, hogy legyen kártyás óra, és hogy a villanyszámla kifizetése megtörténhessen, meg a gyermekek éhezését is meg kell előzni. Na de ezek a gyerekek most gyerekek. Tehát azért kellene, hogy közben hozzáférjenek bizonyos fajta szolgáltatásokhoz is. Ezek egyszerre kell, hogy menjenek, különösen azokon a településeken, ahol semmi sincsen. Ha úgy tetszik, akkor a gyerekházakban vannak olyan programelemek, amelyek nem fogják csökkenteni a mélyszegénységet, de legalább néhány alapvető hiányt csökkenteni tudnak, mert azért a tízóraikhoz csak kerül valamilyen vitamin, csak kerül eléjük több, mint ami otthon kerülne. Azt gondolom, hogy lehet ezt külön innen megközelíteni, meg onnan megközelíteni, de a kettőnek együtt kell menni.

Lannert Judit: Én nem tudom, hogy mi lesz a Biztos Kezdet házakkal, de mikor ilyen „dobozolt elemekről" beszélünk, akkor lehetnek olyan kötelező elemek, mint például a belső szakmai monitoring vagy értékelés, amik nem szűkítik a projekt lehetőségeit, de ha nincs benne, akkor nem indulhat. A Biztos Kezdetben is volt egyfajta mentori rendszer, ez is lehet kötelező elem. Jó példa egy ilyenre a Dobbantó Program, ahol volt egy rendszeres monitoring értékelés. Azt gondolom, hogy ezek olyan elemek, amelyek nem is kerülnek olyan nagyon sokba, de tuti, hogy működnek, és növelik a projekt hatékonyságát.

Darvas Ágnes: Köszönet a résztvevőknek és a közönségnek. Folytatjuk!

A NEMZETI TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁSI STRATÉGIA CIVIL VITÁJA, JAVASLATOK*, [1]

Bevezető, a javaslatok háttere

Jelen dokumentum az Európai Bizottság és a civil szereplők között az „EU-alapok szerepe a roma integráció elősegítésében" témájú megbeszéléseken megvitatott javaslatokat tartalmazza. A roma integrációt célzó fejlesztésekben érdekelt civilek és szakmabeliek évek óta számos fórumon közvetítettek kritikákat, véleményeket a roma integrációt szolgáló hatékonyabb forráselosztási rendszer kialakítására vonatkozóan. A problémák mind az NFÜ, mind a fejlesztési programok tervezésében érintett szakminisztériumok előtt ismertek. Ezért az előkészítő megbeszéléseken egyetértés volt az EU Bizottság képviselői és a civil résztvevők között abban, hogy a magyar döntéshozók és a roma integrációs szempontokat képviselő civil szereplők közötti egyeztetéstől a továbbiakban akkor várható eredmény, ha az konstruktív elképzelésekről, konkrét javaslatokról és azok megvalósulásának garanciális feltételeiről szól.

A döntéshozók számára előre rendelkezésre bocsátott javaslatoktól azt várjuk, hogy valóban döntésképes szinten és érdemben fontolják meg őket, és a 2012. március 6-i programon az NFÜ és a KIM képviselői arról tudnak majd beszámolni, hogy milyen konkrét lépéseket tesznek meg, milyen határidővel és milyen felelősségi körben az egyes javaslatok érvényesítése érdekében.

A javaslatok kiemelt jelentőségét és aktualitását adja, hogy a Nemzeti Felzárkózási és Roma Stratégia 2012–2014 évre szóló intézkedési terve túlnyomórészt uniós finanszírozású programokra épít. A dokumentum szó szerint leszögezi, hogy „a Stratégia rövid távú, 2014-ig szóló finanszírozási forrásait az Új Széchenyi Terv érintett operatív programjai adják" (9. o.), és ezt teljes mértékben alátámasztja az első három év intézkedési terve.

A roma integrációs célok elérését zömében az európai uniós forrásból támogatott fejlesztési konstrukciókra bízni, vagyis egy hosszú távú társadalompolitikai cél elérését rövid távú pályázati logikára építeni anélkül, hogy ezzel párhuzamosan az ágazati szakpolitikákban a roma integrációs célok érvényesülésének elvei, módszerei, biztosítékai ki lennének dolgozva, alapvetően problematikus. Így lehetséges,

---

* A szöveget gondozta Szendrey Orsolya.

[1] Jelen dokumentum a 2011. december 6-i és február 21-i előkészítő egyeztetéseken elhangzott civil vélemények összegzése. Az egyeztetéshez készített háttéranyag épített az Autonómia Alapítványnak az *„EU-s források roma integrációs célú felhasználási tapasztalatainak összegzése"* c. dokumentumára, és az NFÜ számára a Pannon Elemző Iroda Kft. – Hétfa Elemző Központ Kft. – Városkutatás Kft. által készített, *„A roma integrációt szolgáló EU-s fejlesztések értékelése"* c. 2011-es tanulmány megállapításaira. A javaslatoknak nem képezik tárgyát a Nemzeti Felzárkózási és Roma Stratégia 3 éves intézkedési tervében szereplő fejlesztési konstrukciók tartalmára vonatkozó civil észrevételek és javaslatok, amelyek más fórumon kerültek megfogalmazásra.

hogy a roma integrációt célzó fejlesztési elképzeléseknek ellentmondó, azokkal ellentétes hatást keltő közpolitikai döntések születhessenek.

Ugyanakkor rendkívül fontos, hogy ha jelentős fejlesztési forrásokat áldoz Magyarország (illetve elsősorban az Európai Unió) a romák társadalmi integrációjának előmozdítására, akkor a források felhasználása minél hatékonyabban szolgálja ezeket a célokat. Ehhez tudnak a maguk eszközeivel hozzájárulni a civil szereplők, hangsúlyozva azonban, hogy a kitűzött roma integrációs célok elérése alapvetően nem ezen, hanem megfelelő szakpolitikák tervezésén és végrehajtásán múlik.

A Stratégia is számos helyen rámutat, hogy az eddigi – nagyrészt uniós – programok eredményei messze elmaradnak a vártaktól, és meg sem közelítik a rájuk fordított források alapján elvárható hatásokat. Az eredménytelenség mögött feltárt főbb okok a Stratégia szerint a rendszerszintű megoldások és a komplex programok hiánya, amely mögött az átfogó programokhoz nélkülözhetetlen problémaorientált tervezési és értékelési rendszerek hiánya húzódik. Tovább csökkenti a támogatási rendszer hatásosságát, hogy az eredmények fenntarthatósága és hasznosulása, beépítése nem biztosított.

Nem láthatók azonban a támogatási rendszer alapos átalakítására irányuló kormányzati lépések a gyakorlatban. Érdemi változtatások nélkül viszont a következő három évben a romák társadalmi integrációja/felzárkózása területén annak ellenére nem várhatók komoly eredmények, hogy az Európai Unió jelentős forrásokkal járul hozzá a romák helyzetének javítását célzó programokhoz.

Másrészt a jelen programozási időszakból még hátralévő három év vissza nem térő alkalom arra, hogy olyan komplex megközelítésű fejlesztések és az eredményes megvalósulásukat biztosító projektfinanszírozási eljárások kerüljenek kipróbálásra, amelyek a végrehajtási tapasztalatok elemzését követően a 2014–2021-es programozási időszakban beépíthetővé válnának a támogatási rendszerbe.

A megfogalmazott javaslatok a roma integráció előmozdítását célzó fejlesztések tervezésének, megvalósításának és nyomon követésének teljes spektrumát átfogják. A javaslatok többségének megvalósítása nem igényli új források bevonását, megvalósításukhoz kizárólag a rendelkezésre álló források ésszerűbb felhasználásának biztosítására van szükség. A javaslatok között külön kiemelésre kerültek azok, amelyeket legfontosabbnak és legsürgetőbbnek gondolunk a roma integrációt támogató európai uniós források hatékonyabb felhasználása érdekében, és amelyek megvalósításától már a jelen programozási ciklusban is eredményt várunk.

Az európai uniós fejlesztési források roma integrációs célú felhasználásának eredményességét korlátozó tényezők és a javasolt intézkedések összefoglalása

I. A roma integrációt támogató szempontok hatékony érvényesítése a fejlesztési konstrukciók tervezésében

Probléma

1. A roma integrációs célok az operatív programokban általában megfelelően tetten érhetőek, azonban ezeknek a prioritásoknak a fejlesztési konstrukciókra, pályázatokra való átfordítása során számos fontos elv, probléma, ügy elvész, hangsúlyt veszt, és a pályázati rendszerek gyakorlati működése során az eredeti célkitűzések számos további eleme tűnik el, vagy válik irreálissá. Így a támogatott projektek eredményei – még ha azok az optimumot hoznák is – összességükben végül meg sem közelítik az eredeti támogatáspolitikai és roma integrációs célokat.

Javaslatok

1.1. A romák integrációja/társadalmi felzárkózása olyan hosszú távú folyamat, amelynek kulcsa a minőségi közszolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása a romák és a mélyszegénységben élő, marginalizált közösségek számára, ami nem valósulhat meg az intézményesített diszkrimináció helyi gyakorlatainak lebontása nélkül. A roma integráció előmozdítását célzó fejlesztési konstrukciók tervezésének elsődlegesen abból kell kiindulniuk, hogy miként tudják az európai uniós források a szolgáltatásokhoz való hozzáférést és az elérhető szolgáltatások minőségét hatékonyan javítani, illetve a fejlesztések eredményeit a közszolgáltatások rendszerébe hatékony és fenntartható módon beépíteni. (De nem párhuzamos struktúrák, „roma szolgáltatási rendszerek" kialakításával, amit az Országos Roma Önkormányzat kapacitásfejlesztésre tervezett ÁROP-2011/2.2.15 Roma felzárkózás módszertani támogatása c. konstrukció előrevetít.) Ezeket a szempontokat a fókuszba állítva készüljenek szakpolitikai elemzések az ágazati fejlesztések hatásairól, melyek tapasztalatai épüljenek be a következő programozási időszak tervezésébe. Az elemzésre kiemelten javasolt területek a következő ágazati fejlesztések: oktatás és korai fejlesztés (gyerekesély), foglalkoztatás, szociális szolgáltatások fejlesztése, lakhatás (kiemelve a telepszerű szegregátumok ügyét).

1.2. **Készüljenek továbbá specifikus, a roma integrációra intézkedésszinten fókuszáló hatáselemzések az eddig megvalósult egyes intézkedések eredményességének és hatásosságának elemzésére (melyek az ágazati fejlesztések átfogó értékelését meg tudják alapozni). Az NFÜ 2011–2013-as Értékelési Tervébe épüljenek be, és minél hamarabb készüljenek el az ilyen hatáselem-**

zések (az 5-ös mellett legalább a 3-as prioritásra fókuszálva). Az NFÜ Értékelési Tervének felülvizsgálatába vonjanak be a roma integrációs programok terén tapasztalattal rendelkező esélyegyenlőségi szakértőket. A hatáselemzések következtetéseire az NFÜ és a területért felelős minisztériumok/szakállamtitkárságok kötelezően reflektáljanak, és építsenek a még kiírásra váró pályázatok és a jövőbeni fejlesztések tervezése során.

1.3. Az értékelési tapasztalatokra alapozva összesítse az NFÜ a roma integráció szempontjából érdemleges jó gyakorlatokat, modelleket. Szakértői segítséggel, releváns és átlátható kritériumok alapján dolgozza ki a roma integrációs jó gyakorlatok „labelling" rendszerét. Biztosítsa az NFÜ az eredményes projektek megismerése mellett a levonható tanulságok és hibák disszeminációját is. A „jó gyakorlatok" alapján az NFÜ támogassa a projekteredmények fenntartását és további hasonló projektek megvalósítását. Az érintett szaktárcákkal együtt dolgozza ki a rendszerszintű beépítésük és hosszú távú finanszírozásuk lehetőségeit.

1.4. A fejlesztésekben a roma integráció céljait szolgáló szakmai és társadalmi beágyazottság erősítése szakértői támogatással. A roma integrációs szempontból kiemelt jelentőségű fejlesztési konstrukciók (közoktatás-fejlesztés, szociális fejlesztések, gyerekesély programok, lakhatási programok, közösségfejlesztési programok, egészségfejlesztési programok és foglalkoztatást ösztönző fejlesztések) és a konkrét pályázati kiírások tervezésébe közvetlenül vonjon be az NFÜ olyan civil szakembereket, akik a roma integrációs szempontokat (szakmai és tapasztalati oldalról) képviselni tudják. Átlátható szakmai kiválasztási szempontok alapján hozzon létre egy, a feladat ellátására specifikusan felkészített szakértői csoportot („szakértői pool"). A szakértők tevékenységének finanszírozására tervezzen a TA keretből. A szakértői csoport kiválasztásában a politikai semlegességnek és a szakmai szempontok érvényesülésének garanciája lehetne az Európai Bizottság bevonása. (Amennyiben finanszírozási problémák merülnek fel, tudomásunk szerint az OSI Making the Most of EU Funds for Roma programja megfontolná a tevékenység finanszírozását pilot jelleggel.)

1.5. Az egyes fejlesztéspolitikai ágazatok, szakterületek terveinek roma integrációs szempontú összehangolása és a roma integrációs szempontok folyamatos horizontális érvényesítése az operatív programok és fejlesztési konstrukciók tervezése során. Az NFÜ kapacitásfejlesztése a feladat megvalósítása érdekében (önálló egység/osztály létrehozásával, részletesebben lásd 10.3. javaslat). Az NFÜ a feladatba vonja be a roma integráció szempontjait megfelelő hatékonysággal képviselni tudó szakembereket.

1.6. A mélyszegénységben élő közösségeket sújtó problémák komplexitásának kezelését célzó helyi fejlesztések nem valósulhatnak meg az azonos szektor fejlesztésére szánt és egymással összefüggő célrendszert szolgáló ESZA- és ERFA-források összehangolása nélkül (az időzítés és az alkalmazási feltételek vonatkozásában). E nélkül az infrastrukturális feltételek kialakítását és a szol-

gáltatások tartalmi fejlesztését, valamint a humánerőforrás-fejlesztést biztosító források összehangolt felhasználása nem lehetséges a projektek szintjén. (Jól példázza ezt a disszonanciát a 2012 februárjában megjelent „komplex telepprogram" TÁMOP-kiírás, amely úgy irányul a szegregált lakókörnyezetben élők helyzetének javítására, hogy a lakhatási feltételek fejlesztésére nincs forrás.)

Probléma

2. A társadalmi kohéziót szolgáló pályázatok jellemzően szociális vagy területi szempontok alapján céloznak. Ez megfelelő garanciák nélkül egyrészt tág teret ad a Stratégiában a 2008-as állami számvevőszéki tanulmány alapján „lefölözésként" nevesített jelenségnek, vagyis hogy a célcsoport előnyösebb helyzetű tagjai kiszorítják a támogatás eléréséből a leghátrányosabb helyzetűeket, jellemzően a romákat. Másrészt módszertanilag összemos nagyon eltérő szükségletekkel rendelkező célcsoportokat, a projektmegvalósítóktól azonban jellemzően nem várja el, hogy a sokszínű célcsoport eltérő igényeire és adottságaira megfelelően reagáljanak, azokhoz alkalmazkodó eszközrendszert, módszertant tervezzenek és alkalmazzanak. Ez számos fejlesztés esetében azt eredményezi, hogy a projektet megvalósítók a komplex megközelítésű, fáradságosabb és költségesebb módszerek, szolgáltatások alkalmazását – amelyekkel az összetett társadalmi hátrányokkal küzdő célcsoport eredményes bevonása biztosítható lenne – megspórolják, vagyis csak papíron célozzák a mélyszegénységben élő romákat, és azok csak látszólag részesülnek a fejlesztés eredményéből. Ugyanezen problematika része, hogy számtalan konstrukció esetében egyáltalán nem mérhető, hogy a fejlesztési programok és azok eredményei (pl. beruházási projektek esetében a fejlesztett szolgáltatások, szolgáltatási kapacitások) mennyire érik el a településen/kistérségben legrosszabb körülmények között élő embereket. Az etnikai adatgyűjtés pedig egyre gyakrabban jelenik meg a roma integrációs programokban erre a problematikára javasolt kizárólagos megoldásként a szakmai szempontok alaposabb átgondolása és a kockázatok mérlegelése nélkül.

Javaslatok

2.1. A roma integrációs szempontból fontos fejlesztési konstrukciókban kiemelt fókuszt biztosítson az NFÜ a mélyszegénységben és legfőképpen a szegregált lakókörnyezetben élők elérésének és hatékony bevonásuknak. A pályázati kiírások célkitűzéseiben ez gyakran meg is jelenik, azonban jellemző probléma, hogy a projekttevékenységek tervezésekor már nem érvényesül. A pályázatok értékelésében is hangsúlyosnak kell lennie ennek az elvárásnak. A megvalósuló projektekben pedig nyomon kell követni és számon kell kérni ennek az elvárásnak a teljesülését. Ezért a mélyszegénységben élők és a szegregátumokban élők eredményes elérésének nyomon követésére a pályázatokhoz a kitűzött célokkal koherens és hatékony indikátorrendszert szükséges kidolgozni szak-

értői segítséggel, a már rendelkezésre álló indikátorkategóriák következetes alkalmazásával (pl. halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek, telepszerű szegregátumokban élők). Az irányító hatóságok és közreműködő szervezetek pályázati kiírások tervezéséért és a monitoringért felelős munkatársait pedig fel kell készíteni a 2.1. javaslat megvalósításával összefüggő feladatokra.

2.3. A pályázati kiírások tervezésénél elsődleges szempont legyen, hogy ösztönözze és várja is el a projektgazdáktól a helyi viszonyokra reflektáló, „komplex szemléletű tervezést", melynek lényege, hogy az összes releváns probléma azonosítására, érdekfeltárására, szereplő bevonására alapoz, illetve ágazati és területi szempontok között és időben is koordinált tevékenységek tervezésére irányul, amelyek tekintettel vannak az egyes problémák kapcsolódásaira, az egyes beavatkozások szűkebb és tágabb hatásaira is. A komplex szemléletű helyi tervezés feltételezi a tervezést megelőző alapos helyzetelemzést, adatfelvételt (amihez minden esetben módszertani segítséget kellene kapnia pályázóknak) és azt, hogy a projekttervek koherensek a helyi stratégiákkal (településfejlesztési tervekkel, közszolgáltatási koncepciókkal stb.) Mindezek figyelembevételével szüntesse meg az NFÜ az egyes kiírások pályázati útmutatóinak túlszabályozottságát, és a szakmai alapelvek, standardok rögzítése mellett úgy határozza meg a pályázati feltételeket és pályázati határidőket, hogy azok biztosítsák a helyi adottságokra építő komplex szemléletű tervezést és az innovatív megoldások érvényesülését.

2.4. A roma integrációs célú projektekkel szemben fogalmazódjon meg explicit elvárásként az is, hogy a helyi társadalmi közegre irányuljanak, legyenek hangsúlyosak minden fejlesztésben a többség és kisebbség viszonyának, együttműködésének fejlesztését célzó tevékenységek.

2.5. A 2.3. és 2.4. javaslatokból következő szemléletnek és elveknek a gyakorlati alkalmazására készítsék fel a pályázat-előkészítő munkacsoportok operatív koordinációját biztosító NFÜ-munkatársakat és a szaktárcák által delegált szakmai tervezőket.

II. Az esélyegyenlőség horizontális biztosítása a fejlesztési források felhasználása során

Probléma

3. A befogadásra és az esélyegyenlőség előmozdítására törekvő helyi politikáknak, stratégiáknak ritkán van nyoma. A fejlesztési programok többségének potenciális kedvezményezettjei, pályázói között kevés a roma integrációban elkötelezett és aktív szerepet vállaló települési önkormányzat. Mindemellett a roma integrációs programoknak gyakorlatilag nincs társadalmi támogatottsága, így nem várható, hogy a többségi érdekeket képviselő választott önkormányzati döntéshozók képesek a helyi társadalmi status quókon felülemelkedni és a ro-

mák érdekeit tartani szem előtt a település fejlesztési programjainak tervezésekor. Ezért illuzórikus elvárás, hogy a fejlesztési programok külső ösztönzés és segítség nélkül a kormányzati szándékoknak és a szakpolitikai elvárásoknak megfelelően, a romák esélyegyenlőségének előmozdítását abszolút prioritásként kezelve kerülnek majd megvalósítására. Ha azonban ezeknek a fejlesztési forrásoknak az esélyegyenlőség-elvű felhasználásáról lemondunk, azzal a roma integráció stratégiai céljainak megvalósulásáról mondunk le. romák és a többségi társadalom között tátongó szakadék olyan mély, hogy az csak célzott roma integrációs támogatásokkal biztosan nem lesz szűkíthető, ha közben a párhuzamosan megvalósuló jóval nagyobb jelentőségű és forrású mainstream (nem kifejezetten roma integrációt célzó, általános) fejlesztések a roma problematikát gyakorlatilag érintetlenül hagyják. Ezeknek a támogatási forrásoknak a felhasználása során erős garanciák nélkül nem biztosítható, hogy a fejlesztésekből a romák megfelelő mértékben részesüljenek, vagyis hogy a fejlesztések eredményeként a társadalmi egyenlőtlenségek csökkenjenek. A mára európai uniós szintű jó gyakorlatként elismert magyar esélyegyenlőség-elvű támogatáspolitikai rendszer ilyen garanciák biztosítására lett kidolgozva. Ugyanakkor az esélyegyenlőség-elvű támogatáspolitika jól kapcsolódik a 2014–2020 időszakra vonatkozó, a kohéziós politika általános elveire, illetve a támogatási alapok felhasználására vonatkozó Európai Bizottság által közzétett jogaszály-javaslatokhoz. Ebben megjelenik a feltételekhez kötött támogatáspolitika (= ex-ante conditionality), amely csak meghatározott feltételek teljesülése esetén ad lehetőséget a forrásokhoz való hozzáférésre, és szankcionálja ezek be nem teljesülését. A végrehajtás szintjén az esélyegyenlőség-elvű támogatáspolitika kiváló eszköz a közös európai politika megvalósítására.

Alapvető érdeke tehát mind a roma integráció mellett elkötelezett kormányzatnak, mind az Európai Uniónak, hogy ezek az eredmények és az esélyegyenlőségi feltételrendszer fennmaradjon és a közoktatási esélyegyenlőségi intézkedési tervekben és a lakhatási szegregációt érintő ún. antiszegregációs tervekben vállalt esélyegyenlőségi intézkedések következetes megvalósítása és a vállalások számonkérése (szükség szerint szankcionálása) biztosított legyen. Aggasztó jelek mutatnak azonban arra, hogy erre nincsenek megfelelően következetes kormányzati elképzelések. Az ÁROP-2011/1.1.16 – Esélyegyenlőség-elvű fejlesztéspolitika kapacitásának biztosítása c. projekt kiírása úgy értelmezhető, hogy a milliárdos költségű kiemelt projektek eredményeként felállított közoktatási esélyegyenlőségi és antiszegregációs szakértői hálózatok nyomtalanul szűnnek meg, és helyettük egy ötvenfős mentori rendszer lesz hivatott az esélyegyenlőségi programok kidolgozásában a feladatot ellátó önkormányzati munkatársakat segíteni (akik képzését egyébként fontos és hasznos programelemnek tartjuk). Tudvalevő, hogy a több mint száz kiképzett közoktatási esélyegyenlőségi szakértő a 2007–2011-es időszakban több mint 1500 önkormányzati esélyegyenlőségi helyzetelemzéshez és intézkedési tervhez biztosí-

tott szakértői segítséget, az antiszegregációs szakértők pedig mintegy kétszáz települési antiszegregációs terv elkészítését támogatták. Nem elhanyagolható minőségbiztosítási eleme volt ezeknek a terveknek a külső szakértői jóváhagyás, amely az új rendszerből kikerülni látszik. Ennek hiányában a települések nagy többsége valós helyzetfelmérés és intézkedési tervek kidolgozása nélkül pipálta volna ki a feladatot mint egy, a megcélzott fejlesztési források eléréséhez támasztott kellemetlen adminisztratív akadályt. A 2011. december 23-án elfogadott törvénymódosítással az Egyenlő bánásmód törvény által előírt települési esélyegyenlőségi programok kidolgozásának határideje jelentősen kitolódott, éppen ezért sem várható, hogy ezek a programok a jelenleg futó és egy éven belül kiírásra kerülő pályázatokhoz kapcsolódóan biztosítják az esélyegyenlőségi feltételek érvényesülését.

Ugyanezen problematika részeként tapasztalható általános gyakorlat, hogy az egyes pályázati kiírásokkal olyan konkrét esélyegyenlőségi (és fenntarthatósági) elvárások jelennek meg, amelyek sokszor egyáltalán nem relevánsak a konstrukció célrendszere és a támogatott tevékenységek szempontjából. Alapvető elvárás lenne az esélykülönbségek csökkentése érdekében, hogy az egyes pályázati kiírásokhoz olyan esélyegyenlőségi szempontok legyenek kidolgozva, amelyek érvényesítése valóban hozzájárul a projekt megvalósítási területén az esélykülönbségek csökkentéséhez.

Javaslatok

3.1. **Biztosítsa az NFÜ az esélyegyenlőség-elvű támogatáspolitika eddigi eredményeinek fenntartását és továbbfejlesztését, a milliárdos költségű fejlesztések előkészítése és megvalósítása során felépített szakmai kapacitásokra támaszkodva (közoktatási esélyegyenlőségi szakértők hálózata, települési antiszegregációs szakértői bázis). A pályázati feltételrendszerben maradjanak benne a korábbiakban kidolgozott esélyegyenlőségi követelmények, és a rendszer eddigi legnagyobb hiányosságának tekinthető monitoring- és ellenőrzési eljárások kerüljenek kidolgozásra és alkalmazásra.**

3.2. Az esélyegyenlőségi tervezést és az intézkedések megvalósítását támogató szakértői hálózat szolgáltatásainak ingyenes biztosítása a pályázók számára.

3.3. Az esélyegyenlőségi szempontok érvényesítését támogatni és ellenőrizni hivatott szakértőkre vonatkozóan a kiválasztási kritériumok átláthatóságának és nyilvánosságának a biztosítása. A szakértők számára felkészítés biztosítása.

3.4. Az esélykülönbségekre gyakorolt hatás mint vizsgálati szempont beépítése a fejlesztési konstrukciók megvalósulásának értékelésébe.

3.5. Az esélyegyenlőségi intézkedések megvalósítási tapasztalatainak beépítése a tervezésbe, a fejlesztést támogató módszertanba, a közreműködő szakértők képzésébe, illetve megismertetése a potenciális projektgazdákkal.

3.6. Az NFÜ az egyes pályázati kiírásokhoz készülő esélyegyenlőségi szempontok kidolgozására biztosítsa a roma integráció területén jártas esélyegyenlőségi szakemberek bevonását (kapcsolódva a 1.4. számú javaslathoz).

3.7. A pályázatok bírálati rendszere általában (minden operatív programban) biztosítsa az olyan közszereplők (önkormányzatok és más intézményfenntartó szervezetek) előnyben részesítését, amelyeknek bizonyíthatóan van roma integrációs elkötelezettsége, és a megvalósított esélyteremtő intézkedései igazolható eredményeket hoztak. (A megfelelő tartalmú esélyegyenlőségi program meglétét és az intézkedések végrehajtásának eredményességét külső értékelő igazolja.)

III. A társadalmi partnerekkel az együttműködés megerősítése, a társadalmi párbeszéd fejlesztése az eredményesebb fejlesztések érdekében

Probléma

4. A roma integráció területén tapasztalattal rendelkező társadalmi partnerek (civil szereplők, önkormányzatok stb.) véleményeinek becsatornázása egyáltalán nem biztosított a fejlesztési konstrukciók (akciótervek) programozásába. A konkrét pályázati kiírások véleményezésére rendelkezésre álló társadalmi párbeszéd fórum pedig csak formális, nem valós felület a szakmai párbeszédre. A civil szereplők egybehangzó tapasztalata az, hogy a társadalmi párbeszéd fórumon képviselt vélemények, javaslatok egyáltalán nem épülnek be a kiírásokba, a társadalmi véleményezésre bocsátott tervezetek jellemzően tartalmi változtatás nélkül kerülnek kiírásra, gyakran az érdemi véleményezést a 6–8 napon belüli határidő teszi lehetetlenné (pl. a 2011. december második felében megjelent kiírások esetében).

   A roma integrációs programok tervezésében és lebonyolításában a romák bevonásának biztosítására egyedüli legitim szereplőként az Országos Roma Önkormányzatot ismeri el jelenleg a kormányzat, amire a szakmai és operatív kapacitásait sokszorosan meghaladó feladat és kizárólagos felelősség hárul az új programokban, miközben az eredményeket felmutató civil szereplők tapasztalatai nem tudnak beépülni a kormányzati intézkedésekbe, szakmai kapacitásaikat nem használja ki a fejlesztéspolitikai rendszer.

   Nem elfogadható továbbá, hogy érdemi szakmai és társadalmi párbeszéd híján az intézményrendszer és a civil szervezetek közötti kapcsolatokat a brüsszeli Bizottságnak kell kezdeményeznie, szerveznie.

Javaslatok

4.1. Az operatív programok és az egyes fejlesztési konstrukciók tervezéséhez szakmai, társadalmi nyilvánosság és a vélemények visszacsatolásának biztosítása. Az NFÜ a társadalmi partnerekkel egyeztetve határozza meg újra azokat a beavatkozási pontokat, ahol a társadalmi partnereknél meglévő tapasztalatokra építeni lehet, és dolgozzon ki a jelenleg működtetett fórumokat (monitoringbizottságokat) kiegészítő egyeztetési rendszert, amely a hatékonyabb szakmai párbeszédet lehetővé teszi. Külön hangsúlyt fektessen a korai bevonásra (pl. releváns konstrukciók fejlesztési koncepciójának, majd akciótervének véleményezése), hogy ne csak a már elkészült dokumentumtervezetek (jelenleg csak a pályázati kiírások) véleményezésére kerüljön sor, mert ilyenkor már sem az abba jelentős erőforrásokat fektetett tervezők érdekei, sem a határidők nem támogatják a vélemények beépülését, koncepcionális változásra már akkor sincs mód, ha az indokolt lenne.

4.2. A pályázatok társadalmi egyeztetési rendszerének kiértékelése és továbbfejlesztése. A társadalmi párbeszéd felületre a tervezett pályázati kiírásokhoz feltöltött vélemények érdemi megfontolása, a beépítésre nem került vélemények elutasításának érdemi indoklása és a véleményezésre valós lehetőséget biztosító határidők kijelölése.

4.3. Az önkormányzati döntéshozók, más intézményfenntartó szervezetek és a civil szervezetek felkészítése a fejlesztéspolitikai tervek értelmezésére és véleményezésére (az 1. NFT időszakában az Európai Bizottság által kezdeményezett felkészítéshez hasonlóan.)

IV. A hatékonyabb roma integrációs projektek érdekében a megvalósító (és együttműködő/szolgáltató) szervezetek fejlesztése

Probléma

5. A roma integrációban legfontosabb szerepet játszó potenciális projektgazdák sokrétű kapacitáshiánytól szenvednek. Alapvető akadálya az eredményes projektek tervezésének a problémaelemzésben, projekttervezésben, partnerség építésében, települési és szervezeti stratégia tervezésében való járatlanságuk. Projektmenedzsment terén szerzett tapasztalat nélkül nem tudják teljesíteni az európai uniós pályázati feltételeket (a 12%-os projektmenedzsment-költségkeretből pedig sok esetben nem biztosítható megfelelő színvonalú „vásárolt" projektmenedzsment-szolgáltatás), ami a leghátrányosabb helyzetű térségek forráshiányos kistelepülései esetében jelentősen korlátozza a pályázói kedvet). A támogatások elosztási rendszerében egyáltalán nincsenek válaszok erre az alapvető problematikára, hiányoznak a roma integrációt célzó fejlesztések megvalósítói kapacitásainak megerősítésére alkalmas szolgáltatások.

Tekintettel arra, hogy a következő két évben pályázati dömping lesz ezen a területen, sürgető igény van ezeknek a szolgáltatásoknak a működtetésére. A korábbi hálózatok kiépítésének tapasztalataiból azonban nyilvánvaló, hogy egy szolgáltatni képes rendszer egy éven belül nem hozható létre, még valós kormányzati szándék, elkötelezettség mellett sem. Ám ha most kerülne felállításra, a szolgáltatási rendszer eredményei legalább a következő programozási ciklusban megmutatkoznának.

Javaslatok

5.1. A helyi projekt tervezési és partnerségépítési kapacitások fejlesztése annak érdekében, hogy a roma integráció kulcsszereplői fel legyenek készülve olyan projektek előkészítésére és pályázatok beadására, amelyektől valós eredmények várhatók.

5.2. A projektek tervezésének és megvalósításának folyamattámogatása és a hátrányos helyzetű kistérségekben/településeken projektmenedzsment-kapacitás fejlesztése. A hatékony projekttámogató szolgáltatás kialakításához az NFÜnek építeni kell a korábbi projekttámogatási szolgáltatások (Roma Program Támogatási Hálózat, roma koordinátori hálózat az NFÜ regionális, illetve kistérségi bázisán) működési tapasztalataira, a leghátrányosabb helyzetű kistérségek komplex programja tervezést támogató szolgáltatásának és a néhány releváns fejlesztési konstrukció (pl. oktatási integrációs program, Biztos Kezdet program, telepprogram első kiírásai (2005–2009)) keretében biztosított támogató szakértői szolgáltatások tapasztalataira, eredményeire, valamint a roma integrációs projektek fejlesztésében rendelkezésre álló civil tapasztalatokra (pl. az OSI által támogatott roma integrációs projektfejlesztési szolgáltatások). Az említett módszertani hálózatok újra mobilizálhatók, ezért a szolgáltatói kapacitások fejlesztésébe rövid távon is bekapcsolhatók.

5.3. Az NFÜ intézményrendszerének kapacitásfejlesztése mellett, annak kiegészítésére javasoljuk a projektmentoráló/„projekt-doktor" feladatok kiszerződését is hozzáértő civil szervezetek felé a TA keret terhére.

5.4. Azoknál a gazdasági és munkaerő-piaci szempontból elmaradott településekre, térségekre irányuló fejlesztési programoknál, amelyek hatásától a támogató a foglalkoztatás bővülését várja, a projekttámogató rendszer részeként biztosítsa a gazdaságfejlesztésben jártas szakemberek közreműködését is a projekteket tervező helyi szereplők számára.

Probléma

6. A kiírások újra és újra formalizált együttműködéseket várnak például az önkormányzattal, utóbb a Türr István Képző és Kutató Intézettel (TKKI). Van, ahol ez együttműködési megállapodás, és van, ahol konzorciumi partnerség. Miközben a sokirányú együttműködések fontosságát egyáltalán nem vitatjuk, a formalizált együttműködéseket egyrészt a cél elérésére alkalmatlannak, más-

részt a kezdeményezőkészségre nézve súlyosan korlátozónak tartjuk. A roma integráció a jellegéből adódóan az ország legtöbb településén konfliktusokkal jár, ezért a formalizált együttműködések hol eleve ellehetetlenítik, hol menet közben megnehezítik a közös munkát.

A TKKI esetében ugyancsak meg kell említeni, hogy a közelmúltban a társadalmi felzárkózás és roma integráció területén vállalt széles körű feladatai nem állnak arányban a tapasztalataival. Az, hogy a feladat- és hatáskörök a kapacitásokat messze meghaladó ütemben bővülnek, és más szervezetek által már ellátott feladatokra is kiterjednek, a fejlesztéspolitikai szándékok hitelességét kérdőjelezi meg.

Több esetben aggályos, hogy az elmúlt években a HEFOP, TÁMOP keretében jelentős összegekkel megvalósított kiemelt projekteket más szervezetek vinnék tovább. Ez a nehézkesen kialakított szervezeti kapacitásokat és együttműködési kapcsolatokat nullázza le.

Javaslatok

6.1. A kifejezetten kirekesztett közösségeket, például a telepszerű szegregátumokat célzó kiírások adjanak lehetőséget arra, hogy az ilyen közösségekkel végzett munkában jártas civil szervezetek önállóan is megvalósíthassanak projekteket. A sokirányú együttműködést – például az önkormányzattal, TKKI-vel – ne formalizálják a kiírások. Ugyanakkor az együttműködés erősítését, az annak érdekében tett határozott lépéseket kérjék számon a kiírások és a monitoringfolyamat, mivel az eredmények fenntarthatóságát több érintett szereplő együttműködése eredményezheti.

6.2. Az elmúlt években a HEFOP, TÁMOP keretében az oktatás, a foglalkoztatás, a gyerekesély stb. területeken megvalósított kiemelt projekteket vigyék tovább azok a szervezetek, amelyekben a szakmai és szervezeti kapacitások fejlesztése megtörtént. A kapacitások kiegészítése érdekében további szervezetek bekapcsolódása is szükséges lehet, de ezen szervezeteknek megfelelő tapasztalattal és kapacitásokkal kell rendelkezniük.

V. A projektek finanszírozási rendszerének fejlesztése az eredményesebb, hatásosabb fejlesztések érdekében

Probléma

7. A jelenlegi pályáztatási gyakorlatban a roma integráció szempontjából kulcsszereplőnek tekinthető civil szervezetek és kistelepülési önkormányzatok kénytelenek irreális, kapacitásaikat nyilvánvalóan meghaladó projektekbe belefogni, csak azért, mert egyáltalán nincsenek a tudatosan építkező, lépcsőzetes fejlesztés/fejlődés elvét szem előtt tartó, kisebb támogatásokat biztosító pályázatok. Az ilyen típusú fejlesztések lehetővé tennék, hogy az egészen kicsi (néhány

milliós) támogatási összegek felhasználási tapasztalataira építve a kezdőbb szervezetek (értve ez alatt az önkormányzati szereplőket is) alkalmassá váljanak a nagyobb támogatási igényű, összetettebb projektek megvalósítására. Ez a jelenlegi európai uniós támogatási gyakorlatban Magyarországon egyáltalán nem biztosított. Érthető, de nem elégséges, és a következmények ismeretében semmiképpen nem elfogadható állandó válasz erre a problematikára az NFÜ döntéshozói részéről, hogy az intézményrendszer véges kapacitásai nem teszik lehetővé a források elaprózását.

Javaslatok

7.1. Az egyenlőtlen versenyhelyzetet létrehozó pályázati konstrukciók kizárólagosságának megszüntetése, a támogatáselosztási technikák diverzifikálása a kiemelt fontosságú területeken. 2014-ig legalább néhány, roma integrációs szempontból releváns és komplex megközelítést igénylő problématerületen a helyi szükségleteken alapuló tervezésnek nagyobb teret engedő, rugalmas (kevésbé leszabályozott és összetett, a fejlesztéspolitikai ágazatok közötti átjárást biztosító) fejlesztési programok megvalósulása és az ezekhez illeszkedő pályázati eljárások és technikák (kétfordulós eljárások, előzetes helyszíni szakmai monitoring biztosítása, tárgyalásos technikák alkalmazása) kipróbálása, valamint a tapasztalatok, hatások kiértékelése a következő programozási ciklusra.

7.2. Hivatkozva az Európai Bizottság ESZA-program tapasztalatait értékelő tanulmány és az azonos következtetésekre jutó magyarországi programértékelések javaslataira, a roma integráció szempontjából kiemelt fejlesztési területeken (és leginkább a mélyszegénységgel küzdő településekre koncentrálva) a global grant típusú támogatási forma az alkalmas eszköze az intenzívebb támogatói közreműködést igénylő és kis összegű projektek támogatásának. A global grant típusú eljárásnak más – akár EU-s forrás felhasználási területeken is – vannak már végrehajtási tapasztalatai, és rendelkezésre állnak a Norvég Civil Támogatási Alap kezelésének többéves eredményei is, amelyekre az NFÜ-nek építeni kellene.

7.3. Egyszerűsített pénzügyi technikák alkalmazásának kipróbálása is javasolt (pl. unit cost és flat rate) az „egységesíthető" szolgáltatásokat megvalósító projektek esetében a finanszírozás folyamatosságának biztosítása, az indokolatlan elszámolási terhek csökkentése és a pályázati intézményrendszer tehermentesítése (az intézményi kapacitások optimálisabb kihasználása) érdekében.

Probléma

8. A jelenlegi pályázati rendszerben a roma integrációt támogató pályázati kiírások kiszámíthatatlansága (a nyilvánosságra kerülő tervekhez képest is jellemzően több hónapos, akár éves csúszása) és a finanszírozás folyamatosságának hiánya a már elindult és bizonyítottan eredményesen működő projekteket is folyamatosan veszélyezteti. A fejlesztések megvalósítása mellett elkötelezett,

de önálló bevétellel, alternatív forrásokkal nem rendelkező projektgazdák nem tudják áthidalni a projektek finanszírozásában bekövetkező szüneteket, ezért vagy arra kényszerülnek, hogy a projekttevékenységeket teljesen megszüntessék, vagy indokolatlan mértékű pénzügyi terhet, kockázatot vállalnak a fenntartás biztosítása érdekében. Mindezek nem csak a jó szándékú projektgazda szempontjából fájdalmas tények, tekintettel arra, hogy számtalan településen olyan hiánypótló szolgáltatásokat tartanak fenn ezek a projektek, amelyek ha – akár időszakosan is – megszűnnek, az a helyi közösség számára komoly sérelmekkel jár. Ezen túlmenően a pályázati rendszer kiszámíthatatlansága alapvetően bénít meg bármiféle helyi szintű stratégiai tervezést és a projektek egymásra épülésére támaszkodó hosszú távú fejlesztést. Ehelyett a jelenlegi rendszer a roma integrációs célok megvalósulása szempontjából sokkal kevésbé hatékony forrásfelhasználást biztosító ad hoc, mindig az aktuális pályázati lehetőségekhez alkalmazkodó pályázásra ösztönöz, és alapvetően a pályázatíró iparágnak kedvez.

A támogatási rendszer minden pályázatnál általános alapelvként írja elő a fenntartási kötelezettséget, annak ellenére, hogy a pályázatok kiírói is tisztában vannak vele, hogy a fenntartási kötelezettség irreális és nem teljesíthető, ha a projekt nem profittermelő tevékenységre irányul, vagy nem biztosítható alternatív források bevonása.

Az elmaradott térségek forráshiányos kistelepülésein a foglalkoztatás ösztönzését célzó innovatív fejlesztések fenntarthatóságának alapvető korlátja, hogy irreális elvárásokat támaszt a támogatási rendszer a projektek gazdasági megtérülésére vonatkozóan a társadalmi hasznosságuk értékelése helyett. A gazdaságilag elmaradott térségekben az innovatív foglalkoztatási projektek sokszor ugyan gazdaságilag nem rentábilisak (főleg nem rövid távon), mivel helyi szükségleteket elégítenek ki, és a mélyszegénységben élő közösségeknek nincs elég „vásárlóereje", nem tudnak a szolgáltatásokért fizetni. Mégis van értékelhető gazdasági racionalitásuk az ilyen innovatív projekteknek, mivel társadalmi hasznuk nemcsak a helyi közösség életminőségének javításában, hanem össztársadalmi szinten is jelentkezik, ezért a fenntartásukban az államnak érdeke a folyamatos hozzájárulást vállalni.

Az utóbbi időszak TÁMOP pályázati kiírásaiban általánosan alkalmazott feltétel a pályázó szervezetekkel szemben, hogy a megpályázott összeg 15 százalékának megfelelő bevétellel rendelkezniük kell az elmúlt két év átlagában. Ez a feltétel tapasztalatunk szerint számos esetben képezte a legelmaradottabb térségekben eredményesen tevékenykedő olyan szervezetek számára a pályázás akadályát, akik támogatására egyébként a kiírások (célrendszerükből levezethetően) irányulnának.

Javaslatok

8.1. Olyan programozási előrejelzés nyilvánosságának a biztosítása, amely megbízhatóan mutatja be a fejlesztési források ütemezését legalább néhány évre előre. Ebből az elvárásból következik, hogy a fejlesztéseket úgy kellene ciklusokra bontani, hogy az akciótervekben a folytatólagos elemek kiszámítható módon egymásra tudjanak épülni.

8.2. A roma integrációt szolgáló és bizonyítottan jelentős társadalmi haszonnal bíró fejlesztések esetén legyen biztosított a projektek kiszámítható támogatása legalább 3-4 éves ciklusokban. A hatékonynak bizonyult projektek (pl. tanodák) eredményeinek, szolgáltatásainak rendszerszintű beépülése és a hosszú távú finanszírozás hazai forrásainak megteremtése (megfelelő hatásvizsgálatot követően).

8.3. Hosszú távon (legalább öt év) biztosított fejlesztési támogatás a támogatás intenzitásának lépcsőzetes csökkentésével azoknál a foglalkoztatást ösztönző projekteknél, amelyektől nem várható el, hogy néhány éven belül „a saját lábukra álljanak".

8.4. A foglalkoztatást ösztönző fejlesztések finanszírozásában a humánerőforrás-fejlesztésre és az infrastruktúrára, alapanyagra és eszközfejlesztésre rendelkezésre álló források összehangolása (ennek hiánya képezi a forráshiányos kistelepüléseken az innovatív foglalkoztatási projektek hatékony megvalósulásának egyik legjellemzőbb akadályát).

8.5. A nem profittermelő tevékenységre irányuló projektek esetén az NFÜ reálisan teljesíthető fenntartási kötelezettségeket írjon elő a projekt eredmények fenntartása érdekében. (Például amennyiben nem biztosít támogatást a fejlesztés befejezését követően a továbbfoglalkoztatásra, ne szabja azt feltételül a leghátrányosabb helyzetű kistérségek innovatív foglalkozatási pályázataiban.)

8.6. Az NFÜ aktívan lépjen fel az alternatív források bevonásának ösztönzésére (pl. a gazdasági szektor CSR-tevékenységének ösztönzésére és a gazdasági szektor támogatásainak orientálására együttműködések kialakításával és kommunikációs programokkal).

8.7. A mélyszegénységben élők társadalmi integrációját támogató fejlesztési programok esetében a pályázati feltételek kialakítása a potenciális megvalósítók minél nagyobb esélyű helyzetbe hozását eredményezze, ne pedig a pályázói kört szűkítse. A pályázati kiírásokban a pályázó szervezetekre vonatkozóan előírt elvárások legyenek relevánsak és arányosak. A fejlesztéseket végrehajtó szereplőknek ne kelljen olyan univerzális tudásokkal rendelkezniük, amelyek a projektek megvalósításához nem feltétlenül szükségesek (helybe hozásuk költséges, amennyiben a humánerőforrás-kapacitások helyben szűkösek).

VI. A projektek megvalósításához hatékony nyomon követés biztosítása

Probléma

9. A pályázati programok jelenlegi monitoringrendszere nem biztosítja a projekt tevékenységek és eredmények szakmai ellenőrzését, gyakorlatilag a monitoringtevékenység kimerül a pénzügyi teljesítés és szabálykövetés ellenőrzésében (bár a HEFOP indulásakor kiépült a szakmai monitoring rendszere). A hatékony szakmai monitoring hiánya két szempontból is súlyos következményeket vetít előre. Egyrészt úgy meríthetők ki jelentős fejlesztési források, hogy nincs a projektek megvalósulásának akár többéves folyamata közben érdemi információ arról, hogy a megvalósulás eredményes-e, és nincs eszköz a támogatásosztó intézményrendszer kezében, hogy az esetlegesen észlelt problémákat még a megvalósítás közben korrigálja a sikeresebb kimenet, nagyobb szakmai hatás és a forrásfelhasználás hatékonysága érdekében. Másrészről a roma integrációs (és egyébként bármilyen más fejlesztési célkitűzés) projektszintű megvalósulásáról és a pályázati konstrukciók eredményességéről egyáltalán nem tud visszajelzést kapni sem a pályázatot tervező szakpolitika, sem a támogatást osztó intézményrendszer (a megvalósító projektgazdát már nem is említve). Ennek hiányában nem remélhető, hogy az eddigi tapasztalatok beépíthetővé válnak a következő időszak fejlesztéspolitikai terveibe és eszköztárába.

Javaslat

9. **A roma integrációs szempontból releváns fejlesztési konstrukciók szakmai folyamatkövetésének biztosítására a projektek monitoringrendszerének fejlesztése.** A szakmai monitoring alatt rendszeres, legalább 3 havonta szervezett látogatásokat értünk; amelyeken projektek megvalósításában tapasztalt szakemberek vesznek részt; nem a papírokat ellenőrzik, hanem a szakmai munkát tekintik át; és nem a hibák korrekciója, hanem megelőzése a cél. A szakmai monitoring pilotjelleggel elindítható például a következő kiírásoknál: tanoda, innovatív foglalkoztatási projektek, telepprogram (TÁMOP), közoktatási infrastruktúra, szociális városrehabilitáció (ROP). A szakmai monitoring új kiírások és korábbi kiírások futó projektjei esetében egyaránt indítható. Ennek biztosítása érdekében az NFÜ és a közreműködő szervezetek bázisán megfelelő forrás- és szakember-kapacitás fejlesztése (és annak végiggondolása, hogy a pályázati konstrukciókhoz kapcsolódó kiemelt projektek szakmai megvalósítói kapacitásaira hogyan lehetne építeni a szakmai monitoring folyamatában).

VII. A támogatáskezelő intézményrendszer fejlesztése a források eredményesebb felhasználása érdekében

Probléma

10. A 2004–2011-es időszak tapasztalatai alapján a forráselosztási rendszer átfogó reformja, az intézményrendszer kapacitásainak, fogadókészségének fejlesztése, az eljárásrendek racionalizálása, egyszerűsítése és az irányító és közreműködő szervezetek szemléletformálása és kapacitásbővítése nélkül a jövőben sem lesznek hatásosabb roma integrációs programok.

Javaslatok

10.1. A következő fejlesztési ciklus tervezésének megkezdése előtt dolgozzon ki az NFÜ egy átfogó koncepciót arra vonatkozóan, hogyan készül fel az intézményrendszer a következő programozási időszakra a hatékonyabb forrásfelhasználás érdekében, és hogyan fogja megvalósítani a pályázati eljárásrendek szükségszerű átalakítását, a korábban nem, vagy csak kísérleti jelleggel alkalmazott támogatásosztási eljárások rendszerszintű beépítését és ezekhez szükséges szervezeti és szakmai kapacitások biztosítását.

10.2. Az NFÜ rendszeresen végezze el a pályázati adminisztratív terhek felmérését, amelyhez kérje ki a projektmegvalósítók és a közreműködő intézményrendszerben dolgozó szakemberek véleményét (Ezek a terhek vélelmezhetően, éppen a hátrányos helyzetű térségekben dolgozó potenciális pályázók esetében, fajlagosan nagyobbak.) Egy 2012-ben végzett átfogó felmérés alapján az NFÜ dolgozzon ki tervet saját adminisztratív terhének csökkentésére, és végezze ennek nyomon követését – nyilvános és civil/szakmai szervezetek számára is követhető módon (a csökkentésre vonatkozó célszámok meghatározásával).

10.3. Az NFÜ szervezetén belül legyen gazdája a roma integrációnak, és tágabban az esélyegyenlőségnek (amely magában foglalja a roma integráció mellett a nemek és a fogyatékkal élők esélyegyenlőségének ügyét). A szervezeti egység legalább külön osztály legyen az NFÜ-n belül, például a Központi Monitoring Főosztály keretében. A munkatársai teljes munkaidejükben az esélyegyenlőség érvényesítésével kapcsolatos feladatokat lássanak el. A munkatársak kiválasztásakor legyen elsődleges szempont az esélyegyenlőség érvényesítésével kapcsolatos szaktudás és az intézményrendszer működésének ismerete. Az esélyegyenlőségi feladatokat koordináló szervezeti egység feladat- és hatásköre terjedjen ki az alábbiakra:

- az esélyegyenlőség érvényesítése a kiírások tervezésében – és biztosítva az eddigi tapasztalatok, tanulságok beépítését –, kiemelt figyelmet szentelve a társadalmi integrációt közvetlenül vagy kiemelten szolgáló kiírásoknak (az IH-kal, a KIM-mel és más érintett tárcákkal együttműködésben);

- az esélyegyenlőség érvényesítése a projekttámogató hálózat fejlesztése során (az NFÜ felelős főosztályával és a Széchenyi Programirodával együttműködésben);
- a támogatásoknak az egyenlőtlenségek csökkentésére vagy növelésére gyakorolt hatásáról rendszeres elemzés és vezetői tájékoztató készítése;
- az esélyegyenlőség megvalósulására, segítő és akadályozó mechanizmusaira vonatkozó értékelések kezdeményezése (a KOR IH-val és az IH-kkal együttműködve), a következtetések és javaslatok visszacsatolása;
- az NFÜ (különösen az IH-k), a közreműködő szervezetek és a Széchenyi Programiroda munkatársainak folyamatos esélyegyenlőségi képzése, például tájékoztatás az indirekt és intézményi diszkrimináció formáiról, tereplátogatások szervezése;
- civil szervezetekkel való rendszeres kapcsolattartás szervezése.

10.4. Az NFÜ és a közreműködő szervezetek saját humán politikájukban is mutassanak példát a roma integrációra, célzott lépésekkel növeljék az érdemi feladatot ellátó roma munkatársak számát.

10.5. Az NFÜ indítson önálló gyakornoki programot, melyre roma civil szervezetek, illetve roma integrációt támogató civil szervezetek fiatal szakértői, alkalmazottai, önkéntesei pályázhatnak be (összeférhetetlenség kockázata minimalizálható a gyakornoki program időzítésével, a gyakornokok NFÜ szervezeten belüli/IH-k közötti rotációjával).

A javaslatokat a február 21-i egyeztetésen megvitatták a következő szervezetek képviselői:

Autonómia Alapítvány
Budapest Intézet
Habitat for Humanity Magyarország
Magyarországi Szegények és Romák Érdekvédelmi Közhasznú Szervezete
Magyar Szegénységellenes Hálózat
Magyar Máltai Szeretetszolgálat
Nógrád Megyei Cigány Kisebbségi Képviselők és Szószólók Szövetsége
Open Society Institute Making the Most of EU Funds for the Roma Program
Partners Hungary
Polgár Alapítvány
Szegényeket és Rászorultakat Segítő Közhasznú Alapítvány
Települési Önkormányzatok Szövetsége
Tutor Alapítvány
Városkutatás Kft.

A végleges javaslatokról február 24-ig (egynapos határidővel) támogatói visszajelzést küldő szervezetek:

Autonómia Alapítvány
Habitat for Humanity Magyarország
Magyar Szegénységellenes Hálózat
Nógrád Megyei Cigány Kisebbségi Képviselők és Szószólók Szövetsége
Open Society Institute Making the Most of EU Funds for the Roma Program
Tutor Alapítvány
Városkutatás Kft.

HA NYOLCAT LEJELENTEK AZ JÓ LESZ?*

A máltai munka

A címben szereplő kérdést tette fel egy védőnő az új iskolaigazgatónak, aki tanácstalanul billegtette a fejét, tanakodott még keveset, míg végül visszakérdezett: Mit nyolcat? Hát tetvest – hangzott a válasz. Miért, hány van? – kérdezett ismét megdöbbenve az igazgató. Azt nem tudja, de úgy gondolta, ennyit elég lehet beírni, érvelt a gyerekek egészségét védő szakember.

Értsük jól a példamondatokat! Tudjuk, milyen sok elkötelezett települési, iskolai védőnő dolgozik a legszegényebb településeken, akiknek erőfeszítései előtt tisztelettel adózunk. Ez a párbeszéd inkább csak egy tipikus példája volt annak, hogy ennek ellenére mégis előfordul, hogy rendkívül alacsony színvonalú szolgáltatások érik el azokat a gyerekeket, akik a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben élnek, akik gyakran úgy válnak felnőtté, hogy nem látnak védőnőt, de ha látnak is, az sem jelent garanciát arra, hogy a megkapják a megfelelő gondoskodást. Ezt támasztja alá a 2011-es ombudsmani jelentés,[1] mely szerint a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség több mint felében – éppen ahol a legtöbb gyerek születik és a kiemelt figyelem a leginkább indokolt – nincsen szervezett védőnői ellátás.

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét programjaiból is számos példát hozhatunk, de legújabban a kistérségi gyerekesély programban[2] szembesülünk a gyerekek kiszolgáltatottságával. Ennek kapcsán akár beszélhetünk az iskoláról is, aminek megtartása a kistelepüléseken sokkal fontosabb, mint a települési oktatás színvonalának kérdése. Ha valóban közel megyünk, találkozhatunk a végletekig elfáradt tanárokkal, akik a mindennapi kudarcokért a gyerekeket, a szülőket hibáztatják. Megismerkedhetünk a rendszeresen napi 3 órát „tanuló" gyerekek hadával, akik egyáltalán nem csoda, ha tizenévesen sem tudják leírni a nevüket a játszóalkalmak során eléjük rakott jelenléti ívre, nem tudnak eszközöket használni, vagy szabályokat betartani a játék során. Viszonylag hamar kiderül, honnan, melyik településekről nincs semmi esélye a gyerekeknek arra, hogy valaha jobb életük legyen.

* A Magyar Máltai Szeretetszolgálat tapasztalatairól szóló beszámolót Marozsán Csilla készítette.

[1] Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának Jelentése az AJB-3809/2010. számú ügyben, 2011. 07. 18.

[2] www.gyerekesely.maltai.hu

A szegregátumokban végzett szociális munka során gyakran szembesülünk azzal is, hogy a családok segítésére hivatott intézmények nincsenek jelen. Vagy rendőrrel jönnek. S míg egyes helyeken a legapróbb indokkal kiemelnek gyerekeket a családból, másutt az otthon láncra kikötött hiperaktív gyerek helyzete se lépi át az ingerküszöböt. És persze képzeljenek el pár mondatot arról, hogy vannak igazi jó családsegítő szolgáltatások is, nem bántanánk meg direkt egyetlen szakmacsoportot sem, mégis szeretnénk felidézni a terepen tapasztaltakat, hogy szembesülhessenek a helyzettel azok is, akik nem, vagy más oldalról ismerik azt.

Legutóbbi meghatározó játszóalkalmunk során éppen egy olyan kisgyerekkel találkoztunk, akire ráégett a nejlonfüggöny, és az első diagnózis után a hosszas lábadozás alatt magára maradt a gyógyulásban. Elmondható, hogy nem is csak a gyerekorvosok hiánya, de úgy általában az orvosi ellátás hiánya, a kötelező vizsgálatok, szűrések elmaradása, az elégtelen közlekedés miatt szinte elérhetetlen szakorvosi kontroll, a gyógyszerkiváltás akadályozottsága jellemzi a leghátrányosabb helyzetű térségeket. De nem is soroljuk tovább a hiányokat a kora gyerekkori, (gyógy)pedagógiai fejlesztésektől az elégtelen étkezésig vagy lakókörülményekig, pedig hosszú lenne a sora azoknak a tényezőknek, amelyek szinte eredendően lehetetlenné teszik a gyerekek számára a kitörést a szegénységből.

Míg a humánszolgáltatások önmagukban is számos problémával küzdenek, általánosságban a legmeghatározóbb diszfunkciónak az együttműködés hiányát látjuk. Valamennyi oktató, fejlesztő, segítő, védő, gyógyító intézmény kezeli a maga módján a gyerek-család problémáinak egy-egy kis szeletét, pontosan jelezve, kínosan betartva a kompetenciahatárait. Rendkívül ritkán találkozunk azzal, hogy a szolgáltatók felismerik, hogy mindannyian egy adott gyerekért, ugyanazért a családért dolgoznak, és együttműködve megsokszorozódhat erejük, hatásuk.

Máltai munka

A máltai telepprogramokat általában azokon a településeken, szegregátumokban indítjuk el, ahol már akár évtizedek óta a legelesettebb, legkiszolgáltatottabb helyzetű a lakosság. A szolgáltatások elérhetetlenek vagy elégtelenek, a közösség pedig olyan szintű nyomorban él, melyben a reménynek már egy szikrája se maradt. Elsőként Tarnabodon a Hevesi kistérség gettósodott településén kezdtünk munkába, aztán Monoron a belváros szomszédságában levő telepet karoltuk fel, majd Táskán csöppentünk egy telepfelszámolási programba, később a Pécs „legalján" levő György-telepen kezdtünk dolgozni, míg végül a veszprémi Pokoli torony gúnynevű, végletekig lepusztult társasházba tettük be a lábunkat.

Elsőként a hídfőállásokat építjük ki, a máltai munkatársak folyamatos jelenlétét a szegregátumban, legalább a munkaidőben, máshol a settlement hagyományok szerint, a telepre költöző segítővel. Ezzel új nézőpontot nyerve már nem csupán kívülről látjuk a telep(ülés) és környezetének működését, képesekké válunk olyan

szociális diagnózis felállítására, melyből azonnali, érdemi cselekvések következhetnek. Mivel a közösség, a vezetés, a segítő szolgáltatások bénultsága blokkolja a közösségi cselekvést, ezért ebben a szakaszban nem fogunk bele közösségi tervezésbe, hosszas közösségfejlesztésbe, hanem létrehozzuk azoknak a hiányosságoknak egy részét kompenzáló szolgáltatásokat, melyekre képesek vagyunk az adott keretek között. Míg első lépésként az elégtelen közlekedéssel bíró Tarnabodon először falubuszt vásároltunk, addig Monoron közfürdőt létesítettünk, Veszprémben pedig az életveszélyes toronyházat hoztuk rendbe, hogy a falon tátongó lyukakon ne zuhanjon ki senki a lépcsőfordulókban.

Miután gyors, határozott lépésekkel biztosítjuk alapvető szükségletek kielégítését, tovább építkezünk a közösségfejlesztés irányába. Tarnabodon a település főterén a kocsmából lett játszóház, Monoron egy könnyűszerkezetes hangár vált tanodává, Pécsen a telepi lakások összevonásával, míg Veszprémben az egyik emelet néhány lakását egybenyitva hoztunk létre közösségi tereket. Ezek alapvető funkciója a gyerekek elérése, fejlesztése, de idővel a felnőttek is magukénak érzik, megismerik, használják a létrejött közösségi tereket a munkakeresésre, közös játékra vagy futballmeccs nézésre.

A kezdeti 1–2 év általában a bizalomépítés, a helyzetfelmérés jegyében telik, akár egy kapcsolatban, időt kell hagyni a megismerésre, a bizonyításra, annak megtapasztalására, hogy jelen vagyunk. Jelen vagyunk hétköznapokon és ünnepnapokon, örömben és bánatban, s míg alakul a közösség, alakulunk magunk, és alakulnak a szolgáltatások és azok funkciói is. Elég nehéz már azt is összeszedni, hogy például hányféle szerepe volt a bodi falubusznak, ami kezdetben menetrend szerint járt a környező településekre, volt munkásjárat, nevelt gyerekeket a vér szerinti szüleikkel összekötő járat, mentő, iskolabusz, kirándulóbusz, attól függően, éppen milyen igényt és lehetőséget tárt fel az újra és újra felállított szociális diagnózis.

Amikor részben biztosítjuk a közlekedést, intézzük a szociális ügyeket, segélyezünk, életveszélyt hárítunk el, egészségügyi szűréseket végzünk, tanodákat, gyerekházakat működtetünk, tulajdonképpen a hiányzó segítő állami szerepvállalást pótoljuk, gyakran párhuzamos kapacitásokat kiépítve a szegregátumokban. Így van alkalmunk megmutatni azt, milyen is lehetne egy komplex, valóban a szükséget szenvedőket támogató rendszer, ám ez továbbra is csak a mi rendszerünk marad. A szerepvállalásunk nyomán a szolgáltatókat nem ösztönzi semmi arra, hogy megjelenjenek a telepeken, mégis feladatunk, hogy építsük a kapcsolatot a helyi szolgáltatók és a telepiek között, segítsük a megismerést, a megértést, oldjuk a berögzült ellenállásokat. Ahogyan annál a tanárnőnél, akit kikísértünk a telepre, és miután meglátta, hol lakik diákja, nem firtatta tovább, miért penészes a munkafüzet.

Feladatunk a telep összekapcsolása a többségi társadalom tagjaival is, hogy valós képet kaphassanak a mélységes szegénységben töltött élet nehézségeiről, küzdelmeiről. Önkéntes és CSR[1]-programjaink nyomán több száz fiatal és felnőtt töltött

[1] Corporate Social Responsibility – vállalatok társadalmi felelősségvállalása

időt a telepen, végzett segítő munkát vagy vett részt közös akciókban a helyiekkel. Ők már tudják, hogy a média és a többségi társadalom által sugallt képnél mennyivel árnyaltabb és fájdalmasabb a való világ. A messziről jött látogatóknál még érdekesebb lehet a helyi többségi lakosság viszonya a telephez. Monoron a sok év után végre a telepre is beérő betonút, a telep közepén felállított kereszt képes korábban soha nem látott keresztút-járókat vagy átutazókat bevonzani a szegregátumba.

Másik lényeges irány a telepi lakosok, fiatalok világképének, megismerési mezőjének bővítése, akik gyakran nem jártak még a telepen, településen kívül, a telepre zárva élték életüket, ahonnan még a legközelebbi külvilág is elérhetetlenül messzinek tűnt.

Együttműködések

A 2010-es év legnagyobb élménye, hogy megismerkedtünk azokkal az elkötelezett csapatokkal, akik hozzánk hasonlóan a kirekesztett közösségekért dolgoznak. A Tutor Alapítvány OSI által támogatott programjában részesei voltunk annak az útkeresésnek, amely során megmutattuk, hogyan is lehet jelentős támogatásokat hatékonyan és komplexen felhasználni a kirekesztett közösségek érdekében. A Kirekesztett Közösségek terepszemléletű támogatása[1] elnevezésű programban alkalmunk volt átadni tudásunkat, és tanulni azoktól, akik ugyan tőlünk eltérő hangsúlyokkal, más útról indulva, de évek óta jelen vannak és dolgoznak a kirekesztett közösségekért.

A politikai nézőponttól és vallási elköteleződéstől független belső elhivatottság és tenni akarás energiáinak együttállása új lendületet, szakmai sokszínűséget és biztonságot hozott minden szereplő számára.

Bár korábban is hasonlóképpen láttuk, ez a találkozás megerősített minket abban a hitben, hogy a jelenlegi hazai és uniós pályázati rendszer alapján tervezett, bonyolított programok időkereteik, szabályozottságuk, széttöredezettségük miatt korlátozottan alkalmasak arra, hogy a szegregált lakókörnyezetben élők problémáit orvosolják.

A szociális diagnózist nem helyettesítheti az aktuális konstrukciókra fókuszáló pályázati logika, a szabadon felhasználható, hatékonyan költhető kis forrásoknál kevésbé hasznosul a bürokratizált és korlátozottan alkalmazható nagyobb támogatások sora.

[1] A programban a Dzsaj Bhím Közösség, a a Máltai Szeretetszolgálat, a Tutor Alapítvány és a Van Helyed Alapítvány vett részt az OSI támogatásával, a részletes programleírás megtalálható a www.tereptamogatas.hu oldalon

A JÖVŐ

Telepi munkánk kapcsán újra és újra felmerülő kérdés, hogy meddig még? Amikor már 5–6–7 éve jelen vagyunk egy közösségben (ami már önmagában is szinte egyedülálló), azt az elvárást érezzük úgy egyes döntéshozók, mint a szakmabeliek részéről, hogy legyünk már készen. Bármit is jelentsen az.

Látható, hogy folyamatosan változó szerepben, mértékben vagyunk jelen a telepeken, de sok elmulasztott évtizedet nem tudunk egyhamar behozni. A legelveszettebb közösségek felzárkózási programja akár több emberöltőt is igénybe vehet, különösen úgy, hogy a szolgáltatások rögzült működése, a fejlesztések elaprózása, bizonytalansága nehezíti az építkezést, a hosszú távú tervezést. Távol van még az az idő, amikor Magyarországon minden gyerek biztonságban, egy erős közösséggel a háta mögött nőhet fel, és bizakodva tekinthet a jövőbe, ahol az ő gyermeke is bizton válik esélyessé egy jobb életre.

AZ IGAZGYÖNGY ALAPÍTVÁNY*

Az Igazgyöngy Alapítvány úgy indult 13 éve, mint egy művészeti iskolát fenntartó civil szervezet. Aztán mégis más lett. Mert egy olyan kistérségben, mint a berettyóújfalui, ami a 33 LHH kistérség egyike, nem lehetett más. Mert ott, ahol a 650 fő körüli tanulólétszám összetételének jellemzője, hogy a gyerekek 70 százalékban hátrányos helyzetűek, és ezen belül közel 300 HHH, mélyszegénységben élő, zömében cigány gyereket tanítanak, ott muszáj tenni valamit. Valamit, ami túlmutat az oktatáson. Így ma egy stratégiaszerű modellt fejlesztünk, ami az oktatás-családgondozás-intézményi együttműködés generálásának hármas pillérén alapszik, és a legtöbb beavatkozási pontot próbálja megkeresni a problémán. Három-négy éve próbáljuk ennek keretében rendszerbe állítani a tapasztalatokat egy adaptálható keretben, mérhető sikerekkel.

Azzal a felismeréssel kezdődött tehát ez az egész, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek integrációja, esélyteremtése sosem fog megoldódni a mai iskola falain belül. Túl sok erőfeszítés kellene, más oktatásszervezés, más szemlélet, más módszer, hogy az iskola akkora hatást gyakoroljon a gyerekekre a tanteremben, ami elég lenne ahhoz, hogy ne a nyomort termelje újra ez a réteg. Mert náluk a születéstől, vagy talán még előbb meghatározódik minden. Mert itt, ebben a társadalmi rétegben minden nagyon korán eldől. És a következő lépések sosem előre visznek.

Talán az is lényeges, hogy milyen kifejezés fémjelzi nálunk ezt a munkát. Mi az esélyteremtést használjuk szívesebben. Nem pedig az államilag korábban használt felzárkóztatást, vagy most a felzárkózást. Látszólag lényegtelen a szavakon lovagolni, ám azt gondolom, a munkánk lényegét határozza meg a pontos megfogalmazás. Aki esélyt teremt, az elfogadja a másikat, és nem magához, a maga értékrendjéhez akarja igazítani, hanem esélyt akar adni neki, hogy önmaga lehessen, és önmagából hozza ki a maximumot.

Fontos volt ehhez annak a tisztánlátása, hogy a mostani állapotot nem valamiféle személyes döntés vagy emberi gyarlóság, hanem a lehetőségek beszűkülése hozta létre, az, ami az asszimilálásra tett állami törekvések rendszerében generációkon át rögzült. Mi azt szeretnénk, ha a romák cigányként, de a többségi társadalom törvényeinek elfogadásával integrálódnának a társadalomba.

Ez a célmeghatározás, valamint a probléma folyamatos értelmezése és a változások tükrében történő újraértelmezése fémjelzi azt a munkát, amit most végzünk. És még valami: a lehető legkomplexebb, összehangolt, stratégiaszerű, hosszú távban való gondolkodás. Mert ezt a helyzetet nem lehet egy-két éves projektekkel megoldani. Úgy sem, hogy egyik évben az oktatásra, majd a következőben az iskolán kívüli tanodákra, utána pedig, mondjuk, a közmunkaprogramokra fókuszálunk, és közben elengedjük az előzőeket. Mert a projektszemléletű pályázati támogatások

* A beszámolót L. Ritók Nóra készítette.

addig tartottak. A problémahalmaz sem egy-két év alatt teremtődött meg. A megoldásban sem lehet kapkodó és türelmetlen az ember.

Esélyteremtő munkánk az oktatásban

Azt természetesen mi is valljuk, hogy az oktatás nélkülözhetetlen feltétele az esélyteremtésnek. Nélkülözhetetlen, de nem elégséges feltétele.

A szegény gyerek, legyen az roma vagy sem, hátránnyal kerül be az oktatásba. Még ha a képességeivel nincs is baj, és próbálja behozni a hátrányait, a többi, akinek más adatott, lehagyja. Így hamar kialakul benne a negatív énkép, amivel nem lehet az oktatásban sikeresen részt venni. Mert aki negatív énképpel él, azt nagyon nehéz motiválni. És aki nem motivált a tanulásban, az nem fog tanulni. Lemarad, egyre több bosszúság van vele, végül deviáns lesz, azt érzi, hogy az iskola egy rajta kívül álló valami, ami nem jó, ahol csak kudarca van. Ebben pedig a mai magyar oktatási rendszer csak megerősíti, és a folyamat végén rosszabb esetben a magántanulói státusz, vagy egy átbukdácsolt, átlökdösött, funkcionálisan analfabéta gyerek van, jobb esetben egy átlagon aluli műveltséggel és hasznavehetetlen szakképesítéssel végző, egy szakiskolában.

Nos, ennek a folyamatnak a megfordítására remek eszköz a művészeti nevelés. Mert gyorsan sikerélményt ad, hamar kialakítja a pozitív énképet, és ha az általános iskola is partner, akkor elmozdulhat a folyamat, megindulhat valami, előre. Iskolánkban olyan feladattípusok, alternatív módszerek, technikák sorát dolgoztuk ki, amelyek bizonyítottan sikeresek. És nemcsak a művészeti nevelésben, hanem más tantárgyak oktatásában is.

Persze azért nem egyszerű a képlet. Mert ehhez a módszertanhoz tartozik egy nagyon fontos pedagógiai alapelv: mi a gyerekeket a teljes szociokulturális környezetükkel együtt ismerjük meg, megértve az élethelyzetéből, környezetéből fakadó miérteket, és így dolgozunk ki egyéni fejlesztéseket. Ma a pedagógusok többsége ezt nem teszi meg. És nem érti, miért nem működik úgy a gyerek, ahogy ő elvárja. Ha ezt a szemléletünket, amit egyébként a pedagógiai programok zöme megfogalmaz, osztanák az általános iskolai pedagógusok is, náluk is sikeresebb lenne a munka ezekkel a gyerekekkel.

Persze ha partner lenne az általános iskola. De többnyire nem az. Bár sokat küzdünk ezért, a pedagógusok zöme nem akarja kipróbálni ezeket a módszereket, bezárja őket saját fásultságuk és az állami oktatás adminisztratív, lexikális tudást elváró rendszere. Pedig a megfelelő differenciálás, az egyéni fejlesztési rendszer, a kooperatív tanulásszervezés, a szociális kompetenciákat erősítő technikák, a projektmódszer mind előrevinnék a folyamatot. Nálunk a gyerek örömének előidézése, fenntartása, az alkotói izgalom, az érdeklődés fenntartása a legfontosabb pedagógiai célok között szerepel. Ezek viszont nem kerülnek előtérbe a hagyományos

oktatási rendszerben. Ott sokkal fontosabb a reprodukált ismeret, fontosabb, mint az örömmel végzett tevékenység vagy a képességfejlesztés.

Nyitás a család, a közösség felé

A fontos felismerés, hogy a pedagógiai hatás családi támogatás nélkül nem elégséges, nem új keletű. De valahogy eltűnt a közoktatásból, vagyis csak elviekben és papíron rögzítve létezik. Főleg pedig ezzel a „HHH" társadalmi réteggel nem működik. Vagyis biztosan nem úgy, ahogyan kellene. A mai közoktatás a partneri viszonyt csak azokkal a szülőkkel képes fenntartani, akik maguk jelentkeznek partnerként, és lehetőleg a szülők is kicsit „gyerekszerepben" fogadják el az iskola javaslatait, rendszerét. Ahol a szülő nem jön be, tehát nem teljesíti azokat az elvárásokat, amiket az iskola elvár, ott a partneri viszony kialakítására semmiféle erőfeszítést nem tesz az iskola. Az egyre növekvő problémahalmazban ma leginkább a hatósági eszközök használatát szorgalmazzák, vagyis hatóságként kezdenek működni, utasítva, fenyegetve, megtorolva, büntetve, és a pozitív viszonynak még a lehetősége is megszűnik. Pedig nincs olyan szülő, aki a gyermeke érdekében nem tehető partnerré. De tény, hogy ezért sokat kell tenni, menni, dolgozni az iskolának is.

Nos, mi elindultunk ezen az úton. Ma egy olyan, a gyerekre összpontosító komplex családgondozást végzünk, ami a családok és a közösségek életében is egyre meghatározóbb. Ebben két fő vonalra összpontosítunk: az egyik az önfenntartás, amiben segítséget adunk ahhoz, hogy képesek legyenek a családok a környezetük értékeit kihasználni. Itt a krízishelyzetek elhárításán kívül (pl. gyógyszerkiváltás, élelmiszerosztás, ruha, cipőadományok, egészségügyi szolgáltatások elérése, szűrővizsgálatok, higiénés programok, kiskertprogram, biobrikett-készítés, lakásfelújítási programok, villanyóra-visszakötések stb.) olyan lehetőségek bevezetése is megvalósul, mint a táboroztatás, kirándulások, kulturális programok szervezése, ami a gyerekek számára eddig elérhetetlen volt. A másik rész a tanulás és a munka iránti motiváltság megteremtése. Ebben kiemelt az ösztöndíjprogramunk, aminek specialitása, hogy akkor hat, amikor a legnagyobb a szükség, akkor érkezik, amikor a legszemléletesebben mutathatja: a tanulás pénzt hoz, élelmet, vagy éppen meleget adhat, áramot vagy cipőt, amire éppen a legnagyobb szükség van. Közben pedig egészséges versenyszellemet alakít ki a településen belül, hiszen nem négyes vagy ötös bizonyítványhoz kötött, csupán ahhoz, hogy valaki a legjobb ötben (tízben) legyen a településen. Az ösztöndíjszerződés pedig komplexebb megközelítéseket tartalmaz, együttműködésről, agresszióról, közösségben való működésről nemcsak a gyereknek, hanem a szülőknek is.

A munkalehetőség megteremtése kulcskérdés, ehhez a település önkormányzatával való együttműködés is szükséges, ami sok esetben tudásmegosztást is jelent. Ezzel már érintjük a másik fontos területet: nem elég a családra koncentrálni, fontos, hogy egy szegregátumban a közösség egészét is átfogjuk, hogy kialakítsuk

az együttműködés képességét ott, ahol a nyomor a szervezőerő, ahol az uzsora és a bűnözés is jelen van, ahol széthúz a falu, a cigány és a nem cigány, de a cigányon belül is az oláh cigány meg a romungro, ahol nehéz elhitetni, hogy csak együtt sikerülhet. És ott, ahol sem lehetőség, sem forrás nem áll rendelkezésre, ott igazán nehéz bármit kitalálni. De mindenhol lehet valamit tenni, ami értéket teremt, ami előrevisz.

Együttes hatások

Munkánk harmadik területe az intézményi hatások harmonizálása. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy a különféle ágazatok párhuzamosan, csupán formális együttműködésekkel hatnak, hiányzik a megfelelő problémakezelés érdekében végzett összehangolás. A háló, aminek segítő, védő funkciója lenne, sok helyen lyukas.

Most munkánk jelentős része a rendszer működési hibáit foltozgatja. Mondhatjuk, sokszor mások helyett dolgozunk. Mert sok dolognak a rendszeren belül lenne helye, ha lenne rá forrás, idő, szándék, akarat. De sok esetben nincs. Nincs, mert itt is fontosabb az adminisztratív módon történő megfelelés, mint a valós problémakezelés. Mert az elvárás, elszámoltatás rendszerében a hangsúlyok elcsúsztak. Valami úgy rögzült, olyan rendszerben, hogy a negatívumok nagyobb szerepet kapnak, mint a pozitívumok. Az eszközök a kényszerítés és nem a meggyőzés felé mozdultak el, ezek hoztak látványos és gyors sikert, még ha tudja is mindenki, hogy hosszú távon nem működtet, nem hatékony.

A helyzetet csak tovább rontja a pénzügyi források beszűkülése, a mozgástér fokozatos csökkenése. Nincs például a jövedelemviszonyokhoz igazítva a gyerekek gyógyszerellátása, betegség esetén nincs miből kiváltani… nem érik el a szűrővizsgálatokat, mert nincs pénzük még megelőlegezni sem az útiköltséget… lehetetlen annyi pénzt összeszedniük, hogy visszaköttessék a villanyt… A rendszer pedig ezekre nem nyújt megoldást. Mert nincs rá forrás, sőt sokszor még a saját működésre sem.

Pozitív irányú hatást alig találni. Ez nehezebb is, meg főleg hosszadalmasabb, kell hozzá a bizalom, de erre sem idő, sem szándék nincs. Sajnos egyik fél felől sem. Az egyik kikényszerít, a másik ezzel szembehelyezkedik, és befeszít. Ebből nehéz pozitív változást elindítani.

Minket is sokan támadtak a hivatali rendszerből. Hogy csak adunk, és nincs semmi elvárás. Hogy leszednek, becsapnak bennünket. Aztán lassan elkezdett változni a dolog. Az adományokkal értettük meg a családokkal, hogy segíteni, nem büntetni akarunk. És a bizalmi légkörben ki tudtuk alakítani az elvárások rendszerét. A segítségnyújtás ugyanis a saját akarat felmutatásához kötődik. Aminek lehet, hogy nem lesz először látványos eredménye. Amit sokszor kell újra átbeszélni. Amihez még sokáig mellettük kell lenni. De mi már tudjuk, hogy elindult valami. Bennük, belülről. És ez a legfontosabb.

Eredmények

Amikor elindultunk, és egy-egy gyereknél segítő tevékenységbe kezdtünk, még nem gondoltuk, hogy ekkora problémahalmazzal találkozunk. Mind a rendszer, mind a közösségek leginkább a „tanult tehetetlenség" megtartása irányába mozdulnak. A rendszer a tőle való függéssel, a „csak úgy jó, ahogy mi mondjuk" szemlélettel kényszerít ki lépéseket, ugyanakkor elvár olyan dolgokat, amire a családok képtelenek. A családokban pedig kialakult a „nekünk úgysem megy" érzése, ami konzerválja az akaratot, a tenni akarást. Ehhez jön még a többségi társadalom közege, amely elutasító, sokszor rasszista, általánosít, és az esélyt sem adja meg nekik.

A mi munkánk azt bizonyítja, hogy helyi jelenléttel, következetességgel, bizalmi légkörben igenis létrehozható elmozdulás. Családjainknál javult a mentális állapot, partnerré tudtuk tenni a szülőket a gyerekek fejlesztése érdekében, javult a lakókörnyezet állapota, kevesebb lett az agresszív megnyilvánulás, és legutóbbi projektünkkel, a Szuno-programmal lépéseket tettünk a munkahelyteremtés irányába is. Sok próbálkozásunk volt már, innovatív ötletek, projektek. Mindegyik fontos tapasztalatokat adott. Talán a legutóbbiról írnék kicsit részletesebben. Mert jól mutatja a szemléletünket, a hatások szintjeit.

A program egy sajátos kézműves-tevékenység, melyben a fejlesztés háromszintű: a gyermekek szintjén, a családok szintjén és a közösség szintjén is működik, pozitívan hatva. A projekt alapját a gyerekrajzok adják, melyek az alapítvány által fenntartott művészeti iskolában készülnek. Ezek adják a motívumait azoknak a hímzéseknek, melyet a gyerekek édesanyjai, lánytestvérei, nagymamái készítenek el, otthon megtanulva a keresztszemes és goblein hímzés öltéseit, kissé átírva, átszínezve a motívumokat saját érzéseik szerint. Olyan lányok és asszonyok tanulták ezt meg, akik eddig sosem hímeztek, kézimunkáztak. Az elkészült hímzéseket patch-work technikával gondolják tovább azok, akik már varrni is megtanultak a projektben. Az így elkészült táskák, hátizsákok és gyerekszobákba való párnák, faliképek, takarók, bájos, gyermeki formavilágot mutató, sok esetben sajátos, roma dekorativitással ötvözött, kicsit „art brut" stílusú alkotások, melyek kedvességükkel és esztétikai tartalmukkal képesek vásárlóközönséget szerezni maguknak.

A projekt szociális jellegét az adja, hogy a bevétel az alapítvány mélyszegénységben élő támogatott családjai és gyermekei (akik a projektben dolgoznak) életminőségének javítására fordítódik, mégpedig hármas tagozódásban. Részben krízishelyzetek elhárítását teszi lehetővé élelmiszer-adomány, tűzifa, gyógyszer stb. formájában, ami ennél a társadalmi rétegnél a napi megélhetés nehézségein lendít túl, részben a tevékenység anyagköltségeire fordítódik, egy része pedig más szociális projektek (pl. oktatási vagy önfenntartási programok, mint kiskert-, biobrikettkészítő program stb.) fedezetéül szolgál, melyekről a közösség közösen dönt.

A projekt eddigi tapasztalatai egy dologban megerősítettek bennünket: a mélyszegénységben élők integrációjában kulcskérdés az értelmes, teremtő emberi te-

vékenység, a munka. Mindennél hatékonyabban változtat szemléletet, ad tartást, motivációt.

Persze mindehhez pénz kell, mert enélkül még az önkéntes munka feltételei sincsenek meg, hisz ahhoz, hogy odajussunk a szegregátumokhoz, ahhoz is pénz kell. A munkánkhoz többféle forrás ad alapot. Az oktatáshoz egyelőre még állami normatívát kapunk, ami a költségek 70 százalékát fedezi. A szociális rész az alapítvány önként vállalt feladata. Mindkét területen állandóan pályázunk, ebből finanszírozzuk a programjaink nagy részét. Évről évre több az 1%, amit nekünk ajánlanak fel. A blog hatására pedig támogatók sora kapcsolódott az alapítványhoz, akik adományaikkal lehetővé teszik a krízishelyzetek elhárítását, a szociális innovációk beindítását. Mindezek mellett egyre több az önkéntes munka felajánlása is.

Sok integrációs kezdeményezés, sikeres innováció volt már az országban. Zömük azonban rendre eltűnik, szakirodalmi lábjegyzetté válik. Amikor az ember elindít egy ilyen programot, megkeresi hozzá a támogatókat. Pályázatok révén, cégektől, magánemberektől. Aztán amikor a sikere mérhető, amikor adaptációra kész, mindenki szeretné a rendszerben látni. Ám ez valami miatt nálunk nem nagyon sikerül. A mindenkor regnáló kormány nem nyúl a megszerzett tapasztalatok után. Mindig új lappal, új ötletekkel, új emberekkel a saját elképzeléseit kívánja megvalósítani. Négyévente váltunk. Sok érték ment már így veszendőbe.

Nem tudom, hogyan lehetne ezt megváltoztatni. A terepen dolgozók eredményeit, tapasztalatát nem lenne szabad elengedni. Mert nem magunkért tesszük azt, amit teszünk. Nem is egy-egy felmutatható, látványos sikerért. Sokkal inkább azért, mert igazi változást szeretnénk. Esélyt teremteni mindenkinek, a demokrácia szabályai szerint.

Az Igazgyöngy Alapítvány jövője bizonytalan. Az esélyteremtő munkánk alapja az oktatás, az iskola, hiszen erre fűzzük fel a többit. Enélkül alapját és értelmét veszti az egész. Az alapítványi fenntartású művészeti iskolák helye azonban nem látszik az új köznevelés rendszerében. Nem látom, hogyan illeszkedünk az államosításba, az egész napos iskolába, az egységes központi szemléletbe és irányításba. Sajátos iskolánk, amely a tehetséggondozást és az integrációt ötvözi, szemléletében is kilóg a rendszerből. Főként azzal, hogy szociálisan érzékenyek vagyunk, és ehhez igazítottuk a helyi, törvény által eddig engedett szabályozásokat, tartalmakat, munkaformákat, kiegészítő tevékenységeket. Tevékenységünkben a művészeti nevelés erejére felfűztünk egy egészen a felnőttekig, a településekig ható stratégiát, ami képes elmozdítani a megoldás felé egy iszonyúan nagy problémahalmazt. És ez a mi programunkban több annál a 10 százaléknál, amit helyi mozgástérként az új rendszer enged. Nem férünk hát be az egységesített vonalba, szemléletünkben sem, hiszen mi elsősorban a humánum, a gyermekközpontúság, a pedagógia eszközeivel kívánunk hatni, és nem hatósági eszközökben gondolkodunk.

Túlélésünket csak egy külön megállapodás biztosítaná. Erre azonban egyelőre nem látok esélyt. A szakmai hang, a kritikák megfogalmazása ma nem nyerő. Egyelőre veszélyeztetett pozícióban vagyunk.[1]

[1] **A szerkesztők megjegyzése 2012 augusztusában:** Az Alapítvány pályázatát, mely a hátrányos helyzetűek oktatására irányuló kiegészítő támogatáshoz juttatta volna az iskolát, és amely nélkül az nem fenntartható, a közoktatási államtitkárság elutasította. A hiányt a 2012/13-as tanévhez közadakozásból, civil összefogással oldották meg. Ha nincs változás, újabb tanévet nem tudnak vállalni, és a nemzetközi hírű iskola 2013 nyarán megszűnik.

INTENZÍV CSALÁDMEGTARTÓ SZOLGÁLTATÁS – BUDAPEST, JÓZSEFVÁROS*

A program előzményei

Az intenzív családmegtartó szolgáltatások kísérleti bevezetésére Magyarországon először 2009–10-ben, a RÉV8 Rt. MNP II. Szociális és városrehabilitációs programjában, a Bűnmegelőzési alprogram részeként került sor.[1] A projekt ekkor a kerület egyetlen részére, az ún. Magdolna-negyedre korlátozódott, a Nagyfuvaros utca–Népszínház utca–Fiumei út–Baross utca–Koszorú utca–Mátyás tér által határolt területre. A terület kiválasztását az indokolta, hogy szociális helyzetet jelző mutatók a kerületben itt a legrosszabbak: itt a legmagasabb a munkanélküliség, a legalacsonyabb a lakók iskolázottsága (a háztartásfők 40%-ának iskolai végzettsége nem haladja meg a 8 általánost, közülük vannak, akik egyáltalán nem jártak iskolába), a házak és lakások állapota is itt a legrosszabb, és sok család egy lefelé tartó lakásmobilitás során került a negyedbe.[2]

A problémák sűrűsödését a helyben dolgozó szociális szakemberek tapasztalatai is alátámasztják. Ezt kívánta orvosolni a Magdolna Negyed Program első, 2005–2008. között lezajlott szakasza (MNP I.), valamint a 2009–2010-ben, szintén Európai Uniós támogatással megvalósított Magdolna Negyed Program (MNP) II.

A program tapasztalatai nyomán a Józsefvárosi Önkormányzat Képviselő-testülete 2011 áprilisában döntött arról, hogy az intenzív családmegtartó szolgáltatást önként vállalt feladatként tartós kötelezettségvállalással működteti a Családsegítő Központ[3] keretében, az MNP II. pályázatban meghatározott fenntartási kötelezettségként, egész Józsefvárosra kiterjesztve.[4] A projekt néhány hónapos előkészítés után, 2011 szeptemberétől kezdett működni ebben a kontextusban, két főállású

* A programbeszámolót Bányai Emőke készítette.

[1] Az intenzív családmegtartó szolgáltatások az 1970-es évektől jelentek meg az Egyesült Államokban és Európa fejlett országaiban. Bevezetésükre annak a felismerésnek a nyomán került sor, hogy a hagyományos keretek között nyújtott szociálismunka-szolgáltatások általában nem tudnak elegendő segítséget adni azoknak a családoknak, ahol a problémák olyan súlyosak, hogy a gyerekek kiemelése is felmerül. Ugyanakkor a krízis időszakában a családok olyan változásokra képesek, amire viszonylagos nyugalmi periódusban nem. Ezért rövid, időhatáros, néhány célra korlátozódó, a szokásosnál jóval intenzívebb szolgáltatásokkal támogatják a családot a krízis aktív szakaszában annak érdekében, hogy el lehessen kerülni a gyerekek kiemelését.

[2] http://www.rev8.hu/project.php?id=33

[3] 2011 áprilisában az akkori Józsefvárosi Családsegítő Szolgálathoz rendelték a szolgáltatást. 2011. május 2-án alakult meg az integrált intézmény, a Józsefvárosi Családsegítő és Gyermekjóléti Központ (JCsGyK), amely három szakmai egységet foglal magában: a Gyermekjóléti Központot, a Családsegítő Központot és a Gyermekek Átmeneti Otthonát.

[4] Józsefvárosi Önkormányzat Képviselő-testülete 205/2011. 04. 21. számú határozata http://szervezetelemzes.ning.com/events/komplex-szocialis

szociális munkással (akik korábban is a Családsegítő Központ munkatársai voltak), egy szakmai vezetővel és egy szupervízorral.

Az intenzív családmegtartó szolgáltatás rövid, időhatáros szociálismunka-szolgáltatás, ami maximum három hónapig tart. Elsősorban krízisben lévő gyermekes családoknak szól, a gyermek kiemelésének alternatívájaként szolgál; vagy éppen a korábban kiemelt és hazakerülő gyerek érdekében erősíti meg a családot. A szociális munkás akár minden nap találkozik a családdal, alkalmanként több órát tölt otthonukban, közvetlen környezetükben, mobiltelefonon munkaidőn túl is elérhető számukra. Egy szakember egy időszakban két családdal dolgozik. A szolgáltatást általában a Gyermekjóléti Központ vagy a Gyermekvédelmi Iroda munkatársai ajánlják fel a családnak, de a beavatkozásra csak akkor kerül sor, ha a család ebbe előzetesen beleegyezik. A család részéről az „önkéntesség" nyilvánvalóan korlátozott: néha a szülők szívesen veszik a felajánlott segítséget, más esetben viszont inkább fenntartással vagy némi ellenállással fogadják, annak érdekében, hogy gyerekeik otthon maradhassanak, és a szociális munkásnak jelentős erőfeszítéseket kell tennie a család bizalmának megszerzéséért és az együttműködés kialakításáért. Az intenzív családmegtartó szolgáltatásokra többnyire olyan esetben kerül sor, ahol a családot hosszabb ideje ismerik a Gyermekjóléti Központ és a Gyermekvédelmi Iroda munkatársai, esetleg régóta dilemmát okoz, hogy a személyes kötődést jelentő, de rendkívül szegényes, néha embertelenül rossz körülmények nyújtanak-e jobb esélyt a gyereknek, vagy olyan elviselhetetlen a helyzet a vér szerinti családban, hogy külső elhelyezés mellett kell dönteni – ha indokolt és lehetséges, a kapcsolatok megőrzésével.

A családmegtartó szolgáltatások egy rövid időszakra lehetővé teszik azt, hogy a szokásosnál jóval intenzívebb segítő kapcsolat alakuljon ki. Néhány család váratlanul kialakuló krízis aktív szakaszában kaphat extrasegítséget, más esetben egy előre látható, várhatóan igen nehéz időszakban a szociális munkás szinte nap mint nap jelen lehet a család életében. Ilyen intenzitású munkára a szociális és gyermekjóléti szolgáltatásokban a magas esetszámok, a közismerten nagy munkaigényű adminisztrációs kötelezettségek mellett általában nincs lehetőség.

A szolgáltatásban részt vevő családok jellemzői

Természetesen minden család rendelkezik egyedi vonásokkal, a programba kerülő családok élethelyzetében, a családok szerkezetében, megküzdési mechanizmusaiban azonban számos hasonló jellegzetességet figyelhetünk meg. Sokszor dolgozunk egyszülős családokkal, vagy – néha szokatlan összetételű – mozaikcsaládokkal, ahol a szülők nem csak a vér szerinti gyerekeiket nevelik, több élettársi pár és gyerekeik élnek együtt, rendkívül kis alapterületen. Szinte minden szülő alacsony iskolai végzettségű, az anyák első gyerekeiket általában fiatal korban szülték. Ritkán fordul elő, hogy a családból valaki legális, folyamatos munkával rendelkezne

(be nem jelentett munka viszont sok családban előfordul). A családok rendszeres bevételeit rendszerint a szociális jövedelmek jelentik; mindenütt jelen van az eladósodottság valamilyen formája (díjhátralék, lakáshitel, magánkölcsönök stb.). A családtagok folyamatosan és aktuálisan is nagyfokú stresszt élnek át, ennek minden következményével együtt. A szülőknél és a gyerekeknél egyaránt gyakran tapasztalunk alacsony önbecsülést, kommunikációs zavarokat, néha agressziót, beszűkültséget, esetenként diagnosztizált, gyógyszeresen és/vagy rendszeresen kórházban kezelt pszichiátriai betegséget.

A szülők többsége állami gondozásban nőtt fel, vagy hosszú időszakot töltött a vér szerinti családján kívül, ahol sokszoros hiányokat élt át, nem tehetett szert megfelelő gyermeknevelési, illetve a mindennapi élet megszervezésével kapcsolatos tapasztalatokra; gyakoriak a kötődési nehézségek. A nagyobb gyerekek sokszor szülői szerepet töltenek be saját fejlődési szükségleteik feláldozása árán, belecsúsznak egy-egy hosszan távol lévő felnőtt családtag szerepébe. A gyenge szülői kontroll, a kiszámíthatatlan irányítás miatt a kortárscsoport hatása felerősödik, főleg serdülőkorban.

A szülők többségének nincs szakképzettsége, néhányan az általános iskolát sem fejezték be, gyengén tudnak írni, olvasni, többen valamilyen fogyatékossággal élnek. Az iskolával, oktatási intézményekkel való viszonyban gyakran fordulnak elő konfliktusok a szülők rossz iskolai tapasztalatai, szegényes kommunikációs készségei, a gyerekek gyakori betegsége, igazolt vagy igazolatlan hiányzásai miatt. Az iskolában sok gyerek hasonló – ha nem is ennyire rossz – helyzetből jön, a hátrányok gyakran felerősítik egymást, a kompenzálásukra fordítható források sokszor nem elégségesek.

A szülők sokszor emberfeletti feladatokat látnak el gyerekeik felnevelése során, eközben kiégnek, vagy bezáródnak lakásuk falai közé. A gyakran előforduló rossz egészségi állapot összefügg a lakás állapotával, a szegényes táplálkozással, az összezártságban gyorsan terjedő fertőzésekkel. A mentális betegségek, az anyai depresszió, a szenvedélybetegségek előfordulása nem választható el az életkörülményektől, a folyamatos stressztől.

Az általunk ellátott családok általában rossz minőségű, olykor bontásra ítélt vagy felújíthatatlan házakban, vizes, dohos, kis alapterületű (25–30 nm-es) lakásokban élnek, több esetben nincs fürdőszoba, vagy ha van is, használhatatlan. A falak sokszor javíthatatlanul rosszak, a csótányok minden erőfeszítés ellenére gyakorlatilag kiirthatatlanok. Néha több családrész él együtt ilyen lakásban, az újszülöttek kivételével senkinek nincs külön ágya, nincs a lakáson belül privát tere senkinek. Egy esetben az édesapa naponta az ölében viszi fel 14 éves, súlyosan és halmozottan sérült fiát a negyedik emeletre a lift nélküli házban. A mosási és mosási lehetőséget 4–5 családtagnak néha egy falikút jelenti, főzni, melegíteni egy villanyrezsón tudnak, és egy olajradiátornak kellene befűtenie az egész lakást, rossz nyílászárók mellett. A tanítási szünetekben, mikor a gyerekek otthon vannak, a mindennapi élet a lakások zsúfoltsága miatt részben az utcán, folyosón, udvaron zajlik, ami gyakori

összeütközéshez vezet a kicsit jobb helyzetű családokkal. Minden családban van közüzemi díjhátralék, néhány család szabálytalanul vételez áramot.

A családok többsége csak szociális jövedelmekkel rendelkezik, állandó szegénységben él, a felnőttek energiájának döntő többségét felemészti az aznap túlélése. Néhány esetben a tágabb család besegít a válságos időszakokban, ez azonban olykor kiszolgáltatottá, hosszú távon is függővé teszi az ilyen kötelékekből kiszakadni nem tudó felnőtt családtagokat. A szülők egy része féllegális vagy illegális munkával (lomizástól a drogkereskedelemig) egészíti ki jövedelmét. Egy családban az apa hosszú időt töltött börtönben, jelenleg is előzetesben van, lehet tudni, hogy nagyon súlyos ítélet várható.

Ezekben a családokban nincsenek játékok, könyvek, privát terek, íróasztalok/tanulósarkok, minden mindenki szeme láttára történik, se a felnőtteknek, se a gyerekeknek nincs elkülönülési lehetősége. Egyedül a színes tévé vagy az internet jelenti a „luxusfogyasztási" cikkeket, amit akkor is megszereznek, ha ennivalóra se futja – úgy tűnik, ezek a tárgyak jelentik a társadalomhoz kapcsolódás utolsó láncszemét.

A családok nagy részét hosszú ideje, jól ismerik a Gyermekjóléti Központ, illetve a Gyermekvédelmi Iroda munkatársai, a gyerekek közül többen voltak a program ideje alatt, vagy már korábban is védelembe véve. Több esetben a család már hosszú évek óta ingadozott azon a határon, ahol a gyerekek kiemelése bármikor szükségessé válhatott volna, vagy ez már meg is történt korábban. Más esetben egy előre nem bejósolható krízis borította fel a család amúgy is gyenge egyensúlyát, a gyerekeket ki kellett volna emelni az intenzív támogatás lehetősége nélkül. Ismét más családnál előre látszott, hogy a közeljövőben megszületendő második gyerek olyan nehézséget jelent a sérült, egyedülálló anya számára, amivel csak intenzív támogatással tud megbirkózni.

A szolgáltatás tartalma és intézményi kontextusa

Az MNP II. tapasztalatai alapján egyértelmű volt, hogy a Gyermekjóléti Központ és a Gyermekvédelmi Iroda munkatársai tudják elsősorban felajánlani az intenzív családmegtartó szolgáltatást a családoknak – ők találkoznak velük mindennapi munkájuk során, ők tudják a legjobban a problémákat felismerni és a segítséget felajánlani, és sokszor a velük kialakult kapcsolat nyomán tud belépni a családba a szociális munkás. E két szervezet feladatkörénél fogva ismeri a legnehezebb helyzetben élő, legsúlyosabb problémákkal küzdő családokat, azokat, melyeknél a leginkább fenyeget az a veszély, hogy a gyerekeket ki kell emelni a családból; ugyanakkor kellőképpen motiválni is tudja a szülőket az intenzív szolgáltatás igénybe vételére. A 2009–10-es MNP II. programban több kollégával már együtt dolgoztunk, megismerték a családmegtartó szolgáltatások működésmódját, így a program 2011-es újrakezdésénél építhettünk ezekre a tapasztalatokra. Néhány esetben az intenzív családmegtartó szolgáltatás munkatársait, valamint a család működésmódját is-

merve személyre szabott küldések fogalmazódtak meg, pontosan körülírt elvárásokkal.

A szolgáltatás minden esetben a család helyzetéhez, elakadásaihoz, a családtagok erőforrásaihoz és gyengeségeihez igazodik; kiterjed mind a külső környezettel kapcsolatos, mind az egyéni, illetve a kapcsolati nehézségekre. Mivel e szolgáltatástípus esetében nincsenek előttünk korábbi hazai minták, különféle beavatkozási módszerekkel próbálkozhatunk. Gyakran kerülünk kapcsolatba olyan családokkal, ahol a szülői képességeiben vagy lehetőségeiben korlátozott, esetleg fogyatékossággal élő, egyedülálló anya túlterheltsége, gyermekkorában elszenvedett hiányai, kapcsolati nehézségei miatt átmenetileg szinte családtaghelyzetbe engedi be munkatársunkat, és így korrektív élményként élheti át a szülői gondoskodás, a megosztott felnőtt felelősség jelenlétét a családban. A családhoz való átmeneti csatlakozás sokféle együttműködést tesz lehetővé.

Sokszor a család évek óta húzódó elintézetlen ügyeinek (munkakeresőként történő regisztráció, díjhátralék-rendezés elindítása, lakbérhátralék rendezése stb.) intézésében nyújt segítséget munkatársunk. A családtagok egyrészt nem igazodnak el az intézmények útvesztőiben, másrészt ha megtalálják is a megfelelő helyet, összeszedik a megfelelő iratokat, munkatársunk jelenléte, támogatása nélkül nincs elegendő türelmük, kitartásuk a különféle ügyek elintézése során szükséges hosszú sorban álláshoz, a számukra átláthatatlan folyamatok végigkövetéséhez. Olykor egy bírósági tárgyalás kimenetelében is szerepet játszik, ha egy szülő a szociális munkás támogatását maga mellett érezve a legjobb formáját hozza a tárgyalóteremben. Fejlett országokban ún. home-maker szolgáltatások segítik azokat a szülőket, akiknek gyerekkorukban nem volt alkalmuk elsajátítani a háztartás vezetéséhez szükséges tudásokat. Mivel nálunk ez a szolgáltatás még nem létezik, a szociális munkás azt vállalhatja fel, hogy megtanítja ezek elvégzésére a családtagokat. Erre persze csak akkor kerülhet sor, amikor már teherbíró kapcsolat alakult ki közöttük, amikor már szóba lehet hozni, hogy ki kéne takarítani, esetleg érdemes lenne átrendezni a lakást…

Az intenzív családmegtartó szolgáltatások során nélkülözhetetlen a társszervezetekkel való együttműködés. A Családsegítő Központ, illetve a Gyermekjóléti Központ munkatársaival rendszeresen közös stábokat tartunk, a munka összehangolása, a folyamatok tudatos illesztése érdekében protokollt alakítottunk ki, amelyet az újonnan felmerülő problémáknak megfelelően folyamatosan karban kell tartani és frissíteni. A szolgáltatás rövid, időhatáros természete felpörgeti, időbeli korlátok közé szorítja a beavatkozásokat, ugyanakkor a maximum 3 hónapos segítségnyújtási idő általában nem elég a családok által görgetett problématömeg rendezésére. Ugyanakkor a keretek átláthatósága jó lehetőséget teremt a segítő folyamat értékelésére. Ennek szereplői az intenzív szolgáltatásban részt vevő családok, a szociális munkás és a szakmai vezető, illetve a társszervezetek érintett munkatársai. Az értékelés alapját a segítő folyamat kezdetén a család és a szociális munkás között kialakított megállapodásban megfogalmazott célok jelentik, keretét általá-

ban esetkonferencia adja. Ehhez azonban nem ragaszkodunk feltétlenül: nem tartunk például esetkonferenciát, ha az intenzív szolgáltatás akkor kezdődik, amikor a szülő nagyon elesett állapotban van (pl. a kórházból kerül haza).

Eredmények és kihívások

Mivel a családokat sokféle hatás éri egyszerre, ritkán egyértelmű, hogy mi az, ami a mi beavatkozásunk hatására történik, és mi az, ami ettől független tényezőknek tulajdonítható. Az eredmény sokszor elmaradt eseményekben fogalmazható meg (a szolgáltatás ideje alatt nem alakul ki olyan helyzet, amiért a gyermekek ismételt kiemelése szükségessé válna), vagy olyan lehetőségekben, melyek más családokban természetesnek számítanának (beíratták és beszoktatták a legkisebb gyereket bölcsődébe, megtörtént a gyerek családi jogállásának rendezése stb.). Olykor az is eredménynek számít, ha az életveszélyes krízisből kilábaló szülő az intenzív segítségnyújtás időszakában nem kerül ismét pszichiátriai osztályra. Máskor a szülők a korábbitól eltérő módon kezdenek foglalkozni gyerekeikkel, illetve elkezdődik a saját élettörténetükkel való szembenézés, ennek átdolgozása is. Az MNP II. tapasztalatai nyomán tudjuk, hogy ha a beavatkozás véget ér, a család sok esetben nem tudja megtartani az együttműködés során elért jobb szintet, továbbra is szüksége van – ha nem is mindennapos, de a szokásosnál intenzívebb – segítségre. E folyamatot világosan mutatja, hogy az MNP II.-ben nagy erőfeszítésekkel kísért család (ahol mindenképpen összefüggésbe hozható az intenzív szolgáltatással, hogy a koraszülött negyedik gyereket értelmi sérült édesanyja hazavihette a kórházból) lett az újrainduló szolgáltatás egyik első ügyfele, ahol három hónap alatt más természetű, de ismét fontos változásokat sikerült elérni.

Olykor nem azokban a dimenziókban történik változás, ahol vártuk, máskor egyéb forrásokat is igénybe kell venni. A jelenlegi program során egy esetben vált szükségessé egy mozgássérült gyermek családon kívüli elhelyezése: ő egy gyógypedagógiai iskola kollégiumában kaphatja meg azt a fejlődési lehetőséget, ami otthon nem lenne számára biztosítható, a hétvégéket és vakációkat viszont családjával töltheti. Egy másik esetben a család intenzív támogatása mellett a működőképesség fenntartásához néhány hétig szükség volt a kamaszkorú fiúgyermekek átmeneti otthonában való elhelyezésére.

Néha gyorsan sikerült elkezdeni a közös munkát a családdal, máskor sokat kell dolgozni azért, hogy valamilyen megállapodáshoz juthassunk. A családok határai olykor rendkívül lazák, átengedőek, a segítő könnyen belép, máskor kezdetben ambivalensek, látszólag beengednek, de egy pontot bezárulnak, és nem engednek tovább. Különösen nehéz helyzet ez akkor, ha a segítő azt látja, hogy mindeközben a gyerekek életében fontos esélyek nem valósulnak meg. Ebben az esetben a küldő szervezetnek jelezzük a közös munka elakadását, és esetkonferencia keretében tisz-

tázzuk a további teendőket. A szolgáltatás költséghatékonysága az elmaradt gondozási költségekben becsülhető, ami nem feltétlenül ugyanazt a büdzsét terheli.[1]

Az intenzív családmegtartó szolgáltatás esetében a szakmai határok másként működnek, mint a hagyományos munkavégzés esetén. Ha naponta több órát tölt együtt a segítő és a család, általában a család otthonában, közös tevékenységekkel, akkor ez sokkal közvetlenebb viszonyt tesz lehetővé a családtagok és a segítő között, ugyanakkor itt sokkal nagyobb az esélye a túl erős bevonódásnak. Ezért is szükséges, hogy a családdal végzett munka folyamatos szupervízió mellett történjen. Ez egyrészt esetfókuszú szupervíziót jelent, amire hetente kétszer, a szakmai vezető közreműködésével kerül sor (amit folyamatos telefonos elérhetés egészít ki), másrészt havonta egyszer, az egész szolgáltatást, szervezeti viszonyaival együtt fókuszba helyező, külső szupervízor által vezetett üléseket.

Az intenzív családtámogatáshoz sok szakember összehangolt együttműködése szükséges: a Gyermekjóléti Központ, a Gyermekvédelmi Iroda munkatársain kívül pedagógusok, civil szervezetek munkatársai is részt vettek egy-egy esetben. Az érzelmi leválás akkor sem történik meg egyik napról a másikra, ha megfelelően elő van készítve, és a család számára az első pillanattól kezdve világos, hogy a szolgáltatás három hónap múlva véget ér. A program során egy TÁMOP-pályázat révén a családoknak lehetőségük van az intenzív szakasz lezárása után egy kevésbé intenzív, de továbbra is a szokásosnál gyakoribb találkozásokon alapuló, maximum hat hónapig tartó segítséget igénybe venni. Ugyanebben az időszakban családi és iskolai videotréning, szülői segítő csoport és egyéb szolgáltatások is rendelkezésére állnak. Azoknál a családoknál, akiknek intenzív támogató beavatkozásra van szükségük, nemcsak a szolgáltatások koordinálására, hanem valódi integrálásukra van szükség.

[1] Az MNP II. keretében megvalósuló program éves összköltsége kevesebb volt, mint három gyerek gyermekek átmeneti otthonában elhelyezésének éves költsége. Harmincnál több gyerek élt azokban a családokban, akikkel foglalkoztunk. Azt persze nem lehet egyértelműen megmondani, hány gyerek maradhatott otthon az intenzív szolgáltatásnak köszönhetően.

CONTENTS

Introduction 7

PART ONE 9

How the life of families with children has changed in Hungary during the economic downturn 11
Jobs for parents 13
Poverty rates, 2009–2011 19
Gross and net earnings 21
Social benefits and services for families with children 23
What's wrong with replacing cash assistance to the poor by in-kind benefits ? 27
Summary 32
Appendix – Budget data 34
How the situation of children in Hungary has changed in the crisis years: government intentions as reflected by legislation 39
References 57
Indicators of the situation of children and families with children in Hungary, 2006–2010 61
Introduction 63
Summary table 64
1. Summarized interpretation of the Indicators 66
2. Fluctuation in the Indicators between 2006 and 2010 70
References 101
Families with children in Hungary's crisis zones, 2009–2011 103
Description of methodology 103
Basic demographic, social and economic features of the micro-regions 105
Financial status, incomes, poverty 107
Increasingly limited job opportunities 109
Aid in 2009 and 2011 111
Housing – rising debt 115
Needs and deprivation 118
Changes in assistance schemes, new social policy measures, 2009–2011 123
References 126

PART TWO 129

What NGOs have found 131

What was learned from the slum program – Questions debated at the "Slum Elimination – in Theory and in Practice" professional workshop, opinions of participants, and the summary of proposals **131**
Antecedents 131
Papers presented at the professional workshop 132
Summary of questions and concerns raised by workshop discussions following the presentations 136
"Discussions on Chances for Children" – Local programs, early childhood services **143**
Roundtable 1.: Chances for Children programs – similarities and differences 143
Roundtable 2.: Early childhood services – how necessary they were, how successful, and how broadly accepted 162
NGO debate on the Hungarian National Social Integration Strategy, proposals **177**
Introduction, background to the proposals 177
Obstacles to the use of European Union development funds for Roma integration and summary of the measures proposed 179

Local good practices 197

If I report eight of them, will that be okay? (Hungarian Maltese Charity Service) **197**
Maltese work 198
Instances of cooperation 200
The Future 201
The Real Pearl Foundation **202**
Our work in education to improve chances 203
Opening towards the family and the community 204
Combined effects 205
Results 206
Intensive family preservation services – Budapest, Józsefváros **209**
Antecedents to the program 209
Typical features of families receiving the services 210
Contents of the services and their institutional context 212
Achievements and challenges 214

Contents **217**
Introduction **219**

INTRODUCTION

On 31 May 2007 Parliament adopted Parliamentary Decree No. 47/2007 (V. 31) OGY entitled the "Making Things Better for our Children!" National Strategy 2007-2032 (hereinafter OGY decree) aimed at significantly reducing the proportion of children and families living in poverty, of childhood exclusion, and of the extreme forms of deep poverty within a single generation, which involved transforming the mechanisms and institutions that currently reproduce poverty and social exclusion. A government decree – 1053/2008 (VIII. 4.) Korm – adopted in line with the OGY decree established the National Strategy Evaluation Committee as an NGO monitoring organization on strategy implementation, to promote transparency and offer opinions and suggestions. In line with the open coordination procedures used in the European Union, the committee members were delegated by independent civil and religious organizations whose activities involved children and social actions (nine persons in all). The ministries whose portfolios included related issues and several nationwide public administration institutes also delegated representatives, who attended committee sessions as standing but non-voting guests with the right to participate in debates. In both 2010 and 2011 the committee published annual reports called Chances for Children in Hungary, describing the status of children and families with children, of government activity in this regard, and the related work of several NGOs.[1] The Program Office to Combat Child Poverty operating since late 2005 within the framework of the Hungarian Academy of Sciences played a significant role in selecting the contents of and editing the report. The government that took office in 2010 issued Decree 1177/2011 (V. 31) Korm which diminished the NGO character of the Evaluation Committee. The committee was re-established with 24 members in late 2011. The government took the chair, delegating its state secretary responsible for social inclusion to the chairmanship, and appointed representatives of 11 ministries and/or public administration bodies to the committee, while the NGOs were allowed one delegate each from 9 professional and civil organizations. Religious orders were allowed 3 delegates. The deputy chair of the committee was chosen from among the NGOs. In March of 2012 the committee prepared the report on the 2011 work of the "Making Things Better for our Children" Evaluation

[1] Ferge, Zsuzsa; Darvas, Ágnes (Eds) (2010) *Chances for Children in Hungary.* Annual report for 2009 of the National Strategy Evaluation Committee for the "Making Things Better for our Children" program [In Hungarian] National Academy of Sciences, Program for Chances for Children, Budapest, and Ferge, Zsuzsa; Darvas, Ágnes (Eds) 2011 *Chances for Children in Hungary.* Annual report for 2009 of the National Strategy Evaluation Committee for the "Making Things Better for our Children" program. National Academy of Sciences, Program for Chances for Children, [In Hungarian] Budapest http://www.gyerekmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=4&Itemid=5 (downloaded 20 July 2012)

Committee,[2] which despite numerous problems cited in the material, saw the future in quite an optimistic light.

The Hungarian Academy of Sciences' Program Office to Combat Child Poverty was closed down on 15 September 2011. Its staff, which had long-standing concerns regarding the role of NGOs in combating child poverty, had established an NGO called the "Chances for Children" Public Service Association (GYERE) as early as 2010. The main objective of this association is to improve chances for children in life and to prevent the reproduction of child poverty through research and heightening public awareness. One part of its calling involves publication (every other year if this is feasible) of a civil report on the status of children and on their chances in life.

The "Civil Report on Chances for Children, 2011" is the first report being published by the association.

[2] Kánnai Drosztmér, Magdolna; Jónás, Csilla; Oross, Jolán; Sztojka, Attila (Eds) (2012) *Report on implementation of the tasks set for 2011 for the Making Things Better for our Children National Strategy Evaluation Committee.* [In Hungarian] "Making Things Better for our Children!" National Strategy Evaluation Committee, Budapest (published only on the Internet) http://romagov.kormany.hu/download/5/c0/40000/Jelent%C3%A9s%20a%20Legyen%20jobb%20a%20gyermekeknek%20%C3%89rt%C3%A9kel%C5%91%20Bizotts%C3%A1g%20%202011%20%20%C3%A9vi%20munk%C3%A1j%C3%A1r%C3%B3l.pdf

Kiadja a Gyerekesély Közhasznú Egyesületet, 2012
A kiadásért felel *Darvas Ágnes*, a GYERE elnöke

A borítókép *Fodor Kata* felvétele
A borító *Bátri József* munkája

A szöveget gondozta *Sík Júlia*

Nyomdai előkészítés: SL és Társa Bt.
Nyomás: HI-PRESS Bt.
Felelős vezető: *Horváth István* ügyvezető